

શ્રી.

મોક્ષ માર્ગ

(પ્રથમ તથા દ્વિતીય ભાગ.)

કવિ:—

શાસ્ત્રી દીનાનાથ મહારાજ

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૮૦૩ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ મેઘનાગી

વિષય પર: ૫૨

અપૂર્વ સુખ શાંતિ અને આનંદ અર્પણ કરનાર

શ્રી

મોક્ષ-માર્ગ.

(પ્રથમ તથા દ્વિતીય સોપાન—પહેલો તથા
બીજો ભાગ.)

વ્યનાર, રિંગ ૧૪૦ ૩૨૩

“કીર્તન ભૂષણ” હરિદાસ બુવા

શાસ્ત્રી હીનાનાથ મહારાજ,

અંબાજીરોડ મહાલક્ષ્મી મંદિર—સુરત.

(સર્વ હક્ક સ્વાધીન છે.)

સંવત ૧૯૮૧]

[સન ૧૯૨૪.

કિંમત રૂ. ૨ બે

(ટપાલ વી. પી. અર્થ બુકો.)

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી શૌપીઠાર્થ-સંગ્રહ
૧૧૮૦૩

૧૨/૨૨

આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના અને પહેલો ભાગ જરાનપુરી ભાગળ પર
આવેલા શ્રી “અંગિકા વિજય” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં
હરગોવિન્દદાસ હરકીશનદાસે અપ્યું.

અને આ પુસ્તકનો બીજો ભાગ લીમડાચોક પર આવેલા શ્રી “હરિહર”
પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં હરિલાલ મગનલાલે અપ્યું.

આ પુસ્તક મળવાનાં ઠેકાણાં.

શાહ કસનદાસ નારણદાસ બુકસેલર
નાથાવટ—સુરત

શાહ લલ્લુભાઈ નારણદાસ બુકસેલર
લીમડાચોક—સુરત

“ મોક્ષમર્ગ ” કાર્યાલય અંબાજીરોડ
મહાલક્ષ્મી મંદિર—સુરત

કે. ચોકસાની કું. સ્ટેશનરોડ—સુરત.

ખાત્રાશંકર કૃષ્ણશંકર રાવળ
સંસ્કૃતભાષાના સંસ્કૃત શાળા, દીશનું મંદિર
ભરૂચ.

અર્પણપત્રિકા.

જેઓશ્રીની પ્રેરણાથી આ પુસ્તક લખાયું છે, અને
જેમની કૃપાથી આ પુસ્તક નિર્વિઘ્નપણે પ્રકટ થયું;
તેઓશ્રી, નિર્વિકાર નિર્વિકલ્પ સમ્બિદાનંદ
પરબ્રહ્મ પરમાત્મસ્વરૂપ પરમ યોગીશ્વર
પરમ મહાનુભાવ સંતશિરોમણિ પરમ
કૃપાલુ શ્રી ૧૦૮ શ્રી સદ્ગુરુ સમર્થ
રામદાસ સ્વામી મહારાજશ્રીના ચર-
ણારવિંદમાં અત્યંત આનંદ
સહિત શ્રદ્ધા ભક્તિયુક્ત અતઃ-
કરણથી દંડવત્તમસ્કારપૂર્વક
અર્પણ કર્યું છે.

॥ શ્રીસદ્ગુરુમમર્થાર્પણમસ્તુ ॥

કર્તા

દાસાનુદાસ

શાસ્ત્રી દીનાનાથ બુવામહારાજ.

॥ श्री सद्गुरु समर्थ रामदास स्वामी महाराज ॥

પ્રસ્તાવના.

“ ब्रह्म सत्यं जगन्मिथ्या जीवो ब्रह्मैव नापरः ”

ઉત્તમોત્તમ તત્ત્વજ્ઞાન વેદાંતમાં છે. અને સમગ્ર વેદાંત શાસ્ત્રમાં વેદાંતના આચાર્યોએ એજ સિદ્ધ કરેલું છે કે, “બ્રહ્મ સત્ય છે, જગત મિથ્યા છે, અને જીવ બ્રહ્મથી ભિન્ન નથી.” બ્રહ્મનું જ્ઞાન તેજ વાસ્તવિક સત્ય જ્ઞાન છે. અને બ્રહ્મનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને બ્રહ્મમય થવું, તેજ નિરવધિક પરમ સુખ છે. બ્રહ્માત્મતત્ત્વનું જ્ઞાન સર્વોત્તમ સુખને અર્પણ કરનારું છે. અને જન્મ મરણને મટાડનારું છે. એવાં પરમ સુખની ઇચ્છા કોને નથી? સર્વ કોઇને છે. પ્રાણી માત્ર સુખનેજ ઇચ્છે છે. દુઃખની ઇચ્છા કોઇ પણ કરતું નથી. એટલુંજ નહિ, પણ જન્મથી માંડીને મરણ પર્થત જીવ પોતાને સુખની પ્રાપ્તિ થવા માટેજ પરિશ્રમ કરતો રહે છે. સુખને મેળવવા માટેજ અનેક કલ્પના કરીને અનેક પ્રકારનાં પ્રયત્નો કરતાં અનેક કઠણ કષ્ટો સહન કરે છે. સ્ત્રી, પુત્ર, ગૃહ, ધન, કીર્તિ વિગેરેને માટે અતી આકુળવ્યાકુળ થઇ વલખાં મારતો મહાન્ શ્રમ કરીને મથે છે. તેનું કારણ માત્ર એક એજ છે કે, જે સત્ય સુખ છે તે પ્રાપ્ત થઇ જાય. પરંતુ જે લોકો બુદ્ધિમાન તથા વિચારવાનું જ્ઞાની છે, તે લોકોને તો આ અસાર સંસારમાં નામ

રૂપાત્મક નાશવંત પદાર્થ માત્રમાં સત્ય સુખ સમજતું નથી. તેઓને તો ઉલટું દુઃખજ સમજાય છે. અર્થાત્ જ્ઞાનીજનોને તો આ સંસાર કેવળ દુઃખ રૂપજ પ્રતીત થાય છે. તત્ત્વવેત્તા મહાત્મા પુરૂષો સંસારનું મિથ્યાત્વ જાણીને જોઈને સમજીને વિરામ પામી શાંત થઈ જાય છે. અર્થાત્ તેઓ સંસારના મિથ્યા સુખની ઇચ્છાજ કરતા નથી. તો પછી પ્રયત્ન શા માટે કરે ?

કોઈ મનુષ્ય અત્યંત ક્ષુધાતુર થવાથી જ્યારે આકુળ વ્યથિત થયો હોય, ત્યારે અન્ય કોઈ મનુષ્ય પેલા ક્ષુધાતુરની ઓંગળાં ઝેર મેળવેલો લોજનનો ઉત્તમ પદાર્થ લાગીને મૂકે અને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહી દે કે, આ લોજનનો પદાર્થ ઉત્તમ છે; પણ એમાં ઝેર મેળવેલું છે. જો તને ઘણી ક્ષુધા લાગી હોય, તો ખાઈ લે. તારી ક્ષુધા મટી જશે. હવે જો કે લોજનનો પદાર્થ પાસે પડેલો તૈયાર છે, અમે પોતાને જુખ પણ ખહુ લાગી છે; તોપણ તે ક્ષુધાતુર મનુષ્ય જાણી જોઈને જેમ વિષયુક્ત લોજનનો પદાર્થ કદી પહોં ખાતો નથી. તેમ જ્ઞાનીજનો પણ જાણી જોઈને સંસારમાં કેવળ દુઃખ રૂપ નાશવંત સુખને માટે પ્રયત્ન કરતીજ નથી. તેઓ તો બ્રહ્મસુખ-આત્મસુખ-મોક્ષસુખ કે જે સર્વેસંમે સત્ય સુખ છે, તેને માટેજ પ્રયત્ન કરે છે. સર્વે સંત મહાત્માઓ, રૂપિમુનિઓ, મોટા મોટા તત્ત્વવેત્તાઓ અને મહાન્ આચાર્યો પણ એવોજ ઉપદેશ કરે છે કે, જો પ્રભુમંય જીવન-શાંતિમય જીવન ગાળવું હોય

તો, દેહ તથા ઇન્દ્રિયાદિકમાં અને તેના લોચ વિષયોમાં નહિ, પણ પોતાના સચ્ચિદાનંદધન અંતરાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરીને પરમાનંદ રૂપ આત્મામાંજ પરમ સંતોષ માનવો, એજ સર્વથેવ ઉચિત છે. ઇન્દ્રિયો વડે પ્રકૃષ્ણ થાય એવું અને બુદ્ધિથી અનુભવી શકાય એવું જે નિર-તિશય-આત્મતિક સુખ છે, તેજ સત્ય સુખ છે. તે સર્વોત્તમ સુખની પ્રાપ્તિ થાય તો, તે પરમ સુખની આગળ આ લોકનાં તેમજ પરલોકનાં તમામ સુખો તો સૂર્યની સન્મુખ દીપક જેવાં કેવળ તુચ્છ નિર્માલ્ય નિસ્તેજ નકામા ભાસે છે. શ્રી ભગવાન્ ભાષ્યકાર વિવેકચૂડામણિમાં કહે છે કે:—

“મોક્ષકારણસામર્થ્યા ભક્તિરેવ ગરીયસિ”

પ્રહ્લસુખ-મોક્ષસુખ સંપાદન કરવા માટે સર્વ સાધ-નોમાં ભક્તિજ શ્રેષ્ઠ છે. વળી અપદોક્ષાનુભૂતિમાં કહ્યું છે કે:—

સ્વવર્ણાશ્રમધર્મેણ તપસા હરિતોષણાત્ ।

સાધનં પ્રમથેત્પુંસાં વૈરાગ્યાદિચતુષ્ટયમ્ ॥

પોતાના વર્ણાશ્રમના ધર્મ વડે, તપ વડે, અને પ્રભુની ભક્તિ વડે પુરૂષને વૈરાગ્યાદિ સાધનો પ્રાપ્ત થાય છે પછી તે મોક્ષનો અધિકારી થઈને મોક્ષ પામે છે. તાત્પર્ય એ છે કે, મોક્ષનું સુખ મેળવવા માટે “સ્વધર્મનું પાલન, સત્સંગ અને ઇશ્વર ભજન” એજ મુખ્ય સાધનો છે. અને આ પુસ્તકમાં તત્સંગથી યથામતી લખવામાં આવ્યું

છે માટે આ પુસ્તકનું નામ “મોક્ષ માર્ગ” રાખવામાં આવ્યું છે. આખાલવૃદ્ધ સર્વને વાંચીને સમજવું સુગમ થઈ પડે તેને માટે દાખલા દ્રષ્ટાંતો આપીને સરળતા કરવા તરફ વધુ લક્ષ આપ્યો છે. એ પુસ્તકના પ્રથમ ભાગમાં મહાસતી સાવિત્રીનું ચરિત્ર છે અને દ્વિતીય ભાગમાં ભક્તિ જ્ઞાન તથા વૈરાગ્ય વિષયક ઉપદેશના તેમજ પ્રાર્થનાના પદ લખેલો છે.

આ ધાર્મિક પુસ્તકનો પ્રચાર કરવાના શુભ હેતુથી કેટલાક સુજ્ઞાનોએ એક કરતાં વધુ નકલો લઈને સહાયતા આપી છે, કેટલાક મહાશયોએ માત્ર એકજ નકલ લઈ અમુક દ્રવ્ય અર્પણ કરીને આશ્રય આપ્યો છે અને કેટલાક ભક્તજનોએ આ પુસ્તક પ્રસિધ્ધિના કાર્યમાં કામગાજની મદદ કરી છે. તે સર્વને સહુર્થ અભિનંદન આપતાં શ્રી પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના કરીને એવી શુભેચ્છા પ્રકટ કરું છું કે “શ્રી પરમાત્મા તેઓને વારંવાર આવાં ઉત્તમ સત્કર્મો કરવા માટે ભાગ્યશાળી કરે ?”

જો કદાચ જ્ઞાની જનોને આ પુસ્તકમાં કોઈ પ્રકારના દોષો માલુમ પડે, તો તેઓને હું પ્રેમથી પ્રાર્થના કરું છું કે, તે દોષો મને અવશ્ય જણાવવા કૃપા કરશે; કે જેથી બીજા આવૃત્તિમાં હું તે સુધારી શકું. ॥ इतिशम. ॥

કર્તા.

“कीर्त्तन भूषण” हरिदास बुवा श्री दीनानाथ महाराज
श्री महालक्ष्मी मंदिर—सुरत.

अथ भंगलाचरणम्.

आदिनारायणं धिष्णुं ब्रह्माणं च वशिष्ठकम् ।
श्रीरामं मारुतिं वन्दे रामदासं जगद्गुरुम् ॥

नमो वाङ्मनसातीतमहिम्ने परमेष्ठिने ।
त्रिगुणाष्टगुणानन्तगुणनिगुणमूर्तये ॥

यस्माद्विश्वमुदेति यत्र रमते यस्मिन्पुनर्लीयते ।
भासा यस्य जगद्विभाति सहजानन्दोज्ज्वलं यन्महः ॥
शान्तं शाश्वतमक्रियं यमपुनर्भावाय भूतेश्वरं ।
द्वैतध्वान्तमपास्य यान्ति कृतिनः प्रस्तौमि तं पूरुषम् ॥

विघ्नध्वान्तनिवारणैकतरणिर्विघ्नाटवीहव्यवाङ् ।
विघ्नव्यालकुलाभिमानगरुडो विघ्नेभर्षचाननः ॥
विघ्नोत्तुङ्गगिरिप्रभेदनपविर्विघ्नान्बुधौ वाडधो ।
विघ्नाघौघघनप्रचण्डपवनो विघ्नेश्वरः पातु वः ॥

सूक्ष्माय शुभये तस्मै नमो वाक्त-रचतन्तवे ।
विचित्रो यस्य विन्यासो विदधाति जगत्पटम् ॥

ॐ नमः शिवाय निःशेषक्लेशप्रशमशालिने ।
त्रिगुणग्रन्थिदुर्भेदभवबंधविभेदिने ॥

यन्मायावशवर्तिविश्वमखिलं ब्रह्मादि देवाः सुरा ।
यत्सत्त्वादमृषैव भाति सकलं रज्जौ यथाहेर्ब्रमः ॥
यत्पादप्लवमेकमेव हि भवांभोधेस्तितीर्षावतां ।
वन्देऽहं तमशेषकारणपरं रामाख्यमीशं हरिम् ॥

वंशीविभूषितकराग्रवनोरदाभात्
पीताम्बरादरूणबिम्बफलाधरोष्ठात् ।
पूर्णदुसुन्दरमुखादरविन्दनेत्रात्
कृष्णान्परं किमपि तत्त्वमहं न जाने ॥

अज्ञानतिमिरांधस्य ज्ञानांजनशलाकया ।
चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै श्रीगुरवे नमः ॥

मूकं करोति वाचालं पंगुं लघयते गिरिम् ।
यत्कृपातमहं धन्दे परमानन्दमाधयम् ॥

મોક્ષ-માર્ગ.

મહાસતી સાવિત્રી.

યદ્રથે દ્રૌપદીનું હરણ કર્યું, પણ મહા બલ-
વાન્ લીમ તથા અર્જુન લઈ આવ્યાં; અને
જયદ્રથને દાસ બનાવ્યો. ત્યાર પછી તીર્થ-
યાત્રા કરવા નીકળેલા મહાત્મા માર્કંડેય
રૂપિ મહારાજ પાંડવો પાસે આવી પહોંચ્યા. પાંડવોએ
તેમનો યોગ્ય સત્કાર કર્યો. અને યુધિષ્ઠિર મહારાજે પો-
તાનું દુઃખ નિવેદન કર્યું. તે સાંભળીને માર્કંડેય મહારાજ
બોલ્યા, “હુ યુધિષ્ઠિર ! શ્રી રામચંદ્ર લગવાનને વનવાસમાં
ધણું દુઃખ પડ્યું હતું. તેનાં દુઃખ આગળ તમારું દુઃખ
તો એક પરમાણુ માત્ર પણ નથી; કેમકે તમારે તો
તમારા મહા બળવાન બ્રાતાઓ છે; પરંતુ રામચંદ્રજીને
તો વાનરાદિક સહાય કરનારા હતા. માટે દુઃખમાં દુઃખી
જનોનાં દુઃખનો વિચાર કરીને વિવેક વડે મનમાંથી

હુઃખને તથા શોકને દૂર કરીને અંતઃકરણ પ્રસન્ન રાખો અને શ્રી પરમતમાનું સ્મરણ ભજન કરીને આનંદમાં કાળ નિર્ગમન કરો.” ત્યારે કુરુવંશ શ્રેષ્ઠ ધર્મરાજ બોલ્યા:-

નાત્માનમનુષોચામિ, નેમાન્ બ્રાતૃન્ મહામુને ।

હરણં ચાપિ રાજ્યસ્ય, યથેમાં દુષ્પદાત્મજામ્ ॥

હે શુરૂદેવ ! હે મહામુને ! મને આ સતી દ્રૌપદીને માટે જેટલો શોક થાય છે, તેટલો શોક મારે પોતાનો થતો નથી. આ મારા બંધુઓનો શોક પણ થતો નથી, અને શત્રુઓએ માઝું રાજ્ય હરણ કર્યું છે, તેનો પણ તેટલો શોક મને થતો નથી. અરે ! દુરાત્મા કૌરવોએ જ્યારે અમને ઘૂત રમાડીને મહાકંઠ આપ્યું ત્યારે એ સતી દ્રૌપદીએ અમને હુઃખમાંથી તાર્યા હતાં. અરે ! દ્રૌપદીને અમારે માટે ઘણું કંઠ વેઠવું પડ્યું છે. કૌરવોએ એને ઘણું હુઃખ દીધું છે. જ્યારે જયદ્રથ એ સતીનું બળાત્કારથી હરણ કરી ગયો, ત્યારે એ સતીને જે હુઃખ થયું છે, તેનું સ્મરણ કરતાંજ માઝું ચિત્ત અતિ ઉદ્વિગ્ન થાય છે. આટલાં આટલાં હુઃખો પડવા છતાં, એ સાધ્વી સ્ત્રીને અમારી સ્થિતિનો લેશમાત્ર પણ તિરસ્કારનો વિચાર આવતો નથી. એટલુંજ નહિ, પણ અમારી સાથે રહીને આનંદમાં કાલ કમણ કરે છે. હે શુરૂવર્ય ! દ્રૌપદી જેવી કેઈ મહાન્ પતિવ્રતા સ્ત્રી જો આપના જોવામાં કે અંભળવામાં હોય તો તેનું ચારિત્ર મને શ્રવણ કરવાની ઇચ્છા છે. હે દયાળુ મહાત્મન ! તે મહા સાધ્વીનું ઉત્તમ

ચરિત્ર મને શ્રવણ કરાવી મારા અંતરને શાંત કરવા કૃપા કરે. એ પ્રમાણે યોદ્ધા ઋષિમહારાજના ચરણારવિંદમાં પોતાનાં મસ્તકને મૂકીને દંડવત્તમસ્કાર કર્યા.

અનંતશત્રુ ધર્મરાજનાં લાવ લક્ષિતવાળાં શુભ નમ્ર વચનો શ્રવણ કરીને અત્યંત પ્રસન્ન થએલા ઋષિમહારાજે કહ્યું, “હે ધર્મ ! હું તને મહાસતી સાવિત્રીનું સુંદર ચરિત્ર શ્રવણ કરાવું છું. તું તારા ચિત્તને સ્થિર રાખીને શ્રવણ કરજે. તેથી તારા મનનું સમાધાન થશે ને તું ઉત્તમ પ્રકારની શાંતિ પામશે” એ પ્રમાણે કહીને માર્કંડેય રૂષિ મહારાજે સતી શિરોમણિ સાવિત્રીની કથાનો આરંભ કીધો.

(લાવણીનો રાહ.)

મદ્ર દેશમાં અશ્વપતિ નામે એક રાજા રાજ્ય કરે, સત્યવાદીને ક્ષમાશીલતે અધર્મથી અત્યંત ડરે.

પૂર્વે એક અશ્વપતિ નામનો મદ્રદેશનો રાજા હતો. તે રાજા દાનશીલ, ક્ષમાશીલ, સત્યવક્તા, જીતેન્દ્રિય અને પ્રજાપાલનદક્ષ એવા ઉત્તમ ગુણવાળો તથા મોટા ઐશ્વર્યવાળો હતો. અર્થાત્ ગમે તેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય, ગમે તેવું મહાન કષ્ટ આવી પડે અને ચાહે પ્રાણ જાય તો ભલે જાય, પણ અધર્મ કરવો નહિ. એવા સાચા સિદ્ધાંતને તે માનતો હતો. વિક્ષાનો કહે છે કે:—

ન જાનુ કામાન્ન મયાન્ન લોભાન્
ધર્મં ત્યજેઽજીવિતસ્યાપિ હેતોઃ ॥

ધર્મો નિત્યઃ સુખદુઃખં ત્વનિત્યે
જીવો નિત્યો હેતુરસ્ય ત્વનિત્યઃ ॥

કાળને વશ થઇને ધર્મનો ત્યાગ કરવો નહિ, લયને લીધે ધર્મનો ત્યાગ કરવો નહિ, લોભને લીધે પણ ધર્મનો ત્યાગ કરવો નહિ અને કદાચ જીવન ચાલ્યું જાય તોપણ કદી ધર્મનો ત્યાગ કરવો નહિ. કેમકે ધર્મ નિત્ય છે અને સુખ દુઃખ અનિત્ય છે. જીવ નિત્ય છે અને તેનો હેતુ અનિત્ય છે.

તે રાજા એ પ્રમાણે સમજીને ચાલનાર મહાન્ ધાર્મિક હતો; પરંતુ તેને એક મહા દુઃખ સંતતિનું હતું. સંતતિની પ્રાપ્તિ માટે તેણે ઘણાં ઘણાં ઉપાય કર્યા પણ સર્વ વ્યર્થ ગયા. ત્યારે છેવટ તે રાજાએ જગદંબા સાવિત્રી માતાનું અનુષ્ઠાન કરવા માંડ્યું. પ્રજ્ઞાચારી તથા જીતેન્દ્રિય થઇ કઠણ નિયમો ધારણ કર્યા.

ઓત્રી.

સાવિત્રીચેં મંત્ર આરાધન, લક્ષસંખ્યા પ્રત્યહીં હવન,
પણી માત્ર દુગ્ધ પ્રાશન, દાહા દિવસાંત એકદાં કરી.

પ્રતિ દિવસ સાવિત્રીના મંત્રથી અગ્નિમાં એક લક્ષ આહૂતી હોમતા હતા. અને દશ દિવસમાં માત્ર એકજ વાર થોડું દુધ પીતા હતા. આ પ્રમાણે અદાર વર્ષ સુધી સાવિત્રીનું તપ કર્યું. ત્યારે ચાર મુખ તથા અષ્ટ ભુજવાલા હંસના ઉપર બેઠેલાં રવેતવર્ણના દિવ્ય વસ્ત્ર તથા દિવ્ય

અલંકાર ધારણ કરેલા સાક્ષાત્ સાવિત્રી દેવી પ્રસન્ન થઈ પ્રત્યક્ષ પ્રકટ થયા, અને જોડ્યા:—

(સોરટ—તાલતેવરા)

યમ નિયમને ભક્તિ ભાવે, તવ પરે હું પ્રસન્ન થઈ,
મન વિષે જે હોય ઇચ્છા, પામ તે માગી લઈ—યમ.

હૈ રાજન્ ! તારી ભક્તિથી હું તારા પર પ્રસન્ન થઈ છું. જે ઇચ્છા હોય તે માગી લે. ત્યારે રાજાએ પુત્ર માંગ્યો, પરંતુ જગદંબા સાવિત્રી માતા જોડ્યા, “હૈ રાજા ! તને પુત્રની પ્રાપ્તિ થશે નહિ, પણ અતિ રૂપાળી સુંદર, ત્રિભુવનમાં માન્ય, ભૂમંડલમાં પૂજ્ય અને પતિવ્રતાઓમાં મુકુટમણિ એવી એક ઉત્તમ કન્યા તને પ્રાપ્ત થશે. એવું વરદાન હું તને આપું છું.” આવું સાંભળી રાજા અત્યંત પ્રસન્ન થયો અને સાવિત્રી દેવીનું પૂજન કરીને ઠંડવન્નમસ્કાર કર્યા તેજ વખતે દેવી અંતર્ધાન થયાં. અને રાજા પોતાના નગરમાં આગ્યો. પછી સ્વર્ગ્ય સમયમાં રાણીને ગર્ભ રહ્યો, અને નવ માસ પૂર્ણ થતાં પાર્વતી, લક્ષ્મી ને ઈંદ્રાણીની ઉપમા યોગ્ય સાક્ષાત્ સાવિત્રી દેવીના જેવીજ મહા તેજસ્વિ દિવ્ય કન્યાનો જન્મ થયો. રાજાએ જાતકર્મ સંસ્કાર કરી બ્રાહ્મણોને ઘણા દ્રવ્યનું દાન કર્યું, મોટો ઉત્સવ માન્યો, અને સાવિત્રી માતાના પ્રસાદથી સાવિત્રી જેવી કન્યા પ્રાપ્ત થઈ માટે સાવિત્રી માતાનું સદૈવ સ્મરણ કરવાના હેતુથી કન્યાનું નામ પણ સાવિત્રી પાડ્યું. મૂર્તિ

મતી લક્ષ્મીના જેવી દૈદિધ્યમાન તે રાજકન્યા દિન પ્રતિ દિન મોટી થવા લાગી. કેટલોક કાળ ગયા પછી તે કન્યા પરણાવવા યોગ્ય મોટી અવસ્થાવાળી થઇ. અંદર કટીવાળી, વિશાળ શ્રાણીવાળી સાવિત્રીને જોઇને લોકો એમ માનતા હતા કે, આ કોઇ દેવી અવતરી છે. સાવિત્રીનાં નેત્ર અંદર કમલના પુષ્પના પત્ર સમાન રયામ હતાં. અને તેનાં શરીરનું તેજ અજહજતું હતું. એવા તેના દિવ્ય તેજથી આંખા પડી જવાને લીધે તે કન્યાની કોઇ માગણી કરતું નહોતું.

એમ કરતાં કરતાં, કોઇ શુભ પર્વણીને દિવસે સાવિત્રી મંગલમય શુભ સ્નાન કરીને શુદ્ધ થઇ, ઉપવાસ કરીને શ્રીઇષ્ટ દેવતાની સમીપમાં ગઇ. ત્યાં શાસ્ત્રની વિધિ પ્રમાણે અગ્નિમાં હોમ કરી ગ્રાહ્યણોની પાસે સ્વસ્તીવાચન કરાવ્યું. અને ઇષ્ટદેવને અર્પણ કરેલી પ્રસાદ રૂપ પુષ્પની માલા લઇ સાવિત્રી પોતાના પિતા પાસે આવી. સાવિત્રીએ પિતાના ચરણારવિંદમાં પ્રણામ કરી તે પુષ્પમાલા પિતાજીને અર્પણ કરી લીધી. પછી એ હાથ જોડીને પિતાના પડખા તરફ ઉભી રહી. પોતાની કન્યાને પરણાવવા યોગ્ય જોઇને, તથા એનું પાણી ગ્રહણ કરવા લાયક કોઇ ઉત્તમ વર મને મળૂંમ પડતો નથી, તેમજ એની કોઇ માગણી પણ કરતું નથી, એ બધી વાતોનો વિચાર કરતાં તે સમયે અશ્વપતિના મનમાં મોટો ખેદ થવા લાગ્યો. છેવટ રાજાએ પોતાના મનમાં આવેલી વાત સાવિત્રીને કહી કે, ઓ પ્રિય પુત્રી ! મને ખબર છે કે તું પરણાવવા યોગ્ય થઇ છે. અને હું જાણું છું કે:--

(દ્વિહાર)

ક્રિયાહીન સખ જ્ઞાન હત; નરહત મૂઢ ગંવાર;
નાયક બિનુ સેના જી હત, નારી બિનુ ભરતાર.

ક્રિયા વિનાનું જ્ઞાન, બુદ્ધિ વિનાનો મનુષ્ય અને નાયક વિનાની સેના જેમ નિષ્ફળ છે, તેમ પતિ વિના સ્ત્રીનું જીવન પણ નિષ્ફળ છે; પરંતુ હું નિરૂપાય છું. કેમકે, કોઈ યોગ્ય પુરૂષ મારી પાસે તારી માગણી કરતો નથી. તેમજ તેવો તારા લાયક કોઈ સુયોગ્ય વર મને તપાસ કરતાં માલૂમ પડતો પણ નથી. માટે હે વહાલી પુત્રી ! મારી એવી ઇચ્છા છે કે, જેમ કોઈ નિર્મળ નદી પોતેજ પોતાનો સમુદ્રમાર્ગ શોધી કાઢે છે; તેમ તું પોતેજ તારા સમાન ગુણવાન વરને શોધીને મને બતાવ. હું તેની સાથેજ તારાં લગ્ન કરીશ. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

અપ્રજાતા પિતા વાચ્યો વાચ્યશ્ચાનુપયન પતિઃ ।

મૃતે મર્તરિ પુત્રશ્ચ વાચ્યો માતુરરક્ષિતા ॥

કન્યાનો લગ્ન સમય થયા છતાં, જે પિતા તેને પરણાવતો નહિ હોય, તો પિતા દોષપાત્ર ઠરે છે. જે ઋતુ-કાલમાં પતિ સ્ત્રીનો સમાગમ નહિ કરતો હોય, તો પતિ દોષપાત્ર ઠરે છે. અને પતિનું મરણ થયા પછી, જે પુત્ર માતાનું રક્ષણ નહિ કરતો હોય, તો પુત્ર દોષપાત્ર ઠરે છે. માટે હે સુપુત્રી ! હું દોષપાત્ર ઠડું નહિ તે પ્રમાણે તું કર. અર્થાત્ તું ત્વરાથી વરની શોધ કરવા બા. “પિતાજીની

આજ્ઞા માનીને વરની શોધ કરવા જવા હું રાજી છું” એમ જણાવવા માટે સાવિત્રીએ પિતાજીના ચરણમાં પ્રણામ કર્યાં, રાજાએ પણ તુરતજ વયો વૃદ્ધ મંત્રીને આજ્ઞા કરીકે, વાહનાદિકે સૈન્ય તૈયાર કરાવી સૈન્ય સહિત તમે પોતે સાવિત્રીની સાથે જાઓ, અને સંભાળ પૂર્વક જેમ અને તેમ જલદી પાછા આવજો. રાજાની આજ્ઞાનુસાર તૈયારી થઈ.

વરની શોધ

(લાવણી)

પિતાની આજ્ઞા માથે ચઢાવી, નિકળ્યાં સાવિત્રી,
સુવર્ણનાં રથમાં બેઠાં ને, સાથે વૃદ્ધ મંત્રી-પિતાની૦
પ્રથમ પધાર્યા તપોવન વિષે, વરની શોધ માટે,
અંદ્રમુખી અતિ, ચતુરાઈથી, જુએ વાટે ઘાટે-પ્રથમ૦

સાવિત્રી માતા પિતાને પ્રણામ કરી, સુવર્ણના રથમાં બેસી, વૃદ્ધ મંત્રી, મોટું સૈન્ય તથા સખીમંડલ સહ પ્રથમ તપોવનમાં ગઈ. સાવિત્રી અનેક રૂપિ મહાત્માઓનાં દર્શનનો લાલ લેતી હતી. અને જતાં જતાં માર્ગમાં જે જે તીર્થ આવતાં હતાં ત્યાં સર્વ સ્થળે બ્રાહ્મણોને મોટાં મોટાં દાન કરતી હતી. એ પ્રમાણે ફરતાં ફરતાં અરણ્યમાં રહેલા શાલ્વ દેશના અધિપતિ ધૂમત્સેન રાજાના પુત્ર સત્યવાનને મોટા સદ્ગુણશાલી બેઠાં તેને પોતાના સમાન સુયોગ્ય માની સાવિત્રીએ પોતાના મનમાં તેનીજ સાથે લગ્ન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. પછી પોતાનું કાર્ય સિધ્ધ થવાથી વૃદ્ધ મંત્રીની સલાહ લઈ ત્યાંથી પાછા ફર્યા.

નારદજીનું આગમન.

આ તરફ મદ્રદેશમાં એક દિવસ અશ્વપતિ રાજા મોટી સલાહ લરીને રત્ન જડીત સુંદર સિંહાસન ઉપર બિરાજ્યા હતા. આસપાસ યોગ્યતાનુસાર ઉત્તમ આસનો ઉપર અનેક મોટા પંડિતો તથા અનેક મોટા સરદારો અને અનેક મોટા જળરા યોધાઓ બેઠા હતા. એટલામાં અકસ્માત્ મહાત્માશ્રી નારદજી પૂર્ણ પ્રેમભકિતથી ભગવાનનું ભજન કરતાં કરતાં ત્યાં સલામાં પધાર્યા. નારદજીને આવતાં જોઈ રાજા પોતે તથા સર્વ સલાજનો અતિ હર્ષભેર નારદજીની સામા જઈ આદર પૂર્વક ભકિત ભાવથી નમન કરીને સલામાં લાવી, સિંહાસન ઉપર વિરાજમાન કરીને ઉત્તમ ઉપચારો વડે તેમનું પૂજન કર્યું. દેવર્ષિ નારદજીએ રાજાની ઉત્તમ શ્રદ્ધા ભકિત જોઈને પ્રસન્ન થઈ શુભાશીષ વચનો કહ્યાં.

દૈવયોગે તેજ સમયે વરની શોધ કરવા ગયેલી સાવિત્રી પણ સચિવાદિક સર્વ મંડલી સમેત આવી પહોંચી. રાજાને તે શુભ સમાચાર મળતાંજ સાથે રાજાએ પોતે આજ્ઞા કરીકે, સાવિત્રીને અહીં સલામાં બેલાવો. રાજાની આજ્ઞા સાંભળીને સાવિત્રી તત્કાળ સલામાં આવી, અને લાવણ્યમૂર્તિ સાવિત્રીએ સદ્વિવેકથી નમ્રપણે નારદજીને તથા પિતાશ્રીને નમન કર્યું, નારદ રૂપિ પણ કન્યાનું દિવ્ય તેજ જોઈને પ્રસન્ન થયા. અને રાજાને પૂછવા લાગ્યા, “હે રાજા ! આ તારી કન્યા છે કે શું ? એ ક્યાં ગઈ હતી ? હમણું

કયાંથી આવે છે? અને લગ્ન કરવાનો સમય થયો છતાં એના લગ્ન કેમ કીધાં નથી?" રાજાએ નારદજીને નમસ્કાર કરીને કહ્યું કે, હે મહાત્મન! જગદંબા સાવિત્રી માતાના કૃપા-પ્રસાદથી પ્રાપ્ત થયેલી સાવિત્રી નામની એ કન્યા મારી છે. એ કન્યા પોતાને યોગ્ય ઉત્તમ વરની શોધ કરવા ગઈ હતી. તે પોતાની ઇચ્છાનુરૂપ શ્રેષ્ઠ વરની શોધ કરીને હુમણુંજ આવી છે. એ પ્રમાણે રાજાએ નારદજીને નિવેદન કર્યું. અને પછી સાવિત્રીને કહ્યું કે, હે પુત્રી! તું જે વરને જોઈ આવી હોય તેનું સવિસ્તર વર્ણન મહાત્મા નારદજી સમક્ષ તું મને કહે. આ સાંભળી સાવિત્રી નમસ્કાર કરીને બોલી:--

શોધ કરેલા વરનું વર્ણન

(“મુને લક્ષિત લાવી” એ રાહ.)

અતિ બુદ્ધિશાળી, વળી ધર્મ નિષ્ઠ લાળી,
જેયા ધુમત્સેન કુંવર સત્યવાન છે.
રૂડાં રૂપ ગુણ ધારી, માતૃ પિતૃ લકત ભારી,
તથા તાપસ મહા લક્ષિતમાન છે--અ.

“શાન્વ દેશે રાજ્ય કરતાં પણ જ્યાં જવ અંધ એ”
“પુત્ર નાનો વૈરી મોટો રાજ્ય છોંનવી લીધ તે”
“કુંવર સ્ત્રી લઈ તપોવને આવી રહ્યાં છે અંધએ”
“તે સાત્વિકી મતધારીનો મોટો થયો છે પુત્ર જે”
પિતા હું તે પતિ પામી, મેં માન્યા છે સ્વામિ,
શૂરવીર ક્ષમાવાન સત્યવાન એ--અતિવ

હે પૂજ્ય પિતાશ્રી ! શાલ્વદેશમાં ઘુમત્સેન નામના રાજા હતા. શૈળ્યા નામની તેમની પત્ની હતી. અને એક સત્યવાન નામનો નાનો પુત્ર હતો. તે રાજા વૃષ્ણાવસ્થાને લીધે નેત્રહીન અંધ થયા, એટલે મંત્રી વિગેરેએ તેમને રાજ્યથી બ્રષ્ટ કરી રાજ્ય છીનવી લીધું. જેથી તે રાજા સ્ત્રીને તથા પુત્રને લઈ તપોવનમાં આવી કંદ મૂલ ક્ષ્ણાદિક પર નિર્વાહ કરી તપશ્ચર્યા કરે છે તેનો પુત્ર જે સત્યવાન હાલ મોટો થયો. છે તે સદ્ગુણ સંપન્ન દિવ્ય મૂર્તિ સાથે મેં મારા મનથી લગ્ન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે.

સાવિત્રીનું બોલવું શ્રવણ કરીને અશ્વપતિ રાજાએ નારદ રૂપિને પૂછ્યું, હે રૂપિવર્ય ! આ મારી પ્રિય પુત્રી સાવિત્રીએ શોધ કરેલા વરને માટે આપનો શો અભિપ્રાય છે ? તે કહેવા કૃપા કરે. ત્યારે નારદજી બોલ્યા:—

—મોટામાં મોટી એકજ ખામી—

(એક તારાના લજનનો રાહ)

વર શોધ્યો રૂપાળોરે, બહુ સારો ગુણ વાળોરે,
પણ એકજ વાતે મોટી ચિંતા છે,
અજ્ઞાત વાત એ, તેથી તે સાથે ઠર્યું છે, વિપરીત થયું
એમ ભાસેરે,
પણ પાછળ પસ્તાશેરે, એ એકજવાતે મોટી ચિંતા છે—વર૦

હે રાજન ! હું સત્યવાત કહું છું કે, આ તારી કન્યાના કહેવા મુજબ તે રાજકુમાર સદ્ગુણનો લંડાર છે. તેનાં માતા

પિતા સત્યનિષ્ઠ હોવાથી બ્રાહ્મણોએ તેનું નામ સત્યવાન પાડ્યું છે. અને તે બાલક હતો ત્યારે, બોડાઓ ઉપર બહુજ પ્રેમ રાખતો હતો. મૃત્તિકાના બોડા બનાવી રમત રમતો હતો, તથા ચિત્રોમાં પણ બોડાઓ આજેજ્યા કરતો હતો. માટે ચિત્રાન્ધ એવું નામ પણ તેનું છે. એટલું કહેતાં રાજા વચમાંજ બોલી ઉઠ્યા કે, હે રૂપિણ ! તે રાજકુમાર હાલ પણ તેજસ્વી બુદ્ધિમાન શૂરવીર તથા ક્ષમાવાન છે કે નહિ ? રૂપિ બોલ્યા:--

(ચાલુ)

“સૂર્ય સમા તેજસ્વી છે, સુર ગુરુ સમ ધીમાન્”

“મહેન્દ્ર જેવો વીર છે, ભૂસમ ક્ષાંતિવાન”

રંતિદેવ સમ દાતારે, ચંદ્ર તુલ્ય શૌલશાતારે, પણ
એકજ વાતે મોટી ચિંતા છે-વર૦

“હા, હાલપણ તે સત્યવાન સદ્ગુણશાલીન છે. તે સૂર્ય સમાન તેજસ્વી છે. દેવતાઓના ગુરુ બૃહસ્પતિના જેવા વિદ્યાવાન છે. મહેન્દ્ર જેવો શૂરવીર છે. પૃથ્વી માતાના જેવો ક્ષમાશીલ છે. દાન કરવામાં સંકાંતિના પુત્ર રંતિદેવ જેવો દાતાર છે. ચંદ્રના જેવો તાપ હરણ કરનાર શીતળ છે. વળી તે સર્વની સાથે મિત્રભાવ રાખનાર, સંતોષી, શાંત, છતેન્દ્રિય, ધર્મનિષ્ઠ તથા તપોનિષ્ઠ છે. બ્રાહ્મણો તેને માટે એમ કહે છે કે, તેનામાં નિત્ય સરલતાએ વાસ કર્યો છે. અને તેની મર્યાદા અચળ છે. ટુંકામાં એટલુંજ કે, તે સકલ શુભ ગુણોથી સંપન્ન છે.”

આ સાંભળીને અશ્વપતિએ કહ્યું, હે ભગવન ! તેના બધા ઉત્તમ ગુણોનું વર્ણન જે આપે કર્યું, તે મેં શ્રવણ કર્યું; પણ હવે તેનામાં જે દોષ હોય તે મને કહેવા કૃપા કરો. નારદજી બોલ્યા, અરે હે રાજા ! તેનામાં માત્ર એકજ મોટો દોષ છે અને તે દોષ એવો છે કે, તેના તમામ ગુણોનું તેજ નષ્ટ કરી નાંખે એમ છે. તેમજ ટાળ્યો ટળે તેમ પણ નથી. રાજાએ હાથ બેડીને અતિ નમ્રતાથી પૂછ્યું, હે ઋષિ શ્રેષ્ઠ ! સદ્ગુણના સમુદ્ર જેવા તે સત્યવાનમાં સર્વ શુભ ગુણોને ઢાંકી દે એવો કયો દોષ છે ? રૂપિએ કહ્યું, અન્ય કોઈ દોષ નથી. દોષ માત્ર એજ છે કે,

(દ્વિહાર.)

“ સંવત્સર એક આજથી, આયુષ એનું છે ”

“ વર્ષ પછી મૃત્યુ થશે, નિર્મિતિ એવું છે. ”

‘ આજથી કેવળ એક વર્ષ સુધીજ તે સત્યવાનનું આયુષ્ય છે. અર્થાત્ આજથી બરોબર એક વર્ષે મરણ થશે. એવું નિર્માણ થએલું છે. ’ આટલું સાંભળતાંજ સાથે અશ્વપતિ રાજાનાં મનમાં મોટો આઘાત લાગ્યો, અને એકદમ સાવિત્રીને પાસે બોલાવીને કહ્યું, બેટા સાવિત્રી ! તું અન્ય કોઈ ઉત્તમ વરને શોધી લાવ.

દ્રઢ નિશ્ચય.

સાવિત્રી તુરત પિતાને નમન કરીને નમ્રતાથી બોલી, હે પૂજ્ય પિતાજી ! એ સંબંધમાં મારે જે કંઈ આપને

કહેવાનું છે તે કહું છું, પરંતુ પ્રથમથીજ આપની પ્રાર્થના કરું છું કે, જો આપરાધ થાય તો ક્ષમા કરશે. હે પિતા ! હવે કદાચ એકને બદલે અનેક દોષો સત્યવાનમાં માલૂમ પડે તોપણ હું તો મારા મનથી સત્યવાન પતિની સાથેજ (રાગ કાલીંગડો.)

હું વરી ચુકી છું તાત, હું તો વરી ચુકી, હું વરી ચુકી.

“પતિ પ્રેમ તો અખંડ શુભ કે’વાય છે”

“ખંડિત પ્રેમથી પતિ-વ્રતનો ભંગ થાય છે”

“મુખથી થુંકયું કહેશે કેાણ ચટાય છે”

દઉં કેમ મૂકી, દઉં કેમ મૂકી—હું.

મારાં લગ્ન કરીને વરી ચુકી છું. હે પિતાજી ! જુઓ પંડિતો કહે છે કે:—

अद्यापि नास्मति हरः किल कालकूटं

कूर्मो विभर्ति धरणिं खलु पृष्ठभागे ।

अंभोनिधिर्विहति दुर्वहवाडवाग्नि

मङ्गीकृतं सुकृतिनः परिपालयन्ति ॥

સમુદ્રનું મંથન કરતાં નીકળેલું કાલકૂટ નામનું જે હળાહળ વિષ શંકરે ધારણ કર્યું છે તે હજી પણ તણ દેતા નથી. પાતાળમાં રહેલો કૂર્મ (કાચબો) હજી પણ પૃથ્વીને ધારણ કરી રહેલો છે. અને સદ્ર પણ વહન નહિ થઈ શકે એવા વડવાનલને અદ્યાપિ વહન કરે છે. માટે ઉત્તમ મનુષ્યો પોતાની અંગીકાર કરેલી વાતને કદી પણ છોડતા નથી. પણ તેનું યથાર્થ પાલન કરે છે.

જે બોલેલું વચન પાત્રન કરે તેજ પુરૂષ છે.

એક નગરની બહાર જંગલમાં ફેઈ એક અખંડા-
નંદ નામના મહાત્મા રહેતા હતા. તેઓ નિત્ય મધ્યાન્હ
સમયે નગરમાં લીક્ષા માંગવા માટે જતા હતા. રસ્તામાં
એક વેશ્યાનું મકાન હતું. એક દિવસ એવું બન્યું કે,
મહાત્મા જ્યારે તે વેશ્યાના મકાનની પાસે થઈને જતા
હતા, ત્યારે તે વેશ્યા મહારાજની પાસે આવી નમન કરીને
પ્રેમથી પૂછવા લાગી, “મહારાજ! આપ સ્ત્રી છો કે
પુરૂષ છો?” ત્યારે મહાત્માએ જવાબ આપ્યો કે, “એનો
ઉત્તર હું પછી આપીશ.” એમ કહીને મહારાજ ચાલ્યા
ગયા. અને વેશ્યા પણ પોતાના મકાનમાં ગઈ. બીજે દિવસે
પાછા મહારાજ જ્યારે લીક્ષાને માટે જતા હતા, ત્યારે તે
વેશ્યાએ તેજ પ્રશ્ન પૂછ્યો. એટલે મહાત્માએ પણ પાછો
તેજ ઉત્તર આપ્યો. એ પ્રમાણે તે મહાત્માની અને વેશ્યાની
નિત્ય વાત થતી હતી. એમ કરતાં કરતાં કેટલાંક વર્ષ
ચાલ્યાં ગયાં. બાદ એક દિવસ તે અખંડાનંદજીનું મરણ
થવાની તૈયારી થઈ. તે વાત આખા નગરમાં ફેલાઈ જવાથી
ઘણાં લોકો મહાત્માનાં દર્શન કરવા ગયા હતા. પેલી
વેશ્યાને ખબર થઈ કે તુરત તે પણ ત્યાં આવી. લોકોની
મોટી ભીડમાંથી છેક મહાત્માની પાસે આવીને તે વેશ્યાએ
બહુ મોટે અવાજે પૂછ્યું, “હું અખંડાનંદજી! હું અખં-

ડાનંદજી ! આપ સ્ત્રી છો, કે પુરૂષ છો ?” એ પ્રશ્ન ત્રણ વાર પૂછ્યો, છતાં કાંઈ ઉત્તર મળ્યો નહિ. ત્યારે તે બાઈ બોલી કે, મહાત્માઓ સત્યવાદી હોય છે. અને આપે કહ્યું હતું કે, તારા પ્રશ્નનો ઉત્તર પછી કહીશ. માટે મારા પ્રશ્નનો ઉત્તર આખ્યા વિના મરણ પામવું આપને શોભે એમ નથી. હે સંત મહારાજ ! જો મારા પ્રશ્નનો ઉત્તર આખ્યા વિના આપ મરણ પામી જશો, તો આપ અસત્યવાદી-જૂઠા કહેવાશો. માટે હે કૃપાલુ મહાત્મા ! ઉત્તર આપવા કૃપા કરો.

એટલું સાંભળતાંજ મહાત્મા અખંડાનંદજી એકદમ ઉઠ્યા અને છાતી ઠોકીને જોરથી બોલ્યો કે “હું પુરૂષ છું, હું પુરૂષ છું.” વેશ્યા બોલી, હે ગુરૂદેવ ! આપ તો પ્રથમથીજ જાણતા હતા કે હું પુરૂષ છું, છતાં તે વખતે મને ઉત્તર નહિ આપ્યો, તેનું શું કારણ ? મહાત્માએ કહ્યું, બહારના ચિન્હોથી પુરૂષને પુરૂષ કહી શકાતો નથી; પરંતુ જે મનુષ્ય પોતાના બોલેલા વચનને પાળે છે, તેજ પુરૂષ કહી શકાય છે. અરે માઈ ! હું તને તે વખતેજ કહી દેતે કે હું પુરૂષ છું, અને પછી કદાચ મધ્યમાં કાંઈ વિદ્વ આવી જત, તો હું સાચો પુરૂષ થઈ શકત નહિ. અને હવે તો મારું આયુષ્ય સમાપ્ત થયું છે. હવે કોઈ પણ પ્રકારનું વિદ્વ આવી શકે એમ નથી. માટે હું છાતી ઠોકીને હિંમતથી કહી શકું છું કે, હું પુરૂષજ છું. તે વેશ્યા તથા સાંભળનારા તમામ લોકો તે મહાત્માના મુખનો અતિ અસરકારક ઉત્તમ ઉપદેશ શ્રવણ કરીને પ્રસન્ન

થયા. અને મહાત્માના નામનો તથા લગ્નવાનના નામનો જ્યઘોષ કર્યો. મહાત્માએ તત્કાળ પોતાનું શરીર છોડ્યું અને સર્વ લોકોએ મહાત્માશ્રીની યથાયોગ્ય ઉત્તરક્રિયા કરી.

સાવિત્રી બાદી કે, હે પિતાજી ! સારાંશ એ છે કે, સુમ્ન મનુષ્યે પોતાના વચનનું પાલન કરવામાં પોતાના પ્રાણની પણ પરવા કરવી જોઈએ નહિ. તોજ તે સાચો પુરૂષ કહેવાય છે. આપે જ્યારે મને પ્રથમ કહ્યું કે, તું જે વરને શોધીને આવશે તેની સાથેજ હું તારાં લગ્ન કરીશ. તે ઉપરથી હું શોધ કરવા ગઈ, શોધીને આવી અને હવે આપ ના કહો તે કેમ ચાલે !!? મોટા મોટા પંડિતો કહે છે કે:--

સકૃદંશો નિપતતિ સકૃત્કન્યા પ્રદીયતે ।

સકૃદાહ વદામીતિ ત્રીણ્યેતાનિ સકૃત્ સકૃત્ ॥

ભાગ પણ એકજવાર પડે છે, કન્યા પણ એકજ વખત અપાય છે, અને હું આપું છું એમ પણ એકજ વાર કહેવામાં આવે છે. માટે હે પિતાજી ! મેં મારાં લગ્ન મારાં મનથી સત્યવાન સાથેજ કરી દીધાં છે. તેથી હું હવે અન્ય કોઈ વર સાથે કદી પણ લગ્ન કરીશ નહિ. એવો મારો નિશ્ચય છે. અને તે એટલે સુધી દ્રઢ રીતે કે કદાચ પૃથ્વી પોતાનો ગંધ ગુણ ત્યાગ કરે, પાણી કદાચ પોતાના રસ ગુણનો ત્યાગ કરે, તેજ કદી રૂપ ગુણનો ત્યાગ કરે, આકાશ કદી પોતાનો શબ્દ ગુણ ત્યાગ કરે, ચંદ્ર કદાચ શીતળતા તણ દે, સૂર્ય કદી પ્રકાશ પાડવાનો બંધ કરે,

ધૂમકેતુ કદી ઉત્તમતાનો ત્યાગ કરે, ઇંદ્રરાજા કદી પરાક્રમ
છોડી દે અને સાક્ષાત્ ધર્મ કદાચ ધર્મનો ત્યાગ કરે, તો
ભલે કરે; પરંતુ હું મારા મનનો સત્ય નિશ્ચય ફેરવીશ
નહિ.

નારદજીએ કરેલી કસોટી

સાવિત્રીનું આવું દ્રઢ નિશ્ચયવાળું બોલવું સાંભળીને
દેવર્ષિ નારદજી બોલ્યા, ખડેન ! આ તારો નિશ્ચય નહિ
કહેવાય, પણ આતો તારી એક પ્રકારની ખોટી હઠ છે.

(રાગ મહાદ.)

મોહ પામી શું જોઈ, બાઈ તું મોહ પામી શું જોઈ,
કોડી એક પણ પાસે નથી, જે બની એમાં વનવાસી;
કંઈ મૂળનું ભક્ષણ કરતાં, થઈ રહ્યાં ઉપવાસી—બાઈ તું ૦ ૧
વનમાં વસી વહકલ વસ્ત્રોને, અંગે આપ ધરે છે,
પણ કુટીમાં દર્ભ તણા, આસન પર શયન કરે છે—બાઈ તું ૦ ૨
એક વર્ષ પછી મરણ થશે, ત્યારે પસ્તાશે રોઈ,
યાદ રાખજે સ્વાદ આખજે, તારું નથી ત્યાં કોઈ—બાઈ તું ૦ ૩
વિધવાવસ્થા બહુ ખૂરી છે, તેમાં ગરીબી ભુંડી,
રૂડી બુદ્ધિશાળી થઈ, હઠ કેમ કરે છે કુડી—બાઈ તું ૦ ૪

હો ખડેન ! તું આવી હઠ કેમ કરે છે ? તારા મનમાં
સત્યવાનને પતિ કરવાનો નિશ્ચય છે, પરંતુ તેનું કયું
ઉત્તમ ઐશ્વર્ય જોઈને તું તેના ઉપર આટલી બધી મોહ
પામી ગઈ છે ! તે તો અરણ્યમાં કંઈ મૂળનું ભક્ષણ કરે

છે. જાડની છાલના વડકલ વસ્ત્રો પહેરે છે, અને દર્બાસન ઉપર સુએ છે. વળી તેનું આયુષ્ય માત્ર એકજ વર્ષનું બાકી રહેતું છે. એક વર્ષ પછી તેનું મરણ થશે, ત્યારે તું તારો કાળ કેવી રીતે નિર્ગમન કરી શકશે?! તું તારી હઠ છોડી દે. અને પિતાની આજ્ઞાનું પાલન કર. નહિ તો ભવિષ્યમાં અતિ કઠણ દુઃખ સહન કરવું પડશે. હે સાવિત્રી! જો સમજ. ઉત્તમકુળ વૃક્ષ સમાન છે, સુખ સંપત્તિ પાંદડા સમાન છે; અને પુત્રાદિક શાખા સમાન છે. હવે વિચાર કર કે શાખા તથા પાંદડા વિનાનું એકલું કાષ્ટ શું કામનું? માટે જ્ઞેન! તું તારા મનમાંથી સત્યવાનને પતિ કરવાની વાત કાઢી નાંખ.

હે પરમપૂજ્ય મુનિમહારાજ! આપે જે કહ્યું, તેનો મારી સમજ પ્રમાણે યોગ્ય ઉત્તર આપું છું; પરંતુ જો મારા બાલવામાં કંઈ અવિવેક જેવું આપને લાગે તો, તેને માટે ક્ષમા કરજો. એમ કહી સાવિત્રી બોલી:—

(રાગ મહાદ.)

મોહ પામી છું ખરી, મુનિજી મોહ પામી છું ખરી
 ફેરફાર નથી જરી, મુનિજી મોહ પામી છું ખરી—મોહ૦
 પૈસા પાછળ પામર પુરો, વેલાં થઇને ફરતાં,
 ધર્મ એજ સાચું ધન છે, એમ મોટાં મુનિ ઉચરતા—મુનિજી૦ ૧
 ભલે ભોમવે ભોગ છતાં, અંતે થાવું વનવાસી,
 સાત્વિક ભુક્ષિ કરવા માટે, થવું પડે ઉપવાસી—મુનિજી૦ ૨
 અંગ દાંડવા વસ્ત્ર જોઇએ, તે તો વડકલ કરશે,
 પલંગ પર કે દર્બાસન પર, ઉધમાં ફેર ન પડશે—મુનિજી૦ ૩

મરણ થશે તો પ્રાણુ જશે, પણ નહિ પસ્તાઈશ રોઈ,
કર્મ પ્રમાણે સુખ દુઃખ આવે, તેમાં શું કરે કાઈ—મુનિજી ૪

હે ભગવન્ ! હું મારા પિતાજીની આજ્ઞાનું અપમાન કરતી નથી. તેમની આજ્ઞા થવાથીજ હું વરની શોધ કરવા ગઈ હતી; પરંતુ હવે તો કદાચ મેં પર્વત પૃથ્વી બરોબર સપાટ થઈ જાય, અથવા કદાચ અથાગ જળથી ભરેલો સમુદ્ર જલહીન થઈ જાય, અને જે સૂર્ય હમેશાં પૂર્વ દિશામાં ઉદય પામે છે ને પશ્ચિમ દિશામાં અસ્ત થાય છે, તે સૂર્ય પણ કદી પશ્ચિમ દિશામાં ઉદય પામે અને પૂર્વ દિશામાં અસ્ત થાય, તો પણ સત્યવાનને તજી દઈને હું અન્યનો સ્વીકાર કદી પણ કરીશ નહિ. વળી આપ તેના ઐશ્વર્ય માટે કહો છો પણ ઐશ્વર્ય કોનું નિરંતર સ્થિર રહ્યું છે? અને કોનું નિરંતર સ્થિર રહેવાનું છે? જેમ ઉદય પછી અસ્ત હોય છે, અને જેમ શુકલપક્ષ પછી કૃષ્ણપક્ષ આવે છે, તેમ સુખ પછી દુઃખ અને દુઃખ પછી સુખ આવે છે. તેની મને કાંઈ પણ ચિંતા નથી. કેમકે સાચામાં સાચું સુખ કાંઈ સંપત્તિમાં નથી. તે તો સંતોષમાંજ છે.

“ ગોધન ગજધન વાજધન, ઓર રત્નકો ખાન ”

“ જપ્ત મીઠૈ સંતોષ ધન, સખ ધન ધૂર સમાન ”

જે સંતોષ રૂપી ધન મળે તો બધું ધન ધૂળ જેવું છે. કેવળ અજ્ઞાની પામર મનુષ્યોજ નાશવંત પૈસાની પાછળ ગાંડા બની મોહ પામે છે. સુર જનોએ તો શાંત થઈ, સંતોષ રાખી, યથાર્થ ધર્મનેજ સાચામાં સાચું સર્વોત્તમ

ધન માનીને આનંદમાં કાળ નિર્ગમન કરવો યોગ્ય છે.
વિદ્વાનો કહે છે:—

સુખસ્ય દુઃસ્ય ન કોઽપિદાતા, પરોદદાતીતિ કુબુદ્ધિરેવા ।
અહં કરોમીતિ વૃથાભિમાનઃ સ્વકર્મસૂત્રપ્રથિતો હિ લોકઃ ॥

કોઈને કોઈ સુખ આપતું નથી, તેમજ કોઈને કોઈ દુઃખ દેતું નથી, છતાં અન્ય મનુષ્ય સુખ કે દુઃખ આપે છે, એવી બુદ્ધિ રાખવી કેવળ અયોગ્ય છે. અને મેં કર્યું, અથવા હું કરું છું, એ તો મિથ્યા અભિમાનની વાતો છે. સત્યવાત તો એજ છે કે, જગતના સર્વ લોકો પોતપોતાના પ્રારબ્ધ કર્મ રૂપ સૂત્રમાં ગુંથાએલા છે.

હું રૂપિ મહારાજ ! આપના કહેવા પ્રમાણે જો સત્યવાનનું આયુષ્ય એકજ વર્ષનું બાકી હશે, તો તેની પાછળ હું દુઃખ લોગવવા રહીશ નહિ; પણ તેની સાથેજ હું મારાં પ્રાણ તણ દઈશ. પણ, અરેરે !! કેને ખબર છે, કે કાલે શું થવાનું છે ! મોટા મોટા સુસજનો નિશ્ચય પૂર્વક એમ કહે છે કે, આમજ થશે. પરંતુ કેટલીક વાર તેઓ તદ્દન ભુલ પડે છે; કારણ કે શ્રી જગદીશ્વર ભગવાનની ઇચ્છા કયે વખતે કેવી હોય છે, તે કોણ કહી શકે એમ છે ? ! આજે નિશ્ચય કરીને છાતી ઠોકીને હિમતથી કહેવામાં આવે છે કે, આ સાચું છે અને આ મિથ્યા છે; પરંતુ કાલેજ તે સાચું કેવળ મિથ્યા ઠરે છે. અને તે ભુલું કેવળ સત્ય ઠરે છે. એવાં ઉદાહરણ ઉપરથી સુસ મનુષ્યોએ સ્પષ્ટ સમજી લેવું યોગ્ય છે કે, કાલે શું થવાનું છે, તે આજે નક્કી થઈ શકતું

નથી. દૈવની ગતિ વિચિત્ર છે. કેટલીક વખતે હજાહજ વિધનું અમૃત થઇ જાય છે, મૃત્તિકા ખોદતાં દ્રવ્યનો લાંડાર હાથ લાગે છે, પાષાણનો કટકો હાથમાં લેતાં પાંચસમણિ થઇ જાય છે, ઘરમાં કામકાજ કરવા રહેલી દાસી અઘટ સિદ્ધિમાંની સિધ્ધિ બનીને મનની સર્વ કામના પૂર્ણ કરે છે, જે શત્રુ હોય છે તે મિત્ર થઇ માન આપે છે, જે પરમાત્માની કૃપા થાય તો આંગણમાંનું નકામું ઝાડ પણ કદપવૃક્ષ થઇ ફળે છે, કુરૂપ તથા ગાંડી સ્ત્રી પણ દેવાંગના જેવી સુંદર તથા ગાંઠી જેવી જ્ઞાની થાય છે અને ભાંગી તુટી પર્ણકુટી પણ એક મોટું દિવ્ય સુવર્ણનું મંદિર થઇ જાય છે. માટે, હે રૂષિવર્ય ! સત્યવાન સદ્ગુણી હોય કે દુર્ગુણી હોય તથા દીર્ઘાયુ હોય કે અદ્વપાયુ હોય, પણ સત્યવાનજ મારા પતિ છે. હે ગુરૂ દેવ ! મેં મારા મનમાં એવો દ્રઢ નિશ્ચય કર્યો છે કે:—

—ઓત્રી—

સત્યવાનાવાંચુન, વડીલ સમય લહાન,

પિતા બંધુ કિંનંદન, પુરૂષ માત્ર સર્વ માતેં.

સત્યવાન સિવાય અન્ય સર્વ પુરૂષો જેઓ મારાથી મોટીવયના છે તેઓ સર્વ મારા પિતા તુલ્ય છે, જેઓ સમાન વયના છે તેઓ મારા બંધુઓ છે અને જેઓ નાની વયના છે તેઓ પુત્ર તુલ્ય છે.

સાવિત્રીના મનનો આવો દ્રઢ નિશ્ચય એમ નારદરૂષિ અત્યંત પ્રસન્ન થયા, અને સાવિત્રીના મસ્તક પર પોતાનો

હાથ મૂકીને બોલ્યા, હે સાવિત્રી ! તને ખરેખર મોટો ધન્યવાદ થટે છે. તું મહાન્ ધર્મશીલ છે. હું તારા ઉપર પ્રસન્ન થઈ તને આશીર્વાદ આપું છું કે જેટલાં વિધ્નો આવશે તે સર્વ વિધ્નો ટળી જશે. અને તારાં સઘળાં મનો-રથો સફળ થશે. એ પ્રમાણે આશીર્વાદ આપીને રાજાને કહ્યું કે, હે રાજા ! આ તારી કન્યાની બુદ્ધિ અચળ છે. તેને આ સત્ય ધર્મથી ચલાયમાન કરવાને કોઈ પણ સમર્થ નથી. કેમકે એનું દૈવ એવુંજ છે.

દૈવ મોટું બલવાન છે.

કોઈ એક દેશમાં આવેલા તપોવનમાં સાલકાંચન નામના તપસ્વી રહેતા હતા. તે એક દિવસે સ્નાન કરવા માટે ગંગા ઉપર ગયા. અને ત્યાં સ્નાન કરીને સૂર્ય દેવને નમસ્કાર કરતા હતા, એટલામાં એક શકરો પોતાના પંજાના તીક્ષ્ણ નખના આગ્રભાગથી એક ઉંદરડીને ઉપાડી લઈ જતો હતો તેના ઉપર મુનિ મહારાજની નજર પડી. તે ઉંદરડીને જોઈને મુનિનું હૃદય દયાથી પીગળી ગયું, અને ‘ મૂકીદે ’ ‘ મૂકીદે ’ એમ કહીને મુનિએ તે શકરને એક પથરો માર્યો. પથ્થર લાગવાથી શકરો બેભાન થઈ ગયો, તેના પંજામાંથી ઉંદરડી છુટી ગઈ અને શકરો જમીન ઉપર પડ્યો. પેટી ઉંદરડી પણ ભયભીત થઈને હવે શું કરવું તે ભૂલી ગઈ અને મારૂં રક્ષણ કરો ! રક્ષણ કરો ! એમ બોલતી મુનિનાં ચરણ પાસે જઈને બેઠી. શકરો પણ સાવધ થઈને મુનિમહારાજને કહેવા લાગ્યો.

હે મુનિ ! તમે મને પથ્થર માર્યો એ સાડું કર્યું નથી. તમે શું અધર્મથી ડરતા નથી ? મને આ ઉંદરડી સોંપી દો. જો ઉંદરડી આપશે નહિ તો તમને ઘણું પાપ લાગશે. તે સાંભળીને મુનિએ શકરાને કહ્યું;—અરે ઓ અધમ પક્ષી ! પ્રાણીઓનાં પ્રાણ બચાવવા જોઈએ. દુષ્ટ લોકોને દંડવા જોઈએ. સાધુ પુરુષોનું સન્માન કરવું જોઈએ. મહાત્મા પુરુષોની પૂજા કરવી જોઈએ. અને દેવતાઓની સ્તુતિ કરવી જોઈએ. માટે તું સંબંધ વગરનું શું લવે છે ? તું ચાલ્યો જા. નહિતો હું તને શાપ આપીશ. એટલે શકરે ચાલ્યો ગયો. પછી પેલી ઉંદરડીએ મુનિને કહ્યું;—હે ભગવન ! મને તમારા આશ્રમમાં લઈ જાઓ. નહિ તો ખીજું કોઈ પક્ષી મને મારી નાંખશે. હું તમારાજ આશ્રમમાં તમે આપેલા મુદિ અન્નના આહાર ઉપર કાળ ગુજારીશ. તે મુનિ પણ દયાળુ હતા તેથી દયા આવી, પણ વિચાર કર્યો કે, મારે આ ઉંદરડીને હાથમાં લઈને કેવી રીતે લઈ જવી ! લોકો મારે ઉપહાસ કરશે, માટે હું એને કુમારિકા બનાવીને લઈ જાઉં. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને મુનિએ તેને કન્યા બનાવી અને સાથે લઈને પોતાના આશ્રમમાં આવ્યા. મુનિની પત્ની મુનીને કન્યા સાથે આવતા જોઈને પૂછવા લાગી;—ઓ મહારાજ ! આ કન્યાને ક્યાંથી લાવ્યા ? મુનિ બોલ્યા;—આ તો ઉંદરડી છે, અને શકરાના લયથી છોડાવી તેથી આપણે શરણે આવેલી છે. તેને હું કન્યા બનાવીને ઘેર લાવ્યો છું. માટે હમણાં તારે તેનું રક્ષણ કરવું. પછી હું એને પાછી ઉંદરડી કરીશ.

અધી વાત સાંભળીને મુનિપત્ની બોલ્યાં;--હે મુનિ મહારાજ ! તમે એને પ્રાણ આપ્યાં છે માટે તમે એના ધર્મ પિતા થયા છે, વળી મારે પણ સંતાન નથી, માટે એને પાછી ઉંદરડી કરશો નહિ. હું એનું મારી પોતાની કન્યા માનીને લાડન પાડન કરીશ. ત્યારે મુનિએ પણ તે વાતની હા કહી. પછી કન્યા શુકલપક્ષના ચંદ્રમાની કળાની પેઠે હમૈશાં વધવા માંડી અને મુનિપત્નીની સેવા કરતાં કરતાં લગ્ન કરવા લાયક થઈ. તે કન્યાને પરણાવવા યોગ્ય થયેલી જોઈને મુનિએ પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું કે;--હે પ્રિયા ! જો તને તથા આ કન્યાને ગમતું હોય તો હું ભગવાન સૂર્યને બોલાવીને તેને આ કન્યા પરણાવું. તે સાંભળીને કન્યા બોલી;--એમાં દોષ શો છે ! ભલે તેમ કરો. તે પછી મુનિએ સૂર્યને બોલાવ્યા. એટલે સૂર્યદેવ તે વખતેજ મુનિની પાસે આવીને બોલ્યા;--મહારાજ ! જટ કહો. તમે મને શામાટે બોલાવ્યો છે ?

મુનિ બોલ્યા;--આ મારી દીકરી છે, જો એ તમને પરણતી હોય તો તમે તેની સાથે પરણો. આ રીતે કહીને તે કન્યાને સૂર્યનારાયણ બતાવ્યા. અને કહ્યું;--હે દીકરી ! ત્રણ લોકમાં દીપક સમાન આ ભગવાન સૂર્ય છે. બોલ તને ગમે છે ? કન્યા બોલી;--પિતાજી ! આ તો તીવ્ર અગ્નિના ભડકા જેવા જણાય છે, આના કરતાં પણ કોઈ વધારે ઉત્તમ હોય તેને બોલાવો. કન્યાનું વચન સાંભળી સૂર્યનારાયણ પણ તેને ઉંદરડી બાણી તેને માટે નિઃસ્પૃહ થઈને મુનિને કહેવા લાગ્યા;--મહારાજ ! મારા કરતાં

મેઘરાજા ઉત્તમ છે. કારણકે હું મેઘથી ઢંકાઈ જાઉં છું ત્યારે મારું નામ પણ કોઈ જાણતું નથી. એટલે મુનિએ મેઘરાજાને બોલાવ્યા અને કન્યાને કહ્યું;—કેમ, આ તને ગમે છે ? ત્યારે કન્યાએ મુનિને કહ્યું, મને મેઘ કરતાં પણ ઉત્તમ વર સાથે પરણાવો. એટલે મુનિએ મેઘને પૂછ્યું, હું મેઘ ! કોઈ તારા કરતાં પણ વધારે ઉત્તમ છે ? મેઘરાજા બોલ્યા;—હા, મારા કરતાં વાયુ દેવતા મોટા છે. વાયુના મારથી મારા હજારો કટકા થઈ જાય છે. તે સાંભળીને મુનિએ વાયુને બોલાવ્યો, અને કન્યાને કહ્યું કે; આ મોટા વાયુ દેવતા તને ગમે છે ?

કન્યા બોલી;—ના, કેમકે આ મહા બળવાન છે, પણ બહુ અંધ છે. માટે તેના કરતાં પણ સારા વર સાથે મને પરણાવો. ત્યારે વાયુ દેવતા બોલ્યા કે, મારા કરતાં પર્વતો ઘણા ઉત્તમ છે. કારણ કે તેઓ અમને બલવાનેને પણ અટકાવીને રોકી રાખે છે. તે પછી મુનિએ પર્વતને બોલાવીને કન્યાને બતાવ્યો અને કહ્યું; હું દીકરી ! તને આની સાથે પરણાવું ? કન્યા બોલી કે, હું પિતા ! આનું શરીર કઠણ છે. માટે ખીજાની સાથે મને પરણાવવા કૃપા કરો. એ પછી મુનિએ પર્વતને પૂછ્યું કે, હું પર્વતરાજ ! તમારા કરતાં કોઈ વધારે મોટો છે ? પર્વત બોલ્યો કે, મારા કરતાં પણ ઉંદરો મોટા છે. જેઓ પોતાના બળથી અમારા શરીરને ચારે તરફથી ખેંચી નાંખે છે. તે સાંભળી મુનિએ ઉંદરને બોલાવી પેલી કન્યાને બતાવ્યો અને કહ્યું;—હું કન્યકે ! આ ઉંદરનો રાજા તને ગમે છે ? પેલી

કન્યા ઉંદરને જોઈ રાજી થઈ, તેના શરીરમાં રોમાંચ થયાં અને તે બાલી;-હે પિતાજી! મને ઉંદરડી બનાવીને આ ઉંદર સાથે પરણાવો, કે જેથી હું સુખી થાઉં. તે સાંભળીને સ્વીધર્મ બાણનારા તે મુનિએ તે યુગ્મ ઉંદરડી બનાવીને ઉંદર સાથે પરણાવી દીધી. એમ કન્યાને ઉંદરડી મૂર્યને, મેઘને, પવનને અને પર્વતને ધ પ્રમાણે પાતાના દેવને આધીન થઈ ઉંદરનેજ વરી હતી.

નારદ રૂપી કહેવા લાગ્યા;-હે રાજન્! સારાંશ એવો છે કે:--

येन यत्रैव भोक्तव्यं सुखं वा दुःखमेव वा ।

स तत्र बद्धा रज्ज्वेष बलाहैवेन नीयते ॥

જે મનુષ્યને જ્યાં સુખ અથવા દુઃખ ભોગવવાનું હોય છે, ત્યાં તે મનુષ્યને તેનું દેવ બાણે દોરડાથી બાંધીને બલાતકારે એવીને લઈ જાય છે. વળી સત્યવાનમાં જે સદગુણો છે, તે અન્ય વિષે જોવામાં આવતા નથી. માટે ઇષ્ટાનિષ્ટનો વિચાર દૈવાધીન રાખીને સાવિત્રીનું લગ્ન સત્યવાનની સાથેજ કરો. રાજાએ પણ તત્કાળ નમન કરીને કહ્યું, હે મહર્ષે! આપે જે આજ્ઞા કરી છે, તે સત્ય ધર્મને યોગ્ય તથા હિતકારી છે. માટે હું આપની આજ્ઞા પ્રમાણેજ કરીશ. નારદ મહાત્મા બોલ્યા, હે રાજન્! તમે આનંદપૂર્વક કન્યાનું દાન કરો. સર્વનું સર્વ પ્રકારે કહ્યાણુ થશે. એટલું કહી ભગવદ્ભજન કરતાં કરતાં નારદજી ચાલ્યા ગયા. અને રાજાએ લગ્નની તૈયારી કરવા માટે મંત્રીને આજ્ઞા કરી. બાદ અંતઃપુરમાં જઈ રાણીને સર્વ

સમાચાર કહ્યાં, જે સાંભળી રાણીના મનમાં સંતાપ થવા લાગ્યો; પરંતુ રાજાએ તથા સાવિત્રીએ રાણીના મનનું સમાધાન કર્યું. પછી લગ્ન કરવા માટે સર્વ પ્રકારની તૈયારી કરીને અશ્વપતિએ જ્યાં દુમત્સેન રાજા તપ કરતાં હતાં ત્યાં જવાને માટે સર્વ મંડળ સહિત અશ્વપતિ રાજા નીકળ્યાં.

(રાગ 'કાફી'—ત.૩ દીપચંદી.)

વિવાહની, તૈયારી સૌ કાધી

ખોલાવ્યા સહ વિપ્ર સુતાતા વેદ શાસ્ત્રની વીધિ

શુભ મુહૂર્તે નીકળ્યાં સર્વે, સૌ સામગ્રી લીધી

પોંચ્યા ઝડ આશ્રમ સુધી—તૈયારી.

રાણીમંડળ, સાવિત્રી તથા તેનું સખી મંડળ, પ્રજાજન મંડળ, મંત્રીઓ, પુરોહિતો, વેદશાસ્ત્રના જ્ઞાતા પવિત્ર બ્રાહ્મણો અને અસંખ્ય સૈન્ય સહિત અશ્વપતિ રાજા મોટા આનંદે તસાહથી પોતાના નગરમાંથી શુભ મુહૂર્તપર નીકળીને થોડા સમયમાં દુમત્સેન રાજાના આશ્રમ સમીપ આવી પહોંચ્યા. આશ્રમ દરથી જોતાંજ અશ્વપતિ રાજા રથમાંથી નીચે ઉતરી પડયા. અને રાણી તથા સાવિત્રી વિગેરે સ્ત્રી મંડળ અને મંત્રી પુરોહિત સર્વ બ્રાહ્મણો વિગેરે પુરૂષ મંડળ સહિત અશ્વપતિ રાજા પગે ચાલીને દુમત્સેનની પાસે ગયા. ત્યાં એક શાલ વૃક્ષની નીચે મહા ભોજ્યશાલી આંખે અંધ દુમત્સેન રાજાને તેણે એક દર્બના આસન ઉપર બેઠેલા દીઠા. અશ્વપતિએ તેમની પૂજા કરીને વિનય યુક્ત નમ્ર

વાણીથી નિવેદન કર્યું કે, હે રાજર્ષિ ! હું અશ્વપતિ નામનો મદ્રદેશનો રાજા આપને પ્રણામ કરું છું. તે સાંભળીને તુરત ધુમત્સેન રાજા કે જેઓ આતિથ્ય-ધર્મના જ્ઞાતા હતા તેણે અતિથી રાજાને પગ ધોવાને માટે જળ આપ્યું, બેસવાને માટે આસન આપ્યું અને અતિ નમ્રતાથી પુછ્યું, હે રાજન્ ! અંહી અરણ્યમાં આપનું પધારવું કેમ થયું છે ? અશ્વપતિ બોલ્યા:--

(હાવણી)

સદગુણશાલી સાવિત્રી, નામે મુજ કન્યા મોટી થઈ;
પુત્ર વધુ કરી ગ્રહણ કરો, એમ વિનતી કરવા આવ્યો અહીં.

હે રાજર્ષે ! અતી રૂપવતી સાવિત્રી નામની મારી એક કન્યા છે. હે ધર્મજ ! તેને આપ સ્વધર્માનુસાર પુત્રવધૂ તરીકે ગ્રહણ કરો. અર્થાત્ આપના પુત્ર સત્યવાનની સાથે મારી પુત્રી સાવિત્રીનાં લગ્ન કરવાની મારી ઇચ્છા છે એટલાજ માટે હું અંહી આપની પાસે આવ્યો છું. ધુમત્સેન બોલ્યા:--હે નરેશ ! આપની વાત અતિ ઉત્તમ છે, પરંતુ.

(કચાલીનો શહ)

અમારી દશા નથી સારી; અમારી વાત દુખીયારી;
નથી કાંઈ સંગી કે સાથી, નથી અશ્વો નથી હાથી.
નથી સેના અને સ્વારી, અમારી ગતિ અતી ન્યારી-અમારી ૧
અમારે વન ફળનો આહાર, પ્રભુનો એક છે આધાર;
તપસ્યા તીવ્રતમ ધારી, રહ્યાં અંહી મનને મારી-અમારી ૨

નથી વસ્ત્રો નથી શણગાર, નથી ભોજન ભણાં મળનાર.

સદા એ સુખમાં રહેનારી, કાંટો કેમ સંશે કરી-અમારી. ૩

અમે હુતભાગી છીએ. અહીં વનમાં વડકડ વસ્ત્રો પહેરીએ છીએ, કંદમૂલનો આહાર કરીએ છીએ; અને આ પર્ણકૂટીના આશ્રયમાં પડી રહીને ધર્માનુષ્ઠાન તપશ્ચર્યા કરીએ છીએ. હે રાજન! આપ તો મહા ભાગ્યશાલી છો. આપની કન્યા રાજ મહેલની રહેનારી છે, અમૂલ્ય વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરનારી છે, વિવિધ પ્રકારનાં મધુર ભોજન કરનારી છે; અને સુકુમાર અંગવાળી છે. અર્થાત્ હે વીર! તમારી કન્યા વનવાસનાં કઠણ દુઃખો સહન કરવાને અયોગ્ય છે. 'માટે હું ધારૂં છું' કે, આ તમારી સુંદર સુલક્ષણી કન્યા કોઈ અન્ય ઉત્તમ રાજકુંવરને આપશો તો સર્વ વાતે અનુકૂળ થઈ પડશે. તે સાંભળીને અશ્વપતિ રાજાએ નમ્રતાથી કહ્યું;-હે રાજર્ષે!

(રાગ સોરઠ-તાલતેવરા)

વિવેકથી વિચારતાં સંસાર સદા જૂઠા દરે
આ સ્વપ્નવત્ સંધળું અચળ કશું ન સંગે સંચરે
ધરણ્યાર ધન લાંડારનો વ્યવહાર પણ ખોટો ખરે
ધનધામ વૈભવ વામ અતે કામ એથી નહિ સરે—૧.

મમતા કરી ભમતા મરી શમતા જરી ઉર નવં ધરે
જન્મનાં ને મરણનાં તે ચક્રમાં ફરતાં ફરે
એમાં કમાણી નથી જાણી ભકત જ્ઞાની ઉગરે
કાંઈ સુખ નથી કાંઈ દુખ નથી મનની બંધી આધા નડે—૨

સુખ તથા દુઃખ તો મનનાં માનેલાં છે. એક મનુ-
ષ્યને જે વસ્તુમાં સુખ સમજાય છે, તેજ વસ્તુમાં બીજા
મનુષ્યને દુઃખ સમજાય છે. અર્થાત્ જેને બીજા સુખ
કહે છે, તેનેજ આપણે દુઃખ માની લઈએ છીએ. અને
જેને બીજા દુઃખ કહે છે, તેનેજ આપણે આપણા મનથી
સુખ માની લઈએ છીએ. માટે સુખ દુઃખનું કારણ કેવળ
મનજ છે. હે ધર્માત્મા ! અસ્તોદયના ચક્ર રૂપ સુખ તથા
દુઃખ બંને અનિત્ય છે. એ વાતનો સંપૂર્ણ વિચાર કરીનેજ
અમે અહીં આપની પાસે આવ્યાં છીએ.

निष्कण्टकेऽपि न सुखं वसुधाधिपत्ये
कस्यापि राजतिलकस्य यदेषदेवः ।

विश्वेश्वरो भुजगराजविभूतिभूषो

दित्वा तपस्यति चिरं सकलाविभूतिः ॥

સમગ્ર ભૂમંડળનું નિષ્કંટક-શત્રુરહિત રાજ્ય મેળ-
વીને પણ કેઈ મહાન્ રાજાએ નિરંતર સુખ લોગવ્યું
નથી, કારણ કે સુખના વૈભવોની પાછળ દુઃખ તો ઉભે-
લાંજ હોય છે. અને તેથીજ અખિલ વિશ્વના ઇશ્વર
એવા ભગવાન્ મહાદેવજી સર્વ વિભૂતિ-વૈભવોનો ત્યાગ
કરીને, શરીર ઉપર ચિતાની ભસ્મ ચોળીને, મોટા સર્પોનાં
આભૂષણો ધારણ કરીને ઘણો કાળ થયા તપશ્ચરણ કરે
છે. માટે હે દયાળુ મહાત્મા ! કૃપા કરીને અમારી આશાનો
ભંગ કરશો નહિ.

આ પ્રમાણે સાંભળીને ધુમત્સેન રાજા અતિ પ્રસન્ન
થઈને બોલ્યા, હે ભૂપતે ! જે તમારી એવીજ ઇચ્છા હોય

તો લલે તેમ કરો. કે તુરત નકકી કરેલું શુભ મુહૂર્ત જણાવું, નિશ્ચય થયો, અને તે મુમુહૂર્ત સમયે આશ્રમ વાત્રી સર્વ તપસ્વી બ્રાહ્મણોને બોલાવી, પૂર્ણ ઉત્સાહથી વેદ શાસ્ત્રની મર્યાદાનુસાર સત્યવાનની સાથે દેવી સાવિત્રીનાં લગ્ન કર્યાં. તે પ્રસંગે અપ્રવચિત રાજાએ મોટાં મોટાં દાનો મુપાત્ર રૂપિ બ્રાહ્મણોને આપ્યાં. આ પ્રમાણે લગ્નનું કાર્ય નિર્વિઘ્ન પરિસમાપ્ત કરીને ચાર દિવસ રહી પોતાના નગર તરફ જવા માટે રાજા તત્પર થયા. તે સમયે સાવિત્રીની માતા માલવીએ સાવિત્રીને પાસે બેસાડી, સર્વ માતાઓને તથા સર્વ કન્યાઓને મનન કરવા યોગ્ય યથાર્થ સતી ધર્મ સમજાવીને ઉત્તમ ઉપદેશ કર્યો:-

દેશી ગરબી.

(“અલબેલીરે અંબેમાત, બેવાને જઈએ” એ રાહ.)

સહબોધ ગ્રહીને બેન, સમજી ચાલવુરે,

શુભ શાંતિ સદનમાં બેન, સુખે મહાલવુરે સહબોધ. ટેક.

ભણતરમાં ભૂલીશ નહિ બેની, સિધ્ધિ ન એથી પમાયરે;

સાચી વિદ્યા સમજણમાં છે, સમજણથી સુખ થાય-સમજી ચાલવુરે.

નિજ પતિને પરમેશ્વર માની, આજા પાળી રહેવુરે;

સત્ય મધુર વાણી ઉચરવી, કટુ વચન નહિ કહેવું-સમજી ચાલવુરે.

ગુરૂજનોની શુદ્ધ ભાવથી, મદૈવ સેવા કરવીરે;

અસંતોષ મનમાં રાખીને, કટી ! લાલસા ધરવી-સમજી ચાલવુરે.

અખંડ ઉત્તમ પતિ-પ્રેમ, રાખે તે સતી અતિ શોભેરે;
 નિજ પતિમાં ઉણપ દેખી, પરમુખ પામર જન લોભે-સમજી ચાલવુંરે.
 અંગે ભૂપણ્ય સંગે દ્વાણ્ય, તેથી સારું મરવુંરે;
 સદ્ગુણનાં શણગાર સત્ય છે, તેજ સજીને ફરવું-સમજી ચાલવુંરે.
 ફેલ શીતુર ફેકટ કરવાં નહિ. મનને પ્રસન્ન રાખીરે;
 શાંતિ ધરવી કદી ન કરવી, ઉંઘ આળસની ઝાંખી-સમજી ચાલવુંરે.
 લાજ અને મર્યાદા પાળી, મનના વેગને ખાળીરે;
 સાચું ધન જે સતી ધર્મ તે, સાચવવો સંભાળી-સમજી ચાલવુંરે.
 આ પતિવ્રતાનો પરમ ધર્મજો, કદી નહિ વિસારોરે,
દીનાનાથના નાથ મળેને, સફળ થાય જ-મારો-સમજી ચાલવુંરે.

હે. પુત્રી ! સ્ત્રીનો પરમ ધર્મ એવો છે કે, પોતાના પતિને પરમેશ્વર સમાન બાણીને સદૈવ તેની આજ્ઞામાં રહેવું. અને એમજ સમજવું જોઈએ કે, પતિની આજ્ઞા લોપવી તે ખરેખર જગદીશ્વર ભગવાનની આજ્ઞા લોપવા જેટલું મહા પાપનું કામ છે. નાના અથવા મોટા કોઈ પણ મનુષ્યની સાથે બોલતી વખતે મધુર વાણી બોલવી, પણ કઠોર વચન કોઈ કાળે બોલવું નહિ. પતિના વડિલોની શુદ્ધ મનથી સેવા કરવી. થોડા કે ઘણા, હલકા કે ભારે જે કાંઈ વસ્તુ તથા આભૂષણો વિગેરે મળે તેથી સંતુષ્ટ રહી પ્રસન્ન થિ-તે રહેવું, પરંતુ વિશેષ લાલસા રાખીને પોતાના મનને કે પતિના મનને ઉદ્વેગ કરવો નહિ. પતિને વિષે અવિચ્છિન્ન પ્રેમ રાખવો. એક કવિએ કહ્યું છે કે:—

પતિ-પ્રીતિ જા ઘટ નહિં, સો ઘટ ઘટ કવ જાગી
 થિર ન રહે જલ-શીલ જિમિ, જ્યોં ચાલતો કીચ પાની

હું પુત્રી ! જે સ્ત્રીને વિષે પતિ-પ્રેમ નથી, તે સ્ત્રી કાચા ઘડા જેવી જાણવી. જેમ ચાળણીમાં પાણી રહી શકતું નથી તેમ, પતિ-પ્રેમ વિનાની સ્ત્રીરૂપ કાચા ઘડામાં શીલ રૂપી ઉત્તમ જળ રહી શકતું નથી. માટે સદા અખંડ પ્રેમ રાખીને તું તારા સ્વામિની તનથી તથા ખરા મનથી સેવા કરજે. બોલતાં બોલતાં આંખમાંથી અશ્રુની ધારા વહે છે, અને કહે છે, બહેન ! કુલીન સ્ત્રીનાં લક્ષણ એવાં છે કે, પતિના ઘરનેજ સૌથી સુંદર મહેલ જાણવો. પતિને ઘેર જે આહાર મળે તેજ સર્વોત્તમ ભોજન જાણવું, અને પહેરવા ઓઢવા તથા પાથરવાને જે મળે તે સર્વ શ્રેષ્ઠ સમજી સંતોષ વૃત્તિ રાખીને રહેવું. માટે હું સાવિત્રી ! તું પણ આ પાર્ણકૃટીને સુંદર રાજભવન સમજજે, પૃથ્વિને સુંદર શૈયા માનજે, કંદ મૂત્રાદિકનો આહાર ઉત્તમ ભોજન જાણજે અને વડકલ વસ્ત્રોને દિવ્ય વસ્ત્રો માની આનંદમાં રહેજે.

બેટા ! સદા પ્રસન્ન મુખ રાખજે. અને મધુર તથા નમ્ર વચન બોલીને પતિ તેમજ સાસુ સસરાને પણ સદા પ્રસન્ન રાખજે. વળી હું તને ખાસ ચેતવણી આપું છું કે, તારા પતિ બહારથી ગમે તેટલા ખેદ યુક્ત આવે, તો પણ સેવા તથા મધુર સંભાષણથી સુખી કરી તેના ચિત્તના વિષાદનું વિસ્મરણ કરાવજે. પડિતો કહે છે કે, “તાવત્કુલસ્ત્રીમર્યાદાયાવલ્લજ્જાવગુણઠનમ્” ત્યાં સુધી સ્ત્રી લાજ-મર્યાદામાં રહે છે, ત્યાં સુધીજ તેની કુલીનતા છે. માટે, હું સાવિત્રી ! કુળની મર્યાદા તજી નિર્લજ્જપણે વર્તવું

યોગ્ય નથી. વળી નિર્જીવજ શબ્દો કદી પણ બોલવાં નહિ. અને પતિની પાસે કદાપિ એવી વાત કરતી નહિ, કે જેથી તેના મનમાં કિંચિત્ માત્ર પણ કલેશ થાય.

બહાલી ખેન ! હુમેશાં યાદ રાખજે કે, મનનો સ્વભાવ વીજળીના ચમકારા કરતાં પણ અધિક ચંચળ છે. જે સાવધ રહી મનના વેગને અટકાવવામાં આવે નહિ તો, તે ગમે ત્યાં વળી જાય છે. માટે સુસ્ત સ્ત્રીએ પોતાના મનને સદૈવ પતિની તથા તેના વડિલોની સેવામાંજ લગાડી રાખવું યોગ્ય છે.

एश्वर्यस्य, विभूषणं सुजनता शौर्यस्य वाक्सीयमो
ज्ञानस्योपशमः कुलस्य, विनयो, वित्तस्य, पात्रे व्ययः।
अक्रोधस्तपसः क्षमाबलवतां, धर्मस्य, निर्व्याजिता
सर्वेषामपि, सर्वकारणमिदं, शीलं, परं, भूषणम् ॥

ઐશ્વર્યનું ભૂષણ સજ્જનતા છે, શૌર્યનું ભૂષણ વાણીનો સંયમ અર્થાત્ સત્ય તથા મધુર ભાષણ છે, જ્ઞાનનું ભૂષણ શાંતિ છે, કુલવાનનું ભૂષણ વિનય છે, દ્રવ્યનું ભૂષણ સત્પાત્રને દાન કરવામાં છે, તપનું ભૂષણ ક્રોધ નહિ કરવામાં છે, બલવાનનું ભૂષણ ક્ષમા છે, ધર્મનું ભૂષણ નિષ્કપટપણું છે અને સર્વ સદ્ગુણોનું ભૂષણ ઉત્તમ શીલ છે. માટે હે પુત્રી ! સદૈવ ઉત્તમ શીલ રાખીને રહેજે. હે ખેન ! કમલના પુષ્પને જળ ગમે તેટલું ઉથલાવે, તોપણ જળની ઉપરને ઉપરજ રહેવાનો જે પોતાનો ધર્મ છે તેને જેમ કમલનું પુષ્પ કદી પણ છોડતું નથી તેમ, તારા ઉપર ગમે તેટલી આપત્તિઓ આવી પડે, તોપણ તું તારા

સત્ શીલનો ત્યાગ કરતી નહિ. પ્રેમનો સંબંધ કાચના કંકણ જેવો છે. અથવા તો કાચા કુંભ જેવો છે. માટે અતિ સાવધપણે તે સંભાળવો જોઈએ. નહિ તો તે તૂટવા પછી પાછો આગળના જેવો મજબૂત સંધાતો નથી. બહુધા કેટલીએક સ્ત્રીઓ પોતાના પતિની ગુપ્ત વાત મતિમંદ મૂર્ખ જનોને કહી દે છે. અને તે વાત ફેલાતાં ફેલાતાં પતિના કાન પર્યંત પહોંચે છે. એટલે વિરોધ થાય છે. માટે પતિની ગુપ્ત વાત કોઈને કહેવી નહિ. હું સાવિત્રી ! તું સધળા શુભ ગુણોને ધારણ કરનારી છે, અને સતી ધર્મની મધ્યસ્થ જ્ઞાતા છે; તો પણ મેં માફ કર્તવ્ય સમજીને આ ઉપદેશ તને કર્યો છે, તે લક્ષમાં રાખજે. અને હું તો હવે તને આ પર્ણફૂટીમાં મૂકીને જાઉં છું. એમ કહી સાવિત્રીનું આલીંગન કરતાં પાછું હૃદય ભરાઈ આવ્યું અને નેત્રમાંથી અશ્રુની ધારા વહેવા લાગી.

સાવિત્રીએ પણ ગદ્ગદિત થઈને માતાનું આલીંગન કર્યું, પોતાના વસ્ત્રના પલ્લવ વડે માતાનાં અશ્રુઓ લુછી નાંખ્યા. અને માતાના ચરણમાં નમન કરીને કહેવા લાગી:—

(રાગ-સારંગની દેશી. ગરબી.)

(“મનમાને નહિ, સો ફેરા સમગ્રયું તોએ શું થાયરે” એ રાહ.)

ઓ માતાજી, સદ્બોધ દીધો તે કદીએ નહિ ભૂલાયજો;
સુખદાતાજી, પરમાનંદની પ્રાપ્તિ થઈ સમગ્રયજો—ઓં ટેક,

જન્મદીધો તમે મુજને માડી, લાડ લગાવી મુને રમાડી,
 ભાત ભાતનાં બોજન જમાડી,
 આભાર ભરી, મુને મોટી કરી, તે ઉપકારો મન માંયજો—ઓં ૧
 ઘણાં ઘણાં અપરાધો કીધાં, તો પણ તે નવ લલ્લે લીધાં,
 મનોરથો પૂરણ કરી દીધાં,
 હહું છું સાચું, ક્ષમાજ યાચું, ખીજું શું મંગાયજો—ઓં ૨
 ગમતું નથી મા તને તણ દેવી, (પણ) વેદશાસ્ત્રની આજ્ઞા એવી,
 સતીએ રહેવું પતિને સેવી,
 પ્રસન્ન થઈને, આશીષ દઈને, જાઓ એમ કહેવાયજો—ઓં ૩
 કોને સુખ કોને દુઃખ કહેવું, જેમ પ્રભુ રાખે તેમ રહેવું,
 દુખને પણ સુખ માની લેવું,
 દુખહારક, સુખકારક, અનુપમ શાંતિથી સુખ થાયજો—ઓં ૪
 લાજ અને મર્યાદા પાળી, સતી-ધર્મ સાચો સંભાળી,
 રહીશ અંહી આનંદે મહાલી,

મુખે પધારો, કહેતાં મારું અંતર અતિ ઉલ્લાસજો...ઓં ૫

હે માતાજી ! તમે મને જન્મ આપ્યો છે, અને તમારા
 જોળામાં રમત રમીને અનેક પ્રકારનાં ઉત્તમ લાડ કોડમાં
 આટલી મોટી થઈ છું, તે દરમિયાન મારાં ઘણાં અપરાધો
 થયાં છે; પરંતુ તમે તે સર્વ અપરાધોની ક્ષમા કરીને
 મારા ઉપર અનંત ઉપકારો કર્યાં છે. હે માતા ! જો કે
 તમારાથી છુટા પડવાનું મને જરા પણ ગમતું નથી; પરંતુ
 વેદ શાસ્ત્રની આજ્ઞા એવીજ છે કે, “સતીએ પતિના ગૃહમાં
 વાસ કરીને પતિ-એવા પરાયણ થવું ” એજ પરમ ઐય-
 સ્કર ધર્મ છે. માટે હવે હું મારા સર્વ અપરાધોની ક્ષમા
 માંગીને તમને પ્રણામ કરું છું. મને પ્રસન્ન મનથી આશી-

વાંદ આપો. એટલામાં અશ્વપતિ રાજા પણ દ્યુમત્સેન પાસેથી આજ્ઞા લઈ ત્યાં આવ્યા. અને સાવિત્રીને યથાયોગ્ય બોધ આપ્યા પછી ઉભય માતા પિતાએ સાવિત્રીના મસ્તક ઉપર હસ્ત મૂકીને આશીર્વાચન કહ્યું, “ હે સુપુત્રી ! દેવી સાવિત્રી માતા તથા સર્વ દેવતાઓ તારું સર્વ પ્રકારે કલ્યાણ કરે. અને તમે બંને ચીરંજીવી રહો. ” એમ કહીને દ્યુમત્સેન રાજા શબ્દ્યા રાણી તથા સત્યવાન જામાતાને મળી, પુત્રી સાવિત્રીને તેમની સેવામાં સોંપી દઈને ત્યાંથી નીકળી અશ્વ-પતિ રાજા સર્વ સમાજ સહિત પોતાના નગરમાં આવ્યા.

માતા પિતાના ગયા બાદ સાવિત્રીએ પોતાના સાસુની પાસેથી વલ્કલ વસ્ત્રો માંગી લઈ પહેરવા માંડ્યા. તે સમયે સાસુ સસરાએ કહ્યું, “ હે સાવિત્રી ! આ શું કરે છે !! તારા સુંદર શરીરને કષ્ટ કેમ આપે છે ? તારું સુકોમળ અંગ વલ્કલ વસ્ત્રો સહન કરી શકશે નહિ. એ તો અમારા જેવા વનવાસીઓને પહેરવાના છે. તારા પિતાનાં ઉત્તમ વસ્ત્રો જે તારી પાસે છે, તે જ્યાં સુધી ચાલે, ત્યાં સુધી તે પહેરે તો શી હરકત છે ? અને પછી વળી જગતનું પાલન પોષણ કરનારા પરમાત્મા બીજાં આપશે. અમે તો ભાગ્યહીન વન-વાસી થયાં છીએ ” આ પ્રમાણે સાંભળીને સાસુ સસરાના ચરણમાં નમન કરીને નમ્રતાથી સાવિત્રી બોલી, હે પરમ પૂજ્ય ગુરૂજનો ! પિતાના ઘરનાં વસ્ત્રો પહેરવામાં કાંઈ વાંધો નથી. પણ કુલવાન સતી સ્ત્રીને ઉચિત છે કે, તે ગમે તેવા પ્રતિષ્ઠિત કે શ્રીમંતની કન્યા હોય, તો પણ જ્યારે તે પોતાના પતિના ઘરમાં આવીને રહે ત્યારે, તેના સાસુ સસરા

તથા પતિ વિગેરે જેવાં વસ્ત્રાદિક ધારણ કરતાં હોય તેવાંજ તેણે પણ ધારણ કરવાં જોઈએ. વળી વનવાસીને ત્યાં મારાં લગ્ન થયાં એટલે હું પણ વનવાસીજ થઈ ચુકી છું. માટે વનવાસીને યોગ્ય વઢકલ વસ્ત્રોજ ધારણ કરવાં જોઈએ. એમ કહી, સાસુ સસરાને પ્રસન્ન કરીને સતીએ આજ્ઞા લઈ વઢકલ વસ્ત્રોજ પહેર્યાં. અને પિતાના ઘરનાં અમૂલ્ય વસ્ત્રો અગ્નિમાં બાળી નાંખ્યા.

સાવિત્રીને વઢકલ વસ્ત્ર પહેરેલી જોઈને શંક્યા રાણીએ ધુમત્સેન રાજાને કહ્યું, હે સ્વામિન્ ! જેમ પૂર્ણ ચંદ્રને વિષે કાળી રેખા પણ તેની શોભામાં વધારો કરે છે, તેમ આપણી સાવિત્રીએ વઢકલ વસ્ત્રો પહેર્યાં છે, તો પણ આગળના જેવીજ શોભાયમાન દેખાય છે. ધુમત્સેન બોલ્યા, હે પ્રિયે ! સત્ય છે, દિવ્ય તેજસ્વીને જેવું હોય તેવું બધુંજ સાડું દેખાય છે.

થોડાક દિવસ ગયા પછી ધુમત્સેન રાજાએ પુત્ર સત્યવાનને પોતાની પાસે બેસાડીને નીચે પ્રમાણે મનન કરવા યોગ્ય અતિ ઉત્તમ ઉપદેશ આપ્યો:—

સત્યવાનને પિતાનો ઉપદેશ.

હે સુપુત્ર ! તું ઘણો બુદ્ધિવાન તથા શુભવાન છે, છતાં મારા ધર્મ પ્રમાણે હું તને જે ઉપદેશનાં વચનો કહું છું, તે ધ્યાનમાં રાખી તે પ્રમાણે ચાલશે તો તારું સર્વ પ્રકારે કલ્યાણ થશે.

નાસ્તિ ભાર્યા સમો બંધુર્નાસ્તિ ભાર્યા સમા ગતિઃ ।

નાસ્તિ ભાર્યા સમો લોકે સહાયો ધર્મ સંગ્રહે ॥

॥ શાંતિપર્વ ॥

સ્ત્રી છે તે પુરૂષનું અર્ધું અંગ છે, સ્ત્રી પુરૂષનો પરમ મિત્ર છે, અને આ જગતમાં ધર્મનો સંગ્રહ કરવામાં પુરૂષને સહાય કરનાર સ્ત્રી વિના બીજું કોઈ નથી. સ્ત્રી હોવાથીજ પુરૂષ શ્રીમંત કીર્તિમંત તથા પિતૃરણુમાંથી મુક્ત થાય છે; કેમકે આત્માથી આત્મા રૂપ પુત્રની પ્રાપ્તિ સ્ત્રીથીજ થાય છે.

સ્ત્રિયં પ્રસૂતિ ચરિત્રં ચ કુલમાત્માનમેવ ચ ।

સ્ત્રિયં ચ ધર્મ પ્રયત્નેન ભાર્યા રક્ષન્ હિ રક્ષતિ ॥

॥ મનુ ૦ અ ૦ ૧ ॥

જો યત્ન પ્રયત્ન પૂર્વક સ્ત્રીનું યથાર્થ રક્ષણ* કરવામાં આવે તો સ્ત્રીના રક્ષણવડે પુરૂષનાં સંતાન, આચાર, કુળ, પોતાનો ધર્મ અને સ્વયં પોતે એ બધાનું સારી રીતે રક્ષણ

* સ્ત્રીનું રક્ષણ કરવું, એમ કહેવામાં શાસ્ત્રકારોનો એવો અભિપ્રાય નથી કે, 'સ્ત્રીને ઘરમાં ગોંધીને દ્વાર બંધ કરી હમેશાં બારણે પહેરો ભરવો.' પણ હેતુ એવો છે કે, સ્ત્રીને સામાન્ય રીતે અંકુશમાં રાખવી, કે જોથી અન્ય પુરૂષોનો અધિક પરિચય કરે નહિ. અને સંસર્ગ રાખે નહિ. જોથી પણ વિશેષ અંકુશમાં રાખવાનો અર્થાત્ સ્ત્રીનું રક્ષણ કરવાનો સત્ય સુગમ અને સુંદર ઉપાય એ છે કે, પતિ-ભક્તિ, સતી-ધર્મ, સત્સંગ, સદાચાર અને સતીઓનાં ચરિત્રોનું ઉત્તમ શિક્ષણ આપવું. અને સદા સંતુષ્ટ રાખવી, કે જોથી સ્ત્રી આપો આપ અંકુશમાં રહેશે અને રક્ષણ થશે.

થઈ શકે છે. માટે સુરા પુરૂષે કેઈ પણ પ્રકારે પોતાની સ્ત્રીનો અનાદર કરી તેને અસંતુષ્ટ કરવી નહિ.

यत्र नार्यस्तु पूज्यंते रमंते तत्र देवताः ।

यत्रैतास्तु न पूज्यंते सर्वास्तत्राफलाः क्रियाः ॥

॥ મનુ० અ० ૩ ॥

જે ઘરમાં સ્ત્રીઓનો યોગ્ય આદર સત્કાર થાય છે, તે ઘરમાં દેવતાઓ રમણુ કરે છે; અર્થાત્ તે મનુષ્યનું ઘર દેવતાના ઘર જેવું શોભે છે. અને જે ઘરમાં સ્ત્રીઓનો યોગ્ય આદર સત્કાર થતો નથી, ત્યાંની શુભ ક્રિયાઓ પણ નિષ્ફળ થાય છે.

હે સત્યવાન ! સમજવાનું એ છે કે, જેમ સ્ત્રીને પોતાના કલ્યાણને માટે સતી-ધર્મનું પાલન કરવું પરમ આવશ્યક છે, તેમ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેનારા પુરૂષોએ પણ પોતાના કલ્યાણને માટે સ્ત્રીઓનું યોગ્ય રીતે આદરસત્કાર રૂપ પૂજન કરવું જોઈએ. હે ભાઈ ! પૂજન એટલે ગંધ પુષ્પ ચઢાવીને ધૂપ દીપને નૈવેદ્ય ધરવાના નહિ, પણ આપણા ધર્મની અને કુળની મર્યાદાને અનુસરીને સ્ત્રીનું આદર સત્કાર રૂપ પૂજન કરવું જોઈએ.

शोचन्ति जामयो यत्र विनश्यत्याशु तत्कुलम् ।

न शोचन्ति तु यत्रैता वर्द्धन्ते तद्धि सर्वदा ॥

॥ મનુ० અ० ૩ ॥

જે કુળમાં સ્ત્રીઓ દુઃખી થઈ કલેશ કરે છે, તે કુળ શીઘ્ર નષ્ટ થઈ જાય છે. અને જે કુળમાં સ્ત્રીઓ દુઃખી થઈ કલેશ કરતી નથી, તે કુળની સદા વૃદ્ધિ થાય છે.

સાચું જ છે કે;--“સુમતિ જહાં તહં સંપતિ નાના, જહાં કુમતિ તહં વિપતિ નિધાના” જ્યાં વૈર વિરોધ કળાયે કંકાસ હોય ત્યાં સુખ શાંતિ ક્યાંથી હોય? ! ત્યાં તો ઐશ્વર્ય, ધર્મ, નીતિ, ભકિત, સ્વતંત્રતા અને સુખ આદિ સર્વનો નાશ જ થાય છે. ખરું જોતાં અધોગતિનું મૂળ કારણ કલેશ જ છે. અને કલેશ છે તે જ સાક્ષાત્ પાપરૂપ છે. માટે, જો પતિપત્ની કલેશ રહિત રહી પરસ્પર ધર્મનુકૂળ નિર્મળ પ્રેમવાળા હોય તો, ત્યાં સર્વ પ્રકારનું સુખ આપોઆપ આવી મળે છે.

અનુકૂલાત્વવાગ્દુષ્ટા દક્ષા સાધ્વી પતિવ્રતા ।

ર્ષમિરેવ ગુણૈર્યુક્તા શ્રીરિવ સ્ત્રી ન સંશયઃ ॥

॥ દક્ષસ્મૃતિ ॥

જો સ્ત્રી મન, વાણી અને શરીરથી પતિને અનુકૂળ હોય, જેની વાણી નમ્ર તથા મધુર હોય, જે ચતુર હોય, સદાચરણી હોય, સરલ સ્વભાવની પતિવ્રતા હોય તો, તે સદ્ગુણી સ્ત્રી નિઃસંદેહ સાક્ષાત્ લક્ષ્મી તુલ્ય છે. માટે સુર પુરૂષે ખરા કારણ વિના લક્ષ્મી સ્વરૂપિણી સદ્ગુણી સતી સ્ત્રીનાં અંતઃકરણને કદી કિંચિત્ માત્ર પાણુ દુઃખી કરવું યોગ્ય નથી.

તસ્માદેતાઃ, સદા પૂજ્યા ભૂષણાચ્છાદનાંશનૈઃ ।

ભૂતિકામૈર્નરૈર્નિત્યં સત્કારેષ્વન્તસ્રેષ્ઠેષુ ચ ॥

॥ મનુસ્મૃતિ ॥

માટે સંસારમાં સુખ તથા ઐશ્વર્ય વિગેરેની ઇચ્છાવાળા પુરૂષોએ ઉત્સવ આદિ પ્રસંગે યથાશક્તિ આભૂષણ વસ્ત્ર

અને ભોજન દ્વારા સ્ત્રીઓનો સહા સત્કાર કરવો જોઈએ. અર્થાત્ પુરૂષે પોતાની શક્તિ અનુસાર સ્ત્રીનો સત્કાર કરવો, તેની સાથે પ્રિય ભાષણ કરવું અને નિષ્કારણ તેનો તિરસ્કાર કરવો નહિ.

હે સુપુત્ર ! સ્ત્રી તો તને તારા સુભાગ્ય યોગે ઘણીજ સારી મળી છે; પરંતુ હું તને એટલું ખાસ લક્ષમાં રાખવા જેવું કહું છું કે, મહા પ્રતાપી રાજા અશ્વપતિની આ કન્યા કે જે ધર્મને બાણનારી કવ્યાણુકારી અને લાભદાયક તને પ્રાપ્ત થઈ છે, તેને તું દુઃખી કરીશ નહિ. કેમકે જે પુરૂષ પતિવ્રતા સ્ત્રીનો અનાદર કરે છે, તે પુરૂષ આ લોક-માં દરિદ્રતા, રોગ વિગેરે અનેક આપત્તિઓથી કલેશિત રહે છે. અને તેને પરલોકમાં નાના પ્રકારનાં દુઃખ સહન કરવાં પડે છે. મોટા મોટા રૂષિમુનિઓ તથા : ભગવાન્ વેદ વ્યાસજી પણ એમજ કહે છે:--

સદ્વૃત્તચારિણીં પત્નીં ત્યક્ત્વા પતતિ ધર્મતઃ ॥

॥ વ્યાસસ્મૃતિ ॥

ઉત્તમ આચરણ વાળી સ્ત્રીનો ત્યાગ કરવાથી પુરૂષ ધર્મથી પતિત થાય છે, અર્થાત્ તે ધર્મથી જાન્ય થઈ પાતકી થાય છે. વળી મહર્ષિ પરાશરજીનું એવું વચન છે કે:--

અદુષ્ટાપતિતાં માર્યા યૌવને યઃ પરિત્યજેત્ ।

સત્તજન્મમવેત્સીત્વં વૈધવ્યં ચ પુનઃ પુનઃ ॥

॥ પરાશરસ્મૃતિ ॥

જે દુષ્ટ નહિ હોય તથા પતિત થએલી નહિ હોય, એવી પોતાની સ્ત્રીને જે પુરૂષ યૌવન અવસ્થામાં તણ કે છે, તે પુરૂષને સાત જન્મ સુધી સ્ત્રીનો અવતાર લેવો પડે છે. એટલુંજ નહિ પણ, વારંવાર વિધવાપણાનું અસહ્ય દુઃખ ભોગવવું પડે છે. હે સત્યવાન્ ! જો, સમજ. આપણા શાસ્ત્રોનાં કેવાં ઉત્તમ નિયમો છે ! જે મનુષ્ય શાસ્ત્રના નિયમથી ઉલટો ચાલે, તે દુઃખી થયા વિના રહેજ નહિ. આ ઉપરનો નિયમ પણ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા લાયક છે. વાત સાચી છે કે, જ્યાં કલેશ હોય છે, ત્યાં દુઃખજ હોય છે. અને જ્યાં કલેશ નથી, ત્યાં સદા સુખ તથા આનંદ-નોજ વાસ હોય છે. શ્રી મનુ ભગવાન્ કહે છે કે:-

સંતુષ્ટો માર્થયા મર્તા મર્તામાર્થા તથૈવ ચ ।

યસ્મિન્નેવ કુલે નિત્યં કલ્યાણં તત્ર વૈ ધ્રુવમ્ ॥

॥ મનુસ્મૃતિ ॥

જે કુળમાં પત્નીથી પતિ તથા પતિથી પત્ની નિત્ય સંતુષ્ટ થઈ પ્રસન્ન રહે છે, ત્યાં તેમનું અવશ્ય કલ્યાણ થાય છે.

સ્વર્ગેઽપિ દુર્લભં હ્યેતદનુરાગઃ પરસ્પરમ્ ।

રક્તમેકં વિરક્તં ચ તતઃ કષ્ટતરણુકિમ્ ॥

॥ વક્ષસ્મૃતિ ॥

પતિ પત્નીની પરસ્પર પૂર્ણ પ્રીતિ થવી સ્વર્ગમાં પણ દુર્લભ છે. અને પતિ કે પત્ની બેમાંથી એક પ્રેમી નહિ હોય તો, એથી વિશેષ મોટું દુઃખ બીજું કંઈ નથી.

સંસારમાં જે પ્રેમ કેવળ સંસારી સ્વાર્થને માટે થાય છે, તે સ્થાયી નહિ હોવાથી નષ્ટ થઈ જાય છે. અને ધર્મનો મર્મ જાણીને જે પ્રેમ-પ્રીતિ થાય છે, તે સ્થાયી-નિત્ય હોવાથી જન્માંતરમાં પણ અટલ રહે છે. અને અંતે તે સ્ત્રી પુરૂષ એક રૂપજ થઈ જાય છે. અર્થાત્ દ્વૈત મટીને અદ્વૈત બ્રહ્મરૂપ થઈ જાય છે. માટે હે સત્યવાન ! આ બધી વાતો ધ્યાનમાં રાખીને સાવિત્રીનું મન કદી પણ દુઃખી કરીશ નહિ. સત્યવાને પણ તુરત પિતાના ચરણ કમલમાં વંદના કરીને કહ્યું કે, હે પિતાશ્રી ! આપની આજ્ઞાનુસાર હું અવશ્ય વર્તીશ.

હવે સાવિત્રી સાસરામાં કેવી રીતનું યોગ્ય વર્તન રાખીને રહેલી હતી, તે જુઓ:--

સતીએ વ્રત કર્યું.

(રાગ બિહાગ.)

ગુરજનોની સેવા કરતી, પતિ પરે અદ્ભુત ભક્તિ,
સ્વસ્થ સમયમાં તુષ્ટ દીધાં સૌ, મર્યાદાને નહિ તજતી—ગુરુ
સાવિત્રીએ અતિ ઉમંગથી ધર્મની બુદ્ધિ ધારણ કરીને
સેવા કરવાથી સાસુ સસરાને તથા પતિને સંતુષ્ટ
કરી દીધાં. પરંતુ “ પોતાના પ્રિયતમ પ્રાણનાથ સત્યવા-
નનું આજ્ઞથી બરાબર એક વર્ષે મરણ થશે. ” એવું શ્રી
નારદ મહાત્માના મુખનું જે વચન સાવિત્રીએ શ્રવણ કર્યું
હતું, તે વચન સાવિત્રીના મનમાંથી લેશ પણ વિસ્મરણ

થયું નહતું. શયન કરતાં, ઉઠતાં કે ખેંસતાં કોઈ પણ સમયે સાવિત્રી તે વાત ભૂલી જતી નહોતી. તેથી તેનું મન ખિન્ન રહ્યા કરતું હતું. સતી સાવિત્રી નારદજીના કહેલા વચનનું નિરંતર મનમાં મનન કર્યા કરતી હતી. એક બે ત્રણ ચાર એમ મહિનાની ગણના કરતાં કરતાં દિવસોની ગણના પર વાત આવી લાગી. સતી સાવિત્રીએ દિવસોની ગણતરી ઉપરથી જ્યારે જાણ્યું કે, આજથી થોથે દિવસે સત્યવાન પતિનું આયુષ્ય પૂર્ણ થાય છે. ત્યારે સતીએ પતિની આજ્ઞા લઈ તેની પહેલાંના ત્રણ દિવસનું સૌભાગ્યવર્ધક વ્રતનો આરંભ કર્યો.

—પદ—

(રાગ-નટકેદાર તાલ ત્રિતાલ.)

ઉત્તમ વ્રતનો આરંભ કર્યો,

સતી-ધર્મ સમજી સીધો—ઉત્તમ ૨૬૦

કંઠણ નિયમમાં તપર થઈ, રાત દિવસ ઉપવાસ કરી રહી,

(તવ) ગુરૂજનોએ બોધ દીધો—ઉત્તમ ૧

સમીપમાં તે પોતે આવી, ધન્ય વધૂ કહીને બોલાવી,

કહ્યું અતિ કંઠણ શો નિયમ લીધો—ઉત્તમ ૨

નિરાહાર રહેવાનો કંઠણ નિયમ ધારણ કર્યો, તે જાણતાંજ સાસુ સસરાના મનમાં ખેદ થયો. તેથી પોતે જાતે પાસે આવીને બોલ્યા, હે સદ્ગુણી કુલવધૂ! તને ધન્ય છે! તું સૌભાગ્યવતી સતી સ્ત્રીને કરવા યોગ્ય ઉત્તમ

મત કરે છે, તે બાણીને અમને આનંદ થયો છે, પણ તેનાં નિયમો ઘણાં કઠણ છે. છતાં હું રાજપુત્રી ! “ તું મતના નિયમનો ભંગ કર ” એવું અધર્મકારક વચન તો અમે તને કદી પણ કહી શકીશું નહિ. હવે તો અમે તને એટલુંજ કહીએ છીએ કે, “ તું તારા મતને નિવિઘ્નપણે સંપૂર્ણ કર. ” સસરાએ કહ્યું, “ અરે પણ હું તને પૂછું છું કે, યુવાવસ્થામાં નિરાહાર ઉપોષણનો કઠણ નિયમ ધારણ કરીને આ મત કરવાનું શું કારણ છે ? તે તું મને નિઃશંકપણે કહે. ”

સાવિત્રી બોલી, “ હું પરમપૂજ્ય ગુરૂજનો ! સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓને કરવા યોગ્ય આ કામ્ય મત મેં કરવા માંડ્યું છે. હું એની સમાપ્તિ ચોથે દિવસે કરીશ. આ મત ત્રણજ દિવસનું છે. તમે મારે માટે જરા પણ ચિંતા કરશો નહિ. મતના કઠણ નિયમો હોવા છતાં તમારા શુભ આશીર્વાદથી હું મત સંપૂર્ણ કરીશ. ” આ પ્રમાણે યોગ્ય ઉત્તર આપીને સમાધાન કર્યું. ત્યારે સાસુ સસરાએ પણ પ્રસન્ન થઈને ‘ નિર્વિઘ્નમસ્તુ ’ કહીને આશીર્વાદ દીધો. અને સતી સાવિત્રીએ ત્રણ દિવસ સુધી અતિ તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરી.

રાગ-નટકેદાર.

શુભ પતિ નામ મુખથી જપતી,

પાહિ પાહિ બોલતી જતી—શુભ ટેકો

કાષ્ટ પ્રતિમા સમ થઇ સતી પણ,
વ્રતિ લેશે નથી ડગતી—શુભ ૧

શ્રી જગદીશ્વર પરમાત્માની ભાવનાથી પતિના નામનો અખંડ જપ કરતી નિરાહાર રહેવાથી કાષ્ટની પ્રતિમા જેવી સતી થઇ. તોપણ દિવ્ય તેજને ધારણ કરનારી સાવિત્રી અત્યંત તેજસ્વી દેખાતી હતી. એવી સ્થિતિમાં સતીએ ત્રણ દિવસ અને ત્રણ રાત્રિનો કાળ ગાળી નાંખ્યો. અને એથે દિવસે ઉષઃકાળમાં જગદી સ્નાનાદિકથી પરવારીને રૂપિ પ્રાહ્મણોને બોલાવ્યા, અને;—

દ્વિહાર.

વ્રતની પૂર્ણતા આદરી, હોમ હવન કાયાં;
રૂપિ વિપ્ર ગુરુજનને, નર્મ આશીષ લીધાં.

વ્રતની સમાપ્તિ માટે કરવાં યોગ્ય હોમ હવનાદિ કર્મ કરીને સર્વ રૂપિઓને તથા સાસુ સસરાને પ્રણામ કર્યાં. અને બે હાથ જોડીને ઉભી રહી. એટલે સર્વ રૂપિ પ્રાહ્મણોએ સાવિત્રીને મંત્રાક્ષત અર્પણ કરીને શુભ આશીષ વચ્ચનો કહ્યો:—

આયુર્બલં વિપુલમસ્તુ સુખીત્વમસ્તુ
સૌભાગ્યમસ્તુ વિશદા તથા કીર્તિરસ્તુ ।
શ્રેયોઽસ્તુ ધર્મમતિરસ્તુ રિપુશ્વયોઽસ્તુ
સંતાનવૃદ્ધિરભિવાંછિતસિદ્ધિરસ્તુ ॥

હે સતી સાવિત્રી! તારું આયુષ્ય તથા બળ વધે!
તું સુખી થાઓ! અખંડ સૌભાગ્યવતી થાઓ! તારી કીર્તિ

અચળ રહે! તારું કલ્યાણ થાયો! તારી ધર્મબુદ્ધિ સ્થિર રહે! શત્રુઓનો નાશ થાયો! સંતતી પ્રાપ્ત થાયો! અને સકળ મનોરથોની સર્વ સિદ્ધિ ફળો!!

પતિપરાયણા સાવિત્રીએ પણ ‘તથાસ્તુ’ કહીને રૂષિઓનાં આશીર્વાદ ગ્રહણ કર્યાં, અને દંડવન્નમસ્કાર કરીને નમી પડી. પછી બ્રાહ્મણો ગયા એટલે સાવિત્રી એકાંત સ્થાનમાં ગઈ. અને નારદજીના કહેલા વચન સંબંધી અનેક તર્ક કરવા લાગી. અરે! મનમાં એનો એજ વિચાર કરીને ચિંતા કરવા લાગી.

રાજકન્યાને એકાંતમાં બેસી રહેલી જોઈને સાસુ સસરાએ પ્રેમથી કહ્યું, “હે ધર્મધારિણી વધૂ! વિધિ પ્રમાણે તારું વ્રત નિર્વિઘ્નપણે સમાપ્ત થયું છે. માટે હવે પારણું કરો.” સાવિત્રીએ ઉત્તર આપ્યો, “હે દયાળુ ગુરૂજનો! મેં આ કામ્ય વ્રતનો આરંભ કરતી વખતે ચોથે દિવસે સૂર્યનો અસ્ત થયા પછીજ પારણું કરવાનો નિયમ લીધો છે. માટે સૂર્યાસ્ત પછીજ હું પારણું કરીશ.” એ સાંભળીને સાસુ સસરા શાંત થયા. પણ સાવિત્રીનું ધ્યાનતો એક સરખી રીતે સત્યવાનમાંજ લાગી રહેલું હતું.

સાથો પ્રેમ.

સતી તો સત્યવાનની ચેષ્ટા તથા ગતિનેજ જોયા કરતી હતી. એટલામાં સત્યવાન માતા પિતાની આજ્ઞા લઈ, પોતાના સ્કંધની ઉપર એક કુઠાર (કુહારી) ફેંકીને, સમીધ તથા

ફળ લાવવા માટે વનમાં જવાને તૈયાર થયા. તે જોતાંજ, સાવિત્રી ઝટ પોતાના સ્વામિની પાસે દોડી ગઈ. અને તેના ચરણમાં મસ્તક મૂકીને આંખમાંથી અશ્રુની ધારા પાડતી ગદ્ગદિત સ્વરે કહેવા લાગી;

(રાગ-પરજ તાલ-ત્રિતાલ)

સ્વામિજી મુને મૂકી નહિ જશો,

“ આજ તમારી સંગે આવીશ, અંદેશો નથી કશો-સ્વામિજી ”

હે સ્વામિન! હે પ્રાણુનથ! આજે મને આશ્રમમાં મૂકીને તમે વનમાં જશો નહિ. હે પ્રાણેશ્વર! આજે હું તમારી સાથેજ આવીશ. અને ખીલેલા વનની શોભા જોઈશ. હે પ્રભો! મને સંપૂર્ણ આશા છે કે, તમારી સાથે આવવાની મને ના કહીને આજે નિરાશ કરશો નહિ. ” આ પ્રમાણે સાંભળીને સત્યવાન બોલ્યા;--

(રાગ-ઉપરનો)

કલ્યાણી વિકટ વને દુખી થશો,

નિરાહારથી ગાત્ર શિથિલ છે, આશ્રમ વિં વસો—કલ્યાણી
વનફળ લઈને શીઘ્ર આવું છું, જગ્યો ખુશીથી ખસો—કલ્યાણી

“હે કલ્યાણી! હે પ્રિયે! મને સાથે લઈ જવામાં કાંઈ હરકત નથી; પરંતુ કંટક વિગેરેથી યુક્ત વિકટ વનમાં આલવાથી તારા શરીરને કેવળ કષ્ટ થશે. વળી ત્રણ દિવસ સુધી નિરાહાર રહીને ઉપોષણ કરવાથી તારા શરીરને શ્રમ તથા ગ્લાનિ થયાં હશે. માટે આજે તો તું આશ્રમમાંજ રહે.

હું હમણાંજ સ્વરૂપ સમયમાં વનફળ તથા સમિધ લઇને પાછો આવું છું. મારી વાત સમજીને શાંત થઇ જા. અને વન જોવા માટે અન્ય કોઇ દિવસે હું તને અવશ્ય મારી સાથે તેડી જઇશ. ” પતિને ઉત્તર સાંભળીને અતિ દયાજનક મુખ મુદ્રા વાળી સતી સાવિત્રી નમ્રતાથી હાથ જોડીને બોલી;—

(રાગ-ઉપરનો)

સ્વામિજી મુને મૂકી નહિ જશો.

ઉપવાસથી શ્રમ કે ગ્લાની નથી, દુભાવીને નહિ જશો—સ્વામિજી.
દીન દાસીની દયા ધરો પ્રભુ, શામાટે બહુ કસો—સ્વામિજી.

હે નાથ ! આજે મારી એવીજ ઇચ્છા છે કે, હું તમારી સાથે આવીશ. આજ દિન સુધી, આ દાસી આપની આજ્ઞામાં રહી છે, અને હવે પછી પણ આજ્ઞા વિરૂધ્ધ કદાપિ ચાલનાર નથી. પણ આજે મારી આટલી નમ્ર પ્રાર્થના કૃપા કરીને સ્વીકારો. અને મને તમારી સાથે આવવાની આજ્ઞા આપો. હે પતિરાજ ! તમે સાથે છો, એટલે વનની વિકટતાનો મને કિંચિત્ માત્ર પણ ભય નથી. તેમજ ઉપવાસ કરવાથી મારા શરીરને જરા પણ ગ્લાની થઇ નથી. હે દયાળુ ! હે પરમ કૃપાળુ ! એટલું બોલતાં બોલતાં આંખમાંથી આંસુની ધારા પાડતી સતી સાવિત્રી પતિના પદ કમલમાં પડીને બોલી, હે નાથ ! હે નાથ ! મારી નમ્રચાચના છે કે, આજે મને મૂકીને અરે ! મારા મનને દુઃખી કરીને જશો નહિ ! જશો નહિ !!!

સતીની શુદ્ધ ભક્તિએ, નિર્મળ પ્રેમે અને નમ્રવાણીએ

તિના હૃદયપર સચોટ અસર કરી. સત્યવાનનું મન પીગળી ગયું. પોતે પોતાના હસ્તક્રમલ વડે સતીનો હાથ ઝાલીને ઠાડી. અને પ્રેમથી કહ્યું;—

“ હું તારું મન ગમતું કરું, પણ માત પિતા જો કહે ”

“ આજાવિણ લઈ જાઉં તો, કહે ઠપકા કાણુ સહે ”

હે સાધ્વી ! માતા પિતાની આજ્ઞા વિના જો હું તને મારી સાથે વનમાં લઈ જાઉં તો, મારા અમર્યાદ વર્તન માટે માતા પિતાનો ઠપકો સહન કરવો પડે. માટે જો માતા પિતા તને મારી સાથે આવવાની આજ્ઞા આપતા હોય તો મહે આવ. મને ના નથી. એ પ્રમાણે સાંભળીને સાવિત્રી નુરત સાસુ સસરાની પાસે જઈ પ્રણામ કરીને વિનય પૂર્વક બોલી;—

સાસુ સસરાએ પ્રસન્ન થઈને આજ્ઞા આપી.

(મરાઠી સાખી.)

આમિજી વન વિગે જાય છે, યજ્ઞ-કાંટને માટે; મનમાં થઈ છે જવાની ઇચ્છા, વનમાં તેમની સાથે; આજા આપો હાં.....માયું છું તમ પાસે—૧
પરણીને હું અંહીઆ રહી છું, એક વર્ષ લગલગથી; ત્યાર પછી હું આશ્રમમાંથી. બહાર જરા ગઈ નથી; વન ખીલ્યું છે હાં.....જોવાની મુજમતી—૨

“ હે પૂજ્ય ગુરૂજનો ! પરણીને અંહીઆ રહ્યા પછી હું કાંઈ બહાર ગઈ નથી. તેથી આજે મારા સ્વામિ વનમાં

કળ વિગેરે લેવા જાય છે, તેમની સાથે જઈને વનની સુંદર શોભા જોવાની મારી ઇચ્છા છે. ત્રણ દિવસ સુધી નિરાહાર રહીને મેં વ્રત કર્યું છે. તેનું પારણું હજી કર્યું નથી. તેવા શુભ યોગમાં સ્વામિની સાથે વનમાં જઈ વનદેવતાઓનાં દર્શન કરવાનો મારો મનોરથ છે. મને આશા છે કે, આપ દયાળું મહાત્માઓ મને નિરાશ કરશો નહિ. માટે આજા આપવા કૃપા કરો!” આવી સુંદર વાણી શ્રવણ કરીને પ્રસન્ન થયેલા બંને સાસુ સસરાએ કહ્યું;—હે કલ્યાણકારિણી ! જો કે તેં વ્રત કરેલું છે, તેથી અમારું મન તને આજા આપવાની ના કહે છે, તોપણ વનદેવતાઓનાં દર્શન કરવાની તારી શુભેચ્છાનો ભંગ કરવો એ યોગ્ય નથી. એમ સમજીને, અમે તને પ્રસન્ન થઈને આજા આપીએ છીએ. હે સાવિત્રી ! તું સુખે તારા સ્વામિની સાથે વનમાં જા. માર્ગમાં સત્યવાનની સંભાળ રાખજે. અને જલદી પાછી આવજે. તે વખતે સાવિત્રીએ સાસુ સસરાને પ્રણામ કર્યાં, અને ઝૂટ સ્વામિની પાસે આવી. હસતી હસતી મુખ ઉપર આનંદ-ઉત્સાહ બતાવતી હતી; પણ આવી પડનારા ભયને લીધે અંતરમાં અત્યંત ખેદ કરતી કરતી પતિની સાથે વનમાં ચાલી.

સર્તાનું પતિ સાથે વનમાં પ્રયાણ.

वनं कुसुमितं श्रीमन्नदन्निचित्रमृगत्रिजम् ।

गायन्मयूरध्रमरं कूजत्कोकिलसारसम् ॥

વિવિધ પ્રકારનાં પુષ્પોની સંપત્તિવાળું વન, કે જેમાં
લિન્ન લિન્ન પ્રકારનાં પશુઓ અને પક્ષીઓ શબ્દ કર્યાં
કરતાં હતાં, મયૂરો તથા બ્રમરો ગાયન કરતાં હતાં અને
કોયલ તથા સારસાદિ પક્ષીઓ નાદ કરી રહ્યાં હતાં. એવાં
સુંદર વનમાં ઉભય પતિ પત્ની પ્રેમથી ચાલે છે:—

(સાદી ગરબીનો રાહ.)

નાથ સંગ ચાલી સતી, સતી પ્રેમ પ્રીતિ સાથ;

અતી પ્રેમ પ્રીતિ સાથ, વારંવાર નીરખે નાથ—નાથઠેક.

સાખી

‘ વન શોભા નીહાળતી, હસતી કરતી જાપ ’

‘ મનમાં કંઈ કંઈ ચાપ છે, તીવ્ર તાપ સંતાપ ’

રૂપિ વચન રમરી હરિ હરિ કહી, નમે જોડી હાથ—નાથ.

વનની અનેક પ્રકારની સુંદર શોભાને અવલોકતાં
જાને ચાલે છે. સત્યવાન આનંદ મગ્ન થઈને અનેક વાતો
કહે છે. સાવિત્રી તે આંભળતી જાય છે, અને ઉપર-ઉપરથી
હસતું મુખ પણ રાખે છે; પરંતુ અંતરમાં તો નારદજીના
કહેલાં વચનનોજ વિચાર ઘોળાયા કરે છે. વિચારમાં પડેલી
અંતરમાં અતિ ખેદ કરતી, સતી પોતાના પતિની પાછળ
પાછળ ધીમે ધીમે ચાલવા લાગી. અને મનમાં ને મનમાં
ઝાલવા લાગી;—અરે ! હે જગદીશ્વર ! હે પરમેશ્વર ! શું
આ મનોહારિણી સગુણ મૂર્તિનું આયુષ્ય આજેજ પૂર્ણ
થશે ! શું આ ઉત્તમ અવતારનાં કૃત્યોની સમાપ્તિ આજેજ
થઈ જશે ! અરે શું ઉત્તમ જગદાશયનું પ્રપુલ્કિત થએલું

આ સુંદર કમલનું પુષ્પ આજેજ નષ્ટ થઈ જશે ! અરેરે !
 સુખના દિવસો તો વિદ્યુતના ચમકારાની પેરે તુરત ચાલ્યા
 ગયા ! અને આજનો દિવસ કેવો વજ્ર જેવો કઠોર લાગે
 છે ! હે પૃથ્વિમાતા ! શું આજેજ તું સત્યવાન જેવા
 સત્પુરૂષથી રહિત થઈ જશે ! ના, ના, માફ અંતઃકરણ
 મને સ્પષ્ટ ના કહે છે. ત્યારે શું નારદ જેવા દેવર્ષિ
 મહાત્માનું વચન મિથ્યા ઠરશે ? ! ના, એમ કેમ કહી
 શકાય ! ત્યારે શું થશે ! ! ! હે જગદીશ્વર પરમાત્મા ! હું
 તને પ્રણામ કરું છું. સતી આ પ્રમાણે વિચાર કરતી ચાલી
 છે. એટલામાં સત્યવાન પાછળ ફરીને સતીનો હસ્ત ગ્રહીને
 પ્રેમથી બોલ્યા;—

સત્યવાનનું જ્ઞાન.

હે શોભને ! તું શું વિચાર કરે છે ? એ તો જગ-
 તના કર્તા શ્રી ભગવાનની લીલા છે. એ પ્રભુની લીલાનો
 પાર કોઈ પામ્યું નથી, ને કોઈ પામશે પણ નહિ. માટે
 હે પ્રિયે ! પ્રભુનાં થઈ પ્રભુને ભજવામાંજ ખરી મજા છે.

(રાગ-ધાનાશ્રી)

શું કોઈ પામે પાર, પ્રભુનો શું કોઈ પામે પાર ! !

પૃથ્વિ પાણી પવન બનાવ્યાં, ચંદ્ર સૂર્ય સુખકાર !—પ્રભુનો ૧

સ્થલચર જલચર વિષ વિષ પ્રાણી, માનવી નરને નાર !—પ્રભુનો ૨

કંચન જેવી કાયા કરી છે, કેવાં મૂકયાં દાર !—પ્રભુનો ૩

વિશ્વનાથનો વિચાર કરતાં, મનની પણ છે હાર—પ્રભુનો ૪

દીનાનાથ જગનાથ દયાળુ, ભજ ભજ વારંવાર—પ્રભુનો ૫

હે સતી ! જેણે મનુષ્યનો અવતાર પામીને, ઇશ્વર સંખંધી લેશ પણ વિચાર કર્યો નથી, અને યોગ્ય નિર્ણય સમજી લઈને જેણે પ્રભુના લજ્જનમાં પોતાના મનને લેશ પણ લગાડ્યું નથી, તે પામર મનુષ્યને ખરેખર ધિક્કાર છે.

(હરિગીત)

પલની ખખર પડતી નથી, એ વાતને જાણી નહીં,
ભવ સફળ કરવાની કદી, ચિંતા ઉરે આણી નહીં;
ખાદ્યા યુવા વૃધ્ધા અવસ્થા, એમ વય વીતી ગયું,
જાણ્યા ન જો જગદીશ તો, માનવ થયા પણ શું થયું ?

હે શુભે ! જો, પેલાં મયૂર પક્ષીઓ પોતાનાં ચિત્ર વિચિત્ર રંગનાં પીંછાંઓને ફેલાવી કેવાં નૃત્ય કરે છે ! જો, પેલી પુષ્પોની ક્યારીઓમાં થઈને જે નાની નાની નદીઓ વહે છે, તે કેવી સુંદર શોભાયમાન દેખાય છે, કે જાણે જ્ઞાની મહાત્માઓના મુખારવિંદમાંથી નીકળતું જ્ઞાન રૂપી અમૃત મુમુક્ષુઓનાં નિર્મળ અંતઃકરણમાં થઈને વહે છે ! ! હે પ્રિયે ! જો, આ સર્વ વૃક્ષો ટાઢ, તાપ અને વરસાદનાં અનેક દુઃખો સહન કરે છે, એક પગે સદૈવ ઉભા રહે છે, અને પોતાના પુષ્પ ફલાદિક વડે સર્વ જીવોના ઉપર યથાશક્તિ ઉપકાર કરીને તપસ્વી મહાત્માઓની પેઠે સર્વને કેવાં સુખ આપે છે ! હે સુંદરી ! જો, આ વૃક્ષો કેવાં જુકી રહ્યાં છે ! જાણે પોતાનાં મસ્તકે નમાવીને લજ્જત થઈ વિનંતી કરે છે કે, “ અમારાથી જેવી જોઈએ તેવી તમારી યોગ્ય સેવા થઈ શકી નથી, માટે અમને ક્ષમા કરજો. ” અરે ! એ વૃક્ષો પણ ધનવાન તથા નિર્ધન સર્વની ઉપર

એક સરખી પ્રીતિ રાખે છે, માન તથા અપમાન સાંખે છે, અને શત્રુ મિત્રનું ભાન ભૂલી જઈ રાગ દ્વેષ રહિત રહે છે. અને મોટા યોગીશ્વરોની પેઠે હુમેશાં તપ કરે છે ! મનુષ્ય થઈને પોતાનાં તન, મન અને ધન વડે યથા શક્તિ ઉપકાર કરી શકતાં નથી, તેઓનાં કરતાં આ વૃક્ષોનાં પરોપકારી જીવનને અધિક ધન્યવાદ ઘટે છે. હે ચંદ્રવદની ! જો આ એક ચંદનના વૃક્ષને લીધે જેમ આખું વન સુગંધમય થઈ રહેલું છે, તેમ એક સત્પુરુષ અથવા એક સન્નારી હોવાથી આખું કુળ શોભાયમાન થઈ રહે છે. હે ગૃહિણી ! જો, પેલા વિવિધ પ્રકારનાં પક્ષીઓ સરોવરનાં સુંદર કમલનાં પુષ્પોની ઉપર કેવાં ગુંજાવર કરી રહ્યાં છે ! વળી જો, પેલાં મોર, મેના, પોપટ, કોકીલ, બપૈયા, ચંકવાક અને ચકોરી વિગેરે કેવાં મધુર ધ્વનિ કરી રહ્યાં છે ! તે શ્રવણ કરવાથી ચિત્તને મોટો આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે. હે પ્રિયે ! સુશ મનુષ્યને પણ ઉચિત છે કે, એજ પ્રમાણે સદા મધુર વચનો બોલીને સર્વનાં મનને આનંદ આપવો જોઈએ.

સત્યવાતનું મરણ.

(રાગ કાલીંગડો.)

ઐસી સુંદર જાત કરત વો, ચલતે ચલતે થકિત બયે:

એક બડા બદ બૂલકી નીચું, રવડપ સમય દોડિ બેડ ગયે-ઐસી.

એ પ્રમાણે આનંદમાં સુંદર વાતો કરતાં કરતાં સત્યવાન તથા સાવિત્રી બંને ઢાકી ગયા. તે વખતે એક મોટા વડના ઝાડને જોઇ, સત્યવાને કહ્યું, “ હે ભામિની ! જો, આ વડનું ઝાડ કેવું વિશાળ છે ! એની છાંયા કેવી ઉત્તમ છે ! ચાલો જરા વિશ્રાંતિ લઇએ. ” એમ કહીને બંને વટવૃક્ષની નીચે થોડો સમય બેઠા. પછી સાવિત્રીને કહ્યું કે, તું હવે આસપાસના વૃક્ષોની નીચે જે પુષ્પ તથા ફળ પડેલાં છે, તે સઘળાં એકઠાં કર. અને હું કાષ્ટ કાપી લાવું છું. એટલું કહીને કુહાડી વડે સત્યવાન કાષ્ટ કાપવા લાગ્યા.

સાવિત્રી પણ સ્વામિની આજ્ઞા પ્રમાણે ફલ પુલ વણવા લાગી; પરંતુ મનમાં બેદ કરતી હતી કે, અરે ! હે પરમાત્મન ! શું આવો મોટો ગંભીર જ્ઞાનનો સમુદ્ર આજેને આજેજ શુષ્ક થઇ જશે ! અરે ! શું આવો મધુર વાણીનો સદુપદેશ પુનઃ શ્રવણ કરવાનો લાભ નહિ મળે !! શું આ ઉત્તમ સુખ તથા અનુપમ આનંદની આજેજ પરિસમાપ્તિ થશે ! શું તપસ્વી રૂપિ મુનિઓનાં તથા ગુરૂજનોનાં આશીર્વાદનાં વચનો ફક્તીભૂત નહિ થાય !! એ પ્રમાણે મનમાં ને મનમાં અત્યંત સંતાપ કરતી સાવિત્રીએ ધણાં ફળ તથા પુષ્પો એકઠાં કરી, વૃક્ષની છાલની કોથળી બનાવી તેમાં ભરી દીધાં. અને સ્વામિની સામે જોઇ, સૂર્યની તરફ જોતાં અસ્તનો સમય સમજાયો. તેથી સાવિત્રીએ સ્વામિની પ્રાર્થના કરી કે, “ હે સ્વામિન ! હે નાથ ! આટલાં કાષ્ટ બહુ છે. હવે ચાલો, જુઓ સૂર્યનો અસ્તાંગત સમય થયો છે, અને જો આપણે અહીં

ઘણો વિદ્રોહ લાગશે તો, મારાં સાસુ સસરા મને ઠપકો આપશે. હે પ્રાણેશ ! મારી વાત માનો, અને કૃપા કરીને ઉતરી પડો. ” સત્યવાને ઉત્તર આપ્યો કે, “ કાષ્ટ કાપવા માંડ્યું છે, તે કાપી લઈને હું હમણાંજ નીચે ઉતરું છું. હવે ખીજું કાષ્ટ નહિ કાપું. ” એમ કહી, કુઠાર ઉંચકીને કાષ્ટની ઉપર જોરથી ઘા મારતાંજ સાથે, તે શુષ્ક કાષ્ટનાં બે કટકા તો થઈ ગયા. પણ એવું બન્યું કે, તેમાંનું એક કાષ્ટ ઉછળીને સત્યવાનના મસ્તકમાં જોરથી લાગ્યું. તેથી તેના આખા શરીરમાં ભારી વેદના થવા માંડી. તેજ વખતે સત્યવાન વૃક્ષ ઉપરથી નીચે ઉતરી પડ્યા. અને પડતા આબડતા સાવિત્રીની પાસે આવીને બેઠ્યા.

(રાગ પરજ. તાલ ત્રિતાલ)

તે સતી પાસે આવીને વદા

આકુળ બ્યાકુળ બહુ બન્યા...તે. ટેક.

થાય વેદના અંગે ભારી, સમજ નથી પડતી મુને નારી,

સુતું છે કહી સુઇ ગયા—તે. ૧

સાવિત્રી ત્યાં શીઘ્ર બેસી જઇ, પતિનું મસ્તક અંક વિષે લઈ,

પતિ પતિ કહી રહી પડ્યા—તે. ૨

અરે ઓ પ્રિયે ! મારા મસ્તકમાં અત્યંત વેદના થાય છે, આખા શરીરમાં કંપ છૂટ્યો છે, અને સર્વાંગે દાહ ઉત્પન્ન થયો છે. મને ખીજી કંઈ સમજ પડતી નથી. હું થોડો વખત સુધી સુઈ છું, એમ કહીને સુઇ ગયા. તત્કાળ સાવિત્રીએ પતિનું મસ્તક બોળામાં લીધું. અને:-

સાખી.

“ નિજ પદ્મવથી પવન નાંખતી, બાણે એ બગવત કરતી ”

“ પતિ પતિ કહી પોકારતી સતી, આક્રંદ કરતી અતિ ડરતી ”

પોતાના વસ્ત્રના પદ્મવથી પવન નાંખીને સાવધ કરતી હોય
તેમ બોલાવવા લાગી,

સાખી.

“ પણ સત્યવાન બેભાન પડ્યા છે, શું તે બોલે કે ચાલે ”

“ કાષ્ટ સમાન અવસ્થા થઇને, રહેજ શ્વાસ અંદર હાલે ”

પણ સત્યવાન શું બોલે ! સત્યવાન તો તદન બેભાન અવ-
સ્થામાં કાષ્ટ જેવું કાષ્ટ થઇને પડી રહ્યા. તે બેઇને સતી
સાવિત્રીના ગભરામણુને પાર રહ્યો નહિ. તે મહાસતી મુનિ
મહારાજ નારદજીનું વચન યાદ કરી કરીને મુક્તકંઠે
આકેશ કરવા લાગી.

સાખી.

“ તેજ દિવસ ને તેજ ક્ષણ, તેજ મૃત્ તે ક્ષણ ”

“ રૂપિ વચન સંભારતી, રહતી રાંકડ બાળ ”

સતીનો શોક.

(રાગ ખીલુ તાલ દીપચંદી.)

રે પ્રાણુપતિ વનમાં ભય ભારી, એકલી નારી મુંઝાય તમારી
ઓ પતિ ઓ પતિ રહેજ તો બોલો, આ અબળા કેમ કરો અકારી—રે૦ ૧
સાધુ પુરુષને શોભે ન આવું, મધુર વચન બોલો મુખકારી—રે૦ ૨

હે પ્રાણેશ ! આ દીર્ઘ નિદ્રમાંથી ક્યારે જાગશે !
 મુને એકલીને આ નિર્જન વનમાં મોટો ભય લાગે છે.
 હે નાથ ! આજે તમારું હૃદય આટલું બધું કઠોર કેમ
 થઈ ગયું ! અરે પ્રાણનાથ ! તમે કેમ બોલતા નથી ! હે
 દ્વામિન ! શું તમે નિર્દય થયા ! હમણું થોડા સમય ઉપર
 તો સુંદર મીઠી મીઠી વાતો કરતા હતા ! અને એટલામાં
 એવું શું થઈ ગયું ! કે બોલતાજ નથી ! આસાધારિણી
 નિરપરાધી અબળા સ્ત્રી ઉપર તમારા જેવા સત્પુરુષે આટલા
 બધા રીસાઈ જવું યોગ્ય નથી. હે પતિ ! લગ્ન વખતે તમે
 મારા પિતાને વચન આપ્યું હતું કે, ‘હું તમારી પુત્રીનો
 ત્યાગ કરીશ નહિ’ તે શું ભૂલી ગયા ! માતા પિતા તથા
 રાજ્ય-ભવન વિગેરે સર્વ કાંઈ છોડીને, કેવળ તમારી
 પ્રીતિને માટેજ, તમારા ચરણનું શરણ લઈ વનમાં રહેવાનું
 સ્વીકાર્યું છે. અને તમે તો આજે નિષ્કુર થઈ ગયા હોય
 તેમ મારી સાથે બોલતા પણ નથી ! અરે હે પ્રિય પતિ !
 તમારા ધર્મશ વૃદ્ધ અંધ તથા દીન માતા પિતા આપણી
 પ્રતીક્ષા કરતાં ચિંતાતુર બેસી રહ્યાં હશે ! હે પિતૃભક્ત !
 જો આ સમાચાર તેઓ જાણશે, તો તત્કાળ તેઓ તેમના
 પ્રાણનો ત્યાગ કરશે ! હે નાથ ! હવે હું શું કરું ! ને
 ક્યાં જઈ ! સાસુ સસરાને પણ મારું હતભાગીનું મુખ
 શું બતાઉં ! હે કરૂણાનિધે ! જો મારો કાંઈ અપરાધ થયો
 હોય, તો મને દીન દાસી જાણીને ક્ષમા કરવો યોગ્ય છે.
 તમારા વિના આ અખિલ વિશ્વ મને શૂન્ય જેવું લાગે
 છે. આ પ્રમાણે મહાસતી સાવિત્રી અનેક પ્રકારે શોક

કરતાં કરતાં વારંવાર પતિના મુખ તરફ જોતી હતી. પતિનું મુખ અહીંને જાણે હમણાં સ્વામિ બોલશે એમ સમજીને બોલાવતી હતી. અને એટલી બધી રડતી હતી કે, તેના નેત્રમાંથી આંસુની ધારા નદીના પ્રવાહની પેઠે અખંડ વહેતી હતી. એટલામાં

યમદેવતાનું આગમન.

(રાગ-ભીમપલાસી. દાદરો.)

એક મૂર્તિ પછી તૂટી, દીંડા પુરૂષ દૂર એક
રક્ત વસ્ત્ર રક્ત નેત્ર, શુદ્ધ શ્યામ રંગ છેક-એકઠું ટેક.
પાશ લાવી ઉભો આવી, સત્યવાન પાસે ઠેક
જોતાં માત્ર કપ્યા ગાત્ર, જોડી હાથ બોલી નેક-એકઠું ૧

અત્યંત કૃષ્ણ વર્ણનો રક્ત નેત્રવાળો તથા રક્ત વસ્ત્રને ધારણ કરેલો, સૂર્ય જેવો તેજસ્વી અને જેણે હાથમાં પાશ લીધેલો છે એવો, એક ભયાનક પુરૂષ સામેથી આવતો દીઠો. જોત જોતાંમાં તે પુરૂષ સત્યવાનની પાસે આવીને ઉભો રહ્યો. તેને સતી સાવિત્રીએ પોતાના સતીત્વના પ્રભાવ વડે પ્રત્યક્ષ જોયો. જોતાંજ યજ્ઞેશ્વર તે ઘણી ગભરાઈ ગઈ. પરંતુ ધૈર્ય ધારણ કરી હાથ જોડીને નમ્ર વચન બોલી;--

સાખી.

“ મનુષ્ય જેવા નથી દીસતા, દેવ સમા દીસો મહારાજ ”

“ કૃપા કરીને કહો કોણ છો, અહીંઆ શું કરવું છે કાજ ”

ત્યારે તે પુરૂષ બોલ્યો કે, હે સાધ્વી ! તું સતી છે, માટે હું તારી સાથે બોલું છું. અને હું તને સત્ય વાત કહું છું કે:-

સાખી.

“ પતિનું આશુપ પૂર્ણ થયાથી, લેવા આવ્યો બાંધી લઇ ”

“યમરાજ છું જાતે પોતે, સત્ય વાત સતી તુજને કહી ”

યમરાજનું બોલવું સાંભળીને સતીને હવે સંપૂર્ણ ખાત્રી થઇ કે, નારદજીનું વચન સાચું થયું છે. મારા પતિનું મરણ થયું છે. તેને લેવા માટે સાક્ષાત્ યમદેવતા પધાર્યા છે. પણ સતીએ પોતાના મનમાં વિચાર કર્યો કે:-

તાવન્નયાદિ મેતદ્યં યાવન્નયમનાગતમ્ ।

આગતં તુ મયં વીક્ષ્ય પ્રહર્તવ્યમ્મતીતવત્ ॥

જ્યાં સુધી લય પ્રાપ્ત થયો નથી, ત્યાં સુધી આવી પડનારા લયને લીધે લય પામવો યોગ્ય છે; પરંતુ લય પોતે પ્રત્યક્ષ સન્મુખ ખડો થયા પછી તો, કાચરતાનો ત્યાગ કરીને, આવેલા લયમાંથી મુક્ત થવાનોજ પ્રયત્ન કરવો યોગ્ય છે. એમ વિચારી, સતીએ યમદેવતાને નમ્રતાથી પૂછ્યું:-

સાખી.

“ શ્રવણ કયું છે દૂતો આવે, મનુષ્યને લેવા માટે ”

“ હે ભગવન્ ! સાચે સાચું કહો, કેમ પધાર્યા છો જાતે ”

ત્યારે યમદેવતા બોલ્યા, “ હે સાવિત્રી ! આ તારા સ્વામિ સત્યવાન સ્વધર્મનું પાલન કરવામાં મથાર્ય નિષ્ઠા

વાળા તથા સદ્ગુણના ભંડાર છે. એટલુંજ નહિ પણ, તું તેની સ્ત્રી મહાન્ પતિવ્રતા છે. તેથી તેને લઈ જવાની યોગ્યતા મારા હૃતોમાં નથી, એમ વિચારીને હું પોતેજ એને લઈ જવા માટે આવ્યો છું.” એટલું કહ્યા પછી તત્કાળ ચમરાજે સત્યવાનના શરીરમાં રહેલા અંગુષ્ઠ માત્ર પુરૂષને કૃતાંતપાશ વડે કેદ કરીને બલાત્કારથી બહાર ખેંચી કાઢ્યો. સત્યવાનના શરીરમાંથી પ્રાણ નીકળી ગયા પછી, પ્રવાસ બંધ પડી ગયો, તેની કાંતિ ઝાંખી થઈ ગઈ, અને તેનું શરીર સર્વ જાતની ક્રિયાઓથી રહિત અપ્રિય દેખાવનું થઈને પડ્યું. તે જોઈ, સાવિત્રી હાય હાયના પોકાર કરતી કારમી ચીસો પાડીને રૂદન કરવા લાગી. પણ ત્યાં નિર્જન અરણ્યમાં તેનું રૂદન કોણ સાંભળે!! ચમરાજ તો સત્યવાનના અભિમાની જીવને લઈ દક્ષિણ દિશા તરફ ચાલતા થયા, ત્યારે તો સાવિત્રીના ગલરામણનો પાર રહ્યો નહિ. તો પણ:-

સાખી.

‘ જડ કાયા પડતી મેલી સતી, પતિ પાછળ પાછળ ચાલી ’

‘ પતિ પતિ મુખ પોકારતી, ને વગાડતી કરની તાલી ’

ધૈર્ય ધારણ કરનારી, નિત્ય નિયમો અને વ્રતાચરણો કરીને સિદ્ધ થએલી મહાન્ પતિવ્રતા સતીએ પોતાના પતિના જડ શરીરને તેજ ઠેકાણે પડતું મૂક્યું, અને ચેતન પતિને લઈ જનાર ચમરાજની પાછળ પાછળ ચાલવા માંડ્યું. સતીને પાછળ પાછળ આવતી જોઈને ચમ દેવતાએ કહ્યું:-

(“ શું કહું કયની મારી ” એ રાહ)

સાચી તુજ બલિહારીરે...સાચી તુજ બલિહારી
પતિ ભક્તિ તેં અતી કરી છે, પરમ પુનિત વ્રત ધારી;
પતિ રણુથી થઇ મુક્ત હવે જા, પાછી ધર સંભારીરે-સાચી ૦ ૧
અંહીથી જલદી ઘેર જઇ, ઉત્તર ક્રિયા કર સારી,
તેથી તુજ કલ્યાણ થશે, જા દિતની વાત વિચારીરે-સાચી ૦ ૨

હો સાવિત્રી ! તું પતિ સેવાના રણુમાંથી મુક્ત થઇ
છે. પાછળ આવવું જોઇએ તેટલે સુધી તું આવી ચુકી છે.
સુરજનો પણ અહીંથી પાછા હટે છે. માટે, હવે
તું પણ અંહીથી પાછી ફર, અને તારા પતિના
શરીરનો અગ્નિ સંસ્કાર કર; કે જેથી તારૂં પરમ કલ્યાણ
થશે. તે વખતે સાવિત્રીએ યમરાજને નમન કરીને હૃદય-
વેધક મૃદુ વચન કહ્યું;—

(આશાવરી-તાલ ત્રિતાલ.)

પિતાજી, હું નહિ પાછી વળું

તત્ત્વ વાતને કળું...પિતાજી ૦ ટેક.

પતિની પુકે સતીએ જવું, એ સ્વધર્મથી કેમ ચળું-પિતાજી ૦ ૧
દૈત મટી અદૈત થઇ હું, પતિ રૂપમાં ભળું-પિતાજી ૦ ૨
ત્યારે યમદેવતા બોલ્યા:—

(રાગ ઉપરનો.)

સાચું, સમજ લે સતી નારી

તું માન શીખામણ મારી...સાચું ૦ ટેક.

કાણુ ગયું છે કાની સાથે, લે આ વાત વિચારી—સાચું • ૧
 મોટા મોટા મથી થાક્યા ત્યાં, કાણુ તું નારી બિચારી --સાચું • ૨
 આગળ કુંડિત ગતિ થશે જ્યાં, નહિ પહોંચે પદચારી-- સાચું • ૩
 ભૂલી પડશે રાત રખડશે, દશા થશે દુખકારી—સાચું • ૪
 માટે સમજવી કહું છું જા. પાછી ધર સંભારી—સાચું • ૫

આ પ્રમાણે ચમ દેવતાનાં વચનો શ્રવણ કરીને સતી
 બોલી;—હે પરમપૂજ્ય ચમરાજ ! આપ કહો છો કે, ‘કાણુ
 કાની સાથે ગયું છે ?’ તેનો તુ વિચાર કર. પરંતુ મેં
 તો વિચાર કરી રાખેલોજ છે કે, ‘કોઈની સાથે કોઈ જતું
 નથી.’ એ વાત જો કે સર્વથા સાચી છે; તોપણ સતીનો
 ખરો આત્મા તો પોતાનો પતિજ છે. અરે હે પિતાશુ !
 પતિ તે ચંદ્ર છે, અને ચંદ્રિકા (ચંદ્રનો પ્રકાશ) તે સતી
 છે. એટલે જેમ ચંદ્ર જ્યાં જાય, ત્યાં તેની પાછળ ચંદ્રિ-
 કાનું અનુગમન થવું સ્વાભાવિકજ છે. તેમજ જ્યાં પતિ
 જાય, ત્યાં તેની પાછળ સતીનું અનુગમન થવું પણ સ્વા-
 ભાવિકજ છે. વળી હે મહારાજ ! હું થાકી જઈશ, ને
 જ્યાં તેમે જશો ત્યાં, હું આવી નહિ શકીશ.” એમ
 જણાવીને આપ મને પાછળ પાછળ આવવાની ના કહો
 છો. પણ હું પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક સત્ય કહું છું કે;—

(આશાવરી-તાલ-તેવરા)

તપ વડે ભાકિત વડે, વળી પતિ પ્રભુના પ્રેમથી;
 શુભ કર્મ વડે તમ દૃપાવડે, શુભ ધર્મ વ્રત જપ નેમથી—તપ • ૧

મમ પતિ તણી ગતિ જ્યાં થશે, આવીશ હું ત્યાં ક્ષેમથી;
ચાલીશ હું થાકીશ નહિ, મારી ગતિ કુંહિત નથી-તપઃ ૨

હૈં પ્રભો ! જ્યાં મારા સ્વામિ જાય, ત્યાં મારે પણ
જવુંજ જોઈએ. હું તેને છોડીને કદી પણ પાછી ફરનાર
નથી. હે દેવ ! તમે મારા પિતા છો, અને હું તમારી કન્યા
છું. માટે કૃપા કરીને તમે તમારા જમાઈને ઉઠાડો. શુર-
ભક્તિ, રૂપિ પ્રાદ્યલોનાં આશીર્વાચનો, પતિનો પ્રેમ અને
આપની કૃપા અવશ્ય મારું કલ્યાણ કરશે. એવો મારા
મનનો દ્રઢ નિશ્ચય છે. વિદ્વાનો પણ કહે છે કે:--

—એાવી—

સપ્ત પાર્લેલેં સત્સંગતિ, ચાલતાં અનુગ્રહ સહજ સ્થિતિ,
સપ્ત જન્માર્થીં સનિશ્ચિતીં, પરિહરતી કુષ્ટ કર્મેં.

સત્પુરૂષની સાથે સાત પગલાં ચાલીએ, તો આપણા
ઉપર અનુગ્રહ થાય છે. અને સાત જન્મનાં સઘળાં પાપ
નાશ પામે છે. વળી એમ પણ કહેવાય છે કે, સત્પુરૂષની
સાથે માત્ર સાત પગલાં ચાલવાથી મિત્રતા થાય છે. માટે
હું આપને પ્રાર્થના પૂર્વક કાંઈ કહું છું, તે કૃપા કરીને
અવળુ કરો.

સતીનો યમદેવતા સાથે સંવાદ.

ગૃહસ્થાશ્રમની શ્રેષ્ઠતા.

હે યમરાજ ! એક રીતે જોતાં વિચારતાં એમ સમ-

જાય છે કે, ત્યાગ કરતાં પણ ગૃહસ્થાશ્રમજ શ્રેષ્ઠ છે. ગૃહસ્થાશ્રમ જેવો કલ્યાણકારક મોક્ષનો માર્ગ અન્ય કોઈ નથી. ગૃહસ્થાશ્રમના ધર્મનું યથાર્થ પરિપાલન કરવાથી સર્વ કાંઈ સંપાદન થાય છે. મારેજ સુસજનો ગૃહસ્થાશ્રમની ઇચ્છા કરે છે. વળી મોટા મોટા મહાત્માઓ પણ ગૃહસ્થાશ્રમનેજ મુખ્ય ગણે છે.

એ પ્રમાણે સતીનું યોગ્ય સાંભળીને ચમદેવતા વચ-
માંજ યોદ્ધી ઉઠ્યા કે, હે સતી ! આ તારું જ્ઞાન મિથ્યા
છે. ગૃહસ્થાશ્રમ શ્રેષ્ઠ નથી, પણ ત્યાગ શ્રેષ્ઠ છે. મોક્ષનો
ખરો માર્ગ તો ત્યાગ છે. તેને બદલે તું ગૃહસ્થાશ્રમને
મોક્ષનો માર્ગ કેમ કહે છે ?

श्रेयो हि ज्ञानमभ्यासाज् ज्ञानाद्ध्यानं विशिष्यते ।

ध्यानात्કर्मफलत्यागस्त्यागाच्छान्तिरनंतरम् ॥

જ્ઞાનની પ્રાપ્તિને મારે કરેલા શ્રવણ મનનના અભ્યાસ
કરતાં આત્માનું પરોક્ષ જ્ઞાન શ્રેષ્ઠ છે, એવા પરોક્ષ જ્ઞાન
કરતાં આત્મસાક્ષાત્કારનો હેતુ નિર્દિધ્યાસન રૂપ ધ્યાન
શ્રેષ્ઠ છે. એવું ધ્યાન જોકે સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે, તો પણ કર્મોનાં
ફળનો ત્યાગ તો ધ્યાન કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ છે; કારણકે તે
નિગ્રહ કરેલા ચિત્તવાળા પુરૂષને ત્યાગ વડે કરીને કોઈ
પણ પ્રકારના વ્યવધાન (અટકાવ) વિના અજ્ઞાન સહિત
સર્વ સંસારની ઉપશમ રૂપ પરમ શાંતિ શીઘ્ર પ્રાપ્ત થાય
છે. એ વિષે શ્રુતિ ભગવતિનું પણ કથન છે કે;—

यदा सर्वे प्रमुच्यन्ते कामा येऽस्य हृदि स्थिताः ।

अथ मर्त्योऽमृतो भवत्यत्र ब्रह्म समश्नुते ॥

જીવાત્માના હૃદયમાં રહેલી સર્વ કામનાઓ જે સમયે નાશ પામે છે, તેજ સમયે તે જીવાત્મા અમૃત રૂપ થાય છે. અને તે આ લોકમાંજ આ શરીરમાંજ બ્રહ્મ ભાવને પામે છે. માટે, ચોક્કસ સાબીત થાય છે કે, ત્યાગ એજ મોક્ષનો સત્ય માર્ગ છે. અને હે સતી ! તું તો એમ કહે છે કે, ગૃહસ્થાશ્રમજ મોક્ષનો શ્રેષ્ઠ માર્ગ છે. માટે મને એમ લાગે છે કે, આ તારું જ્ઞાન મિથ્યા છે.

યમદેવતાનું બોલવું શ્રવણ કરીને સતીએ કહ્યું કે, હે પરમ પૂજ્ય મહારાજ ! આપ તો સાક્ષાત્ ધર્મનું સ્વરૂપ મહા જ્ઞાની તથા મોટા દેવતા છો, અને હું તો અજ્ઞાન સ્ત્રી છું; તોપણ હું એટલું તો હિંમતથી કહી શકું છું કે, મેં જે કહ્યું છે, તે ચોખ્ખું છે. આપ જેમ કહો છો તેમ, ભલે ત્યાગ શ્રેષ્ઠ હોય, પણ પ્રશ્ન એ છે કે, કયારે? જ્યારે યથાર્થ ત્યાગના સ્વરૂપમાં ત્યાગ હોય ત્યારે. નહિ તો કેવળ કાષાય કમંડલુ ધારણ કરવાથી કે મસ્તકનું મુંડન કરવાથી કાંઈ ત્યાગી સન્યાસી થઈ શકાતું નથી. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે;—

દેહન્યાસો हि सन्यासः नैव काषाय वासना ।

नाह वेदो महात्मेति निश्चयो ज्ञानलक्षणम् ॥

દેહાભિમાનનો વાસ્તવિક નાશ, તેનું નામ યથાર્થ ત્યાગ સન્યાસ છે; પણ કાંઈ ભગવાં ધારણ કરવાથી ત્યાગી સન્યાસી થઈ શકાતું નથી. હું દેહ રૂપ નથી, પણ હું તો સત્ચિદાનંદ સ્વરૂપ છું. એવા જે દૃઢ નિશ્ચય તે યથાર્થ

જ્ઞાનનું લક્ષણ છે. એવા પરમ તત્વરૂપ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ નહિ કરતાં જો કેવળ બહારનોજ વેષ ધારણ કરવામાં આવે, અને અંતરમાં દુષ્ટ વાસના હોય તો, તે ત્યાગને સાચો ત્યાગ કહી શકાતો નથી. તેમજ તેવો ત્યાગ કશા કામમાં પણ આવતો નથી. એટલુંજ નહિ, પણ એવો મિથ્યા ત્યાગ તો કેવળ નરકનીજ પ્રાપ્તિ કરાવનાર છે. કેમકે દુષ્ટ વાસનાને લીધે દુષ્ટ સંકલ્પો ખડા થાય છે. અને

अनेकचित्तविज्रांता मोहजालसमावृताः ।

प्रसक्ताः कामभोगेषु पतन्ति नरकेऽशुखौ ॥

અનેક પ્રકારનાં ચિત્તના દુષ્ટ સંકલ્પો વડે નાના પ્રકારની ખાંતિ થુકત થાય છે. પછી મોહ રૂપી જાળમાં જકડાઈને વિષમ ભોગોમાં અત્યંત આસક્ત થવાંથી તેઓ અંતે અપવિત્ર નરકમાંજ પડે છે. મહાત્માઓ કહે છે કે:--

मुण्डी, जटी, वस्त्रलवांस्त्रिवन्दी कषायवासा व्रतकर्शिताङ्गः ।
त्यक्तैहिको वा यदि नासत-त्वस्तदा तु तस्योभयमेव
नष्टम् ॥

ગૃહસ્થાશ્રમના ધર્મકર્મો છોડી દઇ ત્યાગ બ્રહ્મણ કરીને, કોઇ મસ્તક મુંડાવે, કે જટા ધારણ કરે, કે વસ્ત્રલ પહેરીને વનવાસી થઇ રહે, કે દંડ ધારણ કરે, ભગવાં પહેરે, કે અનેક પ્રકારનાં વ્રતાદિક વડે શરીરને શુષ્ક કરી નાંખે, તો ભલે, પણ જો તે ત્યાગી, પરમ તત્વ રૂપ મથાર્થ આત્મસાક્ષાત્કાર કરતો નથી, તો ગૃસ્થાશ્રમનાં ધર્મકર્મો કરવાને અધિકાર રહિત થઇ ગએલો હોવાથી

મેડે બાબુએથી રખડે છે. અને અતોબ્રષ્ટ તથા તતોબ્રષ્ટ થઈ દુઃખી થાય છે. વાત એવી છે કે, લેહલાવનો નાશ કરવો એ બહુ અઘરું કામ છે. અને જ્યાં સુધી લેહ લાવનો નાશ થતો નથી, ત્યાં સુધી યથાર્થ રીતે બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર અખંડ થતો નથી.

“જ્યાં બ્રહ્મ છે, ત્યાં લેહ નથી ?”

“જ્યાં લેહ છે, ત્યાં બ્રહ્મ નથી ?”

પતિતપાવિની ગંગાજીના કિનારા પર કોઈ સોમેશ નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે બ્રાહ્મણ ઉત્તમ જ્ઞાની હતો. અને માની તથા અભિમાની પણ હતો. તે બ્રાહ્મણ એક દિવસ વેદાંત શાસ્ત્રનો કોઈ ગ્રંથ વાંચતો હતો. વાંચતાં વાંચતાં એક શ્લોક વાંચવામાં આવતાંજ તેનું ધ્યાન ખેંચાયું. તે શ્લોક એવો હતો કે;—

ન મે મૃત્યુશંકા ન મે જ્ઞાનિભેદઃ ।

પિતા નૈવ મે નૈવ માતા ન જન્મઃ ॥

ન સંધુર્ન મિત્ર ગુરુર્નૈવ શિષ્ય ।

અિદ્વાનંદરૂપઃ શિવોઽહં શિવોઽહમ્ ॥

મને મરણની શંકા નથી, મને જાતિનો લેહ નથી, કોઈ પિતા નથી, અને મને જન્મ નથી, તો મારા માતા પણ ક્યાંથી હોય ? મને કોઈ સગું નથી, મારા કોઈ ગુરૂ નથી ને મારા કોઈ શિષ્ય પણ નથી; કારણ કે હું તો ફેવળ સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ છું.

આ શ્લોક તે પ્રાક્ષણે વાંચીને સમજી લીધો, અને વારંવાર મોટેથી બોલવા લાગ્યો કે;--આહાહા! કેવો ઉત્તમ શ્લોક છે!! સાચું જ છે કે, આત્માને મરણ નથી. માટે મરણની શંકાજ રાખવી નહિ. વળી આત્માનો કોઈ વર્ણ નથી. માટે જાતિભેદ પણ માનવોજ નહિ. અને આત્માને જન્મ નથી. એટલે જન્મજ મારીએ નહિ, તો માતા પિતાને કેમ મારી શકાય!! જો સર્વત્ર પોતેનો પોતેજ આત્મા છે, તો પછી કોણ સગું ને વહાલું! કોણ મિત્ર ને કોણ બ્રાતા! ને કોણ ગુરુ ને કોણ શિષ્ય હોઈ શકે?! કોઈજ નહિ. અરે હું તો સચ્ચિદાનંદ પરમાત્મા શિવનું રૂપ છું. સમજવાનું એ છે કે, ભેદભાવ તદ્દન તજી દેવો જોઈએ. કારણ કે “જ્યાં બ્રહ્મ છે ત્યાં ભેદ નથી” અંતમાં નિશ્ચય કર્યો કે, “આ સમગ્ર સંસાર સ્વપ્ન જેવો કેવળ મિથ્યા છે. ઝાંઝવાનાં જળ જેવો જે અસત્ય છે, તે અજ્ઞાનીને સત્ય જેવો લાગે છે. તેથી અજ્ઞાનીઓ આ સંસારમાં મોહ પામે છે. પણ સાચી વાત તો એજ છે કે, આ બધો સંસાર ખોટો છે. માટે હવે મારે તો સંસારની તમામ ખટપટ છોડી દઈને ત્યાગી સન્યાસી થવું જોઈએ. અને જગતમાં સર્વત્ર ફરીને, ભેદભાવવાળું દ્વૈતનું જ્ઞાન નાશ કરી દઈ, અભેદ અદ્વૈત તત્ત્વના જ્ઞાનનો ઉપદેશ કરીને સર્વ લોકોને યથાર્થ સમજાવવું જોઈએ કે, ‘જ્યાં બ્રહ્મ છે ત્યાં ભેદ નથી.’ અને જો મારા જેવો સમર્થ વિદ્વાન્ સન્યાસી ઇને જ્ઞાનનો ઉપદેશ કરશે, તો બધા લોકો અભેદ જ્ઞાની સ્વામી તૈતનો બધ-

ડોળ પતી જશે. એટલુંજ નહિ પણ, જગતમાં મારી પૂજ્યતા કેટલી બધી વધી જશે! અને લોકો મને ઘણુંજ માન સન્માન આપશે. માટે બસ, હવે તો એજ નિશ્ચય કે સન્યાસી થવું.”

પોતાના કરેલા નિશ્ચય પ્રમાણે સન્યાસી થવા માટે કાશીક્ષેત્રમાં જઈ કોઈ સન્યાસી મહાત્માની પાસેથી તેણે સન્યસ્તની દીક્ષા ગ્રહણ કરીને “અદ્વૈતાનંદ” નામ ધારણ કર્યું. હવે તે અદ્વૈતાનંદજી મહાત્મા યથેચ્છ વિચરવા લાગ્યા. અને લોકોને ઉપદેશ કરવા લાગ્યા. તેમાં ખાસ કરીને એવુંજ જોડતા હતા કે “બ્રહ્મને ઓળખો. બ્રહ્મને ઓળખો. બ્રહ્મ ભેદ રહિત છે, “જ્યાં બ્રહ્મ છે, ત્યાં ભેદ નથી.” એટલું અવશ્ય સમજી લઈને બ્રહ્મભાવ ધારણ કરો. અને ભેદભાવ તજી દો.”

અદ્વૈતાનંદજીની વિદ્યા, તેમનું જ્ઞાન અને તેમની યુક્તિ-યુક્ત ભાવ-ગંભીર ઉપદેશ-શૈલી જોઈને મોટા મોટા પંડિતો પણ મુગ્ધ થઈ જતા હતા. તેથી તે મહાત્મા જ્યાં જ્યાં જતા હતા, ત્યાં ત્યાં સર્વ સ્થળે ભીક્ષાનાં તો તેડાં પર તેડાં આવ્યાંજ કરતા હતાં. અને હજારો લોકો તેમનાં ચરણમાં પડી, મહારાજ મહારાજ કહીને ઘણું માન સન્માન આપતા હતા. જેમ જેમ માન મળતું ગયું, તેમ તેમ અભિમાન પણ વધતું ગયું. અને માનની તૃષ્ણા અત્યંત વેગ યુક્ત પ્રબલ થતી ગઈ. અતે તે સન્યાસીને માનની તૃષ્ણા એટલે સુધી વધી ગઈ કે;—એક દિવસ તેઓ સુતા સુતા પોતાના મનને પ્રશ્ન પૂછવા લાગ્યા, કે હવે, હું એવું શું

કરું, કે જેથી મને આ કરતાં પણ અધિક માન મળે ? અને મોટા સત્પુરુષો પણ મને નમે ? વિચાર કરતાં કરતાં એવો નિશ્ચય થયો કે, “ જસ હંડ કુમંડલનો ત્યાગ કરી દેવો, લંગોટી મુંદ્રાં પહેરવી નહિ, બોલાવે તો બોલવું નહિ, અભેદ સ્વરૂપ દ્વિગંબર પરમહંસ બનીને ઇચ્છા પ્રમાણે ફરવું, કેાઈ ખવડાવે તોજ ખાવું, નહિ તો ભુખ્યાજ પડી રહેવું, અને મલમૂત્રનું વિસર્જન પણ ગમે ત્યાં કરવું. જે એમ કરીશ, તો નકકી જગતમાં મારો ત્યાગ બહુ વખણાશે, લોકમાં મારી બહુ મોટી ખ્યાતિ થશે. અને મોટા મોટા મહાત્માઓ પણ મને નમશે. ” આવો નિશ્ચય કરીને તે સન્યાસીએ હંડ કુમંડલ તથા લંગોટી વિગેરે સર્વનો ત્યાગ કરી દીધો, દ્વિગંબર થઈ ઇચ્છા પ્રમાણે ફરવા લાગ્યા, કેાઈ ખવડાવે તો ખાતા, નહિતો ભુખ્યાજ પડી રહેતા હતા. અને મલમૂત્રનું વિસર્જન પણ ગમે ત્યાં કરી દેતા હતા. એમ કરવાથી જગતના લોકોમાં તે અદ્વૈતાનંદ મહાત્માના ત્યાગની મોટી ખ્યાતિ થઈ. જ્યાં એ મહાત્મા જતા, ત્યાં લોકોનાં ટોળેટોળાં તેમનાં દર્શન કરવા માટે આવતા હતા. લોકો ઉત્તમ ભોજનો ખવડાવતા હતા. અને અનેક લોકો અનેક પ્રકારે પ્રશ્નો પૂછીને બોલાવતા હતા. ત્યારે તેઓ “જ્યાં બ્રહ્મ છે, ત્યાં ભેદ નથી.” એ એકજ વાક્ય વારંવાર બોલતા હતા. જેથી સર્વ લોકો માનતા હતા કે, આ સાક્ષાત્ બ્રહ્મસ્વરૂપ મહાત્મા છે.

એ પ્રમાણે ફરતાં ફરતાં એક નગરમાં તે મહાત્મા આવી પહોંચ્યા. નગરમાં પેસતાંજ એક સુંદર તળાવ

હતું. તે તળાવને કિનારે એક વિસ્તીર્ણ શાખાવાળું સુંદર વટવૃક્ષ હતું. તેની નીચે તેઓ બેઠા. વિજળીને વેગે લોકોમાં ખબર પડી, કે તુરત લોકનાં ટોળેટોળાં મહાત્માનાં દર્શન કરવા આવવા લાગ્યા. આખા નગરમાં વાત ચાલી કે, “એક કોઈ મહાન્ ત્યાગી પદાર્થ છે. જેઓ પોતાની પાસે એક સૂતરનો તાર પણ રાખતા નથી ! જે કોઈ ખવરાવે છે, તોજ ખાય છે ! નહિ તો જેને ખાવાની પણ પરવા નથી ! મલમૂત્રનો ત્યાગ કરવાનું પણ જેને જ્ઞાન નથી ! એવા એ સાક્ષાત્ બ્રહ્મજ્વરૂપ ત્યાગી મહાત્મા છે.” જેમ જેમ આ વાતની લોકમાં ખબર પડતી ગઈ, તેમ તેમ લોકો દર્શન કરવા આવતા, ખવરાવતા, અને જ્યારે બોલાવતા ત્યારે, “જ્યાં બ્રહ્મ છે, ત્યાં ભેદ નથી.” એટલુંજ માત્ર તેઓ વારંવાર કહી દેતા હતા. આ બધા સમાચાર ત્યાંના રાજાને મળ્યા, કે તુરત તે રાજા પણ ત્યાં ગયા. અને મહાત્માનો ત્યાગ જોઈને રાજા પણ અત્યંત પ્રસન્ન થયા. રાજાએ પોતાની મુખ્ય રાણી કે જે મહા રાણી તથા અતુર હતી, તેને વાત કહી. રાણીએ રાજાને કહ્યું કે, જે તમે મારી સાથે આવો, તો એકવાર આપણે બંને સાથે જઈને તે મહાત્માનાં દર્શન કરીએ. રાજાએ હા કહી. એટલે રાજા અને રાણી બંને એક થાળમાં પૂજનનાં પદાર્થો તથા ખીજ થાળમાં લોજનનાં પદાર્થો લઈને મહાત્માની પાસે આવ્યા. પ્રથમ તેમનું દર્શન કર્યું, પછી તેમનું પૂજન કર્યું, દંડવત્તમસ્કાર કર્યા, અને સન્મુખ બેઠા પછી, રાણીએ હાથ જોડીને નમ્રતાથી પૂછ્યું,

“હે કૃપાળુ મહાત્મન! આપ કોણ છો? આપ કયાંથી આવો છો? અને આપ શું કરવા ધારે છો?” એ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછીને રાણી બોલતી બંધ થઈ, તે વખતે તો તે કાંઈ પણ બોલ્યા નહિ; પરંતુ પાંચેક ક્ષણ ગયા પછી, તે મહાત્મા એકદમ મોટેથી બોલી ઉઠ્યા કે, “હું બ્રહ્મ છું હું બ્રહ્મ છું. જ્યાં બ્રહ્મ છે ત્યાં ભેદ નથી” એટલું બોલીને મહાત્મા ઉઠ્યા, આમ તેમ ફરવા લાગ્યા, ને બે ચાર આંટા મારીને, તે મહાત્મા એકદમ આવીને રાણીના ખોળામાં જ બેસી ગયા. તે જોઈ, રાજાએ રાણીને કહ્યું કે, જોયું? કેવો અદ્ભુત ત્યાગ છે!! જેનો સ્ત્રી પુરુષનો ભેદ પણ નાશ પામ્યો છે! હે પ્રિયા! હવે આપણે બંને એકબેને ભોળન કરાવીએ. એમ કહીને ભોળનના પદાર્થોનો થાળ પાસે લઈ, રાજા તથા રાણી બેઉ વારાફરતી મહાત્માને ખવારવા લાગ્યા.

એ પ્રમાણે થોડુંક ખાધા પછી, તે મહાત્માએ રાણીના ખોળામાં જ બેઠા બેઠા મલમૂત્રનો ત્યાગ કરી દીધો. તે વખતે રાણીના હાથમાં જે કોળીયો હતો તે કોળીયો હાથમાં જ રાણીને રાણી પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે, શું આ ત્યાગ સાચો હશે? લાવ પરીક્ષા કરું. એમ વિચાર કરીને હાથમાંનો કોળીયો ખવરાવ્યો, તે ખાઈ ગયા. પછી રાજાએ એક કોળીયો ખવરાવ્યો, તે પણ ખાઈ ગયા. તે જોયા પછી, રાણીએ મિષ્ટાન્ન પદાર્થનો એક કોળીયો હાથમાં લઈ, મહાત્માએ ત્યાગ કરેલું જે પોતાના ખોળામાં નરક પડેલું હતું તેમાં બોળીને. તે વિષાવાળો

કોળીયો મહાત્માના મુખ આગળ ધર્યો. કે તુરત મહાત્માએ વિષા જોઈને પોતાનું મુખ ફેરવી નાંખ્યું. તે જોઈને રાણી બોલી કે, હે મહાત્મન ! હવે કેમ ખાતા નથી ? શું આપ એટલી થોડી વારમાં જ ભૂલી ગયા કે, “ જ્યાં પ્રહ્મ છે, ત્યાં ભેદ નથી !! ” ત્યારે શું આપ એમ માનો છો, કે “ જ્યાં પ્રહ્મ છે, ત્યાં પણ ભેદ છે ? ” આપનું માનવું જો સાચું છે કે, “ જ્યાં પ્રહ્મ છે, ત્યાં ભેદ નથી. ” તો પછી આ ભેદ ક્યાંથી આવ્યો !! ? હવે તો ખાવું જ પડશે, ક્યો-ખાઓ ! એમ કહીને, તે વિષાવાળો જ કોળીયો પાછો મુખ આગળ ધર્યો; પણ મહાત્માએ તો પાછું પોતાનું મુખ ફેરવી જ નાંખ્યું. તે જોતાં જ સાથે, તે રાણીએ તે ઢોંગી મહાત્માને એક ધકકો મારીને ખોળામાંથી નીચે નાંખ્યા, અને જોરથી એક લપડાક મારીને કહ્યું કે, રે દુરાત્મન ! મિથ્યા જગતને કેમ ઠગે છે ? મુખથી બોલે છે કે, “ જ્યાં પ્રહ્મ છે, ત્યાં ભેદ નથી ” અને ભેદ તો તારામાં ભરપૂર ભરેલો છે ! અરે ! આ મિષ્ટાન્ન છે, અને આ વિષા છે. એવો ભેદ તો હજી તારામાં કાયમ છે, તો પછી મારા ખોળામાં મલમૂત્રનો ઉત્સર્ગ (ત્યાગ) કરતી વખતે, આ રાણીનો ખોળો છે, એવું ભાન તને કેમ નહિ રહ્યું ? રે અધમ ! તું તો મોટો પાતકી પતિત થઈ ચૂક્યો છે ! હે નીચ ! જો સમજી લે, કાચું જ્ઞાન અને અપૂર્ણ ત્યાગ દુઃખદાયક છે, “ જ્યાં પ્રહ્મ છે, ત્યાં ભેદ નથી ” એવું જો તને જ્ઞાન થયું છે, તે અધુરું જ્ઞાન છે. તેથી તારો ત્યાગ પણ અપૂર્ણ છે. હે ધર્મધૂર્ત ! “ પ્રહ્મ છે, ત્યાં ભેદ નથી ”

એવું તો તું સમજી બેઠો છે; પરંતુ સાથે સાથે તું એવું કેમ નહિ સનજ્યો કે, “જ્યાં ભેદ છે, ત્યાં બ્રહ્મ નથી” ચાલ બોલ, હવે તું મારા પ્રશ્નને સત્ય ઉત્તર આપ, કે “જ્યાં બ્રહ્મ છે, ત્યાં ભેદ નથી?” કે “જ્યાં ભેદ છે, ત્યાં બ્રહ્મ નથી?” મહારામાએ કાંઈ ઉત્તર આપ્યો નહિ. એટલે રાજાને ખાત્રી થઈ કે, આતો નહીં ધૂતારો છે. તેથી તેને માટે રાજ્યની હદ પારનો હુકમ કરીને રાજા તથા રાણી પોતાને સ્થાને ચાલ્યાં ગયાં.

હવે પેલા અદ્વૈતાનંદજી એક વૃક્ષની નીચે એકાંત સ્થાનમાં બેસીને રાણીએ જે તિરસ્કાર કર્યો હતો, તેનો વિચાર કરીને અંતે પોક મૂકીને રૂસ્ત કરતાં કરતાં બોલ્યા;—અરેરે ! એક માનની તૃષ્ણાએ મને કેટલો બધો અધો ગતિએ પહોંચાડ્યો ! અરેરે ! હું તો વર્ણથી તેમજ આશ્રમથી એમ બેઉ રીતે તદ્દન બ્રહ્મ થઈ પતિત થઈ ગયો છું. તે રાણીએ સાચુંજ કહ્યું છે કે, “જ્યાં ભેદ છે ત્યાં બ્રહ્મ નથી” અરેરે ! હવે હું શું કરું ! એમ લાંબા વિચારમાં પડીને તેણે ઘણો શોક કર્યો. તાત્પર્ય એવો છે કે:—

સાંસારિકસુખાસક્તં બ્રહ્મજ્ઞોઽસ્મીતિ વાદિનમ્ ।

કર્મબ્રહ્મોભયબ્રષ્ટં તં ત્યજેદંત્યજં યથા ॥

સાંસારિક સુખને માટે આસક્તિ રૂપ તૃષ્ણાઓ જેના અંતરમાં ઉભરાય છે, છતાં સુખથી હું બ્રહ્મજ્ઞાની છું; એમ જો કહેતો હોય તો, કર્મથી તથા જ્ઞાનથી એમ ઉભયથી બ્રહ્મ થએલા તે પુરૂષનો અંત્યજની પેઠે ત્યાગ કરવોજ યોગ્ય

છે. અર્થાત્ અંતઃકરણ મલિન હોવા છતાં, વર્ણશ્રમનાં ધર્મ-કર્મેનો ત્યાગ કરી દઈ, જે ગમે તેનું આઈલે, ને ગમે તેમ કરે, તો તે અધમ મનુષ્યને પતિત થઈ ગએલો બાણીને દૂરથી તણ દેવોજ નોંધ્યો. અરે ચથાર્થ તત્વ બાણનારે પણ યથેષ્ટાચરણ કરવું યોગ્ય નથી. મહાત્માઓ કહે છે કે:—

बुद्धाऽद्वैतसत्-त्वस्य यथेष्टाचरणं यदि ।

शुनां त-त्ववृंशं चैव को भेदाऽशुचिभक्षणे ॥

પરબ્રહ્મના તત્વનો સાક્ષાત્કાર કરનારો જો યથેષ્ટાચરણ કરે તો, પછી અપવિત્ર પદાર્થના લક્ષણમાં શ્વાન (કૂતરો) અને તત્વવેત્તાની વચ્ચે ભેદ શો રહે? કેમકે કામચાર, કામલક્ષ, કામવાદ આદિ ભેદથી યથેષ્ટાચરણ અનેક પ્રકારનું ગણાય છે. પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે આચરણ કરવાનું નામ કામચાર છે, પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે લક્ષણ કરવાનું નામ કામલક્ષ છે, અને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે બોલવાનું નામ કામવાદ કહેવાય છે. આ પ્રમાણે યથેષ્ટાચરણ કરનાર એક કૂતરોજ છે. કૂતરો પવિત્ર કે અપવિત્ર પદાર્થને ગણતો નથી, જેનું હોય તેનું તે લક્ષણ કરે છે, ગમે તેમ ભસે છે, ને ગમે તેવું આચરણ પણ કરે છે. તેમ જો કોઈ જ્ઞાની થઈ પવિત્ર અપવિત્ર પદાર્થને ગણે નહિ, ગમે તેનું ગમે તે આઈલે, ધર્માધર્મનો વિચાર ન કરે ને ગમે તેમ બોલે, તો પછી શ્વાનમાં અને તે જ્ઞાનીમાં શો ભેદ છે? લેશ પણ ભેદ નથી.

મહાસતી સાવિત્રી ચમદેવતાને કહે છે કે, હું દયાળું દેવ ! કદાચ યથેષ્ટાચરણ નહિ કરનાર યથાર્થ જ્ઞાની મહાત્માનો ત્યાગ ગૃહસ્થાશ્રમ કરતાં શ્રેષ્ઠ હોય, તો ભલે હોય; પરંતુ એટલું તો સત્યજ છે કે, અત્યંત કઠિન એવા ત્યાગમાં “આરુઢપાતિત્ય” એટલે ચઢીને પડવાનો સંભવ છે. અને “સુતેલાને પડવાનો ભય નથી ” એ ન્યાયથી જેમાં પડવાનો ભય નથી, અને વળી જેમાં સર્વ પ્રકારે ચઢવાનોજ સંભવ છે, એવો સર્વને સુલભ ગૃહસ્થાશ્રમ, ત્યાગ કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ છે. મનુભગવાને કહ્યું છે કે:—

सर्वेषामपि चैतेषां वेदस्मृतिविधानतः ।

गृहस्थ उच्यते श्रेष्ठः सन्निनेतान् बिभर्ति हि ॥

વેદમાં તથા શાસ્ત્રમાં કહેલાં કર્મો કરવાથી સર્વ આશ્રમો કરતાં ગૃહસ્થાશ્રમ શ્રેષ્ઠ છે. કારણકે, બીજા ત્રણે આશ્રમોનું ગૃહસ્થાશ્રમ વડેજ પાલન થાય છે.

વળી હે, કરુણાસાગર ! એક પુરુષ બહારથી કોઈની મદદ વિના યુદ્ધ કરતો હોય, અને એક પુરુષ કિલ્લામાં રહીને સેના સહિત યુદ્ધ કરતો હોય તો, કિલ્લામાંના પુરુષને જીત મેળવવાનું કામ જેટલું સહેલું થાય છે, તેટલું સહેલું કિલ્લાની બહારથી લડનારને નથી. તે પ્રમાણે ઘર રૂપી કિલ્લામાં રહેનાર ગૃહસ્થાશ્રમીને કામ કોષાદિક શત્રુને જીતવાનું કાર્ય જેટલું સરળ થઈ પડે છે, તેટલું સરળ ત્યાગીને નથી. માટે ગૃહસ્થાશ્રમજ શ્રેષ્ઠ છે.

ન્યાયાર્જિતધનસ્ત-સ્વજ્ઞાનનિષ્ઠોઽતિથિપ્રિયઃ ।

શાસ્ત્રવિત્સત્યવાદી ચ ગૃહસ્થોઽપિ વિમુચ્યતે ॥

ન્યાય પ્રમાણે ધનની ઉપાર્જના કરનાર, તત્ત્વજ્ઞાનમાં નિષ્ઠા રાખનાર, અતિથિનો સત્કાર કરવામાં પ્રીતિ રાખનાર, શાસ્ત્રના સારને સમજનાર અને સત્યભાષણ કરનાર ગૃહ-સ્થાશ્રમી પણ મોક્ષ પામે છે. કારણકે:--

સાંખ્યયોગૌ પૃથગ્બાલાઃ પ્રવદંતિ ન પંડિતાઃ ।

પ્રકમપ્ત્યસ્થિતઃ સમ્યગુભયોવિવદતે ફલમ્ ॥

શાસ્ત્રના તાત્પર્યને નહિ બાણનારા વિવેક વિચાર વિનાના પુરૂષો જ્ઞાનયોગને લિપ્ત લિપ્ત રૂળના હેતુ કહે છે, પણ વિવેક વિજ્ઞાનવાળા પંડિતો એમ કહેતા નથી; કેમકે એ બેમાંના એકને પણ પોતાના અધિકાર પ્રમાણે વેદશાસ્ત્રની વિધિપૂર્વક જે ઉપાસે છે તે, જ્ઞાનની ઉત્પત્તિદ્વારા તે બંનેનું એકજ રૂળ જે મોક્ષ છે તે, મોક્ષ રૂપ રૂળને પામે છે.

અરે હે પિતાશુ ! પરમ કલ્યાણકારક મોક્ષની પ્રાપ્તિને માટે, ગૃહસ્થાશ્રમનાં ધર્મનું શુદ્ધ નિષ્ઠાપૂર્વક પાલન કરવા જેવું, સરળ સુગમ તથા સુલભ અન્ય કોઈ સાધન નથી.

(સારંગની દેશી-ગરબી જેવો રાહ)

ગૃહસ્થાશ્રમનો ધર્મ શ્રેષ્ઠ છે, જે સાચો સચવાયરે,
અતિ સુગમ એ મોક્ષ માર્ગ છે, જે સાચો સચવાયરે-ગૃહ૦ ટેક.
ધર્માધર્મનું ધ્યાન ધરાવે, અતિથિનો સત્કાર કરાવે,
સંત-સંગથી સમજણ આવે, દ્વંદ્વ તણા દુઃખો ન સતાવે,
સ્વમ દમ સાધન, યુક્ત થઈ મન, શાંતિ શિખર ચઢાયરે-ગૃહ૦ ૧

માયા મમતા મોહ મૂકાવે, ચિત્ત તણું ચાંચલ્ય ચૂકાવે,
સદ્ગુણનાં શણગાર સગવે, દીનાનાથ ભગવાન ભગવે,
ભારે ભયકારક, ભવસાગર, તરી પ્રભુ-પદ પહોંચાયરે-ગૃહ ૨

હે મહારાજ ! જેમ નાની મોટી બધી નદીઓને સમુદ્રનો આશ્રય કરવો પડે છે, તેમ બીજાં આશ્રમોને ગૃહસ્થાશ્રમનોજ આશ્રય લેવો પડે છે. અને જે પ્રકારે વાયુના આશ્રયથી સઘળા જીવ રહે છે, તે પ્રકારે ગૃહસ્થાશ્રમનો આશ્રય કરવાથીજ બીજાં ત્રણે આશ્રમો રહે છે. ગૃહસ્થાશ્રમની એવી શ્રેષ્ઠતા સમજીને, હું તથા મારા સ્વામિ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેલા છીએ. પણ તે શ્રેષ્ઠ ધર્મનું અવલંબન કરવામાં પતિ વિના પત્ની નકામી છે, અને પત્ની વિના પતિ નકામો છે. એટલાજ માટે, શાસ્ત્રમાં કહેલા સતી ધર્મને અનુસરીને પતિ જ્યાં જાય ત્યાં સતિએ જવું જોઈએ. તેથી હું મારા પતિની પાછળ પાછળ આવું છું. માટે, હે પરમપૂજ્ય પિતાજી ! મને આપની ગરીબ દીકરીને મારા પતિની સાથે આવવા આજ્ઞા આપવા કૃપા કરો.

સાવિત્રીની સુંદર મધુર યથાર્થ વાણી શ્રવણ કરવાથી યમદેવતા પ્રસન્ન થયા, અને બોલ્યા;—

—સાખી—

“ ઓ પતિવદ્ધલે મહાસતી, સુવ્રતધારી મહાભાગરે, ”

“ પતિ તણા જીવન વિનાનું, જે જોઈએ તે માગરે. ”

હે પતિવદ્ધલે ! તેં જે ધર્મચુકત ભાષણ કર્યું, તેથી

હું પ્રસન્ન થયો છું. તારે જે વરદાન માગવું હોય તે, સત્યવાનના જીવન વિનાનું માગી લે. તે વખતે સાવિત્રીએ એવું માગ્યું કે:—

સાખી.

“ પરમપૂજ્ય મમ શ્વશૂરનો જે, અંધદોષ છે તે ટળી જાય, ”

“ તેજસ્વી બલવાન થઈને, નિજ નયને દેખાતું થાય. ”

યમદેવતા “તથાસ્તુ” કહી વરદાન આપીને બોલ્યા; હે સતી ! તારી ઇચ્છા પ્રમાણે તારા સસરાનો અંધાપો ટળી જશે; પરંતુ

સાખી.

“ બુદ્ધિમતી ઓ મહાસતી તું, તારા મનમાં વિચાર કર, ”

“ પતિના શયની ગતિ થશે શી, માટે અંહીથી પાછી ફર. ”

“ તું ઘણે દૂર સુધી આવી છે, ને તારા પતિનું શબ જંગલમાં પડ્યું છે. તેની શી દશા થઈ હશે ! તે તું બાણુતી નથી, માટે હું તને કહું છું કે, હવે તું અંહીથી પાછી ફર ! ને તારા પતિના શયની સંભાળ લે ! ”

સાવિત્રી બોલી કે, હે ધર્મરાજ ! વિપત્તિમાં આવી પડેલા દીન જનોને સહાયતા કરવી એ સત્યુચ્ચેનો ધર્મ છે. સાધુજનો બહુ કોમલ ચિત્તના દયાળુ હોય છે. માટે હે પ્રભો ! મારી નમ્ર પ્રાર્થના શ્રવણ કરવા કૃપા કરો.

સાખી.

“ પતિના શયને કાંઈ ન સ્પર્શે, નથી લાગતો તેનો ડર, ”

“ અધર્મનો ભય ભારે લાગે, કેમ કહો છો પાછી ફર. ”

હે મહારાજ ! હું આપને સત્ય કહું છું કે, મેં મારા ધર્મનો કિંચિત્ માત્ર પણ ત્યાગ કર્યો નથી. અને હું સત્યને કદી પણ ચુકી નથી. એટલે મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે, મારા સત્યધર્મના પ્રભાવથી મારા પતિના શબને કોઈ સ્પર્શ કરીને બ્રષ્ટ કરી શકશે નહિ. તેની સાબીતી એજ છે કે, હું આપનું પ્રત્યક્ષ દર્શન કરી શકું છું, મારા સ્વામિના અભિમાની જીવને પાશથી બાંધી, તેના કલેવરમાંથી બહાર કાઢીને આપને લઈ જતાં હું જોઉં છું, અને આપની પાછળ પાછળ પણ હું આવી શકું છું. પણ હે દેવ ! આપ મને પાછા ફરવાનું કહો છો તે ખોટું છે. કારણ કે, બાણી જોઈને પતિથી વિખુટા પડી, પતિના સુખે સુખી થવાની ઇચ્છા નહિ કરતાં, પોતે પોતાને સુખે સુખી થવાની ઇચ્છા રાખનારી સ્ત્રીના જેવી દુષ્ટ તથા હુતભાગી બીજી કોને કહેવાય ? કોઈને નહિ. અર્થાત્ એવી સ્ત્રી સતી કહી શકાતી નથી. સતી સ્ત્રીઓને માટે તો તે મોટો અધર્મ છે. અને મને મરણનો જેટલો ભય લાગે છે, તે કરતાં પણ અત્યંત વધારે ભય મને અધર્મનો લાગે છે. માટે હે પિતાજી ! હું મારો નિશ્ચય આપને કહું છું કે;—

સાબી.

“ હું નહિ પાછી ફરું પિતાજી, નિશ્ચય છે મારા મન માંય, ”

“ પ્રાણ જાય તો ભલે જાય પણ, અધર્મ કારજ નહિ કરાય. ”

*

*

*

“કામ ક્રોધ ભય લોભ ધરીને, અધર્મ કારણ નહિ કરવું,”

“ચાહે તેનું સંકટ આવે, તેથી લેશ નહીં કરવું.”

સુકુલજન્મ વિભૂતિરનેકધા ।

પ્રિયસમાગમસૌહ્યપરંપરા ॥

નૃપકુલે ગુરૂતા વિમલં યશો ।

ભવતિ ધર્મતરોઃ ફલમીવૃશમ્ ॥

જેમ કોઈ ઉત્તમ ક્ષોના વૃક્ષનું સેવન કરે, તેને તે વૃક્ષ ઉત્તમ ક્ષો આપે છે. તેમ ધર્મ પણ ઉત્તમમાં ઉત્તમ ક્ષોનું જે એક સુંદર વૃક્ષ છે, તે ધર્મ રૂપી સુંદર વૃક્ષનું સેવન કરનારને, ધર્મ રૂપી વૃક્ષ ઉત્તમ કુળમાં જન્મ, અનેક પ્રકારની સંપત્તિ, પ્રિય જનોના સમાગમ, નિરંતર એક પછી એક સુખની પ્રાપ્તિ, રાજકુળમાં માન, મહત્તા, અને નિર્ભળ કીર્તિ વિગેરે ઉત્તમ ક્ષો આપે છે. અર્થાત્ ધર્મનું પાલન કરનારને આ બધું મળે છે.

શ્રુતિસ્મૃત્યુદિત ધર્મમનુતિષ્ઠન હિ માનવઃ ।

इह कीर्तिमवाप्नोति प्रेत्य चानुत्तमं सुखम् ॥

વેદ અને શાસ્ત્રમાં જે ધર્મનું વર્ણન કરવામાં આવેલું છે, તે ધર્મ પ્રમાણે જે મનુષ્ય ચાલે છે, તેની આ લોકમાં નિર્ભળ કીર્તિ થાય છે; અને પરલોકમાં પરમ સુખ પામે છે.

ધર્મની તથા અધર્મની પ્રવૃત્તિ બરાબર યોગ્ય રીતે મનુષ્યોમાંજ થયા કરે છે. મનુષ્યના શરીર રૂપી એક સાધન વડેજ જીવાત્મા શુભ ધર્મનું આચરણ કરીને મુક્તિના પદને પામી શકે છે. મારે કોઈ પણ મનુષ્યે નિરંતર ધર્મ

પ્રમાણેજ ચાલવું, અને અધર્મ કરતાં અટકવું, એજ મનુષ્યનું ખરૂં કર્તવ્ય છે.

મનુષ્યનું કર્તવ્ય.

એક દિવસ એક મહારાજાની મહાત્માની પાસે, એક શિષ્યે આવીને તેમની પૂજા કરી હંડવન્નમસ્કાર કર્યા, ને હાથ જોડીને નમ્રતાથી પૂછવા લાગ્યો કે, હે ગુરુદેવ ! દેવને દુર્લભ એવો ઉત્તમ મનુષ્યનો જન્મ પામીને, ખરૂં કર્તવ્ય જો કરવાનું હોય, તે આપ કહેવા કૃપા કરો.

ગુરુ મહારાજ જોડ્યા, હે શિષ્ય ! મનુષ્યનું યથાર્થ કર્તવ્ય એજ છે કે, જન્મ મરણનાં બંધન માત્રથી મુક્ત થવા રૂપ મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરવી જોઈએ, ને મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે પરબ્રહ્મ પરમાત્માનું અપરોક્ષ જ્ઞાન મળવું જોઈએ, ને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે સત્સંગ અને ભકિત કરવી જોઈએ, સત્સંગ અને ભકિત કરવા માટે અંતઃકરણ નિર્મળ કરવું જોઈએ, અને અંતઃકરણ નિર્મળ કરવા માટે સ્વધર્મનું પાલન કરવું જોઈએ, ને અધર્મ કરતાં અટકવું જોઈએ. જો યોગ્ય રીતે ધર્મનું પાલન થાય તોજ મનુષ્ય પોતાની ઉન્નતિ કરીને મોક્ષ પર્યાંત પહોંચી શકે છે. ધર્મની શક્તિ ધણી અદ્ભુત તથા અગાધ છે.

એ પ્રમાણે શ્રવણ કરીને શિષ્ય જોડ્યો, હે પરમ કૃપાલુ ગુરુદેવ ! હવે મને સમજાયું કે, સ્વધર્મનું યથાયોગ્ય પાલન

કરવું, એજ મનુષ્યનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. પરંતુ હે કૃપા-
નાથ ! એ ધર્મનું સ્વરૂપ કેવું છે, અને ધર્મની અદ્ભુત
શક્તિ કેવા પ્રકારની છે, તે વિષે વર્ણન કરીને મને સમ-
જાવવા કૃપા કરો.

શિષ્યનું નમ્ર વચન શ્રવણ કરીને ગુરૂ મહારાજ પ્રસન્ન
થયા, અને બોલ્યા, હે શિષ્ય ! ધર્મનું જ્ઞાન શ્રવણ કર-
વાની તને અભિરૂચિ થઇ છે, માટેહું તને ધન્યવાદ આપું
છું. અને હવે હું જે કહું, તે તું એકાગ્ર ચિત્તે શ્રવણ કર.

ધર્મ શબ્દ, ‘ધૃ’ ધાતુ ઉપરથી થયો છે. એટલે એનો
અર્થ એવો છે કે “ ધરતીતિ ધર્મઃ ” અથવા “ યેનૈત-
દ્ધાર્યતે સ ધર્મઃ ” અર્થાત્. જે ધારણ કરે, અથવા જેના
દ્વારા અખિલ વિશ્વનું રક્ષણ થાય, તેને ધર્મ કહે છે. ભગ-
વાન્ વેદવ્યાસજીએ કહ્યું છે કે;—

ધારણાદ્ધર્મમિત્યાહુર્ધર્મો ધારયતે પ્રજાઃ ॥

યત્સ્યાદ્ધારણસંયુક્તં સ ધર્મ ઇતિ નિશ્ચયઃ ॥

જે શક્તિ દ્વારા સર્વ લોકોનું ધારણ થઇ શકે છે, જે
શક્તિ વડે એક બીજાથી વિરૂદ્ધ થઇ શકાતું નથી, તે
શક્તિને ધર્મ કહેલો છે. એવો ધર્મ સંખંધી નિશ્ચય છે.
વૈશેષિક દર્શનમાં કણ્વાદ મુનિ મહારાજે કહ્યું છે કે;—

યતોઽમ્યુદયનિઃશ્રેયસસિદ્ધિઃ સ ધર્મઃ ॥

જેનાથી આ લોકમાં તથા પરલોકમાં ઉન્નતિ થાય,
અને અંતે મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય, તે ધર્મ છે. વળી ભગ-

વાનુ વેદંબાસજીએ પાતાંજલ યોગદર્શનના સાધ્યમાં કહ્યું છે કે;--

યોગ્યતાવચ્છિન્ના ધર્મિણઃ શક્તિરેવ ધર્મઃ ॥

જગતના તમામ પદાર્થો એ ભાગમાં વહેંચી શકાય છે. એક જડ અને બીજાં ચેતન. એ જડ તથા ચેતન પદાર્થ માત્રને જે ઇશ્વરીય શક્તિએ ધારણ કરી રાખેલાં છે, તેને ધર્મ કહે છે. અર્થાત્ જડ તથા ચેતન, કોઈ પણ પદાર્થમાં, જે શક્તિ નહિ રહેવાથી, તે પદાર્થની સત્તાજ રહેતી નથી, તે શક્તિનું નામ ધર્મ છે. જેમ કે અગ્નિની સત્તા દાહક શક્તિ છે. જો અગ્નિમાંથી તે દાહક શક્તિ જતી રહે તો, પછી અગ્નિ એટલે શું? કાંઈજ નહિ. માટે અગ્નિની દાહક શક્તિનું નામ અગ્નિનો ધર્મ છે. તેજ પ્રમાણે, મનુષ્યનો ધર્મ મનુષ્યત્વ છે, પશુનો ધર્મ પશુત્વ છે, આદ્યાણુનો ધર્મ આદ્યાણુત્વ છે, અને શૂદ્રનો ધર્મ શૂદ્રત્વ છે. પ્રકૃતિના વિશાળ રાજ્યમાં ધર્મની અદ્વિતીય લીલા જોઈને વિચારવાળા મનુષ્યો ચકિત થઈ જાય છે. વિરાટ ભગવાનના ગર્ભમાં કેટલાં કરોડ બ્રહ્માંડો છે, તેની સંખ્યા નક્કી કરવા કોઈ સમર્થ નથી. વેદમાં કહ્યું છે કે;--

अस्य ब्रह्मांडस्य समन्ततः स्थितान्येतावृशानि
अमन्तकोटिब्रह्मांडानि ज्वलन्ति । इत्यादि ॥

આ બ્રહ્માંડની આજે ખાબુએ બીજાં પણ અનંત કોટી બ્રહ્માંડો શોધી રહેલાં છે. દરેક બ્રહ્માંડમાં કેટલાઓ અહ, ઉપઅહ, ધૂમકેતુ, ચંદ્ર, સૂર્ય અને તક્ષત્ર વિગેરે પોત

પોતાની કક્ષામાં ફરી રહેલાં છે. પરંતુ ધર્મની ધારણ કરવાની શક્તિ એવી અદ્ભુત છે કે, તે શક્તિ વડે સર્વમાં આકર્ષણ શક્તિનું તથા વિકર્ષણ શક્તિનું યથાયોગ્ય સ્થાપન થએલું હોવાથી, કોઈ પણ વખતે કોઈ પણ પ્રકારની આત્મી આવી શકતી નથી. જળમય ચંદ્રલોક અગ્નિમય સૂર્ય લોકમાં જવાથી નાશ પામતો નથી. એ બધો, અખિલ વિશ્વને ધારણ કરનાર ધર્મની શક્તિનો પ્રભાવ છે. સર્વ દેવતાઓ પણ ધર્મથી બંધાયેલા છે. જો અગ્નિ પોતાનો ધર્મ મૂકી દે, તો આપણે અન્નને કેવી રીતે પકવ કરી શકીએ ! જો વરુણ દેવતા પોતાનો ધર્મ મૂકી દે, તો જળ વિતા આપણી શી દશા થાય ! અને જો સૂર્ય ચંદ્ર પોતાનો પ્રકાશ આપવાનો ધર્મ મૂકીદે, તો પછી ગ્રાહ અંધકારમાં આપણું શું થાય !! પણ ધર્મની મહાન્ શક્તિની સત્તા સર્વની ઉપર છે. ધર્મ વિનાનું કાંઈજ નથી. ધર્મ એજ સત્ય તત્વ છે. ધર્મ એજ ગુપ્તમાં ગુપ્ત ધનનો મોટો ભંડાર છે. ધર્મ વડેજ સંસાર છે. ધર્મ વડેજ વ્યવહાર છે. અરે ! હે શિષ્ય ! વિશેષ શું કહું ! ધર્મ વડેજ તું મારો શિષ્ય છે, અને ધર્મ વડેજ હું તારો ગુરુ છું. જો પ્રભાની ઉપર રાજાનો ભય નહિ હોય તો, બધી પ્રજા પરસ્પર લડી વડીને, પોતાનો નાશ કરી નાંખે. માટે, જેમ રાજ્ય-શક્તિના આધાર વડે સઘળી પ્રજા નિયમમાં રહે છે, તેમ ધર્મની શક્તિના આધાર વડે આખું વિશ્વ નિયમમાં રહે છે, યુદ્ધ વખતે શૂરવીર સૈનિકો, ધર્મની શક્તિને આધીન થઈનેજ, પોતાના સ્વામિને માટે, રણસ્થળમાં યાદોમ કરીને

પોતાનાં વહાલાં પ્રાણને પણ ઝુકાવી દેછે. અરે ધર્મની સત્તા વિના જગત્ એક ક્ષણ પણ રહી શકતું નથી.

હું શિષ્ય ! ધર્મ એ, કોઈ એક એવો પદાર્થ છે કે, જે પ્રત્યક્ષ નથી. તેને કાંઈ રૂપ કે રંગ નથી. ત્યારે ધર્મ એ છે શું ? ધર્મ એ અનાદિ ઇશ્વરીય સત્તા રૂપ મહાન્ અદ્ભુત શક્તિ છે. લખાણ વિગેરે કોઈ પણ જાતના આધાર વિના ધીરેલો ધનનો ઢગલો, ધીરનાર ધણીને ઘેર પાછો પહોંચાડવાને, મનુષ્યના અંતઃકરણ પર દબાણ કરનારી શક્તિનું નામ ધર્મ છે. કોઈનું કાંઈ હરામનું લેતી વખતે, અંતઃકરણની જાગૃત થતી વૃત્તિ “ અરે રામ કયે ભવે છુટીશું ” એમ બોલે છે. તે બોલનાર વૃત્તિને જગાડનાર, બોલાવનાર, અને જેનું હોય તેને પાછું આપી દેવા માટે, આગ્રહ પૂર્વક સમજાવી પ્રેરણા કરનાર શક્તિનું નામ ધર્મ છે. પિતા તથા પુત્રી બંને એકાંતમાં હોવા છતાં, પિતાના મનમાં પુત્રી સંબંધી અને પુત્રીના મનમાં પિતા સંબંધી કોઈ પણ પ્રકારની દુષ્ટ વાસના ઉત્પન્ન નહિ કરનાર શક્તિનું નામ ધર્મ છે. જે શક્તિને લીધે ઘણાં કઠણ કષ્ટો વેઠ્યાં છતાં, સત્યવાદી મહારાજા હરિશ્ચંદ્રે પોતાની સત્યની ટેક, છેક અંત સુધી પણ તણ દીધી નહિ, તે શક્તિનું નામ ધર્મ છે. લગ્ન થતાં પહેલાં, જેની સાથે કાંઈ પણ સંબંધ નહિ, એવા કોઈ પુરૂષની સાથે કોઈ સ્ત્રીનાં લગ્ન થાય છે. તે ઉપરથી સ્ત્રી તે પુરૂષને ઘેર જઈને રહે છે. અને પોતાના મનમાં સમજે છે કે, એ મારા સ્વામિ છે, એ મારા પ્રભુ છે, હું એમની સ્ત્રી છું,

મારે એમની આજ્ઞા પાળવી જોઈએ, અને મારે એમની સેવા ભક્તિ કરવી જોઈએ. તેજ પ્રમાણે તે પુરુષ સમજે છે કે, આ મારી સ્ત્રી છે, હું એનો સ્વામિ છું, મારે એને સંતોષવી જોઈએ અને કદી પણ તજવી નહિ જોઈએ. એવી રીતે પરસ્પર સ્ત્રી પુરુષના મનને મજબુત મનાવનાર શક્તિનું નામ ધર્મ છે. એ ધર્મની સત્તા આજે છે ને કાલે નહિ હોય એમ નથી. ધર્મની સત્તા નિત્ય છે. અને સુખ દુઃખ અનિત્ય છે. જેમ કોઈ ઉત્સવને દિવસે, ગાનતાન ચાલી રહેલું છે, સર્વ મંડળી આનંદમાં ખેડેલી છે, અને જે વખતે ભરપૂર રંગ ઝામી રહેલો છે, તે વખતે અકસ્માત અઘઘતો દીવો બુઝાઈ જતાંજ બધું નકામું થઈ જાય છે; તેમ મરણ થતાંજ વૈભવ વિગેરે બધું નકામું થઈ જાય છે. તે વખતે જે સાચા મિત્રનું કામ કરે છે, તેનુંજ નામ ધર્મ છે.

एक एव सुहृद्धर्मो निधनेऽप्यनुयाति यः ।

शरीरेण समं नाशं सर्वमन्यद्धि गच्छति ॥

એક ધર્મજ એવો સાચો મિત્ર છે, કે જે મરણ થયા પછી પણ જીવાત્માની સાથે જાય છે. બાકી બીજું બધું શરીરનો નાશ થતાંજ નાશ પામી જાય છે.

धनानि भूमौ पशवश्च गोष्ठे कांता गृहद्वारि जनाः स्मशाने ।
देहश्चितायां परलोकमार्गे धर्मानुगो गच्छति जीव एकः ॥

ધન બ્યાંનું ત્યાંજ પડ્યુંજ રહે છે, હાથી ગોડા બાંધેલાંજ રહે છે, સ્ત્રી રડતી કૂટતી ઘરના બારણા સુધીજ આવે છે, અન્ય સર્ગા સંબંધીજનો સ્મશાન સુધીજ.

આવે છે, આપણું વહાલું શરીર આપણી સાથે આવતું નથી, પણ ચિતામાં બળીને ભસ્મ થઈ જાય છે; પરંતુ પરલોકના માર્ગમાં જ્યારે જીવ એકલો જ જાય છે, ત્યારે તેની સાથે ધર્મ જાય છે.

अनित्यानि शरीराणि विभवो नैव शाश्वतः ।

नित्यं सन्निहितो मृत्युः कर्तव्यो धर्मसंग्रहः ॥

માટે હે શિષ્ય! મનુષ્યનું શરીર નાશવંત છે, વૈભવો અસ્થિર છે, અને મૃત્યુ સમીપ આવતું જાય છે. એમ સમજીને મનુષ્યે નિરંતર ધર્મનો સંગ્રહ કરવો જોઈએ. અર્થાત્ ધર્મ પ્રમાણે ચાલવું જોઈએ. અને અધર્મથી અટકવું જોઈએ. સ્વધર્માનુસાર વર્તન રાખી, ધર્મનો સંગ્રહ કરનાર આ લોકમાં સુખી થઈને અંતે મોક્ષ પામે છે. અને અધર્મ કરનાર આ લોકમાં દુઃખી થઈને અંતે નરકમાં પડે છે. એ વિષે હું એક દ્રષ્ટાંત કહું છું, તે શ્રવણ કર.

ધર્મબુદ્ધિ અને પાપબુદ્ધિ.

કોઈ એક દેશમાં ધર્મબુદ્ધિ અને પાપબુદ્ધિ નામના બે મિત્રો રહેતા હતા. એક દહાડો પાપબુદ્ધિએ વિચાર કર્યો કે, એક તો હું મૂર્ખો છું, અને વળી દરિદ્ર પણ છું; માટે મારા મિત્ર ધર્મબુદ્ધિને લઈને પરદેશમાં જાઉં અને ત્યાં એના આશ્રયથી ધન સંપાદન કરી પાછાજી

એને પણ છેતરીને હું સુખી થાઉં. આવો વિચાર કરી, બીજે દિવસે પાપબુદ્ધિ, ધર્મબુદ્ધિને કહેવા લાગ્યો;—હે મિત્ર ! વૃદ્ધાવસ્થામાં આપણે આપણા કયાં ચરિત્રને યાદ કરીશું ? અને પરદેશો જ્યાં વિના લોકોની આગળ મોટા લોકોની કંઈ વાતો કહીશું ? જ્યાંસૂધી મનુષ્ય ઉત્સાહવાળો થઈને પૃથ્વી ઉપર એક દેશથી બીજે દેશ જતો નથી, ત્યાંસૂધી તે મનુષ્ય સારી રીતે વિદ્યા, ધન અને કળા મેળવતો નથી. માટે હે મિત્ર ! જે તું માફ કહેવું માનીને મારી સાથે આવે, તો આપણે બંને સાથે પરદેશ જઈએ.

તેનું કહેવું સાંભળીને ધર્મબુદ્ધિ મનમાં રાજી થયો અને વડીલોની આજ્ઞા લઈને પાપબુદ્ધિની સાથે સારો દિવસ જોઈને પરદેશ તરફ રવાના થયો. ત્યાં પરદેશમાં ધર્મ-બુદ્ધિના પ્રભાવથી પાપબુદ્ધિએ ભટકી ભટકીને ઘણું ધન એકઠું કર્યું. પછી તે બંને પુષ્કળ ધન સંપાદન કરીને ઘણાજ પ્રસન્ન થયા. અને ઉત્કંઠા સાથે પોતાને ચેર આવવા માટે પાછા ફર્યા. કેટલાક દિવસે તે બંને પોતાના નગરની પાસે આવી પહોંચ્યા. એટલે પાપ બુદ્ધિએ ધર્મ-બુદ્ધિને કહ્યું કે;—“લાઈ ! આ બધું ધન ચેર લઈ જવું યોગ્ય નથી. બુદ્ધિશાળી મનુષ્યે પોતાનું ધન કોઈને પણ દેખાડવું નહિ; કારણ કે ધન જોવાથી મોટા મુનિનું મન પણ ચલાયમાન થાય છે, ત્યારે મનુષ્યની તો વાતજ શી કરવી ! હે લાઈ ! જે કુટુંબીઓ અને બાંધવો આપણી પાસે આટલું બધું ધન જોશે, તો નહીં તેઓ આપણી પાસે ધન માંગશે. માટે અંહી આ ઘાટા જંગલમાંજ, કોઈ પણ

ઠેકાણે ધન દાટી દઇ, થોડુંક ધન સાથે લઇને આપણે
બેર જઇએ. અને ધનનું કામ પડશે ત્યારે, ફરીને અંહી
આવીશું; અને અપ જેટલું ધન લઇ જઇશું. ”

એ સાંભળીને ધર્મબુદ્ધિએ કહ્યું કે, હે ભાઈ ! જે
તારી ઇચ્છા એમ કરવાની હોય તો એમ કર. ત્યાર પછી
તે બંને જણાએ સાથે લેવા જેટલું ધન લઇને બાકીનું
ધન એક ચરમાં ભરીને વનમાંની જમીનમાં દાટી દીધું.
અને પછી તેઓ પોતાને બેર જઇ સુખથી રહેવા લાગ્યા.
પરંતુ બીજેજ દિવસે પેલા પાપબુદ્ધિ અર્ધી રાત્રે તે વનમાં
ગયો, સર્વ ધન પેલા બાકામાંથી કાઢી લીધું, બાકો પાછો
પૂરી દીધો અને બધુંજ ધન પોતાને બેર લાવ્યો. કેટલાક
દિવસ ગયા પછી એક દિવસે પાપબુદ્ધિ ધર્મબુદ્ધિની
પાસે જઇને બોલ્યો;—હે મિત્ર ! આપણું કુટુંબ ઘણું મોટું
છે, અને આપણે છતે પૈસે દુઃખી થઇએ છીએ; માટે
વનમાં જઇને તે ઠેકાણેથી થોડુંક ધન લાવીએ. ધર્મબુ-
દ્ધિએ પણ તેની વાત કબુલ કરી. એટલે તે બંને વનમાં
ગયા. અને જે ઠેકાણે ધન દાટ્યું હતું, તે જગ્યા બોલીને
જોયું, તો ધન દીઠું નહિ. ધનનો ચર બાલી જોતાંજ
પાપબુદ્ધિ ઢાંગ કરીને માથું ફૂટતો રડતો રડતો બોલ્યો;—
‘અરેરે ! આ શું થયું ! આ ધનનો ચર બાલી કેમ છે !
અરે હે ધર્મબુદ્ધિ ! મને તો એમજ લાગે છે કે, બીજા
કોઇ પણ કાઢી ગયું નથી. નહીં તુંજ બધું ધન કાઢી
ગયો છે. ને બાકાને પણ પાછો તેજ પૂરી દીધો છે. હું
જાણતો ન હતો કે, તું આવું કપટ કરીને મને ઠગશે !

પણ તારી ઠગાઈ મારી સાથે નહિ ચાલે ! હું તને સમજાવીને કહું છું કે, તે ધનમાંથી અર્ધું ધન મને આપી દે. જો તું સમજશે નહિ, અને મને મારો અર્ધો ભાગ આપશે નહિ, તો હું ન્યાયસભામાં આ વાત જણાવીશ. ત્યાંથી ન્યાય માંગીને, મારો અર્ધો ભાગ તારી પાસેથી લઈશ. ને તને શીક્ષા કરાવીશ. ’

એ પ્રમાણે પાપબુદ્ધિનું યોગ્યું સાંભળીને ધર્મબુદ્ધિએ કહ્યું કે, અરે પાપબુદ્ધિ ! તું આવું કેમ જોલે છે ? શું બધું ધન હું લઈ ગયો છું ? શું હું ચોર છું ? ઓ પાપબુદ્ધિ ! હું તો ખરેખરો ધર્મબુદ્ધિ છું. તે વાત તું આજે ભૂલી ગયો કે શું ? ચોરી કરવી એ પાપનું કામ છે. એવું કોઈ પાપનું કામ હું કદી પણ કરતોજ નથી. હું કાંઈ અધર્મ કરનારા પાપીઓના જેવો આંધળો નથી. હું તો દેખતો છું. પડિતો કહે છે કે;-

માતૃવત્પરદારેષુ પરદ્રવ્યાણિ લોઽટવત્ ।

આત્મવત્સર્વભૂતેષુ યઃ પશ્યતિ સ પશ્યતિ ॥

જે પુરૂષ પારદ્રી સ્ત્રીઓને માતા સમાન જુએ છે, પારકાં ધનને મૃત્તિકા જેવું જુએ છે, અને સર્વ પ્રાણીઓને પોતાના સમાન જુએ છે, તેને દેખતો જાણવો.

માટે હે પાપબુદ્ધિ ! હું તને પ્રતિજ્ઞા પૂર્વક સત્ય કહું છું કે, મેં ધન લીધું નથી. ત્યારે પાપબુદ્ધિ કહેવા લાગ્યો કે, તુંજ ચોર છે. તું જુકું જોલે છે, પણ ન્યાય

સભામાં સાબીત થશે. એ પ્રમાણે પરસ્પર વિવાદ કરતાં કરતાં તે બંને ન્યાયસભામાં ગયા. ત્યાં તેઓએ એક બીજાને દ્વંષણ આપતાં પોતાની વાત નિવેદન કરી. ન્યાય સભાના અધિકારીઓએ તેઓની વાત સાંભળીને કહ્યું કે;- “ તમારા બે સિવાય કોઈ ત્રીજા મનુષ્યે ત્યાંથી ધન કાઢી લીધું હોય એમ લાગતું નથી. અને તમે બંને પરસ્પર એક બીજાને ચોર કહો છો. એના પુરાવા માટે તમારી પાસે કોઈ લેખ નથી; તેમજ તમારે કોઈ સાક્ષી પણ નથી. માટે અમે તમને એવો ન્યાય આપીએ છીએ કે, જ્યાં સુધી તમારા બેમાંથી જેણે ધન લીધું હોય, તે પોતે પોતાનો અપરાધ કબુલ કરે નહિ, ત્યાં સુધી તમને બંનેને અપરાધી ઠરાવીને કેદ કરી રાખવા. ” આવો ઇન્સાફ સાંભળીને, પાપયુદ્ધિ બોલી ઉઠ્યો કે, એ બાબતમાં વનના દેવતાઓ મારા સાક્ષીઓ છે. માટે તેઓજ અમારા બેમાંથી એકને ચોર અને એકને પવિત્ર ઠરાવશે. તે સાંભળીને અધિકારીઓએ ધર્મયુષ્ઠિને પૂછ્યું કે, ‘હું ધર્મયુદ્ધિ ! તારા કોઈ સાક્ષીઓ છે કે નહિ ? ’ ધર્મયુદ્ધિએ કહ્યું કે, “ મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે, દેવતાઓ કદી પણ અસત્ય ભાષણ કરતા નથી. માટે, જે દેવતાઓ એના સાક્ષીઓ છે, તેજ દેવતાઓ મારા પણ સાક્ષીઓ છે. ” અધિકારીઓ બોલ્યા કે, દેવતાઓ તમારા સાક્ષીઓ છે, તે વાતમાં અમને પણ મોટું કુતુહલ જેવું લાગે છે. માટે કાલે પ્રાતઃકાળે તમે બંને અમારી સાથે ત્યાં વનમાં આવજો. પછી પાપયુદ્ધિ પોતાને બેર ગયો, અને પોતાનો

પિતા જે લોભયુષ્ઠિ હોતો તેને કહ્યું કે, હે પિતાશ્રી ! હું
 ધર્મયુષ્ઠિનું ઘણું ધન ચોરી લાવ્યો છું. હવે જો તમારી
 મદદ મળે તો, તે બધું ધન મને પચી જાય એમ છે;
 નહિ તો બધું ધન ચાલ્યું જશે, અને તેની સાથે મારું
 મૃત્યુ પણ થશે. ત્યારે તેનો પિતા લોભયુષ્ઠિ બોલ્યો
 કે;—બેટા ! તું જે પ્રમાણે કહેશે, તે પ્રમાણે કરીને, ધનનો
 નાશ થતો અટકાવવા હું તૈયાર છું. પાપયુષ્ઠિએ કહ્યું કે,
 હે પિતાશ્રી ! અમે જ્યાં ધન દાટ્યું હતું, તે જગ્યાએ
 એક મોટું શમીવૃક્ષ છે, ને તે વૃક્ષમાં એક મોટું કેતર
 છે, તેમાં તમે હમણાં જ જઈને પેસી જાઓ. પછી કાલે
 પ્રાતઃકાલે હું જ્યારે વનદેવતાઓને સત્ય બોલવાનું કહું,
 ત્યારે તમારે અંદરથી ગંભીરપણે બોલવું કે, ‘ ધર્મયુષ્ઠિ
 ચોર છે. ’ તેથી અધિકારીઓને ખાત્રી થશે કે, ધર્મયુષ્ઠિ જ
 ચોર છે. એટલે તે શિક્ષા પામશે. અને મને બધો ધન-
 માલ પચી જશે.

પાપયુષ્ઠિની કપટયુક્તિ સાંભળીને લોભયુષ્ઠિએ
 હસીને કહ્યું કે, દીકરા ! આજે મને સંપૂર્ણ ખાત્રી થઈ,
 કે તું મારું નામ રાખે એવો મારો પુત્ર છે. હવે તું
 હોશીયાર થયો છે. બેટા ! તારા કહેવા પ્રમાણે હું હમ-
 ણાં જ ઠરું છું. તું જરાપણ ગભરાતો નહિ. તેં જેમ કહ્યું
 છે તેમજ હું કહીશ. એમ કહીને પાપયુષ્ઠિનો પિતા લોભ-
 યુષ્ઠિ પુત્રના કહેવા પ્રમાણે વનમાં જઈ, શમીવૃક્ષના
 કેતરમાં ભરાઈને બેઠો. બીજે દિવસે જલદી પ્રાતઃકાળ-
 માં જ પાપયુષ્ઠિ પોતાના મનમાં હર્ષ પામતો ધર્મયુષ્ઠિને

આગળ કરીને રાખના અધિકારીઓની સાથે પેલા વૃક્ષની પાસે જઈ લાંબો રાગ કાઢીને બોલ્યો;—

આદિત્યચંદ્રાવનિલોઽનલઞ્ચ ચૌર્મૂમિરાપો હૃદયં યમઞ્ચ ।
અહઞ્ચ રાત્રિઞ્ચ ઉમે ચ સંધ્યે ધર્મો હિ જાનાતિ નરસ્ય
વૃત્તમ્ ॥

સૂર્ય, ચંદ્ર, પવન, અગ્નિ, આકાશ, પૃથ્વી, પાણી, અંતઃકરણ, યમરાજા, દિવસ તથા રાત્રિ, એ સંધ્યાકાળ અને ધર્મ આ સર્વ દેવતાઓ મનુષ્યનાં આચરણને જાણે છે. માટે, હે વનદેવતાઓ ! અમારા બેમાં જે ચોર હોય તેનું નામ કહીને, આ રાજપુરૂષોને ખાત્રિ થાય તેમ કરવા કૃપા કરો. તે વખતે પ્રથમથીજ કેતરમાં ભરાઈ બેઠેલો પાપબુદ્ધિનો પિતા બોલ્યો;—“ હે શ્રોતાઓ ! બધું ધન ધર્મબુદ્ધિએ ચોરેલું છે. માટે ધર્મબુદ્ધિજ ચોર છે. ” તે સાંભળીને, રાજાના સર્વ અધિકારીઓની આંખો આશ્ચર્યથી ઉઘડી ગઈ. અને તેઓ ધર્મબુદ્ધિને કહેવા લાગ્યા કે, ઓ ધર્મબુદ્ધિ ! તારું નામ તો ધર્મબુદ્ધિ છે, અને આવું ચોરી જેવું મોટું પાપનું કામ કરવાનું તને કેમ સૂઝયું ? !

તે વખતે ધર્મબુદ્ધિ અત્યંત નમ્રપણે દીનતાથી કહેવા લાગ્યો કે, બાપજી ! હું ધર્મ પ્રમાણે સત્ય કહું છું કે, મેં ચોરી કરી નથી; તોપણ કદી અસત્ય નહિ બોલનારા દેવતાઓએ કેાણ જાણે કેમ આજે અસત્ય ભાષણ કર્યું હશે ! ! ! હશે ! હું તો આ ચરાચર વિશ્વમાં બ્યાપક વિભુ

પરમાત્માને નમ્ર પ્રાર્થના કરું છું કે, હે જગદીશ્વર ! હે નારાયણ ! સત્ય એજ આપનું સ્વરૂપ છે. અને સત્ય એજ આપનું વ્રત છે. તેથી સત્ય ધર્મનું તથા સત્ય ભક્તનું સંરક્ષણ કરવા માટે, આ સર્વ લોક સમજે એવી રીતે જે સત્ય હોય તે જણાવવા કૃપા કરો ! હે દેવ ! દયા કરો ! એમ બોલીને નમસ્કાર કરતાંજ, પરમકૃપાલુ પરમાત્મે, સત્ય ધર્મનું તથા સત્ય ભક્તનું સંરક્ષણ કરવા માટે, એકદમ આકાશવાણી કરી કે, “ધર્મબુદ્ધિ ચોર નથી, પાપબુદ્ધિ ચોર છે, પ્રથમ બોલનાર કોઈ દેવતા નથી, શમી વૃક્ષની આસપાસ અગ્નિ લગાડો, એટલે કોણ બોલ્યું છે તે જણાશે.” રાજાના અધિકારીઓએ તત્કાળ પેલા કોતરની આસપાસ ઘણાં લોકડાં તથા છાણાં ખડકમાં ને તેમાં અગ્નિ લગાડયો. અગ્નિ લાગતાંજ પેલું કોતર સળગી ઉઠ્યું, અને પાપબુદ્ધિનો પિતા વિલાપ કરતો કરતો તે કોતરમાંથી બહાર નીકળી પડ્યો. આ વખતે તેનું અર્ધું શરીર બળી ગયું હતું. અને તેની બંને આંખો પુટી ગઈ હતી. તેને જોઈને અધિકારીઓએ પૂછ્યું કે, તું કોણ છે ? અને આ શું થયું ? એટલે પાપબુદ્ધિના પિતાએ તેમની આગળ પોતાના પુત્રની સર્વ વાત કહી દીધી. તે સાંભળીને અધિકારીઓએ પાપબુદ્ધિને તે શમીના વૃક્ષની એક જગતી શાખા સાથે બાંધીને માર્યો, અને ધર્મબુદ્ધિનાં વખાણ કરીને બોલ્યા કે; હે ભાઈ ! તને ધન્ય છે. તું પ્રભુનો સાચો ભક્ત છે અને તું ધર્મ પ્રમાણે બરાબર ચાલનારો મનુષ્ય છે. તેથીજ સાક્ષાત્ લગવાને પાપબુદ્ધિનું પાપ

પ્રકટ કર્યું છે. અને તારૂં રક્ષણ કર્યું છે.

ગુરૂ મહારાજ શિષ્યને કહેવા લાગ્યા કે, હે શિષ્ય ! પાપબુદ્ધિએ અધર્મનું આચરણ કર્યું તેથી તે કેટલો બધો દુઃખી થયો !! તેનું ધન ગયું, તેના પિતાની આંખો ફૂટી ગઈ, અને આ લોકમાં દુઃખ ભોગવી અંતે નરકની ગતિ પામ્યો. અને ધર્મબુદ્ધિએ, સત્ય ધર્મનું અવલંબન કર્યું હતું, તેથી તે આ લોકમાં પણ સર્વ પ્રકારે સુખી થયો, અને અંતે મોક્ષ પામી ગયો. માટે, હે સુર શિષ્ય ! તારા પ્રશ્નનો ઉત્તર બરાબર સમજી લેજે કે, અધર્મથી અટકવું, અને ધર્મ પ્રમાણે ચાલવું, એજ મનુષ્યના જન્મનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે.

સતી સાવિત્રી યમદેવતાને કહેવા લાગી કે, હે ધર્મ-રાજ ! પોતાના ધર્મ પ્રમાણે ચાલવું એ પ્રત્યેક મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે.

श्रेयान् स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।

स्वभावनियतं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥

મંત્ર દ્રવ્ય, ને દેવતા આદિક સર્વ અંગોની સંપૂર્ણતા પૂર્વક સારી રીતે અનુષ્ઠાન કરાયલા બીજના ધર્મ કરતાં, કિંચિત્ મંત્રાદિ અંગોથી રહિત પોતાનો ધર્મજ અત્યંત શ્રેષ્ઠ છે; કેમકે અધિકાર પ્રમાણે શાસ્ત્રમાં કહેલાં કર્મો કરવાથી પાપ લાગતું નથી; પરંતુ ઉત્તરોત્તર તેની શ્રેષ્ઠ ગતિજ થાય છે. એ પ્રમાણે સમજી, હું મારા સતી ધર્મને અનુસરીને મારા પતિની પાછળ પાછળ આવું છું. હે દેવ

મહારાજ ! શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, કોઇ સાચા સત્પુરુષનું દર્શન થવું, એ ઘણા મોટા ભાગ્યની વાત છે. તે કરતાં પણ તેમની સાથે સંભાષણ થવું (બોલવાનો પ્રસંગ) અતિ દુર્લભ છે. અને તે કરતાં પણ તેમની સાથે મિત્રતા થવી, એ અત્યંત દુર્લભ છે. તોપણ એટલું તો સત્ય છે કે, સત્પુરુષનો સમાગમ કદાપિ નિષ્કળ થતો નથી.

કરોતિ નિર્મલાધારસ્તુચ્છસ્યાપિ મહાર્ચતામ્
અમ્બુનો વિંદુરલ્પોઽપિ શુક્તૌ મુક્તાફલં ભવેત્ ॥

જળનું એક નાનું ટીપું શુક્તિકામાં (છીપમાં) પડવાથી મોતી થાય છે. અર્થાત્ સારાનો આશ્રય થવાથી તુરંત જેવી વસ્તુ પણ મહામૂલ્યવાન બને છે. તો પછી આપ જેવા મોટા દેવતાનો આશ્રય કરીને સ્વધર્મ પ્રમાણે સ્વામિની પાછળ આવતાં માફ કર્યાણુ કેમ નહિ થાય ? અવશ્ય થશેજ. વળી હે પિતાણ ! આપ મને પાછા ફરવાનું કહો છો; પરંતુ તે વાત, મને તો મોટા આશ્ચર્ય જેવી લાગે છે. કારણ કે એ વાત ધર્મથી અને નીતિથી તદ્દન વિરુદ્ધ છે. ગમે ત્યાં ગમે તેવી સ્થિતિમાં પોતાના પ્રાણ સ્વરૂપ પ્રિયતમ પતિનો ત્યાગ કરીને પાછું આવ્યું જવું, એ ધર્મ પ્રમાણે આગનાર સતી સ્ત્રીનો ધર્મ નથી. સ્ત્રીનો શ્રેષ્ઠ ધર્મ તો એજ છે કે;—

મર્તા દેવો ગુરુર્મર્તા ધર્મતીર્થવ્રતાનિ ચ ।

તસ્માત્ સર્વં પરિત્યજ્ય પતિમેકં ભજેત્સતી ॥

પતિ એજ પોતાનો દેવ છે, પતિ એજ પોતાનો શુદ્ધ

છે, અને ધર્મ, તીર્થ તથા વ્રતાદિક સર્વ સત્કર્મોનું ફળ પોતાના પતિની સેવા ભક્તિ કરવાથીજ મળી જાય છે. માટે, બીજાં બધાં કર્મોનો ત્યાગ કરીને, સતીએ તો, પોતાના પતિ નિરંતર પ્રસન્ન રહે તેવું, અને પોતાના સ્વામિ સદા સુખ શાંતિમાં રહે તેવું, મન વડે, વાણી વડે તેમજ શરીર વડે કરીને, યથાર્થ વર્તન રાખવું જોઈએ.

માટે, હે પરમપૂજ્ય પિતાજી ! અપરાધની ક્ષમા માગું છું; પણ સાચુંજ કહું છું કે, સતીએ પતિની પાસેથી પાછું ચાલ્યું જવું, એ અધર્મનું કામ છે. હું એવું સમજી છું; છતાં મારાથી કેમ પાછા જવાય ?! વળી હે મોટા દેવ ! મને તો, એ વાત વ્યવહાર વિરુદ્ધ પણ લાગે છે; કારણ કે, સંસારમાં એવો વ્યવહાર છે કે, જ્યારે કોઈ પોતાના જમાતાને (જમાઈને) પોતાને ત્યાં બોલાવે છે, ત્યારે પોતાની દીકરીને તો પોતાને ત્યાં પ્રથમથીજ બોલાવે છે. અને હે ધર્મરાજ પિતા ! આપ તો આપના જમાઈને પોતાને ત્યાં પોતાની સાથેજ લઈ જાઓ છો. અને વિના તેડે તથા વિના બોલાવે પાછળ પાછળ આવતી મને તમારી કન્યાને તમે પોતે પિતાજી થઈને અટકાવો છો ?! અને મને પાછું ચાલ્યું જવાનું કહો છો !!! હે પિતાજી ! હું એક સંકડી કન્યા આપ જેવા સમર્થ પિતાને શું ભારે પડીશ ?! માટે, હે દયાના સાગર ! મને આવવાની આજ્ઞા આપવા કૃપા કરો ! હે દીનબંધો ! દયા કરો ! દયા કરો !

બીજું વરદાન.

મહાસતી સાવિત્રીની ધર્મયુક્ત ઉત્તમ વાણી શ્રવણ કરીને યમદેવતા પ્રસન્ન થયા, અને બોલ્યા;—હે સાવિત્રી ! તારી સુંદર મધુરવાણી સાંભળીને માફ હૃદય અતી હર્ષ-યુક્ત થયું છે. તેથી બીજું વરદાન આપવાની ઇચ્છાથી હું તને કહું છું કે,

સાખી.

“ઓ પતિવધ્વને મહાસતી, સુવતધારી મહાભાગરે”

“પતિ તણા જીવન વિનાનું, જે જોઈએ તે માંગરે”

હે મહાભાગ્ય શાલી ! તારા પતિના જીવન વિના જે વરદાન માંગવાની ઇચ્છા હોય તે માંગી લે. ત્યારે સાવિત્રીએ માંગ્યું કે,

સાખી.

“પરમપૂજ્ય મુજ શ્વશુરને, શુભ રાજ્ય પોતાનું પાછું મળે”

“સ્વધર્મ પાલન કરી રહે ને, સર્વ પ્રકારે દુઃખ ટળે”

હે દેવ ! મારા પૂજ્ય સસરા દુમત્સેન રાજાને પોતાનું ગએલું રાજ્ય પાછું મળે, તેઓ સ્વધર્મનું ચથાર્થ પાલન કરે, અને આપની કૃપાથી તેમનાં તમામ દુઃખો ટળે. એવી મારી ઇચ્છા છે.

યમદેવતા ‘તથાસ્તુ’ કહીને બોલ્યા કે, હે સતી ! તારી ઇચ્છા પ્રમાણે તારા સસરાને પોતાનું ગએલું રાજ્ય થોડા સમયમાં પાછું મળશે, તેમજ તે સ્વધર્મથી કદી પણ બ્રહ્મ

થશે નહિ, અને તેનાં સર્વ સંકટો નાશ પામશે; પરંતુ, હે રાજપુત્રી! તને પરિશ્રમ ઘણો થયો છે, અને આગળ માર્ગ ઘણો વિકટ છે. માટે હવે તું અંદીથી પાછી ફર.

યમદેવતાનું બોલવું શ્રવણ કરીને સાવિત્રી બોલી કે, હે વૈવસ્વત મહારાજ! દરેક મનુષ્યનાં સત્કર્મને તેમજ દુષ્કર્મને આપ જાણો છો, અને કર્મ પ્રમાણે ફળ આપીને સર્વ પ્રજાને નિયમમાં રાખો છો. માટે, હે દેવ! તમારું નામ યમ છે. હે પ્રભો! હું તમને કહું છું તે શ્રવણ કરવા કૃપા કરો.

જ્યાં જાગે છે, ત્યાંથી ચોર ભાગે છે.

જ્યાંસુધી ઘરનો માલીક પોતાના ઘરમાં જાગતો રહી સાવચેતી રાખે છે, ત્યાંસુધી ઘરમાં ચોર આવી શકતા નથી. અને ઘરમાંનું ધન ચોરી લઈ જઈ શકતા નથી. તે પ્રમાણે જ્યાંસુધી અંતઃકરણ રૂપી ઘરમાં જીવાત્મા રૂપી ઘરનો માલીક પોતાના યથાર્થ ધર્મ પ્રમાણે ચાલવા રૂપી સાવચેતી રાખે છે. ત્યાંસુધી કામ ક્રોધ વિગેરે ચોર લોકો અંતઃકરણ રૂપી ઘરમાં આવી શકતા નથી. અને જ્ઞાન રૂપી ધન ચોરીને લઈ જઈ શકતા નથી. હે પ્રભો! હું પણ હમેશાં જાગતી રહી સાવચેતી રાખીને મારા સત્ય ધર્મને કદી પણ ચુકતી નથી. તેથીજ હું આપનું પ્રત્યક્ષ પણે દર્શન કરી શકું છું. અને તમારી પાછળ પાછળ આવી પણ શકું છું. અને આપ જેવા સત્પુરુષના સત્સં-

ગનેા અલભ્ય લાલ લઉં છું. ગમે તેવો મોટો પંડિત હોય, પણ જો સત્સંગ કરતો નહિ હોય, તો તે પંડિતની વિદ્યા તેને સુખ આપતી નથી, પણ ઉઘટી દુઃખદાયક થઈ પડે છે.

છતી આંખે આંધળો !!!

એક પ્રહ્લનિષ્ઠ મહાત્માની પાસે એક સમયે એક મોટો છ શાસ્ત્ર લેણેલો પંડિત આવ્યો. તેણે મહાત્માને નમસ્કાર કરીને પૂછ્યું કે, હે મહારાજ ! હું છ શાસ્ત્ર લણ્યો છું, અને સમજ્યો છું; તોપણ મને પરમાત્મા દેખાતા નથી. એનું શું કારણ છે ? મહાત્માએ કહ્યું કે, ભાઈ ! તું આંધળો છે. તેથી તને પરમાત્મા દેખાતા નથી. પંડિત બોલ્યો કે, મહારાજ ! હું તો દેખતો છું, મારી બંને આંખો સાજી છે, તે તમે પ્રત્યક્ષ જુઓ છો; છતાં મને આંધળો કેમ કહો છે ? મહાત્માએ કહ્યું કે, ભાઈ ! હું જોઉં છું કે, તું દેખતો છે; તોપણ છતી આંખે આંધળો છે.

તારા જેવો એક છતી આંખે આંધળો હતો. તેણે ઘણું ધન ખર્ચીને કોઈ ઉત્તમ કારીગર પાસે એક સુંદર ઘર બંધાવ્યું. તે મકાનની ભીંતમાં તેણે અનેક પ્રકારની ખુંટીઓ મૂકાવી હતી. તેમાં તે આંધળો રહેવા લાગ્યો; પણ પેલી ભીંતમાંની ખુંટીઓ તે આંધળાને વારંવાર વાગવા લાગી. તે બિચારો આંધળો ઘણી સાવચેતી રાખતો હતો, તોપણ

તે ખુંટીઓ તો વાગ્યાજ કરતી હતી. એમ કરતાં કરતાં કેટલોક વખત ગયા પછી, અકસ્માત તે આંધળાને ત્યાં કોઈ એક દેખતો સજ્જન મનુષ્ય આવી પહોંચ્યો. તેણે તે આંધળાને ઘરમાંની ખુંટીઓ વાગતી જોઈને કેટલીક ખુંટીઓ કાઢી નાંખી. તેથી તે આંધળાને સુખ થવા લાગ્યું. એટલે તેણે તે સજ્જન મનુષ્યના કાલાવાલા કરીને કહ્યું કે, “લાઈ ! તમે નિરંતર અંહી મારી પાસેજ રહેવા કૃપા કરો. હવે હું તમને નહિ છોડું.” આવો આગ્રહ જોઈને તે પરાયકારી સજ્જન પણ ત્યાંજ રહ્યો. અને ધીરે ધીરે પેલી દુઃખદાયક તમામ ખુંટીઓ કાઢી નાંખી. એટલુંજ નહિ પણ, તે સજ્જનને એક બીજો સજ્જન મનુષ્ય જે પોતાનો મિત્ર હતો, તેને પણ તે આંધળાને ત્યાં બોલાવીને રાખ્યો. એ પ્રમાણે તે બે સજ્જનોના સંગથી તે આંધળો દેખતો થઈ અત્યંત સુખ પામ્યો.

સિદ્ધાંત.

સત્સંગઞ્ચ વિવેકઞ્ચ નિઃશ્ચલં નયનદ્વયમ્ ।

यस्य नास्ति नरः सौऽधः कथं न स्यादमार्गः ॥

સત્સંગ અને વિવેક રૂપી બે દ્રઢ નેત્ર જેને નહિ હોય, તે આંધળો જાણવો. અને જે આંધળો થાય, તે અવળે માર્ગે કેમ નહિ જાય ? અર્થાત્ સત્સંગ તથા વિવેક રહિત આંધળા મનુષ્યો અતિ દુઃખદાયક અવળે માર્ગે ચઢી જાય છે, એવા સત્સંગ તથા વિવેક વિનાના એક આંધળા મનુ-

બે, બુદ્ધિ રૂપી ધન ખરચીને, શાસ્ત્ર લાલુનાર પંડિત રૂપી હોશીયાર કારીગર પાસે, શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવા રૂપ ઘર બંધાવ્યું. અને લાલુલા શાસ્ત્રોમાં અનેક પ્રકારની શંકાઓ રૂપી ખુંટીઓ મૂકાવી હતી. તે શંકાઓ રૂપી ખુંટીઓ વારંવાર તે આંધળાને વાગતી હતી. જેમ પોતાના ઘરમાં પોતે મૂકાવેલી ખુંટીઓ પોતાને વાગે તેમ તે સત્સંગ તથા વિવેક વિનાના આંધળા મનુષ્યની પોતાની વિદ્યા પોતાનેજ દુઃખ આપતી હતી. એવામાં પૂર્વનાં પુણ્યયોગથી જ્યારે કોઈ મહાત્મા રૂપી સજ્જનનો સંગ થયો, ત્યારે શંકાઓ રૂપી સર્વ ખુંટીઓ નાશ પામી ગઈ. અને આ સત્ય છે તથા આ અસત્ય છે, તેમજ આ યોગ્ય છે તથા આ અયોગ્ય છે, એવું ભાન કરાવનાર વિવેક પણ પ્રાપ્ત થયો. એ પ્રમાણે સત્સંગ તથા વિવેક એ જે નેત્ર મળવાથી તે આંધળો દેખતો થયો. અને પ્રત્યક્ષપણે બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરીને મોક્ષનું સાચું સુખ પામ્યો.

મહાત્માજીએ પેલા પંડિતને ઉપર પ્રમાણે દ્રષ્ટાંત તથા સિદ્ધાંત કહી સંભળાવીને કહ્યું કે, હે પંડિત! તું પણ તે આંધળા જેવોજ છે. જો કે, તું છ શાસ્ત્ર લાલુલો તો છે, પણ તારા મનમાં પંડિતાઈનું મોટું અભિમાન હોવાથી તું કદી પણ સત્સંગ કરતો નથી. વિદ્યાનાં બળ વડે તથા યુક્તિ વડે તું અન્ય જનોના મનની શંકાનું સમાધાન કરી શકે છે; પણ તું તારી શંકાઓનું સમાધાન કરી શકતો નથી. અરે ભાઈ! જે આંખો વડે આપણે જોઈએ છીએ, તે આંખો પરમાત્માનું પ્રત્યક્ષ દર્શન કરવા માટે

કામ લાગતી નથી; પરંતુ સત્સંગ અને વિવેક એ બેજ આંખો કામ લાગે છે. માટે, હે પંડિત! હું બેતો હતો કે તું દેખતો છે; તોપણ મેં તને ઉપદેશ કરવા માટે “છતી આંખે આંધળો” કહ્યો છે. જે પરમાત્માનું પ્રત્યક્ષ દર્શન કરવું હોય, તો સત્સંગ કર. જે સત્સંગ કરશે, તો સત્સંગ થશે. અર્થાત્ જ્ઞાની ભક્ત મહાત્માઓનો સમાગમ-સત્સંગ કરશે, તો ‘સત્’ એટલે ‘બ્રહ્મ પરમાત્મા’ તેનો ‘સંગ’ એટલે ‘સાક્ષાત્કાર’ થશે.

મહાસતી સાવિત્રી યમદેવતાને કહેવા લાગી કે, હે દેવ! સત્સંગનો મહિમા ઘણો મોટો છે.

“क्षणमपिसज्जनसंगतिरेका भवति भवार्णवतरणे नौका”

ક્ષણવાર પણ જે સત્પુરુષનો સમાગમ થાય, તો ભવ-સાગર તરવામાં વહાણની પેરે સહાય કરીને પેલે પાર પહોંચાડી દે છે.

जाडयं धियो हरति सिञ्चति वाचि सत्यं ।

मानोन्नतिं दिशति पापमपाकरोति ॥

चेतः प्रसादयति दिक्षु तनोति कीर्ति ।

सत्संगतिः कथय किं न करोति पुंसाम् ॥

“આ હું ને આ માફ” એવા બુદ્ધિના જડપણાને સત્સંગ મટાડે છે, વાણીમાં સત્ય બોલવાપણું મેલે છે, અર્થાત્ વાણીની કઠોરતા મટાડી દઈ, પોતાના જેવા બીજાને જણાવી, પરને પીડા થવાથી દોષ લાગવાની સમજણ આપી, સાફ અને મધુર વચન બોલવાનું શીખવે છે, દેહબુદ્ધિ

મટી આત્મબુદ્ધિ થવા રૂપ મોટાઇના ઉદયને દેખાડે છે, આમ થવાથી કાયિક-વાચિક વિગેરે પાપને દૂર કરાવે છે, ચિત્તમાંથી કામ ક્રોધાદિક મેલને દૂર કરાવી મનને નિર્મળ બનાવે છે અને એવા શુભ માર્ગમાં પ્રવૃત્ત થવાથી દિશા-ઓમાં કીર્તિ કરાવે છે. માટે સત્સંગતિ શું શું નથી કરતી? અર્થાત્ સત્સંગથી સર્વ કાંઈ મળે છે. હે પ્રભો ! જે સાધુ-ઓ સર્વની ઉપર અનુગ્રહ કરે છે, એવા દયાળુ સાધુ મહાત્માઓને કોણ અભાગી નમે નહિ ?

वदनं प्रसादसदनं सदसं हृदयं सुधामुखो वाचः ।

करणं परोपकरणं ज्ञेयं केषां न ते वंशाः ॥

જેમનું મુખ પ્રસન્નતાનું સદન (ઘર) છે, જેમનું હૃદય દયાળુ છે, જેમની અમૃતમયી વાણી છે અને જેમનું કર્ત-વ્ય પરોપકાર કરવાનું છે; એવા સત્પુરુષો કોને વંદન કરવા યોગ્ય નથી ? અર્થાત્ સર્વને વંદન કરવા યોગ્ય છે.

(રાગ—સારંગ ગરબીનો વાક.)

જે નમ્રપણું, મોટપપણું મનથી માની હરખાય છે,
પરશુણ કથને, પોતાનાંજ ગુણો તે જાણે ગાય છે-જે ૦ ૧૬.
પરોપકાર કરતાં હરખાયે, જાણે પોતાનો સ્વાર્થ સંધાયે,
એવું સમજ, પરાર્થ કામો કરવામાં રોકાય છે-જે ૦ ૧
દુર્જન દુષ્ટ વચન વદનારા, એવાને પણ ક્ષમા કરનારા,
એવાં સાધુ, દીનાનાથ કહે કોનાથી ન પૂજાય છે-જે ૦ ૨ .

महात्मानोऽनुगृह्णन्ति, भजमानान् रिपूनपि ।

सपत्नीः प्रापयन्त्यर्द्धं सिंधवो नगनिम्नगाः ॥

જેમ નાની નાની નદીઓ શોકય રૂપ છે; તોપણ મોટી નદીઓ તેને સમુદ્રમાં લઇ જાય છે. તેમ પોતાને ભજનારા પોતાના શત્રુઓના ઉપર પણ મહાત્મા પુરૂષો અનુગ્રહ કરે છે. અરે એ તો ઠીક, પણ પોતાને દુષ્ટ વચનો કહેનારા પોતાનું અનિષ્ટ કરનારા અને પોતાને મારનારા પોતાના શત્રુઓના ઉપર પણ સંતમહાત્માઓ જેવી દયા કરે છે, તેવી દયા આ જગતમાં ખીલું કોઇ પણ કરી શકતું નથી.

મહાત્માનો દયાનો મહિમા.

કોઇ એક સુખાનંદ નામના બ્રહ્મનિષ્ઠ શાંતી મહાત્મા હતા. તેઓ નિરંતર શાંત અને આનંદમય સ્થિતિને ઉત્તમ અનુભવ કરનારા હતા. માન અપમાન, સુખ દુઃખ અને શત્રુ મિત્ર વિગેરે દ્વંદ્વ લાવથી રહિત રહેતા હતા. એક સમયે તે સુખાનંદજી મહાત્માને જળ માર્ગની સુસાફરી કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો. તેઓ એક વહાણમાં બેઠા હતા. જે વહાણમાં તે મહાત્મા બેઠા હતા, તે વહાણમાં ખીબા ઘણા લોકો બેઠા હતા. પણ તેમાં સુખાનંદજી મહાત્માની બે બાબુએ જે બે મનુષ્યો પશુભાઈ તથા બુઠાભાઈ નામના બેઠા હતા, તે બંને અત્યંત દુષ્ટ વૃત્તિવાળા નિર્દય પાપી પુરૂષો હતા. વહાણ ચાલવા માંડ્યું, અને કેટલોક રસ્તો ગયા પછી, મહાત્માની પાસે બેઠેલા બુઠા-

લાઈએ પોતાના મિત્ર પશુભાઈને ઇસારત કરીને કહ્યું કે,
 “ આપણા બેની વચમાં અ. સાધુડો છે, તેની કાંઈ મસ્કરી
 કરો. ” પશુલાઈ તો ચોપગા પશુના લાઈ કેવળ પશુ
 જેવાજ હતા. તેમાં વળી જુઠાલાઈની ઇસારત થઈ. એટલે મસ્ક-
 ટને મદિરાપાન જેવું થયું. પશુલાઈએ મનમાં મલકાઈને
 હસતે મોંઢે મહાત્માજીની કુક્ષિમાં ઓચિંતી આંગળી કરી.
 ઓચિંતી આંગળી ક્ષાગવાથી સુખાનંદજીનું અંગ રહેજ
 મસ્કાઈને વાંકું થયું. તે જોઈને પાસે બેઠેલા બધા લોકો
 ખડખડ હસી પડ્યા. તોપણ મહારાજ કાંઈ જોડ્યા નહિ.
 તે જોઈને બીજી તરફથી જુઠાલાઈએ પણ આંગળી કરી.
 જોનારને આથી વધારે આનંદ થયો ને હસવા લાગ્યા.
 તોપણ મહારાજ તો કાંઈ પણ જોડ્યા નહિ. તેમજ મુખ
 ઉપર પણ કોઈ પ્રકારનો વિકાર દેખાયો નહિ. પરંતુ પેલા
 બંને દુર્જનોને તો એક પ્રકારની અદ્ભુત મઝા પડી.
 અને તેથી વારંવાર આંગળી કરી કરીને મહાત્માને દુઃખ
 દેવા લાગ્યા. જેમ જેમ મહારાજ જોત્રતા નહિ, તેમ તેમ
 તે દુષ્ટોને વિશેષ મઝા પડવા લાગી. છેવટ તે લોકો એટલે
 સુધી દુઃખ આપવા લાગ્યા કે, સુખાનંદજીના મસ્તકપર
 જોરથી ધરપા મારવા માંડ્યા; તોપણ મહાત્મા કાંઈ જોડ્યા
 નહિ. ત્યારે તે વહાણમાં બેઠેલા બે કેટલાક સજ્જનો હતા,
 તેઓએ તે દુષ્ટોને કહ્યું કે, “ લાઈ ! આ કોઈ ઉત્તમ
 મહાત્મા પુરૂષ છે, તમે તેને નિષ્કારણ શા માટે હેરાન
 કરો છો ? સાધુની મસ્કરી કરવી, એ મોટું પાપ છે. ”

એ પ્રમાણે ઘણું સમજાવ્યું, છતાં તે દુબ્ટો મહાત્માને મારતાં અટક્યાં નહિ; પણ ઉલટા વધારે જોરથી મારવા લાગ્યા. અને બહુ મોટે અવાજે હસવા લાગ્યા. એટલુંજ નહિ, પણ વિચિત્ર ચેષ્ટા કરીને વજ્ર જેવા કઠણ વચનો બોલી હાસ્ય ઉપજાવવા લાગ્યા. તે જોઈને વહાણવાળા તથા પેલા સજ્જનો પણ હસવા મંડ્યા. અને મહાત્માની મશ્કરી કરવાના પાપમાં ભાગીદાર થયા.

જ્યાં આખા વહાણમાં એક સરખી રીતે હસાહસ ચાલી રહેલી હતી, ત્યાં હવે મહાત્મા સુખાનંદજીના તરફથી બોલનાર કે દયા જાણીને અટકાવનાર કોઈ રહ્યું નહિ. ત્યારે પરમદયાળુ પરમાત્માને પોતાના સાચા ભક્તનું દુઃખ જોઈ દયા ઉત્પન્ન થઈ. અને પ્રભુજી પોતે તે સત્પુરુષની બહારે ધાયા. સર્વ કોઈ સ્પષ્ટપણે શ્રવણ કરી શકે એવી રીતે, અકસ્માત્ આકાશવાણી કરીને શ્રી ભગવાન પોતે બોલ્યા કે, “હે સુખાનંદજી ! મારી આરા સાંભળો ! આ વહાણમાં જે લોકો છે, તે તમામ લોકો તમારા જેવા સાચા સંતને દુઃખ આપનારા છે; માટે હમણાજ આપું વહાણ સમુદ્રના અગાધ જળમાં ડૂબી જશે. અને તમને એકલાનેજ હું બચાવી લઈશ. આ વાત સત્ય છે, સત્ય છે અને સત્યજ છે.” આ પ્રમાણે એકવાર બીજીવાર અને ત્રીજીવાર બોલીને આકાશવાણી બંધ થઈ ગઈ. આકાશવાણી શ્રવણ કરીને વહાણવાળા તેમજ વહાણમાં બેઠેલાં સર્વ લોકો ચૂપ થઈ ગયા, એક-એકના સામે જેવા લાગ્યા, અને દરેક જણ પોત પોતાના મનમાં અત્યંત ભય પામીને

ગભરાઈ ગયા. કેટલાક લોકો તો આ અવાજ ક્યાંથી આવે છે અને આ કોણ બોલે છે તે જાણવા માટે, આકાશ તરફ ઊંચા મુખ કરીને જોતાં જ રહી ગયા હતા. કેટલાક લોકો તો પરસ્પર વાતો કરીને વિચારવા લાગ્યા કે, “એકના પાપે વહાણ ડૂબે” એ કહેવત પ્રમાણે આ જે જાણના પાપને બીધે આપણે બધાને મરવાનો સમય આવ્યો છે!! કોઈ કહે છે કે, ભાઈ હવે તો ભગવાનનું ભજન કરો. બીજો બોલ્યો કે, હા હા ખરું છે, ભગવાનને ભજનું અને ખરા અંતઃકરણથી ભગવાનનું સ્મરણ કરીશું, તો ભગવાન પોતે દયાળુ છે, તે નકકી દયા કરશે ને આપણને બચાવી લેશે. એક જણ બોલ્યો કે, ભાઈ! ભગવાનનું ભજન કરતાં કરતાં કદાચ મરણ પામીશું, તો પણ મોક્ષે જઈશું. ત્યારે વળી એક બીજો કહેવા લાગ્યો કે, જો તમે બધા માંડે માનો તો આપણે એક કામ કરીએ. આપણે બધાં મળીને આ જે પાપી પુરૂષોનેજ સમુદ્રમાં નાંખી દઈએ, અને પછી આ દયાળુ મહાપુરૂષની ક્ષમા માંગીએ. તે સિવાય આપણે બચવાના નથી. એ પ્રમાણે તે સર્વ લોકો પોતાનાં વહાલાં પ્રાણ બચાવવાની ચિંતા કરતાં વિચારના વમળમાં પડ્યા હતા.

પરંતુ મહાત્મા સુખાનંદજી મહારાજ તો તત્કાળ ઉઠ્યા અને શ્રી પરમાત્માને નમસ્કાર કરીને મોટેથી બોલ્યા કે, “હે અદ્વિતીય પરબ્રહ્મ પરમાત્મા! હે ગોપાલ! હે ગોવિંદ! હે મહાદેવ! હે શંકર! હે સચ્ચિદાનંદ! હે સર્વવ્યાપી! હે પ્રભો! હું આપને નમસ્કાર કરું છું.

હે જગત્કારણુ ! આ જગતની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ તથા પ્રલય કરવામાં કારણભૂત જે માયા. તેના વિલાસ માટે કીડા કરનારા, નિત્ય સ્વરૂપના ચૈતન્યમય પ્રકાશથીજ જેનો લેદ તથા મોહ નાશ થયો છે, એવા જ્ઞાનનોજ આશ્રય કરનારા, ભક્તિયોગથી નિર્મળ થએલા ભક્ત જનોના હૃદય કમળમાં રહેનારા, પાવનોને પણ પાવન કરનારા, કલ્યાણ કર્તાઓનું પણ કલ્યાણ કરનારા, લીધણોને પણ લીધણરૂપ ભય પમાડનારા, સર્વ રક્ષણ કર્તાઓનું પણ રક્ષણ કરનારા, અશરણના શરણરૂપ અને પ્રાણી માત્રની ગતિરૂપ આપ પરમાત્માને હું નમસ્કાર કરું છું. હે નિરાલંબ નારાયણ ! મારી નમ્ર પ્રાર્થના શ્રવણ કરવા કૃપા કરો. હે પ્રભો ! ખરેખર હું મહાન્ દુષ્ટ ઘાતકી તથા પાતકી છું, પણ શું હું એટલો બધો પાપી છું, કે જે વહાણમાં હું બેસું, તે વહાણ ડૂબીજ જાય ?! હે કરુણાસાગર ! હે દીનદયાળ ! હે નાથ ! મારા અપરાધ ક્ષમા કરો ! ને વહાણ બચાવવા કૃપા કરો ! દયા કરો !!”

મહાત્માની આવી દયામય પ્રેમવાળી મધુર પ્રાર્થના શ્રવણ કરીને પ્રસન્ન થએલા પરમાત્માએ પુનઃ આકાશવાણી કરીને કહ્યું કે, “ હે મહાત્મન ! જે તમારી ઇચ્છા એવીજ છે તો ભલે, આ આખું વહાણ બચી જશે; પણ તમને ઘણું દુઃખ દેનારા તમારી આસપાસ બેઠેલા જુઠા-ભાઈ તથા પશુભાઈ નામના દુષ્ટ બુધ્ધિવાળા બંને દુર્જનોનું તો અવશ્ય મરણ થશેજ.

આ સાંભળીને મહાત્મા થરથર ધ્રુજવા લાગ્યા, આંખ-

માંથી અશ્રુની ધારા પડવા માંડી, અને બે હાથ જોડી ગફગફ કંઠે પ્રભુની સ્તુતિ કરીને કહેવા લાગ્યા કે, “ હે ભગવન! શું હું એટલો બધો નાલાયક નીચ ને અધમ છું, કે જે મારી પાસે આવીને બેસે તેનું મરણ થાય?! હે પ્રભો! મનુષ્ય જ્યાંસુધી ઇદ્રિયો તથા વિષયો રૂપ તમારી માયાના બળવાળી દ્વૈતબુદ્ધિથી જુવે છે, ત્યાંસુધી તેને વ્યર્થ છતાં પણ કર્મનું ફળ આપનારો અને અનંત કષ્ટો આપનારો આ જન્મ મરણ રૂપ સંસાર મટતો નથી. પણ જે પ્રેમી જનો આપના સત્ય સ્વરૂપનોજ આશ્રય ગ્રહણ કરીને અહોનિશ આપનીજ આરાધના કરે છે, તેના હૃદય રૂપ મંદિરમાં રહી, તે ભક્તજનોને આપ આપના વાસ્તવિક સ્વરૂપનું દર્શન નિરંતર આપ્યાજ કરે છે. તેવા આપના ભક્તજનોને તો સદા સુખ તથા આનંદનોજ અનુભવ થયા કરે છે. દુઃખનું સ્વરૂપ કેવું છે, તેની તો તેઓને ખબર પણ પડતી નથી. તો પછી તેઓને દુઃખનો અનુભવ તો થાયજ કયાંથી?! હે દીનબંધો! હે ઇશ! હું તો આપનેજ ભળું છું, આપનેજ રહું છું, આપનેજ પૂજું છું, આપનેજ જોઉં છું, આપનુંજ ધ્યાન ધરું છું અને આપનેજ શરણે છું. હે નાથ! હું આપને વારંવાર નમસ્કાર કરતો કાત્રાવાલા કરીને કરગરું છું, કે મારા સર્વ અપરાધો ક્ષમા કરીને આ બે બાપડા ગરીબ પ્રાણીઓનાં પ્રાણ બચાવવા કૃપા કરો.”

તે વખતે શ્રી ભગવાને પાછી આકાશવાણી કરીને કહ્યું કે, “ હે મહાપુરુષ! માતા પોતાના બાલકને રમાડે છે,

તેમ અપરાધ કરે ત્યારે મારે પણ છે; પરંતુ પુત્રને મારવાથી માતા જેમ નિર્દય ગણાતી નથી, તેમજ હું ઇશ્વર પણ નિર્દય નથી; પણ પ્રાણીઓના ગુણ તથા દોષ જોઈને તેના પ્રમાણમાં અનુગ્રહ કે નિગ્રહ કરું છું. હે મહાત્મન! સ્વધર્મમાં રહેનારા તમારા જેવા સત્પુરુષોનું રક્ષણ કરવાનો તથા આ જુઠાભાઈ અને પશુભાઈ જેવા દુષ્ટ કર્મ કરનારાઓને દંડ આપવાનો મારો સ્વભાવ છે. માટે, મારા સ્વભાવ પ્રમાણે એ જાને દુષ્ટોને હું શિક્ષા તો અવશ્ય કરીશ; પણ હું તમારી પ્રાર્થના ધ્રુવણ કરીને તમારા ઉપર પ્રસન્ન થઈ તમને કહું છું કે, એ લોકોને તમે જે શીક્ષા કરવાને મને કહેશો, તે શીક્ષા હું કરીશ. તમારી જે ઇચ્છા હોય તે કહો. ”

હવે મહાત્માનું મુખ હસતું થયું, અને હાથ જોડીને બોલ્યા, “ હે પ્રભો ! ત્યારે તો તમે પ્રસન્ન થઈને એ જાને જણને એવો દંડ આપવા કૃપા કરો કે, એ જાનેના અંતઃકરણમાં રહેલી દુષ્ટ વૃત્તિવાળી વાસના તદ્દન નાશ પામી જાય, અને એ જાને જણા નિર્મળ સરળ શાંત ચિત્તવાળા થઈ જાય. તે વખતે પરત્તાએ “તથાસ્તુ” કહેતાંજ તે જાને દુષ્ટોની દુષ્ટ વાસના નાશ પામી ગઈ. અને નિર્મળ અંતઃકરણવાળા થઈ ગયા. તેઓ પોતાના કરેલાં દુષ્ટ કર્મને માટે મનમાં માટે પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા, મહાત્માજીનાં ચરણકમલમાં તેઓ નમી પડ્યા, અને આંખમાંથી આંસુ પડતાં કરેલા અપરાધની વારંવાર ક્ષમા માગવા લાગ્યા. સુખાનંદજી મહાત્માએ પ્રેમથી તે

ખંને પુરૂષોને પોતાના હૃદય સાથે દાખ્યા, અને પાસે
 બેસાડીને નિર્મળ જ્ઞાનનો ઉપદેશ કર્યો. તે જોઈ વહાણમાં
 બેઠેલા સર્વ લોકો મહાત્માજીને નમીને સ્તુતિ કરવા લાગ્યા
 કે, હે દેવ ! આપ તો ખરેખરા દયાના સાગર સાચા સંત
 છો. આજે તમે અમને બધાને જીવિતદાન આપ્યું છે.
 એટલુંજ નહિ, પણ આ લોકોએ આપને આટલું બધું
 દુઃખ દીધું; તો પણ તમે તો નિર્મળ બુદ્ધિ તથા ઉત્તમ
 જ્ઞાન અર્પણ કરીને મોક્ષને માર્ગ લગાડી એ બંનેનું
 પરમ કલ્યાણ કરી દીધું!!!

સતપુરૂષોનો મહિમા.

મહાસતી સાવિત્રી ચમદેવતાને કહેવા લાગી કે, હે
 પ્રભો ! સંતોનું હૃદય અત્યંત કોમળ હોય છે.

सज्जनस्य हृदयं नवनीतं यद्वदन्ति कवयस्तदलीकम् ।

अन्यदेहविलसत्परितापान् मज्जनो ब्रूवति नो नवनीतम् ॥

કેટલાક કવિજનો સંતનું હૃદય નવનીત (માખણ)
 જેવું કોમળ કહે છે, પણ તે ખોટું છે; કેમકે અન્ય સ્થળે
 તાપ લાગતો હોય તો તે તાપ માખણને લાગતો નથી;
 પરંતુ મહાત્માનું હૃદય તો એટલું બધું કોમળ છે કે,
 જ્યારે અન્ય સ્થળે તાપ લાગે છે, ત્યારે સંતનું હૃદય
 દ્રવીભૂત થઈ જાય છે. અર્થાત્ જીન જનોનાં દુઃખ જોઈને
 સંતનું હૃદય દુઃખી થાય છે. તે પણ એટલે સૂધી કે,

નિર્ગુણેષ્વપિ સત્ત્વેષુ દયાં કુર્વતિ સાધવઃ ।

નહિ સંહરતે જ્યોત્સ્નાં ચત્રઞ્ચાંડાલવેદમનિ ॥

અત્યુચ્ચે નિર્ગુણ એટલે ગુણ વિનાના તુચ્છ લોકો ઉપર પણ દયા કરે છે. ચંદ્ર કંઈ પોતાના સુંદર શીતળ પ્રકાશને ચંડાળના ઘર પરથી હરણ કરી લેતો નથી. અર્થાત્ મહાત્માઓ તો નાના મોટા નીચ ઉચ્ચ સર્વ લોકોની ઉપર એક સરખી રીતે દયા કરનારા પરમદયાળુ જ હોય છે.

પદ.

(રાગ—વાઘેસરી ડાનરો. તાલ—ત્રિતાલ)

પરમ દયાળુ સંતજનો સમ, કોણ દયા કરનારે !
ભવ સાગરમાં કુલતા જનની, જરૂર ગાય ધરનારે !—પરમ. ટેક.
શાંતિના ભંડાર ખરે છે, નિર્ગુણ પર પણ કૃપા કરે છે,
દુઃખીઓનાં દુઃખ હરે છે, સંગ કરે તે સર્વ દરે છે,
અપાર અતી ઉપકાર કરીને, જ્ઞાન દાન દેનારે !—પરમ. ૧
કામ ક્રોધ ક્રોધ ટળાવે, પ્રપંચ પાપોને પ્રજાળાવે,
સદાચરણને પંથ ચલાવે, વિવેક ને વંશાય રજાવે,
નિર્વિકાર સુખકાર સાર, સમગ્રવી ઉતારે પારે !—પરમ. ૨
સત્ય વચન મુખમાંથી બોલે, જ્યેષ્ઠ બોલે તેવું તોલે,
પ્રાણ જતાં પર્યાંત ન ડોલે, બુદ્ધિ જન દુખ હર હીડોલે,
સંતદાસ કહે દીનાનાય, સંતોની બહુ બલિહારે !—પરમ. ૩

अपेक्षते न च स्नेहं न पात्रं न दशान्तरम् ।

सदालोकहितासक्ता रत्नदीपा इवोत्तमाः ॥

રત્ન રૂપ દીપકને બીજા દીવાની પેઠે સ્નેહ-તેલની,

પાત્ર-કોડીયાની, અને દશા-દીવેટની પણ જરૂર પડતી નથી; પરંતુ સદા આલોક એટલે પ્રકાશ પાડવામાંજ રત્ન રૂપી દીવા તત્પર હોય છે; તેજ પ્રમાણે મહાત્મા પુરૂષોત્ત્તે-પ્રેમને જોતા નથી, પાત્ર-જાની કે અજાનીને જોતા નથી, અને દશા એટલે નાની મોટી અવસ્થાને પણ જોતા નથી; પરંતુ સદા જગતના લોકોનું કલ્યાણ કરવામાંજ તત્પર હોય છે. સાધુઓ તો હમેશાં લોકોને આખ્યાન કરે છે.

મનહર છંદ.

સાચો ઉપદેશ દેત, ભલીભલી શીખ દેત;
સમતા સુબુધ્ધિ દેત, કુમતિ હરતુ હૈં.
મારગ દીખાઇ દેત, ભાવહુ ભક્તિ દેત;
પ્રેમકા પ્રતીતિ દેત, અભરા ભરતુ હૈં.
જ્ઞાન દેત ધ્યાન દેત, આતમ વિચાર દેત;
બ્રહ્મકું જતાઇ દેત, બ્રહ્મભેં ધરતુ હૈં.
સુંદર કહત જગ, સંત કહુ જેત નાહી;
સંતજન નિશિદિત, દેવાલિ કરતુ હૈં.

હુ દેવાધિ દેવ ! સંતોનું મન ઘણુંજ મોટું હોય છે.
કવિઓ કહે છે કે:—

વાસતરગમ્યમનૂરો રમ્બરમવની ચ વામનૈકપદા ।

જલધિરપિ. પોતલકુચઃ સતાં મનઃ કેન તુલયામઃ ॥

સત્પુરૂષોનું મન એટલું જથું મોટું હોય છે કે, જો તેને મોટામાં મોટા આકાશની ઉપમા આપીએ, તો તે આકાશ, ઉર વિનાના સૂર્યના સારથી અરૂણથી માત્ર એક

દિવસમાંજ કરી શકાય તેવું છે. જો સત્પુરૂષોના મનને મોટામાં મોટી પૃથિવની ઉપમા આપીએ, તો તે પૃથિવ વામન ભગવાનના માત્ર એક ચરણથીજ મપાએલી છે. અને જો સમુદ્રની ઉપમા આપીએ તો, તે મોટો સમુદ્ર પણ વહાણથી તરી શકાય એવો છે. ત્યારે મોટામાં મોટા આકાશ, પૃથિવને સમુદ્ર કરતાં બીજું કોણ મોટું છે? કે જેની સાથે સત્પુરૂષોનાં મનની તુલના કરી શકાય?! કોઈ નહિ. અર્થાત્ હું પ્રભો! હું પિતાજી! આપ જેવા દયાળુ સંતોનાં મન કેટલાં મોટાં ઉદાર છે, તેનું માપ કોઈથી થઈ શકે એમ નથી; તેમજ તેને કોઈ ઉપમા પણ આપી શકાય એમ નથી. એવા અમાપ દયાના સાગર રૂપ તથા સાક્ષાત્ ધર્મ રૂપ આપ સત્પુરૂષ મોટા દેવ છો. તેથી મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે, આપના શરણમાં આવેલી મારા જેવી ગરીબ અબળા પર આપ દયાળુ દેવ અવશ્ય દયા કરશોજ. અને મને પાછળ પાછળ આવવાની આજ્ઞા આપશોજ.

(રાગ—હીમખંડાસી. તાલ—તેવરા)

ભગવત્ સ્વરૂપ જે બ્રહ્મણો, તેની પૂજા કાંધી હશે;
હરિની કથા એકાગ્રચિત્તે શ્રવણ જે કાંધી હશે.
સાસુ સ્વશુર ગુરૂજન તણી, આજ્ઞા નહિ લોપી હશે;
વેદ ભેદ અભેદ ભાવની, વૃત્તિ જે ઓપી હશે.
અતિથિ તણો આદર કરી, સત્કાર જે કાંધો હશે;
પરમ ગુરૂ પતિ-ભક્તિનો, શબ્દ લાલ જે લીધો હશે.

પાપ કે પાખંડનો, નહિ સ્પર્શ પણ મનને હરો;
તો ગરીબડી આ ગાયત્રી, નકકી દયા તમને થશે.

ત્રીજું વરદાન.

યમદેવતા સાવિત્રીની વાણી શ્રવણ કરીને પ્રસન્ન થઈ
ઘોડ્યા, હે સતી ! હે ધર્મજ્ઞે ! જેમ તીવ્ર તાપથી સંતપ્ત
થએલા તૃષાતુર મનુષ્યને અમૃતપાન મળતાં સંતોષ થાય
છે, તેમ હું તારી ઉત્તમ મધુર વાણી શ્રવણ કરીને સંતુષ્ટ
થયો છું. હે સતી ! હું તને પ્રેમથી કહું છું કે, તારા
પતિના જીવન વિના તારે જે વરદાન માગવું હોય તે
માગી લે. હું આપવાને તત્પર છું. તે વખતે સાવિત્રીએ
માગ્યું કે:—

સાખી.

“મારા પિતાજી અન્વપતિ જે, પુત્ર રહિત કહેવાયરે;”

“તે એક શત સુત પ્રાપ્ત કરે ને, કુળની વૃદ્ધિ થાયરે.”

તત્કાળ યમદેવતા “તથાસ્તુ” કહીને ઘોડ્યા, હે
કહ્યાણી ! તારા પિતાના કુળની વૃદ્ધિ કરનારા તેજસ્વી
તથા સદાચરણી સો પુત્રો થશે. પરંતુ હે સતી ! હવે હું
તને કહું છું, તે ધ્યાન રાખીને સાંભળ:—

યમ દેવતાએ દૈવની શ્રેષ્ઠતા સમજાવી.

આયુઃ કર્મ ચ વિક્તં ચ વિદ્યા નિધનમેવ ચ ।

પંચેતાન્યપિ સૃજ્યંતે ગર્ભસ્થસ્યૈવ દેહિનઃ ॥

આયુષ્ય,—શુભાશુભ ક્રિયા, ધન, વિદ્યા અને મરણ, એ
પાંચે વાતો જીવાત્મા જ્યારે ગર્ભમાં હોય છે, ત્યારથીજ

વિધાતા તરફથી લાખી આપવામાં આવે છે. તે લેખ પ્રમાણે આયુષ્ય પૂર્ણ થાય છે, કે તુરત જેમ તેણે થઈ રહેતાં હોય. આપોઆપ શાંત થઈ જાય છે, અથવા, જેમ વૃક્ષ ઉપરથી પરીપકવ થએલાં પત્રપુષ્પ વિગેરે પોતાની મેળેજ પડી જાય છે, તેમ સ્થૂલ શરીર પણ પોતાની મેળેજ પડે છે.

હે ભદ્રે ! હે સતી ! તું નિશ્ચય પૂર્વક જાણી લે, કે જેનો જન્મ છે, તેનું મરણ છેજ. “મૃત્યુર્વે પ્રાણીનાં હ્રુવઃ” અને જાતસ્ય હિ હ્રુવો મૃત્યુઃ” પૂર્વ જન્મનાં પાપ પુણ્યને લીધે જેને શરીર તથા ઇન્દ્રિયો વિગેરેના સંબંધ રૂપ જન્મ પ્રાપ્ત થએલો છે, તેનું નક્કી મરણ થાય છે. માટે અટકાવી શકાય નહિ એવા, આ તારા પતિના મરણ સંબંધમાં તારે શોક કરવો ઘટતો નથી.

सर्वे विनाशिनो भावाः पतनांता समुच्छ्रयाः ।

संयोगा विप्रयोगांता मरणांतं हि जीवितम् ॥

જે પદાર્થ જગતમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે દરેક પદાર્થ નાશ પામનાર છે; જે ઉંચા છે, તે દરેક નીચે પડવાના છે; જેનો સંયોગ છે, તે દરેકનો વિયોગ થનાર છે; અને જે જીવે છે, તે દરેક મરવાના છે.

अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ।

नाभुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि ॥

પોતાના કરેલાં શુભાશુભ કર્મનું ફળ પોતાને અવશ્ય ભોગવવું પડે છે; ને નહિ ભોગવેલું કર્મ સેંકડો કરોડો કલ્પ આઘ્યા જાય, તોપણ નાશ પામતું નથી.

यद्भावि न तद्भावि भावि चेन्न तदन्यथा ।

इति चिंताविषयोऽयं बोधो भ्रमनिवर्तकः ॥

જે નથી થવાનું, તે થવાનું નથીજ. અને જે થવાનું છે, તે ટળવાનું નથીજ. આ જ્ઞાન-બોધ તમામ બ્રાંતિને નિવારણ કરી નાંખનાર છે. અને શોક ચિંતા રૂપી સંઘળા ઝેરને બાળી નાંખનાર છે.

માટે, હે સતી ! જેમ થવાનું હતું, તેમ થયું છે. મોટા શૂરવીર પડિતો કે દેવતાઓ પણ દૈવમાં લખેલું ફેરવી શકતા નથી. એવું ઉત્તમ જ્ઞાન મનમાં ઉતારી, શોક મોહ તથા ચિંતાને તણ દઈને તું તારા પતિનો લોભ ત્યાગ કર. અને હવે અંહીથી પાછી ફર.

સતીનો સચોટ જવાબ.

સતી સાવિત્રી હાથ બેડીને બોલી, હે પ્રભો ! “દૈવને સાક્ષાત્ ઇશ્વર પણ ફેરવી શકતા નથી. ” બે કે, એ વાત સત્ય છે; તો પણ હું કહું છું, તે શ્રવણ કરવા કૃપા કરો. જ્ઞાનીજનો કહે છે કે:-

वैद्य सप्रेरयति मामिति दग्धधियां मुक्षम् ।

अब्रह्मेष्टवृष्टीनां ब्रह्मा लक्ष्मीर्निवर्तते ॥

દરેક કાર્ય કરવા માટે મને માફ દૈવજ પ્રેરણા કરે છે, એવું કથન નષ્ટ બુદ્ધિવાળા પુરૂષોનું છે. દૈવને શ્રેષ્ઠ માનનારા અધમ પુરૂષોનું મુખ બેઠને સાક્ષાત્ લક્ષ્મી પણ તેનાથી ઉપરામ થઈ જાય છે. અર્થાત્ તે બીખારી થઈ જાય છે.

दैवमेवेह चेत्कर्तुं पुंसः किमिव चेष्टया ।

स्नानदानાસનોચ્ચારાન્દૈવમેવ કરિષ્યતિ ॥

મૂર્ખ લોકો એટલું પણ સમજતા નથી કે, જો દરેક કાર્ય કરનાર દૈવજ છે, તો પછી મનુષ્યને કંઈ એટલા કરવાની શી જરૂર છે ?? સ્નાન કરવું, ભોજન કરવું, દાન આપવું, પથારી કરવી, સુવું, ઊંસવું અને ખોલવું ચાલવું વિગેરે દૈવ પોતેજ કરશે !!!

पूर्वजन्मजनितं पुराविदः कर्म दैवमिति संप्रचक्षते ।

उद्यमेन तदुपार्जितं चिरादैवमुद्यमवशं न तत्कथम् ॥

મોટા જ્ઞાની રૂપિ મુનિઓએ પૂર્વ જન્મોમાં કરેલાં કર્મોનેજ દૈવ કહેલું છે, અને તે કર્મ બ્યારે થયું હતું, ત્યારે પણ ઉદ્યમ વડેજ કરવામાં આવ્યું હતું; માટે દૈવ તો ઉદ્યમને આધીન છે. અર્થાત્ દૈવ કર્મથી ઉત્પન્ન થનારું છે.

હે દેવાધિદેવ ! આપે કહ્યું કે, દૈવને કોઈ ફેરવી શકતું નથી, એ વાત સાચી છે, તો પણ હું મારો નિશ્ચય કહું છું કે, જ્ઞાની સંત મહાત્માઓ દૈવને પણ ફેરવી શકે છે. એ વાત સર્વથા નિશ્ચિત છે કે, આખા જગતમાં જ્ઞાનના જેવું બીજું કોઈ પવિત્ર નથી. જેમ અત્યંત સજા-જેલો અગ્નિ લીલાં સુકાં બધાંજ લાકડાં બાળીને ભસ્મ કરી નાંખે છે, તેજ પ્રમાણે “જ્ઞાનાગ્નિઃ સર્વકર્માણિ ભસ્મ-સાત્કુરુતે તથા” નિર્મળ જ્ઞાન રૂપ પ્રબળ અગ્નિ પણ સંચિત, ક્રિયમાણ અને પ્રારબ્ધ એ ત્રણે પ્રકારનાં કર્મો બાળીને ભસ્મ કરી નાંખે છે. શુદ્ધ જ્ઞાનમાં એવી કોઈ

અદ્ભુત દિવ્ય શક્તિ હોય છે. કદાચ શ્રી લગવાન્ પોતે સમર્થ હોવા છતાં પણ, જે પોતાની ઇચ્છા નહિ હોય તો કોઈના પ્રારબ્ધને ફેરવતા નથી; પરંતુ જે કોઈ પોતાનો સાચો ભક્ત કે સાચો જ્ઞાની સંત પુરૂષ કોઈના પ્રારબ્ધને ફેરવી નાંખે, તો ભક્તવત્સલ લગવાન્ પોતે પણ પોતાના અત્યંત પ્રિય ભક્તનું કરેલું ફેરવી શકતા નથી. એવો સંત મહાત્માઓનો સાક્ષાત્ લગવાન્ કરતાં પણ મોટો મહિમા છે.

શ્રી હરિ કરતાં પળ સંતોનો મહિમા મોટો છે.

એક ધર્મવીર નામનો ચક્રવર્તી અને મોટો પ્રતાપી રાજા હતો. તે રાજા ધર્મ પ્રમાણે રાજ્ય કરતો હતો, સર્વ પ્રજા અને માંડલિક રાજાઓ તેની આજ્ઞામાં રહેતા હતા, ને રાજા ધનનાં ભંડાર ભરવા માટે નહિ, પણ પ્રજાનાં રક્ષણ માટે માંડલિક રાજાઓ પાસેથી કર લેતો હતો. તે રાજા નીતિનિપુણ, બલવાન, ક્ષમાવાન, ઉદાર, દયાળુ અને ગંભીર હતો. તેને શુભવતી નામની પતિવ્રતા રાણી હતી. એ રાજાની અવસ્થા મોટી થયા છતાં પણ સંતાન થયું નહિ. આ વર્ષે નહિ થયું તો આવતે વર્ષે થશે, એ વર્ષે નહિ થયું તો બીજે વર્ષે થશે, એમ આજ્ઞામાં ને આજ્ઞામાં તેના કેટલાંક વર્ષો વીતી ગયાં; તોપણ તે રાજાને સંતાનનું

પ્રાપ્ત સુખ થયું નહિ. તે રાજાએ સંતાનના સુખ માટે ઘણા ઉપાયો કર્યા, પણ તે બધા ઉપાયો નિષ્ફળ નિવડ્યા; તેથી તે પોતાના મનમાં મોટું દુઃખ માનીને રાત દિવસ ચિંતા કરતો હતો. એવામાં તે રાજાને ત્યાં એક દિવસ નારદ ઋષિ પધાર્યા. રાજાએ નારદજીને ઉત્તમ આસનપર બેસાડી, તેમના ચરણારવિંદને ધોઈ તે જળ પોતાને માથે ચઢાવ્યું, અને ઉત્તમ ઉપચારો વડે નારદજીની પૂજા કરી. પછી તે રાજા નમસ્કાર કરીને વિવેક પૂર્વક નમ્રતાથી બોલ્યો કે, 'હે કૃષ્ણનિધિ ! આજે મારે ત્યાં આપનું પધારવું થવાથી, ખરેખર માત્ર લાગ્યનો મોટો ઉદય થયો છે, એમ હું માનું છું.'

નારદજી ધર્મવીર રાજાની નિર્મળ ભક્તિ તથા ઉત્તમ શ્રદ્ધા જોઈને પ્રસન્ન થયા, અને પૂછ્યું કે, "હે રાજા ! તમે સર્વ વાતે કુશળ તો છોની ?"

રાજાએ કહ્યું, હે ઋષિરાજ ! આપની પૂર્ણ કૃપાથી હું મારા રાજ્યમાં સર્વ વાતે કુશળ છું. મારી સર્વ પ્રજા સુખી છે, મારે ત્યાં ધનનાં મોટાં ભંડાર ભરેલાં છે, વૃષ્ટિ યોગ્ય સમયે થયા કરે છે, અને હું શત્રુ રહિત નિષ્કંટક રાજ્ય ભોગવું છું, તોપણ હે દેવ ! મારા મનને એમાંનું કંઈ પણ સાડું લાગતું નથી; કારણકે મનુષ્ય પોતે રાજ્યની તથા ધન સમૃદ્ધિ વિગેરેની જેને માટે ઇચ્છા કરે છે, તે એક પુત્ર મને નથી. મનુષ્ય ઉત્પન્ન થયા પછી, દેવઋણ, રૂપિઋણ ને પિતૃઋણ, એવા ત્રણ ઋણવાળો થાય છે. હું વેદ ભણવાથી રૂપિઋણમાંથી, અને યજ્ઞો કરવાથી દેવઋણ-

માંથી મુક્ત થયો છું; પરંતુ હજી મારે માથે પિતૃઋણ રહેલું છે. તે પુત્રની પ્રાપ્તિ વિના દૂર થઈ શકે તેમ નથી. માટે, હે દેવ મહારાજ ! મને એક પુત્ર આપવા કૃપા કરો.

નારદજીએ તત્કાળ ધ્યાન ધરીને જોયું અને કહ્યું કે, હે રાજન્ ! તારા પ્રારબ્ધમાં કિંચિત્ માત્ર પણ સંતાનનું સુખ નથી, છતાં પણ તારે માટે મારા મનમાં ઘણી દયા થઈ છે, તેથી હું વૈકુંઠમાં જઈ લગવાનને કહું છું. જો લગવાન કૃપા કરશે, તો તને અવશ્ય પુત્ર થશે. રાજા બોલ્યો, હે દયાનિધે ! આપ લગવાનને પૂછીને પાછા ક્યારે પધારશો ? નારદજીએ કહ્યું કે, હમણાંજ હું જઈ છું અને પૂછીને તુરત પાછો આવું છું. એમ કહી નાદરજી નીકળ્યા, વૈકુંઠમાં ગયા, અને લગવાનને દંડવત્તમસ્કાર કરીને કહેવા લાગ્યા કે, હે પ્રભો ! પૃથ્વી ઉપર એક ધર્મ-વીર નામનો રાજા ઉત્તમ ભક્ત છે. તે સર્વ વાતે સુખી છે, પણ તેને પુત્રનું સુખ નથી. માટે, હું આપની પ્રાર્થના કરું છું કે, તેને એક પુત્ર આપવા કૃપા કરો. પ્રભુએ કહ્યું કે, તેના પ્રારબ્ધમાં પુત્રનું સુખ નથી, તે ક્યાંથી મળે ! નારદજી બોલ્યા કે, હે નાથ ! આપ તો સર્વ કંઈ કરવા સમર્થ છો. ગમે તેમ કરીને પણ તે ભક્તિમાન રાજાને એક પુત્ર આપવા દયા કરો. પ્રભુ બોલ્યા, હે નારદ ! જો હું બધાના પ્રારબ્ધ ફેરવી નાંખું, તો આ સૃષ્ટિનો કંમ ચાલે નહિ. માટે એ કામ મારાથી બની શકે તેમ નથી. નારદે ઘણાં કાલાવાલા કર્યાં, પણ પ્રભુએ નાજ કહી. ત્યારે

નારદ રૂપિ નિરાશ થઈ વૈકુંઠમાંથી પાછા ફર્યા અને રસ્તે ચાલતાં પોતાના મન સાથે વિચાર કરે છે કે, મેં કેટલા બધા કાલાવાલા કરીને કહ્યું, તોપણ પ્રભુએ એક પુત્ર આપવા જોટલી ઉદારતા કરી નહિ. તેનું શું કારણ હશે ! શું મેં કંઈ અપરાધ કર્યો છે ? ના, મેં કંઈ અપરાધ તો કર્યો નથી, છતાં ભગવાને આમ કેમ કર્યું હશે !! હશે ! માલીકનો કોઈ માલીક નથી. પ્રભુ સ્વતંત્ર છે. પ્રભુની ઇચ્છા હોય તે ખરી. રાજાનું દૈવ એવુંજ હશે, તેમાં હું શું કરું !

એ પ્રમાણે નારદજી વિચાર કરતાં કરતાં ધર્મવીર રાજાને ત્યાં આવ્યા. રાજા પણ નારદજીનુંજ ધ્યાન ધરતો હતો. તેણે નારદ રૂપિનું સન્માન કર્યું, પૂજન કર્યું, અને હાથ જોડીને પૂછ્યું કે, હે મહારાજ ! પ્રભુએ હા કહી કે ના કહી ? નારદ જોડ્યા કે, હે રાજા ! મેં તો ઘણું કહ્યું; પરંતુ તારા પ્રારબ્ધમાં નથી, તેથી પ્રભુએ તને પુત્ર આપવાની સાફ ના કહી છે. માટે હવે તું એક ચિત્તે ભજન કરીને મોક્ષના માર્ગનુંજ અવલંબન કર. તે સિવાય બીજો કોઈ કલ્યાણનો માર્ગ નથી. એવું કહીને નારદજી ચાલ્યા ગયા.

પછી, તે ધર્મવીર રાજા તથા તેની ગુણવતી રાણી પુત્રના સુખની આશા છોડી દઈ, મંત્રીઓને રાજ્યની સોંપણુ કરીને તીર્થયાત્રા કરવા નીકળી પડ્યા. તેઓ પ્રત્યેક તીર્થમાં દ્વનન કરતાં હતાં, ઘન આપતાં હતાં, સંત મહા-

તમાઓનાં દર્શન કરતાં હતાં, અને પોતાના મનમાં નિર્મળ લક્ષિતલાવ ધારણ કરીને લગવાનનું લજન કરતાં હતાં. એમ કરતાં કરતાં, તેઓ ગંગાજીના પવિત્ર તટ ઉપર જ્યાં કોઈ મનુષ્યનો વાસ નથી, એવા નિર્જન સ્થાનમાં આવી પહોંચ્યા. ત્યાં એક વૃક્ષની નીચે કોઈ અલખ નિરંજન યોગી મહાત્માને સમાધિમાં જોડેલા જોયા. રાજા તથા રાણી તેની પાસે ગયા, નમી પડયા અને તેના સન્મુખ હાથ જોડીને જોડા. થોડા સમય પછી તે મહાત્માએ પોતાનાં નેત્ર ખોલ્યાં. તે સમયે રાજાએ તથા રાણીએ મહાત્માને દંડવત્તમસ્કાર કર્યા અને કહ્યું, હે ગુરુ દેવ ! અમને તમારી સેવા કરવાની ઇચ્છા છે, માટે અમને કંઈ સેવા કરવાની આજ્ઞા આપો. મહાત્મા જોડ્યા કે, તમારાથી મારી સેવા થઈ શકશે નહિ. ઉઠો, અંહીથી જલદી ચાલ્યા જાઓ. રાજાએ નમીને કહ્યું, હે દેવ ! તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે સેવા કરીશું. દયા કરો, ને સેવા કહેવા કૃપા કરો. મહાત્મા જોડ્યા કે, જો એમજ હોય તો, મારી આજ્ઞા સાંભળો. “અંહી મારા સમક્ષ ઘણાં સુકાં લાકડાં એકઠાં કરીને સળગાવો, અને તે પ્રદીપ્ત અગ્નિમાં તમારાં વહાલાં શરીર અંપલાવી બળી મરો. એજ મારી સેવા છે.” રાજા તથા રાણી હર્ષભેર ઉઠીને લાકડાં એકઠાં કરવા લાગ્યાં, અને પરસ્પર કહેવા લાગ્યાં કે, જે નાશવંત શરીર ગમે ત્યારે પણ નાશ પામવાનું છે, તે શરીર સંતની સેવા તરીકે અગ્નિ દેવતાને અર્પણ થાય એ આપણું પરમ લાગ્ય છે. એમ જોલતાં જોલતાં તેઓએ લાકડાં એકઠાં કર્યાં, અગ્નિ સળગાવ્યો

અને શ્રી પરમાત્માનું સ્મરણ કરી, મહાત્માને નમીને જેવા અગ્નિમાં પડવા જાય છે કે, તુરત તે દયાળુ મહાત્માએ રાજાનો હાથ પકડીને અગ્નિમાં પડતાં અટકાવ્યા અને જોડ્યા, “ બસ, બહુ થયું, મેં તો તમારી પરીક્ષા કરવાને આવી આજ્ઞા આપી હતી. હવે મેં જોઈ લીધું કે, તમે પ્રભુના સત્ય ભક્ત છો. હું તમારા ઉપર પ્રસન્ન થયો છું. તમારે જે જોઈતું હોય તે માંગો. ” રાજાએ હાથ જોડીને કહ્યું, હે પ્રભો ! અમને પુત્રનું સુખ નથી, તે આપવા કૃપા કરો. મહાત્મા જોડ્યા, “ જાઓ, તમને ત્રણ પુત્રો થશે; પણ પ્રભુનું ભજન ભૂલશો નહિ. પ્રભુનું ભજન કરવું, અને સત્સંગ કરવો, એજ મોક્ષનો માર્ગ છે. તેમ કરવાથી અંતે તમે મોક્ષ પામી જશો.

ત્રણ પુત્રોની પ્રાપ્તિનું વરદાન મળવાથી રાજા તથા રાણી પોતાના મનમાં અત્યંત હર્ષ પામ્યા. અને મહાત્માની આજ્ઞા લઈ પ્રભુનું સ્મરણ કરતાં કરતાં પોતાને થેર આવ્યા. થોડાજ કાળમાં પરમાત્માની કૃપાથી મહાત્માના વચન પ્રમાણે ત્રણ પુત્રો થયાં. બંને સ્ત્રી પુરુષના અંતરમાં સુંદર ત્રણ બાલકોનાં મંદ હાસ્ય યુક્ત મધુરાં મુખડાં જોઈને નિત નિત નવો નવો આનંદ ઉભરાતો હતો. તેઓ બંને મહાત્માની આજ્ઞા પ્રમાણે સત્સંગ તથા ઇશ્વર ભજનમાં કાળ નિર્ગમન કરતાં હતાં. એવામાં એક દિવસ તે રાજાને ત્યાં પાછા અકસ્માત્ નારદ રૂપિ પદાર્થી. રાજાએ તથા રાણીએ પૂર્ણ પ્રેમથી નારદ મહાત્માની પૂજા કરી. અને ત્રણે બાલકોને લાવી નારદજીના ચરણ કમળમાં

મૂક્યાં. તે જોઈ નારદે પૂછ્યું, હે રાજન્ ! આ ત્રણ સુંદર
બાલકો કોનાં છે ? રાજા બોલ્યો, હે ગુરૂદેવ ! આપનાજ
છે. નારદે વિસ્મય પામીને પૂછ્યું, હે રાજા ! સાચું કહે,
શું આ ત્રણે પુત્ર તારાંજ છે ? રાજાએ કહ્યું કે, હા મહા-
રાજ, મારાંજ છે. આ સાંભળીને નારદ રૂપિ ઉડા વિચા-
રમાં પડ્યા. અરે ! ભગવાને તો એક પણ પુત્ર આપવાની
ના કહી હતી, ત્યારે આ ત્રણ પુત્ર કોણે આપ્યાં ! નારદ
રૂપિએ વિચાર કરી કરીને અંતે મનમાં નિશ્ચય કર્યો કે,
આ કામ પ્રભુનુંજ છે. પ્રભુ સિવાય કોઈ સમર્થ નથી.
અરે ! પણ મને આશ્ચર્ય થાય છે કે, જો આમ કરવું
હતું તો. મને ના કેમ કહી ! હુમણાંજ વૈકુંઠમાં જાઉં,
અને ભગવાનને પૂછું, પછી વાત. એમ વિચાર કરીને
નારદજી ત્યાંથી વૈકુંઠમાં આવ્યા.

વૈકુંઠવાસી ભગવાન નારદના મનની વાત જાણી ગયા
હતા. તેથી નારદના આવતાં પહેલાં શ્રી ભગવાને એવી
લીલા કરી કે, જાણે પોતાના શરીરમાં કોઈ મહાન્ વ્યાધિ
થયો હોય, ને તેને લીધે અત્યંત દુઃખ થતું હોય, તેમ
પોકાર કરતાં ભગવાન સુતા હતા. લક્ષ્મી માતા તથા
પાર્ષદો જ્યાં ભગવાનની સેવામાં હાજર હતાં, ત્યાં નારદ
જઈ પહોંચ્યા. નારદે ભગવાનનું દુઃખ જોયું, તેથી મનની
વાત તો મનમાંજ રહી અને પોતે ભગવાનની સેવામાં
તત્પર થયા. નારદ પૂછવા લાગ્યા કે, હે પ્રભો ! આપનું
આ દુઃખ શાંત થાય, એવો જે ઉપાય હોય તે કહેવા કૃપા
કરો. ભગવાન ગદ્ગદ કંઠે બોલ્યા, “ હે નારદ ! મારા

આખા શરીરમાં અદ્ભુત વેદના ધાય છે. હું બળું બળું થઈ રહ્યો છું. મને ખીજ કંઈ સમજ પડતી નથી. મેં અમૃતનું પાન કર્યું. અમૃતનું લેપન કર્યું, તોપણ આ દુઃખ મટતું નથી. હે નારદ ! તમે આવી પહોંચ્યા એ બહુ સાફ થયું; કારણ કે એનો એકજ ઉપાય છે, ને તે તમારા સિવાય ખીજ કોઈથી થઈ શકે તેમ નથી. તે ઉપાય એવો છે કે, જો કોઈ ભક્ત મહાત્મા મારે માટે પોતે પોતાને હાથે પોતાનું મસ્તક કાપીને આપે, અને જો તે મસ્તક તમે મને લાવીને આપો, તો તે મસ્તકના સ્પર્શથી મારું દુઃખ નાશ પામે એમ છે. માટે, હે નારદ ! તમે પૃથિવ પર જાઓ. ત્યાં ગંગાજળના પવિત્ર કિનારા ઉપર ઘણા મહાત્મા પુરૂષો છે. તેમાંથી જો કોઈ દયા કરશે, તો મારું કામ થઈ જશે. ”

નારદ રૂપિ તત્કાળ દોડતા ગંગાજળના તટ પર આવ્યાં. અને મહાત્માઓને પૂછવા લાગ્યા કે, શ્રી પરમાત્માને માટે પોતાને હાથે પોતાનું મસ્તક તમે કાપી આપો છો ? કેટલાકે તો એ વાત સાંભળીજ નહિ. કેટલાકે વાત તો સાંભળી લીધી, પણ માનીજ નહિ. એ વાત સાંભળીને કેટલાક હસી પડ્યા, અને કેટલાક રડવા મંડી પડ્યા. કેટલાકે ચોખ્ખી ના કહી. અને કેટલાકે વિવેકવાળી ના કહી. એક મહાત્માએ કહ્યું કે, પ્રભુને માટે મસ્તક તો આપું; પણ હું નહિ કાપું. તમે કાપીને લઈ જાઓ. નારદ તેને ના કહીને ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા. આગળ જતાં જતાં જે મહાત્માએ ધર્મવીર

રાજાને ત્રણ પુત્ર આપ્યાં હતાં, તેને જોયા. નારદે રૂપિએ તેની પાસે જઈને પૂછ્યું કે, હે મહાત્મન! વૈકુંઠાધિપતિ જગન્નાથ પરમાત્માને માટે તમે તમારું મસ્તક આપી શકશો? આવું સાંભળીને તે મહાત્મા તત્કાળ ઉઠ્યા ને હાથ જોડીને બોલ્યા, હે દેવ! હું પ્રભુનોજ છું, તો પ્રભુનું મસ્તક પ્રભુને માટે કેમ નહિ આપી શકાય? નારદે કહ્યું, હે મહાપુરુષ! તમને ધન્ય છે! તમે તમારે હાથેજ તમારું મસ્તક કાપીને મને આપો. તેજ વખતે જેમ કોઈ બળવાન મનુષ્ય વૃક્ષની શુષ્ક શાખાને એક હાથેનો ઝટકો મારીને કટકો કરી નાંખે, તેમ તે ભકત મહાત્માએ શ્રી પરમાત્માનું સ્મરણ કરીને પોતાના હાથના એક પ્રહાર વડેજ મસ્તક કાપીને આપી દીધું. નારદજી તે મસ્તક લઈને દોડતા દોડતા વૈકુંઠમાં આવ્યા, ને જીએ છે તો, પોતે પરમાત્મા સાબ સમા અનંદમાં બેઠેલા છે. પાર્શ્વે અનેક પ્રકારે સેવા કરી રહેલા છે. અને લક્ષ્મીજી ચરણ દાળી રહેલા છે. આવું જોઈને, નારદજી ઘણા વિસ્મય પામ્યા; પરંતુ ભગવાન હસીને બોલ્યા કે, હે નારદજી! તમારા ગયા પછી, જો કે મારું બધું દુઃખ એની મેળેજ મટી ગયું છે; તોપણ આટલું બધું કષ્ટ વેઠીને આ મહાત્માનું મસ્તક લાવ્યા છો, તેનો સ્પર્શ કરવાથી મને કદી પણ એવું દુઃખ નહિ થાય. એમ કહી, પોતાના પરમ ભકતનું મસ્તક પ્રભુએ પોતાના હાથમાં લીધું. અને પૂર્ણ પ્રેમથી હૃદયની સાથે દાળ્યું. પછી નારદના હાથમાં તે પાછું આપી દઈને કહ્યું કે, હે રૂપિવર્ધ! આ મસ્તક

જ્યાંથી આપ્યું હોય ત્યાં જઈ તેના ધડની સાથે જોડવાથી તે મારો પરમ પ્રિય ભક્ત પાછો સજીવન થશે. માટે તમે એ કામ હુમણાંજ કરો.

નારદે કહ્યું કે, હે પ્રભો ! મારે કંઈ આપને પૂછવું છે, તે હુમણાં પૂછું કે પછી ? પ્રભુ જોડ્યા કે, મારા ભક્તને સજીવન કરીને આવો, પછી આપણે નિરાંતે વાત કરીશું. નારદે રૂપિ પ્રભુની આજ્ઞાને માથે ચઢાવી પાછા પૃથ્વી ઉપર આવ્યા. અને પેલા ધડની સાથે મસ્તક લગાડતાંજ તે મહાત્મા સજીવન થયા, ને નારદને નમી પડ્યા.

મહાત્મા સજીવન થયા પછી જ્યારે નારદે રૂપિ વૈકુંઠમાં આવ્યા, ત્યારે પ્રભુએ હસીને નારદનો હાથ પકડી દીધો, પ્રેમથી પાસે જોસાડ્યા, અને જોડ્યા, હે નારદ ! હવે તમારે જે કહેવું હોય તે કહો. નારદે કહ્યું કે, હે ભગવન્ ! ધર્મવીર રાજાને એક પુત્ર આપવા માટે મેં તમારા ઘણાં કાલાવાલા કર્યાં હતાં; તોપણ તમે મને ના કહી હતી. હુમણાં તે રાજાને ત્રણ પુત્ર થયાં છે. તેથી મારે પૂછવાનું એજ છે કે, મને કેમ ના કહી હતી ? ભગવાન જોડ્યા કે, હે નારદ ! તે ત્રણ પુત્ર મેં નથી આપ્યા. આ સાંભળીને નારદ બહુ આશ્ચર્ય પામીને જોડ્યા, હે નાથ ! જ્યારે તમે નથી આપ્યા, ત્યારે તમારા કરતાં પણ એવો કોણ મોટો છે, કે જેણે તે રાજાને ત્રણ પુત્ર આપી દીધા ? ! ભગવાને કહ્યું કે, જેણે મસ્તક આપ્યું છે, તેણે પુત્ર આપ્યા છે. હે નારદ ! જે મારે માટે પોતાનું મસ્તક પણ આપી દેવા તૈયાર છે, તેવા મારા ભક્ત મહા-

તમાનું વચન મારે અવશ્ય પાળવું પડે છે. તમે પણ ભકત હતા, છતાં મારે માટે તમે તમારું મસ્તક આપી શક્યા નહિ; તેથી તે રાજાને તમે પુત્ર આપી શક્યા નહિ, અને મને પૂછવા આવવું પડ્યું. હે નારદ ! હવે તમે સમજી ગયા હશે કે, મારા કરતાં પણ મારા ભકત મહાત્માઓનો મહિમા ઘણો મોટો છે. નારદજી શ્રી હરિનો સદુપદેશ સમજી ગયા. અને પરમાત્માનાં ચરણમાં પડી વારંવાર અપરાધની ક્ષમા માંગીને શાંત થયા.

મહાસતી સાવિત્રી યમદેવતાને કહેવા લાગી કે, હે પ્રભો ! આપ પણ તેવાજ મોટા સત્પુરુષ છો. સાક્ષાત્ શ્રી પરમાત્મા કરતાં પણ વિશેષ પ્રભાવશાલી છો. આપ જેવા મહાત્માઓનાં વચનને પોતે ભગવાન પણ ફેરવી શકતા નથી. પ્રારબ્ધમાં હતું તેમ થયું, અને હશે તેમ થશે, એમ માનીને અજગરની પેઠે પડી રહેનારનું ફ્રેઇ પણ કાર્ય સિદ્ધ થઇ શકતું નથી.

મૃદૈઃ પ્રકલ્પિતં દૈવં તત્પરાસ્તે ક્ષયંગતાઃ ।

પ્રાજ્ઞાસ્તુ પૌરુષાર્થેન પદમુક્તમતાં ગતાઃ ॥

દૈવની કલ્પના તો મૂર્ખ લોકોએ કરેલી છે. જેઓ દૈવ પરાયણ થાય છે, તેઓ નાશ પામે છે. બુદ્ધિમાન લોકો પોતાના પુરુષાર્થ વડેજ ઉત્તમ પદને પામી ગયા છે.

ભોક્તા તૃપ્યતિ નાભોક્તા ગંતા મચ્છતિ નાઽગતિઃ ।

વક્તા વક્તિ ન ચાવક્તા પૌરુષ સફલં નૃણામ્ ॥

જે ભોજન કરે છે તેજ તૃપ્તિ પામે છે, પણ ખીજની તૃપ્તિ થતી નથી. જે ચાલે છે તેજ સ્થાન પર પહોંચે છે, પણ ખીજે પહોંચતો નથી. અને જેનામાં બોધવાની શક્તિ છે તેજ બોલી શકે છે, પણ ખીજે બોલી શકતો નથી. એ પ્રમાણે પુરુષાર્થજ સર્વત્ર સફલ થતું પ્રતીત થાય છે.

આવું ઉત્તમ જ્ઞાન સમજી લઇ, જે લોકો પ્રબળ પુરુષાર્થ વડે પોતાના અંચળ મનનો નિગ્રહ કરીને, આપ જેવા દયાળુ સત્પુરુષોનું શરણ ગ્રહણ કરે છે; તેઓના મનમાં રહેલી વાસનાનું ખીજ બળી જાય છે, સર્વ મનો-રથો પરિપૂર્ણ થાય છે, અને પરબ્રહ્મ પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરીને તેઓ દુર્લભ મોક્ષ પામે છે.

હૈ દીનબંધો ! આપ જેવા દયાળુ કોઇ નથી. હૈ વૈવસ્વત ! આપ વિવસ્વાન્ ભગવાનના પ્રતાપી પુત્ર છો. તેથી વિદ્વાનો આપને વૈવસ્વત કહે છે. “સૂર્ય આત્મા જગતસ્ત-સ્થુષ્ઠ” એ વેદવચન પ્રમાણે આપના પિતા સૂર્ય સંપૂર્ણ જગતના આત્મા છે. તે સૂર્યનાજ આપ પુત્ર છો. તેથી સૂર્યના જેવાજ આપના ઉત્તમ આચરણ છે. પોતાના ધર્મ પ્રમાણે આચરણ કરનારા ઉપર, જેમ સૂર્ય દેવ સંતુષ્ટ થઇ, અજ્ઞાન રૂપી અંધકાર મટાડી આત્મજ્ઞાનનો નિર્મળ પ્રકાશ અર્પણ કરે છે; તેમ આપની વૃત્તિ પણ તેવીજ છે. તેથી સમગ્ર પ્રજા મર્યાદામાં રહીને સ્વધર્મનું પાલન કરે છે. તે ઉપરથી આપનું ‘ધર્મરાજ’ એવું નામ પણ સુવિખ્યાત છે. હૈ દીનદયાળુ ! મનુષ્ય જેટલો પોતાનો પણ વિશ્વાસ કરતો નથી, તેટલો સત્પુરુષનો વિશ્વાસ કરે છે;

કારણકે સત્પુરૂષો પોતાના શરણમાં આવેલાં દીન જનોનું રક્ષણ કરે છે અને તેના સર્વ મનોરથો પૂર્ણ કરે છે. માટેજ, હું આપના ઉપર વિશ્વાસ રાખીને આપની પાછળ પાછળ આવું છું. હે કૃપાનાથ ! આપના મનમાં કદાચ એવો વિચાર થાય, કે હું પાછળ આવવાની ના કહું છું, તે માફ કહેવું માનતી નથી. અને તેથી કદાચ આપને કોપ થવાનો પણ સંભવ છે; પરંતુ મને સંપૂર્ણ ભરોસો છે કે, આપનો કોપ માફ ક'ઈ પણ નુકશાન કરનાર નથી, પણ ઉઘટો લાલજ થશે. પંડિતો એવું કહે છે કે:-

न भवति भवति च न चिरं भवति चिरं चेत् फले
विसंवादी ।

કોપઃ સત્પુરુષાણાં તુલ્યઃ સ્નેહેન નીવાનામ્ ॥

નીચ મનુષ્યો સ્નેહ કરતાંજ નથી. જો સ્નેહ કરે છે, તો તે લાંબો વખત ટકતો નથી. જો લાંબો વખત ટકે છે, તો તેનું પરિણામ સાફ આવતું નથી. તેવીજ રીતે સત્પુરૂષ કોપ કરતાંજ નથી. જો કોપ કરે છે, તો તે લાંબો વખત ટકતો નથી. ને જો સત્પુરૂષનો કોપ લાંબો વખત ટકે છે, તો તેનું ફળ ઘણું સાફ મળે છે. અર્થાત્ જેવો નીચ જનોનો સ્નેહ હોય છે, તેવો સત્પુરૂષનો કોપ હોય છે. માટે, પ્રભો ! હું આપની શરણાગત રાંક અમળા આપના ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખીને નિર્ભયપણે પાછળ પાછળ આવું છું.

ચોથું વરદાન.

સાવિત્રીની ઉત્તમ વાણી શ્રવણ કરીને યવમદેતા પ્રસન્ન થયા, ને યોદ્ધા, હે પતિપ્રિયે ! હે લાઘ્યણ્યનિધે ! તારાં વચનો અતિ શ્રેષ્ઠ છે. હે વત્સે ! તને એક વાર વરદાન આપતી વખતે હું વિચાર કરું છું કે, હવે બીજું વરદાન આપવું નથી; પરંતુ તારી ઘણી મૃદુ મનોહર યોગ્ય વાણી શ્રવણ કરતાંજ માફ મન દ્રવીભૂત થઈ જાય છે અને તેથી હું તને વરદાન આપું છું. હમણાં પણ:—

સાખી.

“ પ્રસન્ન થઈને કહું છું તુજને, ધન્ય ધન્ય મહા ભાગરે ”

“ પતિ જીવન વિનાનો બીજો, ચોથો વર પણ માંગરે ”

તે સમયે સાવિત્રીએ માગ્યું કે;—

तनयाः सनयाः संतु शतं सत्यवतो मयि ।

औरसा धर्मरूचयश्चतुर्थेयं ममार्थना ॥

“ હે પિતાજી ! આપ તો મહાન્ દયાળુ છો. હે દેવ ! આપ મને એવું આપો કે, લોકો મને વંધ્યા કહે નહિ. અર્થાત્ ઉભય કુળનો ઉદ્ધાર કરનાર, બલવાન, બુદ્ધિશાલી, તેજસ્વી અને ધર્મનિષ્ઠ એવા સો પુત્રો મને મારા સત્યવાન પતિથી થાય; અને જગતના લોકો મને પુત્રવતી શુશ્રુવતી સૌભાગ્યવતી અને મંગળમહેશ્વરી તુલ્ય મહાસતી કહે, એવું કરો. હે અનાથના નાથ ! કુળ વિનાનું વૃક્ષ, ભગવાનની કથા વિનાનું ઘર, હરિ-ભજન વિનાનું મુખ અને

સુપુત્ર વિનાનો વંશ પવિત્ર નથી. હે પિતાજી ! હું તમારી રાંકડી કન્યા અંહી સુધી તમારી સાથે આવી છું. માટે, મને નારાજ કરશો નહિ.” સાવિત્રીની અત્યંત મનોહર વાણી સાંભળીને પ્રસન્ન થએલા ચમરાબાના મુખમાંથી “તથાસ્તુ” એવો આશીર્વાદ નીકળ્યો. તથાસ્તુ કહીને તુરત બોલ્યા કે, હે પુત્રી ! બસ, ઘણું થયું. હવે તું અંહીથી પાછી ફર.

તે સમયે સાવિત્રી હાથ જોડીને નમ્રતાથી બોલી, હે કંઈલાસાગર ! મારો અપરાધ ક્ષમા કરો. અને મારી પ્રાર્થના શ્રવણ કરવા કૃપા કરો.

સત્પુરૂષો સત્યસ્વરૂપ છે,

ને

ગરીબનાં બેલી છે.

પદ.

(રાગ-ભીમપલાસી. તાલ-ત્રિતાલ.)

શાંત કરે તે સંતો સાચાં, સત્ય વાત સમજાવેરે,
સંકટ કાપી ને સુખ આપી, અવિચળ રાજ અપાવેરે-શાંત૦ રેક.
જ્ઞાન-જલાશયના જળથી જન, નિત નિત જે નવરાવેરે;
શમ દમ શાંતિ સુંદર ભોજન, ખંતે બહુ ખવરાવેરે-શાંત૦ ૧
કામ ક્રોધ મદ લોભ મોહને, બ્રાહ્મિ-ભૂત ભગાવેરે;
પાપ પુંજને બાળી નાંખી, અખંડ જ્યોત જમાવેરે-શાંત૦ ૨.

અજ્ઞાન ટાળી મન અજવાળી, તૃષ્ણા તુરત તગવેરે;

સાંનની શક્તિ શ્રદ્ધા ભક્તિ, શ્રી ભગવાન ભગવેરે-શાંત ૭

પરમ પુણ્યનો ઉદય થાય તો, સંત સંગ બની આવેરે;

સંતદાસ કહે દીનાનાથ પ્રભુ, આપ રૂપ ઓળખાવેરે-શાંત ૪

હે દેવ ! સત્પુરૂષોની સત્યતા અને ઉદારતાનેજ આધારે દિવસ ભૂષણ સૂર્યનારાયણ અખિલ વિશ્વને પ્રકાશ આપી રહેલા છે. અને સર્વનું પાલન કરનારી પૃથ્વી સ્થિર રહેલી છે. જગતના સર્વ લોકો સત્પુરૂષોનીજ સહાયતા લે છે. સત્પુરૂષોનેજ લોકો પોતાનું દુઃખ જણાવે છે, અને સુખનો માર્ગ જણીને પોતાનું દુઃખ દૂર કરે છે. સત્પુરૂષના ઉપરજ વિશ્વાસ રાખવામાં આવે છે. કેમકે સત્પુરૂષોજ સર્વ કંઈ કરવા સમર્થ છે. અને ગરીબોનાં બેલી છે.

પદ.

(રાગ-પરજ. તાલ-ત્રિતાલ.)

સાચાં સંત ગરીબનાં બેલી,

વિપદ વિદારે બેલી-સાચાં ૮૬.

શરણાગત સ્વીકાર કરી પછી, મેલે નહિ અડસંઘી-સાચાં ૧

સંત કૃપાથી કશું કંઈ નહિ, સરળ વાત સૌ રહેલી-સાચાં ૨

જે જોષએ તે આપે સતો, ભજન રંગમાં રેલી-સાચાં ૩

દીનાનાથ લે સંત સુધારી, છેક બાજુ બગડેલી-સાચાં ૪

હે ભગવન્ ! સત્પુરૂષો સત્ય સંકલ્પવાળા હોય છે, સંતો સત્ય સ્વરૂપ હોય છે, અને સાચાં સંતો સદા સત્યનુંજ અવલંબન કરીને સત્ય વચન બોલે છે.

સત્યનું સેવન કરવું, એજ ઉત્તમ જ્ઞાન છે.

શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે,
 નહિ સત્યાત્પરો ધર્મો નાનૃતાત્પાતકં પરમ્ ।
 નહિ સત્યાત્પરં જ્ઞાનં તસ્માત્સત્યં સમાચરેત્ ॥

સત્ય બોલવા જેવો બીજો કોઈ મોટો ધર્મ નથી, ને
 અસત્ય વદવા જેવું બીજું કોઈ પ્રાપ્ત નથી, અને સત્ય
 જેવું બીજું કોઈ શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન નથી. મોટે સત્યનુંજ આચરણ
 કરવું જોઈએ.

समूलो वा एष परिशुष्यति योऽनृतमभिवदति ॥
 (प्रश्नोपनिषद्)

જે પુરૂષ મિથ્યા ભાષણ કરે છે, તે મૂળ સહિત નાશ
 પામે છે.

अश्वमेधसहस्रं च सत्यं च तुलया धृतम् ।
 अश्वमेधसहस्राद्धि सत्यमेकं विशिष्यते ॥

એક સમયે પ્રહ્લાદજીએ તુલાની એક તરફ હજાર
 અશ્વમેધ ચરણનું ફળ મૂક્યું, અને બીજી તરફ કેવળ સત્ય
 ભાષણના ફળને મૂક્યું, અને પછી તોળી જોયું, તો સત્ય
 બોલવાનું ફળ હજાર અશ્વમેધના ફળ કરતાં પણ અધિક
 થયું હતું.

હો દેવ ! જો કોઈ સત્યવાદી મનુષ્ય સત્યનો કદી
 પણ ત્યાગ કરે નહિ, તો તે મનુષ્યને કાલ, કર્મ, વિદ્યા,
 દોષ, ગ્રહ વિગેરે કોઈ પણ સતાવી શકતું નથી.

જ્યાં સત્ય છે ત્યાં સર્વ છે.

એક સત્યવાદી રાજા હતો. તેની એવી પ્રતિજ્ઞા હતી કે, પ્રાણાંત સંકટ આવી પડે, તોપણ સત્યનો ત્યાગ કરવો નહિ. તે રાજાને એક સમે કોઈ મોટા રાની મહાત્માનો સમાગમ થયો. રાજાએ તે મહાત્માને નમીને નમ્રતાથી પૂછ્યું કે, હે ગુરુમહારાજ ! લક્ષ્મી, ચશ, ધર્મ, નીતિ, દયા, ક્ષમા, શાંતિ, શ્રદ્ધા, ભક્તિ અને જ્ઞાન વિગેરે સર્વ સદ્ગુણો, જેનું આચરણ કરવાથી મારે ત્યાં નિરંતર રહે, તેનું આચરણ કરવાનો ઉપદેશ આપવા કૃપા કરો. ગુરુજી બોલ્યા, હે શિષ્ય ! “સત્યં વદ” “સર્વં સત્યે પ્રતિષ્ઠિતમ્” તું નિરંતર સત્ય બોલણું કર. સત્યમાંજ સર્વ સિદ્ધિઓ છે. રાજાએ કહ્યું કે, હે ગુરુદેવ ! ઘણા લાંબા સમયથી મારી એવી પ્રતિજ્ઞા છે કે, પ્રાણાંત સંકટ આવે તો પણ, સત્યનો ત્યાગ કદી પણ કરવો નહિ. આ સાંભળીને ગુરુજી પ્રસન્ન થઈને બોલ્યા કે, હે રાજા ! બસ, એટલુંજ સમજી રાખ કે “જ્યાં સત્ય છે ત્યાં સર્વ છે” તે રાજાએ ગુરુના વચનને સ્વીકારી લીધું, અને ગુરુ મહારાજના ચરણમાં પોતાનું મસ્તક મૂકીને દંડવત્ નમ્યો.

કેટલોક વખત ગયા પછી તે રાજાએ પોતાના નગરમાં એક નવું બજાર નિર્માણ કર્યું અને સર્વ લોકોને એવું જણાવ્યું કે, જો કોઈ કારીગર આ બજારમાં કોઈ કીમતી વસ્તુ વેચવા આવશે, અને જો સાચકાળ સૂધીમાં

કોઈ તે વસ્તુ લેશે નહિ, તો હું પોતે તેની પુરેપુરી કિંમત આપીને લઈશ. તેથી તે બજારમાં અનેક લોકો અનેક પ્રકારની ઘણા મૂલ્યવાળી વસ્તુઓ વેચવા આવવા લાગ્યા. રાજા પણ દરરોજ સાયંકાળે તે બજારમાં જતા હતા, અને જે વસ્તુને કોઈ લઈ શકતા નહિ, તે વસ્તુની કિંમત આપી પોતે લેતા હતા.

થોડા વખતમાં તે બજાર ઘણું પ્રખ્યાત થયું. એવામાં એક દિવસ કોઈ લુહાર કારીગર શની દેવતાની સુંદર મૂર્તિ બનાવીને ત્યાં વેચવા આવ્યો. એ કંઈ મૂર્તિ છે ? એનો શું ગુણ છે ? અને એની કિંમત કેટલી છે ? વિગેરે વાતો વિષે લોકો તે કારીગરને પૂછવા લાગ્યા. સર્વ લોકોને તે કહેવા લાગ્યો કે, આ શની દેવતાની મૂર્તિ છે, એની કિંમત એક લાખ રૂપીઆ છે, અને એ મૂર્તિ જેને ત્યાં રહેશે, તેનું સર્વ કંઈ નાશ પામી જશે. આવું સાંભળીને તે મૂર્તિ કોઈએ લીધી નહિ. એટલુંજ નહિ, પણ લોકોનાં ટોળેટોળાં એકઠાં થઈ વાતો કરવા લાગ્યા કે, “આ મૂર્તિ રાજા પણ લેશે નહિ; પરંતુ જો લેશે નહિ, તો અસત્યનું પાપ લાગશે. અને લેશે તો રાજાનું સર્વસ્વ નાશ પામશે. માટે, સાયંકાળ સુધી અંદી ઉભા રહી, આપણે જોઈનેજ બંધએ, કે રાજા લે છે કે નહિ.” એમ કરતાં કરતાં બજારમાં લોકોની મોટી ભીડ થઈ ગઈ. એટલામાં સંધ્યાકાળ થયો કે તુરત રાજા આવ્યા. બજારમાં લોકોની મોટી ભીડ જોઈને, જ્યારે રાજાએ કારણ પૂછ્યું; ત્યારે લોકોએ તે

મૂર્તિની વાત કહી. રાજા તે વાત સાંભળીને પેઢાં કારીગર પાસે આવ્યા, ને બધી હકીકત બરાબર જાણીને તત્કાળ એક લાખ રૂપિયા આપી દીધા. અને તે મૂર્તિ પોતાને બેર લઈ ગયા.

શની દેવતાની મૂર્તિ બેર આવી કે, સૌથી પહેલાં તે સત્યવાદી રાજાની પાસે લક્ષ્મીજી આવીને બોલ્યા કે, હું જાઉં છું. રાજાએ પૂછ્યું, કેમ? લક્ષ્મીએ કહ્યું કે, જ્યાં શની દેવતા હોય ત્યાં હું નહિ રહું. રાજાએ કહ્યું કે, તમારે જવું હોય તો ભલે જાઓ. એજ પ્રમાણે એક પછી એક ધર્મ, નીતિ, દયા, ક્ષમા, શાંતિ, શ્રદ્ધા વિગેરે સધળાં પોતાનાં રૂપ ધારણ કરીને તે સત્યવાદી રાજાની પાસે પ્રકટ થયા, અને જવાનું જણાવીને ચાલ્યા ગયા. રાજાએ પણ તે બધાને જવા દીધા. પણ પાછળથી જ્યારે સત્યદેવ આવ્યા, અને રાજાને કહીને જવા લાગ્યા; ત્યારે તે રાજાએ તત્કાળ સત્યદેવનો હાથ પકડી લીધો, ઉભા રાખ્યા, અને નમીને બોલ્યા કે, હે દેવ! આપની હિંમત પર તો હું શની દેવતાને બેર લાવ્યો છું. અને તે પણ ખાસ કરીને આપને રાખવાને માટેજ. એક તમને નહિ જવા દેવા માટે તો, જે ગયા તેને મેં જવા દીધા છે. મારા ગુરૂ મહારાજે મને કહ્યું છે કે, “જ્યાં સત્ય છે ત્યાંજ સર્વ છે” માટે, તમને નહિ જવા દઉં. હે દેવ! મને સંપૂર્ણ ભરોસો છે કે, જો તમે જશો, તો મારું સર્વ જશે. ને તમે રહેશો, તો મારું સર્વ રહેશે. હે પ્રભો! તમે સૌથી મોટા દેવ છો, એમ સમજીને હું તમારો ભક્ત થયો છું. અને નિરંતર

તમારી ભકિત કંઈ છું. હે ભક્ત વત્સલ ! હું તમને કદી પણ જવા દેવાનો નથી. આવા નિર્મળ પ્રેમનાં-વચનો શ્રવણ કરીને સત્યદેવ પ્રસન્ન થયા, અને બોલ્યા કે, મેં તો તારા પ્રેમની પરીક્ષા કરવા માટેજ જવાનું કહ્યું હતું. જે કોઈ મારો ત્યાગ કરતો મથી, તેનો ત્યાગ હું પણ કદી કરતો નથી. હે ગુરુભક્ત ! તારા ગુરુજીએ તને એમ કહ્યું હતું, તેમ તું પ્રત્યક્ષ જોશે કે “જ્યાં સત્ય છે ત્યાં સર્વ છે” એમ કદીને સત્યદેવ તે રાજાને ત્યાં રહ્યા. એક સત્ય રહેવાથી લક્ષ્મી, ધર્મ, નીતિ, ભકિત, દયા, ક્ષમા, દાન, દીનતા, શમ, દમ, શાંતિ, શ્રદ્ધા વિગેરે સર્વને પાછું આવવું પડ્યું. એટલુંજ નહિ, પણ સત્યના પ્રભાવને લીધે શની દેવતા રાજાનું કંઈ પણ અનિષ્ટ કરી શક્યા નહિ. તેથી તે રાજા પોતાની સમગ્ર પ્રજાને વારંવાર એજ ઉપદેશ કરતા હતા કે, “સત્યને સેવો, સત્યને સેવો, જ્યાં સત્ય છે ત્યાં સર્વ છે.”

पुत्रैर्दारैर्धनैर्वापि नानाविद्याविभूतिभिः ।

रक्षणीयं हि सत्त्वं च नानृतात्पातकं परम् ॥

સ્રી, પુત્ર, ધન અને નાના પ્રકારની વિદ્યા તથા વિભૂતિ વડે પણ સદા સત્યનું રક્ષણ કરવું જોઈએ, કેમકે અસત્ય જેવું બીજું કોઈ મોટું પાપ નથી. શ્રી સચ્ચિદાનંદ પરબ્રહ્મનું સ્વરૂપ ત્રણે કાળમાં નિત્ય તથા સત્ય છે. માટે સત્યને તજવું નહિ. શાની મહાત્માઓ તો એમજ સમજે છે કે:--

શ્રી પરમાત્મા સત્યસ્વરૂપ છે.

એક નગરની બહાર બે મહાત્માઓ ગુરૂ શિષ્ય રહેતા હતા. તે નગરના રાજાને સંતાન થતું નહોતું. તેથી રાજા તે મહાત્માઓની ઘણી સેવા કરતો હતો; પરંતુ તેણે કંઈ પણ વખતે તેમની પાસે પુત્ર માંગ્યો નહોતો. તે બંને મહાત્માઓ મોટા યોગીશ્વર જેવા સમર્થ હતા. એક દિવસ શિષ્ય મહાત્મા રાજાની ઉપર પ્રસન્ન થઈને બોલ્યા, હે રાજા! જે તમારી ઇચ્છા હોય તે વરદાન માંગી લ્યો. રાજાએ કહ્યું કે, હે મહારાજ! આપની કૃપાથી બધું છે, પણ પુત્ર નથી. માટે એક પુત્ર આપવા કૃપા કરો. શિષ્યે કહ્યું, જાઓ, તમારે ત્યાં એક પુત્ર થશે. વરદાન મળવાથી રાજા મનમાં હર્ષ પામતો બંને મહાત્માઓને નમીને પોતાને બેર ગયો. પછી ગુરૂ શિષ્યને કહેવા લાગ્યા કે, હે શિષ્ય! તે વિચાર કર્યા વિના રાજાને પુત્ર થવાનું વરદાન આપી દીધું, તે બહુ ખોટું કામ કર્યું છે. સમાધિ કરીને જો. રાજાના પ્રારબ્ધમાં પુત્ર છેજ નહિ. શિષ્યે તત્કાળ સમાધિ કરીને જોયું, ત્યારે માલૂમ પડ્યું કે, રાજાના પ્રારબ્ધમાં પુત્ર છેજ નહિ.

શિષ્યને ચિંતાતુર જોઈને ગુરૂ બોલ્યા કે, ભાઈ! ચિંતા કરવાથી કંઈ વળવાતું નથી. હવે જો તું પરમાત્માનો સાચો ભક્ત હોય તો ગમે તેમ કરીને પણ રાજાને ત્યાં પુત્ર થાય એવું કર. નહિ તો તું અસત્યવાદી મોટો

પાપી થશે. સત્યનો ત્યાગ કરવો તે પરમાત્માનો ત્યાગ કરવા જેવું છે; કારણ કે “શ્રી પરમાત્મા સત્યસ્વરૂપ છે” આ સાંભળીને શિષ્ય થરથર ધ્રુજવા લાગ્યો, આંખમાંથી અશ્રુ પાડવા લાગ્યો, અને ગુરૂમહારાજના ચરણમાં પડીને બોલ્યો કે, હે ગુરૂદેવ ! આપ કૃપા કરીને કોઈ એવો ઉપાય બતાવો, કે જેથી રાજાને ત્યાં પુત્ર થાય અને હું સત્યથી બ્રહ્મ થાઉં નહિ. ગુરૂએ કહ્યું કે, હે શિષ્ય ! ઉપાય તો એજ છે કે, યોગબળ વડે તું તારા આ શરીરનો ત્યાગ કરીને રાજાને ત્યાં તું પોતે જન્મ લે. તે સિવાય તારું બોલેલું વચન સત્ય કરવાનો બીજો માર્ગ નથી. શિષ્ય પોતાનું બોલેલું વચન સત્ય કરવા માટે, ગુરૂજીની આજ્ઞાનુસાર તત્કાળ પોતાના શરીરનો ત્યાગ કરીને રાજાને ત્યાં પુત્ર રૂપે ઉત્પન્ન થયો. બુઓ ! પોતાનું બોલેલું વચન સત્ય કરવાને તે મહાત્માએ ગર્ભવાસનું કંઠણ દુઃખ પણ સહન કર્યું ! જગતમાં જે મનુષ્ય કોઈ પણ કાળે સત્યથી બ્રહ્મ થતો નથી, તેજ મોટો મહાત્મા છે.

આવિત્રી યમદેવતાને કહે છે કે, હે દેવ !

उदयति यदि भानुः पश्चिमे दिग्बिभागे
प्रचलति यदि मेरुः शीततां याति वह्निः ।
विकसति यदि पद्मं पर्वताग्रे शिलायां
न भवति पुनरुक्तं भाषितं सज्जनानाम् ॥

કદાચ સૂર્યને! ઉદય પશ્ચિમ દિશામાં થાય, મેરુ-પર્વત ચક્રાયમાન થાય, અગ્નિ શીતળ થઇ જાય, અને કદાચ

પર્વતની ઉપર કમળનું પુષ્પ ઉગે; તોપણ સરપુડેપોતું
ઝાલેલું વચન ફરતું નથી. માટે, મારા પતિથી સો પુંજ
થવાનું આપે જે વરદાન આપ્યું છે, તે ઝાલેલું વચન
સત્ય કરો. અને મારા પતિ મને અર્પણ કરવા કૃપા કરો.

માયાનો મહિમા

મમદેવતા બોલ્યા, હે કન્યકે! તું તારા પતિને માટે
આટલી બધી આતુર કેમ થઈ છે? જરી વાત તો એ
છે કે, કોઈ સ્ત્રીને કોઈ પતિ નથી, ને કોઈ પતિની કોઈ
સ્ત્રી નથી. એ તો કેવળ માયાની ધુંચવણી છે. અરે! એ
માયા તો મોટા જ્ઞાનીના ભાનને પણ ભૂંટાવી દે એવી
જખરી ઠગારી છે. અહો! એ માયામાં ફસીને તું પણ
તાઈ ભાન ભૂલી ગઈ છે!!!

પદ.

(“મારે ઘેર આવજોરે, મારા મનમાન્યા મોહનજી” એ રાહ.)

જખરી બડી ઠગારીરે, કેવું ભાન બુલાવે માયા
મોટા મોટા યોગીઓને, માયાના વા વાયા;
સ્વપ્ન સરીખા સંસારે, માયાથી નહિ ધરાયા—જખરી• ૧
ત્રિવિધ તાપથી તપ્ત ત્રિપથના, તેજની મંદી તળાયા;
લલા લલા ભૂલીને લવમાં, ભટકીને ભરમાયા—જખરી• ૨
તન ધન ધામ તમામ કાનું ને, કાણું જનક કાણુ જાયા;
સતો સહુ સમજાવે બહુ પણ, આત્મા નહિ ઓળખાયા—જખરી• ૩
માયાના રંગે રંગાયા, હાલા હાકે ઠગાયા;
આત્મજ્ઞાન નિર્મળ ગંગામાં, વીરલા નર કાઈ નહાયા—જખરી• ૪

માયામાં સૌ મથી પચાને. જળ વિષે જકડાયા;

દીનાનાથ પ્રભુ કૃપા વિના કોઈ, માયા પાર ન પાયા—જખરી ૦ ૫

અહોં માયાબલં વિષ્ણોઃ સ્નેહબદ્ધમિદં જગત્ ।

કસ્ય કે પતિયુગ્રાયા મોહ યથા હિ કારણમ્ ॥

‘અહો ! ભગવાનની માયાનું’ જળ કેલું અદ્ભુત છે !
આપું’ જગત સ્નેહ રૂપ સાંકળથી બંધાઈ ગયેલું છે !
પતિ પુત્ર વિગેરે કોણ કોનાં છે ! કોઈ કોઈનું નથી; છતાં
મારાં માનવામાં આવે છે, તેમાં મોહ (અજ્ઞાન) એજ
‘કારણ’ છે.

હે સાવિત્રી ! આ આપું’ જગત માયાના બંધનમાં
બંધાઈને રહેલું છે. સ્થાવર જંગમરૂપ આપું’ જગત માયા
રૂપી યંત્રને લીધે ચાલે છે. આ જગત જે જગતરૂપે દેખાય
છે તે, માયાનોજ પ્રભાવ છે. જેમ દેહ તથા ઇન્દ્રિયાદિકની
ઉત્પત્તિનો નિર્ણય થઈ શકતો નથી, તેમ અન્ય સંપૂર્ણ
પદાર્થોની ઉત્પત્તિનો પણ નિર્ણય થઈ શકતો નથી. એટ-
લાજ માટે, મોટા મોટા મહાત્માઓ આ જગતને ઇંદ્રજાલ
કહે છે. અર્થાત્ જગત્ માયિક છે, એમ તેઓ માને છે,
ને મનાવે છે.

પતસ્માત્કિમિવેંદ્રજાલમપરં ચન્નર્ભવાસ્થિત ।

રેતશ્ચેતતિ હસ્તમસ્તકપદપ્રોઙ્ગતનાનાંકુરમ્ ॥

પર્યાયેણ શિશુસ્થયૌવનજરાત્રેવૈરનેકૈર્વૃત્તમ્ ।

પશ્યત્યતિ શૃણોતિ જિઘ્રતિ તથા ગચ્છત્યથાગચ્છતિ ॥

(પંચદશી)

વિચાર કરીએ તો, દેહાદિકની ઉત્પત્તિનો નિર્ણય કોઈ પ્રકારે થઈ શકતો નથી. વીર્ય તો સફેદ ઘાટાં જલ જેવું હોય છે. તે વીર્ય આર્તવ સાથે ગર્ભાશયમાં જાય છે, ત્યાં દેહ બંધાય છે, તેમાં ચૈતન્ય આવે છે, હાથ, પગ, મુખ, નાક, કાન અને મસ્તકાદિ અવયવો એ વીર્યમાંથી બંધાય છે, પછી તે શરીર દશ મહિના સુધી ગુપ્ત સ્થળમાં, કે જ્યાં કોઈની દ્રષ્ટિ પહોંચતી નથી, ત્યાં આહારવિહાર વગર પડયું રહે છે, પછી તેનો જન્મ થાય છે. તે શરીર થોડા કાળ પર્યંત બાલક કહેવાય છે, પછી યુવાન કહેવાય છે, ને ત્યાર પછી વૃદ્ધ કહેવાય છે. એજ શરીર જોવું, ખાવું, પીવું, સાંભળવું, સુંઘવું, આવવું, જવું, ગ્રહણ કરવું, શયન કરવું, વિચાર કરવો, ચાદ રાખવું, સુખ દુઃખ અનુભવવું વિગેરે અનેક ક્રિયા કરે છે. વળી એજ શરીરથી બીજાં શરીરો ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે હવે બાળગરની બાદુગિરિ જેવું આ માયારૂપ ઇંદ્રજાલનું જે આશ્ચર્ય છે, તે કરતાં બીજું વધારે શું આશ્ચર્ય હોય? અર્થાત્ એજ મોટું આશ્ચર્ય છે. એ માયાનો પાર કોઈ પામી શકતું નથી.

માયાનું સ્વપ્ન.

એક સુતંદ નામના મુનિ હતા. તેઓ ગંગાજીના તટ ઉપર થોડેક દૂર એક પર્ણકુટી કરીને રહેલા હતા. તે મુનિ મહાશય મોટા વિદ્વાન, યોગી, તપસ્વી, જ્ઞાની ને પ્રભુના ભક્ત હતા. એક દિવસ તે મુનિ ગંગા ઉપર

સ્નાન કરવા ગયા. ત્યાં સ્નાન કરીને સંધ્યા કરી, તર્પણ કર્યું અને પ્રભુની માયાનો વિચાર કરવા લાગ્યા. વિચાર કરતાં કરતાં મનમાંથી એવો ઉદ્ગાર નીકળ્યો કે, હે ભગવન્ તમે તમારી માયાનું એકવાર મને દર્શન કરાવવા કૃપા કરો ! હે પ્રભો ! મને તમારી માયા જોવાની ઇચ્છા છે.

એ પ્રમાણે ભગવાનની પ્રાર્થના કરતાંજ તે મુનિ મહારાજનું એકદમ મૃત્યુ થયું. તેનો જન્મ ચંડાળને ત્યાં થયો. ચંડાળના અવતારમાં તેણે અનેક પ્રકારનાં હિંસાનાં કર્મો કર્યાં. પછી તે ચંડાળને એવું દુઃખ પડ્યું કે, સર્વ કુટુંબનો નાશ થયો. તેથી તેને કંઈ સાડું લાગ્યું નહિ. છેવટ તે ચંડાળ પોતાનું ગામ તથા ઘર છોડી દઈને પરદેશ નીકળી પડ્યો. પરદેશમાં ફરતાં ફરતાં કોઈ નગરમાં જઈ પહોંચ્યો. ત્યાંનો અપુત્રવાન્ રાજા મરણ પામવાથી, નગરના લોકોએ, હાથણી જેના ઉપર કળશ ઢાળે, તેને આખું રાત્ર્ય આપી દઈને રાજા બનાવવાનો ઠરાવ કરેલો હતો. જે દિવસનો અને જે વખતનો એ ઠરાવ હતો, તેજ દિવસે તે તેજ વખતે પેલો ચંડાળ ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. દૈવયોગે હાથણીએ પણ તે ચંડાળની ઉપરજ કળશ ઢાળ્યો. તેથી નગરના સર્વ લોકોએ તેને ખાલી પડેલી રાત્ર્યગાદી ઉપર બેસાડીને પોતાનો રાજા બનાવ્યો. જ્યારે તે ચંડાળને રાત્ર્યની પ્રાપ્તિ થઈ, ત્યારે તે ત્યાં ઉત્તમ ભોગવિલાસ ભોગવતો હતો. કેટલોક વખત ગયા બાદ તે ચંડાળના ગામનો એક મનુષ્ય તે નગરમાં આવ્યો. તેણે પોતાના

ગામના ચંડાળને રાજ થએલો જોયો ને આજખી લીધો. તેણે બધા લોકોને જણાવ્યું કે, “જે તમારો રાજા છે, તે તો અમારા ગામનો ચંડાળ છે.” એ વાતની લોકોને ખંખર પડતાંજ “અરેરે! અમે બધા ચંડાળના સંસર્ગથી બ્રહ્મ થઈ ગયા.” એમ જાણીને તે સર્વ લોકો અગ્નિ સળગાવીને બળી મુઆ. તે સર્વ લોકોની હત્યા પોતાને લાગવાથી પોતે ચંડાળ પણ બળી મરવાને માટે ચિંતામાં પડ્યો, પણ અગ્નિએ તેને બાળ્યો નહિ. ત્યારે તેણે કંટાળીને ત્યાંથી ચાલવા માંડ્યું.

આટલું બધું બની ગયું છતાં, જે ઘડી જેટલોજ સમય થયો હતો. પેલા સુનંદ મુનિ, કે જેને ભગવાનની માયા જોવાની ઇચ્છા થઈ હતી, તે મુનિ ઉપરની સર્વ વાતનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરતાં છતાં લાંબા વિચારમાં પડ્યા કે, આ બધું શું થયું! મેં શો અનુભવ કર્યો! મેં કેટલાં બધાં પાપ કર્યાં! અરેરે! આ શું હશે!! એ પ્રમાણે વિચાર કરે છે, એટલામાં પોતાની પર્ણકુટી વિષે મુનિનાં પત્ની રસોઈ કરીને રાહ જોતાં હતાં કે, રસોઈ થઈ ગઈ પણ હજી સ્નાન કરીને મુનિ આવ્યા નહિ, એમ સમજીને તે સ્ત્રી મુનિને તેડવા આવી. તેણે જે જૂમ પાડી તે સાંભળીને પેલા મુનિ મહારાજને ભાન આવ્યું ને આમ તેમ જોવા લાગ્યા. તે વખતે પરમ કૃપાલુ પરમાત્મા ત્યાં પ્રકટ થઈ પ્રત્યક્ષ દર્શન આપીને બોલ્યા કે, એ તો તારી ઇચ્છા પ્રમાણે મારી માયાનું ચરિત્ર-દર્શન તેં કર્યું! તું ગભરાતો નહિ! તને હિંસાનો દોષ લાગ્યો નથી, એ સર્વ

મિથ્યા “ માયાનું સ્વપ્ન ” હતું. એમ કહીને ભગવાન અંતર્ધર્મ થઇ ગયા. ભગવાનના ગયા પછી તે મુનિ પોતાના મનમાં ને મનમાંજ બોલ્યા કે, “અરેરે! જે માયા કેવળ સ્વપ્ન જેવી મિથ્યા છે, તે મિથ્યા માયાને મેં જોવાની ઇચ્છા કરી!! એમ બોલતાં બોલતાં તે સુનંદમુનિ પોતાની પર્ણકુટી પર ગયા. ને છેવટ નિશ્ચય કર્યો કે,

માયા અનિર્વચનીય છે.

સન્નાપ્યસન્નાપ્યુભયાત્મિકા નો ।

મિન્નાપ્યમિન્નાપ્યુભયાત્મિકા નો ॥

સાક્ષાપ્યમક્ષા હુભયાત્મિકા નો ।

મહાદ્રુતાનિર્વચનીયરૂપા ॥ (વિવેકચૂડામણિ)

એ માયા સાચી નથી, ખોટી નથી, અને સાચા ખોટા બંને સ્વભાવવાળી પણ નથી; આશ્રયથી લિન્ન નથી, અલિન્ન નથી, અને લિન્ન તથા અલિન્ન એ બંને સ્વભાવવાળી પણ નથી; સાકાર નથી, નિરાકર નથી, અને સાકાર તથા નિરાકાર એ બંને સ્વભાવવાળી પણ નથી; પરંતુ મહા અદ્ભુત તથા અનિર્વચનીય રૂપ છે. અર્થાત્ એ માયાનો પાર પામી શકાતો નથી.

ચમદેવતાએ કહ્યું કે, હે સતી ! માયા એટલે શું ? તે સમજી ગઇ ? જો નહિ સમજી હોય તો સાંભળ. હું તને કહું છું;--

જે કંઈ નથી, તે માયા છે

यदेवनिर्भूतं सत्यं तन्नित्यं वस्तु कीर्त्यते ।

नास्त्येव या विचारेण सा मायेत्यभिधीयते ॥

જાનના અધિકારી થવા માટે ‘સાધન ચતુષ્ટય’ એટલે ચાર સાધનોની જરૂર છે. તેમાં પણ ‘નિત્યાનિત્ય વસ્તુ વિવેક’ એટલે નિત્ય શું ને અનિત્ય શું. એવા વિવેકની મુખ્ય જરૂર છે. તે વિવેકને ધારણ કરવા માટે, ટુંકાણુમાં ખાસ એટલું સમજી લેવું યોગ્ય છે કે, જે પરબ્રહ્મનો હેશથી, કાળથી કે વસ્તુથી પણ અંત નથી, તે એક પરબ્રહ્મ પરમાત્માજ સત્યસ્વરૂપ નિત્ય છે. અને જે સત્ય તથા નિત્ય જેવું હેખાય છે, તોપણ જ્યારે વિવેક વડે વિચાર કરીએ, ત્યારે સમજાય કે, આતો કંઈ નથી; તેનું નામ માયા કહેવાય છે. અર્થાત્ ‘મા’ શબ્દ નિષેધવાચી છે, એટલે “મા નાસ્તિ યા સા માયા” જે કંઈ નથી, તે માયા છે. અને તે કેવળ મિથ્યા-અનિત્ય છે. આ સ્થળે કદાચ એવી શંકા થાય કે, જ્યારે માયા એ કંઈ વસ્તુજ નથી, ત્યારે એ માયા છે કેણુ? તેનું સમાધાન એવું છે કે, જે પ્રમાણે મહારીની માયાશક્તિથી, જળમાં અગ્નિના ભડકા અને પૃથિવિ ઉપર સ્વર્ગલોક જેવા અસંભવિત બનાવો પણ સંભવિત થઈ પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે; તેજ પ્રમાણે એ માયા પણ પરમાત્માની એક અદ્ભુત શક્તિ છે, કે જેના પ્રભાવથી, સત્ય તથા નિત્ય પરમાત્માનું જ્ઞાન ભૂલી જવાય છે, અને જે કેવળ અસત્ય તથા અનિત્ય છે,

તેને સત્ય તથા નિત્ય માનવામાં આવે છે. તે શક્તિનું નામ માયા છે; પરંતુ જો કોઈ વિવેક વડે વિચાર કરે છે, તો તેને સમજ પડે છે કે, “જે કંઈ નથી, તે માયા છે.” જે વસ્તુ ભૂત ભવિષ્યને વર્તમાન એ ત્રણે કાળમાં છેજ નહિ, તેને છે એમ મનાવે, તેનું નામ માયા છે.

માયા બી ધૂતારી છે.

એ માયા એવી તો જળરી ધૂતારી છે, કે બધાનેજ ભૂલવણીમાં નાંખે છે. આ શરીર ઉપરથી જોતાં ઘણું સુંદર સાડું પ્રિય લાગે છે, પણ તે શરીરની અંદર તો અસ્થિ, મજ્જા, મેદ, માંસ, મળ, મૂત્ર ને રૂધિર વિગેરે અતિ મલિન પદાર્થો ભરેલાં છે. એવું એવું અનેક પ્રકારનું માયાનું ધૂતારાપણું છે. ખરેખર માયા બી જળરી ધૂતારીજ છે, અને એ ધૂતારી માયામાં ફસાએલું આખું જગત પણ ધૂતાડુંજ છે.

“માયા માંહી માયા પીધી, તેમાં દીહી માયા !”

“તન મન ધનનાં અવલંબનમાં, ચેતન સ્વરૂપ ગમાયા !”

આ સંસાર રૂપી વિકટ વગડામાં એ માયા ધૂતારીએ એવી તો જળરી ડગબાણ ચલાવી છે કે, જેમ કોઈ ડગારો ખોટો ચળકતો કાચનો કટકો આપીને પારસમણિ છીનવી લે, અથવા જેમ કોઈ હુચ્ચો મનુષ્ય નાના બાળકનાં હાથમાં બેચાર બેર આપીને બાળકના હાથમાંની સોનાની કલ્લી કાઢી લે; તેમ એ માયા, શરીર, સ્ત્રી, પુત્ર

ધર્મે વિગેરે પદાર્થોનાં મોહમાં નાંખી દઇ, વાસ્તવિક સ્વ-
રૂપનું જ્ઞાન ભુલાવી દે છે. માટે, જ્ઞાનીજનો એ માયાને
ધૂતારી કહે છે. માયા પોતાની જાળમાં સર્વ લોકોને ફસા-
વીને દુઃખ આપે છે. યમદેવતા સતીને કહે છે કે, હું
સતી ! દુઃખ થવાનું કારણ ખીજું કંઈ નથી, કેવળ;-

પોતાની પ્રાંતિજ પોતાને દુઃખ આપે છે.

એક સાત આઠ વર્ષનો બાળક પોતાની શેરીમાં રમતો
હતો. રમત રમતાં રમતાંજ તે બાલક પોતે એક પ્રકારની
રમત તરીકે ખૂબ પાડવા લાગ્યો. તે શેરીમાં મકાનો ઘણાં
હતા હતાં. તેથી તે બાલકના અવાજની ટક્કર પાછી
પડતી હતી, અર્થાત્ સામેથી પણ જાણે કોઈ બોલતું હોય
તેમ ખૂબ પાડવાનો પ્રતિધ્વનિ (પડબો) થતો હતો. તે
ઉપરથી, કોઈ મારા ચાળા પાડે છે, એમ સમજીને તે
છોકરાએ પૂછ્યું કે, ‘ તું કોણ છે ? ’ ત્યારે સામેથી પાછો
પ્રતિધ્વનિ થયો કે ‘ તું કોણ છે ? ’ છોકરો મોટેથી
બોલ્યો કે, ‘ હું તને મારીશ. ’ ત્યારે પાછો તેવોજ
અવાજ સામેથી સાંભળાયો કે, ‘ હું તને મારીશ. ’ એવું
સાંભળીને બાલક બહુ ખીજવાયો, ને ગાળો દીધી. તે
વખતે પણ પાછી તેવીજ ગાળો તે બાલકે સાંભળી. એટલે
તે બાલક રડી પડ્યો, અને દોડતો દોડતો પોતાની માતાની
પાસે આવીને રડતો રડતો બોલ્યો, “ એ માતા ! એ
માતા ! આપણી શેરીમાં કોઈ માણસ મારા ચાળા પાડીને

મને ખીજવે છે, ગાળો દે છે ને મને મારવાનું કહે છે; પણ કોઈ દેખાતું નથી.

બાલકનું બોલવું સાંભળીને, માતાએ પ્રેમથી પોતાના પુત્રનો હાથ પકડીને પોતાના બોળામાં બેસાડ્યો, તેની આંખમાંના આંસુ લુછી નાંખ્યા, પોતાના હૃદયની સાથે દાખી દીધો અને હસીને કહ્યું કે, બેટા ! હમણાં આપણી શેરીમાં તને ખીજવનાર કોઈ બીજું માણસ નથી. એ તો બ્યારે તું બોલતો હતો, ત્યારે શેરીમાં મકાનો ઘણાં ઉંચા હોવાથી, તારો પોતાનોજ અવાજ પાછો ટક્કર ખાઈને ચુંબરવ કરતો હતો. તેથી તને એમ લાગ્યું કે, મને કોઈ ખીજો મનુષ્ય ખીજવે છે; પરંતુ એ તને કેવળ ખોટી બ્રાંતિ થઈ છે. ભાઈ ! તને ખીજવનાર તુંજ છે, તારા વિના બીજું કોઈ તને લય આપનાર નથી, તું એ મિથ્યા લયનો ત્યાગ કર, રડતો રહી જા અને શાંતિ રાખીને જે તારું કામ હોય તે કર. એ પ્રમાણે માતાનો ઉપદેશ સાંભળીને તે બાલકનો લય જતો રહ્યો ને શાંત થયો.

સિધ્ધાંત:—પ્રમાત્મક સત્ય જ્ઞાનથી પદાર્થનું સાચું જ્ઞાન થાય છે, અને જપ્રમાત્મક મિથ્યા જ્ઞાનથી પદાર્થનું સાચું જ્ઞાન થતું નથી, પણ ઉત્પત્તિ ખોટું જ્ઞાન થાય છે, અર્થાત્ અન્ય પદાર્થમાં અન્ય પદાર્થનું જ્ઞાન થાય છે. જેમ રબ્બુમાં રબ્બુનું જ્ઞાન થવું, એ સાચું જ્ઞાન છે, પણ રબ્બુમાં સર્પનું જ્ઞાન થવું, એ ખોટું જ્ઞાન છે. એવું ખોટું જ્ઞાન માયાથી એટલે બ્રાંતિથી થાય છે; કારણ કે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “અવદિતઘટનાપટીયસી માયા.”

માયા-બ્રાંતિ અઘટિત પદાર્થની પણ ઘટના કરવામાં નિપુણ છે. એ ભાન ભૂલાવનારી બ્રાંતિ થવાથી જીવાત્મા રૂપી બાલક પોતાનું સચ્ચિદાનંદ સાચું સ્વરૂપ ભૂલી જાય છે. પછી ‘ એક ભૂત અનેક ભૂત કરાવે ’ એ ન્યાયથી જીવાત્મા ભૂત પર ભૂત કરતાં કરતાં બ્રાંતિની ભયંકર ગુચ્ચવણીમાં ગુચ્ચવાતોજ જાય છે. અંતે, જ્યારે જીવાત્મા રૂપી બાલક ‘ હાય હાય હું દુઃખી થયો ! ’ એમ માનીને ઘણો ગભરાય છે, અને થાકીને શ્રુતિ (વેદ) માતાને શરણે જાય છે; ત્યારે શ્રુતિ માતા ઉપદેશ આપીને સમજાવે છે કે, હે જીવ ! એ બાલક ! અહી તારા પોતાના વિના બીજું કોઈ પણ તને ડરાવે એમ નથી. તું તારી બ્રાંતિને લીધેજ ભયભીત થઈને દુઃખી થાય છે. બ્રાંતિ થવાથીજ તું સ્વર્ગની તથા નરકની કલ્પના કરે છે, પછી તું કર્મનાં ફળની કલ્પના કરે છે, અને તું પોતાની કરેલી મિથ્યા કલ્પનાને આધીન થવાથી બ્રાંતિની જામણામાં ભમતો ભમતો ભટકા મારે છે. જેમ કરોળીયો પોતાના મુખમાંથી તાર કાઢીને તેની સાથે કીડા કરે છે, અને જેમ બાલક પોતાના પડછાંચાને જોઈને ડરે છે, તેમ હે જીવાત્મન ! તું પણ તારી બ્રાંતિને લીધેજ ભય પામે છે. ને તારા પોતાનાં ખરાં સ્વરૂપને ભૂલી જવાથીજ તું દુઃખી થાય છે. તને દુઃખ આપનાર બીજું કોઈ નથી. “ પોતાની બ્રાંતિજ પોતાને દુઃખ આપે છે. ” યમ દેવતા કહે છે કે, હે સતી ! તું પણ તારી બ્રાંતિનો ત્યાગ કરીને સાચું જ્ઞાન સમજીને જાણી લે કે;-

હું અસંગ છું.

અધિષ્ઠાડનાંશસંયુક્તં બ્રમાંશમવલંબતે ॥

યદા તદાડહં સંસારીત્યેવં જીવોડમિમન્યતે ॥

હવ બ્યારે અધિષ્ઠાનના અંશે કરીને સંયુક્ત જે બ્રાંતિનો અંશ તેનો આશ્રય કરે છે, ત્યારે “હું સંસારી છું, હું નાનો છું, હું મોટો છું, હું બ્રાહ્મણ છું, હું શૂદ્ર છું, હું યુવાન છું, હું વૃદ્ધ છું,” એ પ્રમાણે અભિમાન કરે છે; પરંતુ

બ્રમાંશસ્ય તિરસ્કારાદધિષ્ઠાનપ્રધાનતા ।

યદા તદા ચિદાત્માહમસંગોડસ્મીતિ બુદ્ધયતે ॥

બ્યારે હવ, બ્રાંતિના અંશનો તિરસ્કાર કરીને અધિષ્ઠાન પરમાત્માની પ્રધાનતાનો સ્વીકાર કરે છે, ત્યારે “હું ચિદાત્મા છું,” “હું અસંગ છું,” એમ જાણે છે.

યમદેવતા કહે છે કે, હે સતી ! એટલાજ માટે, હું તને કહું છું કે, બ્રાંતિના બંધનમાંથી મુક્ત થઈને સાચું જ્ઞાન સમજ લે, ને મનથી માની લે, કે “હું અસંગ છું.” પણ તું જે માને છે કે, હું સાવિત્રી છું અને સત્યવાન મારાં સ્વામિ છે, તે તારૂં કેવળ અજ્ઞાન છે. માટે;—

હું અને મારું તણ દે !

ને

શ્રી પરમાત્માને લજ્જલે !

કોઈ મોટા શ્રીમાન્ મનુષ્યનો છોકરો, કે જેણે ઉત્તમ પ્રકારનાં વસ્ત્રો તથા અલંકારો પહેરેલાં હતાં, તે છોકરો એક વખત ભૂલો પડ્યો, ને જંગલમાં જઈ ચઢ્યો. ત્યાં જંગલમાં તેને દુષ્ટ વૃત્તિવાળા નિર્દય ચોર લોકો મળ્યા. તે ચોર લોકોએ તે બાલકનાં ઘરેણાં લુગડાં ઉતારીને લઈ લીધાં, ને તેની આંખો ફેડી નાંખીને આંધળો કર્યો. એટલુંજ નહિ, પણ તે બિચારા નિરાધાર ગરીબ બાલકને જંગલમાં એકલો રખડતો મૂકીનેજ તેઓ ચાલ્યા ગયા. પછી તે બીચારો આંધળો થએલો કયાં જાય ! ત્યાં જંગલમાંજ ‘ઓ મારે, ઓ આપરે’ કહીને રડતો કકલતો આમ તેમ ભટકતો હતો, એટલામાં કેટલાક લુચ્ચા લૂંટારા લોકો આવી પહોંચ્યા. તેઓએ ‘આંધળા બાલકની પાસે કંઈ નથી’ એમ જાણીને પૂછ્યું કે, કેમ ચાલ્યા છોકરા ! તું કયા ગામનો છે ? બાલકે રડતાં રડતાં પોતાના ગામનું નામ કહ્યું. એટલે તે દુષ્ટો બોલ્યા કે, થોડીવાર અંહી ઉભો રહે, હમણું કોઈ તારા ગામનું તારે ગામ જતું જણુશે, તો તેની સાથે ઠેઠ તારે ગામ તને પહોંચાડી દઈશું. એટલામાં તે લોકોએ થોડે દૂર એક ઉન્મત્ત જંગલી આખલો જોયો. તે આખલાને જોઈને ઠગ લોકોને ગમ્મત કરવાનું મન થયું. તેથી પેલા બાલકને આખલાની

પાસે લઈ જઈ, બાલકના હાથમાં આબલાનું પૂંછડું પકડાવીને કહ્યું કે, હવે આ પૂંછડું છોડતોજ નહિ. આ આબલો તારા ગામનોજ છે. તે તને ઠેઠ તારા ગામમાં તારે બેર બરાબર પહોંચાડી દેશે. પરિણામ એવું થયું કે, આબલાની જાત મૂળે ઉન્મત્ત હોય છે, અને તેમાં પણ તે જંગલી હોવાથી ચારે પગે કુદવા લાગ્યો. પેલા બાલકે તો ઠગ લોકોના બોલવા ઉપર ભરોસો રાખીને પકડેલું પૂંછડું છોડયુંજ નહિ, તેથી તે બાલક અંતે છુંદાઈ કચરાઈને મરણ પામ્યો. પડિતો એ વાતને હુંકાણુમાં સમજાવતાં “અધગોલાંગૂલ ન્યાય” કહે છે.

સિદ્ધાંત:—આ દ્રષ્ટાંતનો સિદ્ધાંત એવો છે કે, જગતના નાથ લક્ષ્મીજીના પતિ પરમાત્મા પિતાનો જીવાત્મા રૂપી બાલક ભૂલો પડીને સંસાર રૂપી અરણ્યમાં ભટકવા લાગ્યો. ત્યાં તેને શબ્દ, સ્પર્શ વિગેરે વિષયો રૂપી ચાર મળ્યા. તેણે તેની જ્ઞાન રૂપી આંખો ફેાડી નાંખીને શમ, દમ, શાંતિ વિગેરે શુભ સદ્ગુણો રૂપી ઘરેણાં ઉતારી લીધાં. અને સંસાર રૂપી જંગલમાં જીવાત્મા રૂપી બાલકને ભટકતો કરી નાંખ્યો. ત્યાં તેને કામ, ક્રોધ, લોભ વિગેરે વિકારો રૂપી હુમ્મ્યા હુંટારાઓ મળ્યા. તેઓએ તે અજ્ઞાનીના હાથમાં અહંકાર રૂપી ઉન્મત્ત જંગલી આબલાનું “હું અને મારું” પૂંછડું પકડાવ્યું, અને કહ્યું કે, આ અહંકાર રૂપી આબલાનું “હું અને મારું” પૂંછડું તું કદી પણ છોડતો નહિ. એ અહંકાર રૂપી આબલો તારા ગામમાં ઠેઠ તારા પરમાત્મા પિતાને બેર તને પહોંચાડી

દેશે. જેમ પેલો બાલક હાલ લોકોના વચન પર વિશ્વાસ રાખીને પકડેલું પૂંછડું નહિ છેડવાથી અંતે મરણ પામ્યો, તેમ જીવાત્મા રૂપી બાલક પણ કામ ક્રોધાદિકે પકડાવેલું અભિમાન રૂપી આખડાનું “હું અને મારું” પૂંછડું છેડતોજ નથી. તેથી જગતના કેવળ મતલબી જનોની જૂઠી સ્વાર્થી પ્રીતિમાં જીવાત્મા ફસાય છે, જંજળવાળી જખરી જાળમાં જકડાય છે, મારું તારું કરવામાં સપડાય છે અને જન્મ મરણના ચક્રમાં ભટકી ભટકીને અટવાય છે. તેને ઉગરવાનો માત્ર એક એજ ઉપાય છે કે, “હું અને મારું” તણ દે, ને શ્રી પરમાત્માને ભજી લે.”

પદ.

(રાગ-માલકોસ. તાલ-ત્રિતાલ.)

સમજી લો. અસાર આ સંસાર

શાણી રો નર નાર—સમજી લો ૦ ટેટ.

મૃગજળ જેવો ડાહ્યા સૌ, નિશ્ચય છે નિઃસાર

સગપણમાં ગણપણ સૌ માને, ખોટો ખેંચે ભાર—સમજી લો ૦ ૧

તન ધન ધામ મુકામ તમામજ, મહામોહનો માર;

સ્વપ્ન સરીખો ખેલજ ખાસો, જૂડો સૌ ઠરનાર—સમજી લો ૦ ૨

હું આ મારું ને આ તારું, વૃથા બધા વ્યવહાર;

જે સુખ માનો તે દુઃખ જાણો, કરો વિવેક વિચાર—સમજી લો ૩

ભવમાં ભૂલી ભટકી મુંઝા, ભડા ભડા ભણનાર;

દીનાનાથ કહે માની લેજો, પ્રભુ ભજન એક સાર—સમજી ૦ ૪

યમદેવતા કહે છે કે, હે સાવિત્રી ! હું અને મારું માનીને, મારો પતિ મારો પતિ કહેતી તું અટકતી નથી. તેનું કારણ કેવળ તારું મોહ રૂપ અજ્ઞાન છે. મારે અજ્ઞાન

નને તણને સાચું જ્ઞાન અમળ લે. હે સતી ! તું નિશ્ચય પૂર્વક જાણી લે, કે;—

જેમ પ્રકાશ થયા વિના અંધારું મટતું નથી,
તેમ જ્ઞાન થયા વિના અજ્ઞાન મટતું નથી.

શ્રી કાશી ક્ષેત્રમાં એક મહાત્મા દરરોજ સાયંકાળે વેદાંતની કથા કરતાં હતા. મહાત્માની વાણી, સુંદર અદ્વૈત રસથી ભરપૂર, ગંભીર તેમજ મધુર હોવાથી તેમની કથા શ્રવણ કરવાને ઘણાં લોકો આવતાં હતાં. એક દિવસે તેમણે કથામાં ઉપદેશ કરતાં કરતાં પ્રસંગને અનુસરીને કહ્યું કે,

કર્મસાક્ષિતિરોભાવે દોષાવાસિરૂદીર્યતે ।

આવિર્ભાવે પુનસ્તસ્ય સર્વતઃ સુદિનં ભવેત્ ॥

જે પ્રમાણે કર્મના સાક્ષી સૂર્યનો અસ્ત થાય છે, ત્યારે દિવસનો પ્રકાશ જતો રહે છે, અને દોષા એટલે રાત્રિના અંધકારનો ઉદય થાય છે. અને જ્યારે પાછો સૂર્યનો ઉદય થાય છે, ત્યારે અંધારું મટીને ઉત્તમ પ્રકાશ યુક્ત દિવસ થાય છે. તે પ્રમાણે જ્યારે કર્મના સાક્ષી આત્માના જ્ઞાન રૂપી સૂર્યનો અસ્ત થાય છે, ત્યારે દોષા એટલે જ્ઞાંતિ રૂપી રાત્રિના અજ્ઞાન રૂપી અંધકારનો ઉદય થાય છે, અથવા દોષ એટલે પાપની અવાસિ એટલે પ્રાપ્તિ થાય છે; અને જ્યારે પાછો આત્માના જ્ઞાન રૂપી સૂર્યનો

ઉદય થાય છે, ત્યારે અજ્ઞાન રૂપી અંધારું મટીને જ્ઞાન રૂપી દિવસના પ્રકાશનો ઉદય થાય છે.

સમજવાનું એવું છે કે, જેમ અંધકારનો નાશ થયા વિના પ્રકાશનો આનંદ મળતો નથી, તેમ અજ્ઞાનનો નાશ થયા વિના જ્ઞાનનો આનંદ મળતો નથી. ભાઈઓ ! જે અંધારું છે, તેજ દુઃખદાયક છે. માટે, “અંધકારનો નાશ કરો ! અંધકારનો નાશ કરો !” એટલું કહીને કથા સમાપ્ત કરી. એટલે સર્વ લોકો મહાત્માને પ્રણામ કરીને ગયા. તેમાંના મંદમતિ ને શાંતમતિ નામના બે માણસો, કે જેઓ ખંને પાડોસી હતાં. તેઓ રસ્તામાં કથાની વાતો કરતાં કરતાં ઘર સૂધી આવી પહોંચ્યા. મંદમતિએ પ્રેમથી શાંતમતિને કહ્યું કે, ભાઈ ! મારા ઘરમાં આવો, થોડી વાતો કરીએ, પછી જવાય છે. શાંતમતિએ કહ્યું કે, ભાઈ ! તમે તાળું ઉઘાડીને દીવો તો કરો, એટલામાં હું કપડાં કાઢીને આવું છું. એમ કહીને શાંતમતિ તો પોતાના ઘરમાં ગયો. અંહી મંદમતિએ તાળું ઉઘાડ્યું, ને ઘરમાં અંધારું જોતાંજ મહાત્માએ કહેલી વાત તેને યાદ આવી. “અંધારાનો નાશ થયા વિના પ્રકાશનો આનંદ મળતો નથી. માટે અંધારાનો નાશ કરો !” એ વાત યાદ આવતાંજ વિચાર થયો કે, આજની સાંભળેલી કથાનું આજેજ સાર્થક કરું, આ બધા અંધારાનો નાશ કરી નાંખું, ને આજે પ્રકાશનો ખરેખરો આનંદ મેળવું. એવો વિચાર કરીને, એક મોટી જખરી લાકડી હાથમાં લઈને, અંધારાનો નાશ કરવા માટે, જાણે અંધકારને મારતો હોય તેમ,

ઘરમાં બધે આમતેમ આડી અવળી ફેરવવા મંડી પડ્યો. લાકડીના ઝપાટા લાગવાથી ઘરમાંના વાસણ 'કુસણ વિગેરે અનેક પદાર્થો પડવા માંડ્યા. તેનો મોટો ખડખડાટ થઈ રહેલો છે, એટલામાં શાંતમતિ આવ્યો. તેણે પૂછ્યું કે, ભાઈ ! દીવો કેમ નથી કર્યો ? ને આ શું કરો છો ? મંદ-મતિએ કહ્યું કે ભાઈ ! આજે મહારાજે કથામાં કહ્યું હતું કે, 'અંધકારનો નાશ કરો.' તે આજા પ્રમાણે આ જખરી લાકડીના ઝપાટા મારી મારીને પહેલાં અંધકારનો નાશ કરી નાંખું છું, પછી દીવો સળગાવું છું, કે જેથી આજે પ્રકાશનો ખરો આનંદ મળે. આવું સાંભળીને શાંતમતિને હસવું આવ્યું, પણ રોકી રાખીને શાંતિથી કહ્યું કે, ભાઈ ! અંધકારનો નાશ એવી રીતે થતો નથી. હમણાં તમે દીવો સળગાવો. તે સાંભળીને મંદમતિએ લાકડી મૂકી દીધી, ને દીવો સળગાવ્યો. એટલે અંધકાર જતો રહ્યો, સુંદર પ્રકાશ પડ્યો, ને મંદમતિ ખેડો. પછી શાંતમતિએ કહ્યું કે, ભાઈ ! કાલે આપણે જરા વહેલા જઈને મહારાજનેજ અંધકાર નાશ કરવાનો ઉપાય પૂછીશું.

બીજે દિવસે તે બંને જણા મહાત્માની પાસે વહેલા ગયા, ને શાંતમતિએ મંદમતિની મૂર્ખતાની વાત કહી. તે સાંભળીને પ્રથમ તો મહાત્મા પણ ખૂબ ખડખડ હસ્યા. અને પછી બોલ્યા કે, હે મંદમતિ ! તેં જ્યારે તાણું ઉઘાડીને ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો, ત્યારે રાત્રિને લીધે અંધારું તો હતુંજ. હવે તું મારા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ, કે પહેલું અજવાળું થાય ? કે પહેલું અંધારું જાય ? અરે હે મંદ-

મતિ ! અંધકારનો નાશ કરવાને તેં જેમ લાકડી મારી, તેમ લાકડી મારવાથી અંધકારનો નાશ કદી પણ થતો નથી. એ તો જેમ સિપાઈ આવે કે ચોર એની મેળેજ નાસી જાય છે, તેમ દીવો સળગે ને અજવાળું થાય, કે તુરત અંધારૂં પણ એની મેળેજ નાશ પામી જાય છે. તેજ પ્રમાણે, બ્યારે બુદ્ધિ રૂપી ખારણાનું સુવિચાર રૂપી તાળું ઉઘડીને હૃદય રૂપી ઘરમાં જ્ઞાન રૂપી દીપકની અધમધતી જ્યોતિનો પ્રકાશ થાય છે, ત્યારે તેજ ક્ષણે જ્ઞાંતિ રૂપી રાત્રિનું અજ્ઞાન રૂપી અંધારૂં આપોઆપ નાશ પામી જાય છે. માટે, એ વાત અવશ્ય ધ્યાનમાં રાખજે કે, “જેમ પ્રકાશ થયા વિના અંધારૂં મટતું નથી, તેમ જ્ઞાન થયા વિના અજ્ઞાન મટતું નથી.”

યમદેવતા કહે છે, હે સાવિત્રી ! તું પોતેજ વિચાર કર કે;—

કયાં જ્ઞાન ને કયાં અજ્ઞાન!!!

કયાં અમૃત ને કયાં ઝેર ! કયાં રાજા ભોજ ને કયાં ગાંગો તેલી ! કયાં પારસમણિ ને કયાં કાચનો કટકો ! કયાં કલ્પવૃક્ષ ને કયાં ખાવળીયો ! કયાં વૈકુંઠ ને કયાં નરક ! કયાં નર ને કયાં ખર ! કયાં રાજહંસ ને કયાં કાગડો ! કયાં દેવ ને કયાં દાનવ ! કયાં પુણ્ય ને કયાં પાપ ! તેજ પ્રમાણે કયાં જ્ઞાન ને કયાં અજ્ઞાન!!!

નિરતિશય શ્રેષ્ઠ આનંદ અર્પણ કરનારૂં તથા વિશુદ્ધ, ક્રૃતસ્થ, સ્વયંપ્રકાશ એવા પરબ્રહ્મ પરમાત્માના સ્વરૂપને

દર્શાવનારૂં, માયાનું ખડન કરનારૂં, સ્વભાવથીજ ઉત્તમ ચરિત્રવાળું અને “ હું બ્રહ્મ રૂપ છું. ” એવું જ્ઞાન કરાવનારૂં જે નિર્મળ જ્ઞાન તે કયાં !! અને પરમાત્માના વાસ્તવિક સ્વરૂપને ઢાંકી દેનારૂં તથા વિષય રૂપી પર્વત ઉપર ઉત્પન્ન થએલા વાસના રૂપી ગેર વડે ચિત્ત રૂપી ભીંતની ઉપર સર્વ જ્ઞાતના અનર્થોને આળેખનારૂં, અર્થાત્ ચિત્તને અનર્થો તરફ ઘસડી જનારૂં તથા “ હું અને મારૂં ” એવા આકારનું જે અજ્ઞાન તે કયાં !! એવો વિચાર કરીને જ્ઞાન તથા અજ્ઞાનના ખરા સ્વરૂપને સમજી લઈ જ્ઞાન વડે શાંતિ પામીને હું અને મારૂં માનવાનું મૂકી દે, અને વૈરાગ્ય રૂપી તરવાર વડે જીઠા મોહનો નાશ કરી નાંખ. મોટા મોટા મહાત્માઓ ઉપદેશ કરીને સમજાવે છે કે;—

“અહં મમેત્યયં બંધો નાહં મમેતિ મુક્તતા”

હું અને મારૂં માનવું, એજ જખરૂં બંધન છે; તથા હું અને મારૂં નહિ માનવું એજ ખરો મોક્ષ છે.

સંસાર સાગરનો ખરાબો.

હો પુત્રી ! આ સંસાર રૂપી સાગરમાં પડેલું મનુષ્યનું શરીર રૂપી વહાણ મોક્ષ ધામના ખારામાં પહોંચવા માટે નીકળેલું છે; પરંતુ વચમાં અજ્ઞાનના આકાર રૂપ ઘણી ધુંચવણીવાળી ભ્રાંતિની ગફલતમાં નાંખીને ભૂલાવી દેનારો “ હું અને મારૂં ” એવા પ્રકારનો વજ્ર જેવો કઠણ મોટો જખરો ખરાબો છે. જો એ ખરાબાથી વહાણ ખચી જાય

તો ઠેઠ મોક્ષના આરામાં સહેલાઈથી જલદી પહોંચી જાય છે; પરંતુ જે મનુષ્યનું શરીર રૂપી વહાણ “હું અને માફ” એ ખરાબા સાથે અથડાય, ત્યારે તો અધવચ્ચે વહાણનો ચુરેચુરો થઈ જાય છે. માટે હે સાવિત્રી ! “આ મારો પતિ છે.” એ મનની માનેલી મિથ્યા કલ્પનાને તું વીસરી જા. કારણ કે;—

મનની કલ્પનાજ બંધનનું કારણ છે.

કોઈ મનુષ્યનો પુત્ર ઉદ્ધમ કરવાને માટે પરદેશ ગયો હોય, અને તે પુત્ર ત્યાં જીવતો બેઠો હોય, છતાં પણ કોઈ ઠગારો આવીને તેના પિતાને તદ્દન જીહુંજ કહી દે કે, “તમારો પુત્ર અમુક ગામમાં, અમુક રોગ થવાથી મરણ પામ્યો છે” એવી પોતાના પુત્રના મરણની મિથ્યા વાત સાંભળીને તેનો પિતા પોતાના પુત્રને મરણ પામેલો માનીને મોટો શોક કરે છે. અને પોક મૂકીને રડે છે. જે કે, ઇશ્વરનો રચેલો પુત્ર તો પરદેશમાં જીવે છે; તોપણ તેના પિતાને શોક કરાવનાર, પિતાએ મનથી મરી ગયેલો માનેલો માનસિક પુત્રજ છે. જે એમ નહિ હોય તો, પોતાનો પુત્ર જીવતાં છતાં તેને મરી ગયેલો માનીને શા માટે શોક કરે ! સાર એ છે કે, ઇશ્વરની રચેલી સૃષ્ટિ કંઈ હર્ષ, શોક, કે સુખ, દુઃખ રૂપ બંધનનું કારણ નથી; પણ કેવળ મનની કલ્પનાજ બંધનનું કારણ છે.

હવે કોઈ વખતે કદાચ એવું બને કે, તે પરદેશમાં

ગયેલો પુત્ર મરણ પામ્યો હોય, તો પણ તે વાતની ખબર નહિ પડવાથી ઘેર બેઠેલો તેનો પિતા હસે છે, બોલે છે, ખાય છે, પીએ છે ને સુખમાં તથા આનંદમાં રહે છે. જો કે ઇશ્વરનો રચેલો પુત્ર તો પરદેશમાં મરણ પામ્યો છે; તોપણ તેના પિતાએ મનથી માનેલો પુત્ર મરણ પામ્યો નથી, તેથી તેનો પિતા શોક કરતો નથી. જ્યારે તેના મરણની વાત સાંભળે છે, ત્યારેજ મનનો માનેલો પુત્ર મરણ પામે છે, અને ત્યારેજ તે શોક કરે છે ને રંડે છે. “અતઃ સર્વસ્ય જીવસ્ય વંધકૃન્માનસં જગત્” એટલાજ માટે સર્વ જીવને માનસિક સૃષ્ટિ એટલે મનની કલ્પનાજ બંધન કરનારી છે. નિર્વિકલ્પ ચિદાકાશમાંથી જેવું સંકલ્પ રૂપે એ મનનું સ્પુરણ થાય છે, કે તેવુંજ તેજ ક્ષણે એ મન અનેક પ્રકારની કલ્પના રૂપે અનેક રૂપ ધારણ કરે છે. “મન ઇવ મનુષ્યાણાં કારણં બંધમોક્ષયોઃ” મનુષ્યોને બંધનનું તેમજ મોક્ષનું કારણ કેવળ મન છે. એ મનને આધીન થવાથી અહંતાના તથા મમતાના મજબૂત પાશથી બાંધીને મન જીવને બંધનમાં નાંખે છે. અને જો જીવાત્મા મનનો નિગ્રહ કરીને પોતાને તાબે કરી લે છે, તો જીવાત્મા વિવેક વૈરાગ્ય યુક્ત થઈ આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરીને મોક્ષ પામે છે. માટે, હે સાવિત્રી ! મનનો નિગ્રહ કરીને અહંતાના તથા મમતાના પાશમાંથી મુક્ત થઈ, આત્માને ઓળખી લઈ આત્માના જ્ઞાન વડે શાંતિ પામીને સુખી થા.

પદ.

(સોહિની ત્રિતાલ.)

સુર જનોએ શાંત થઈને, વિવેક મનમાં ધરવોરે
 શોક સમન અજ્ઞાન વમન કરી, લવ સાગરને તરવોરે—સુર૦ ૮૬.
 જગત જળ જંજળ ભાળવી, ઇંદ્રજળ બહુ ખોટીરે;
 સાચી જાણી ખૂબ વખાણી, કદી થવું નહિ ખોટીરે—સુર૦ ૧
 જેવું મનમાં માની લઈએ, તેવું તેમ જણાશેરે;
 દૈત્યાવ રાખ્યાનો ડર છે, હું ને મારું જણાશેરે—સુર૦ ૨
 આત્મા પોતે અજર અમર છે, કો કાળે નથી મરતોરે;
 જીવું વચ્ચે : કાઠી નાંખી, નવિન પોતે ધરતોરે—સુર૦ ૩
 ઘણી ગંભીર ધુંચવણી માયા, મિથ્યા મનથી જાણીરે;
 મમતાની માથાકુટ મૂકી, લેવા પ્રભુ પીછાણીરે—સુર૦ ૪
 કોણ પતિ ને કોની પત્ની, તન ધન ધામે તેવાંરે;
 અનેક જન્મે અનેક મળતાં, કાને સાચાં કેવાંરે—સુર૦ ૫
 અદ્ભુત આપ અમાપ અનૂપમ, આત્મા છે અવિનાશીરે;
 શોક મોહ તજ દીનાનાથ લજ, મુક્તિ પામવી ખાસીરે—સુર૦ ૬
 યમદેવતા કહે છે કે, હે સાવિત્રી ! તું કોનો શોક
 કરે છે ? તારા પતિનો ? તારો પતિ કોણ ? દેહ કે
 આત્મા ? દેહ તો કેવળ મહા મલિન તથા જડ છે. અને
 જો આત્માનો શોક કરતી હોય, તો તું જરા વિચાર
 કર કે;—

આત્મા કેવો છે ?

ન જાયતે મ્રિયતે વા કદાચિન

નાયં મૃત્વા મવિતા વા ન મૂયઃ ।

अज्ञो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो

न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥ गीता ॥

આત્મા તો કદી પણ જન્મ પામતો નથી, કે મરતો નથી, અથવા આગળ ન હોઈને ફરીથી ઉત્પત્તિવાળો થતો નથી; કારણ કે આત્મા જન્મ રહિત, નિત્ય, સર્વ કાળ રહેનારો, ને પુરાતન છે. અને શરીરનો નાશ થયા છતાં પણ આત્માનો નાશ થતો નથી. માટે આત્માનો શોક કરવો કેવળ અયોગ્ય છે.

वासांसि जीर्णानि यथा विहाय

नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि ।

तथा शरीराणि विहाय जीर्णा-

न्यन्धानि संयाति नवानि देही ॥ ગીતા ॥

જેમ પુરૂષ જીનાં વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરીને નવાં વસ્ત્રો પહેરે છે, તેમ દેહી (આત્મા) જીનાં શરીરોનો ત્યાગ કરીને બીજાં નવાં શરીરોમાં જાય છે. અવયવ રહિત તથા વિકાર રહિત આત્માને તો શસ્ત્રો છેદી શકતાં નથી, અગ્નિ બાળી શકતો નથી, પાણી ભીંજવીને પલાળી શકતું નથી, ને પવન સુકવી પણ શકતો નથી. હે પુત્રી! આત્મા કેવો છે ? તે વિષે હું તને શું કહું !

न चैकंतदन्यद्वितीयं कुतः स्यात्

न वा केवल-त्वं न चाकेवल-त्वम् ।

न शून्यं न चाशून्यमद्वૈતકૃત્વાત

કયં સર્વવેદાંતસિદ્ધં બ્રવીમિ ॥ સિદ્ધાંતચિંદુ ॥

બ્યાં એકપણું પણ નથી, ત્યાં બીજાપણું (દૈત)

કયાંથી હોય ? અર્થાત્ આત્માનાં સ્વરૂપમાં એકપણું કે

અનેકપણું કંઈ નથી. તેમજ આત્મા શૂન્ય પણ નથી, ને અશૂન્ય પણ નથી; પરંતુ કેવળ અદ્વૈત તથા અલેહ છે. એવો સમગ્ર વેદાંત શાસ્ત્ર વડે સિદ્ધ છે, છતાં પણ મન વાણીનો અવિષય જે કેવળ નિર્વાણ સ્વરૂપ આત્મા છે, તે આત્માને કેવી રીતે વર્ણન કરીને કહી શકાય?! વળી એ આત્મા કેવો છે? એ આત્મા ભોગ વિલાસની ઇચ્છા-વાળાઓનું સ્વર્ગ છે, ભક્તિમાન વૈષ્ણવોનું વૈકુંઠ ને ગોલોક છે, શંકરના ભક્તોનું કૈલાસ છે, યોગિઓનો સત્યલોક છે, મુમુક્ષુ જનોનો મોક્ષ છે, અને તત્ત્વજ્ઞાની મહાત્માઓનું કૈવલ્ય ધામ છે. હે સાવિત્રી! તે સત્, ચિત્ તથા આનંદ સ્વરૂપ આત્માને તું ઓળખી લે! તે આત્મા ખીન્ને કોઈ નથી; કિંતુ;—

તે આત્મા તું પોતેજ છે.

કોઈ એક મનુષ્યને સર્પ કરડયો, ને પાસે એક વાંસ હતો, તેમાં તે સાપ ભરાઈને બેઠો. પેલા માણસને સાપનું ઝેર ચઢ્યું. તેથી તે ગભરાયો. અને ઝેર ઉતારનાર ગાડીને બોલાવી, પ્રાર્થના કરીને કહ્યું કે, મહારાજ! મને સર્પ કરડયો છે, તેનું ઝેર ચઢ્યું છે, ને તેથી હું દુઃખી થાઉં છું. માટે, કૃપા કરીને મારું દુઃખ નિવારણ કરો. ગાડીએ એક દર્ભની શલાકા (સળી)ને વચમાંથી ચીરીને બે ભાગ કર્યા, અને મંત્ર ભણીને પેલા વાંસમાં તે દર્ભની શલાકા નાંખી દીધી. તે દર્ભની શલાકાએ તે સર્પને પકડીને વાંસ-માંથી બહાર કાઢ્યો. ત્યારે ગાડીએ સાપને કહ્યું કે, આ

મનુષ્યને તેં જ્યાં દંશ કર્યો હોય, ત્યાં હવે પાછો વળગીને બધું ઝેર તું ચૂંસી લે, અને પછી તું અહીંથી ચાલ્યો જા. એટલે ગાંડીના કહેવા પ્રમાણે પેલો સાપ બધું ઝેર ચૂંસીને સરસર કરતો જલદી ચાલ્યો ગયો. તેથી તે મનુષ્યનું દુઃખ નિવારણ થયું, ને આનંદ પામ્યો.

સિધ્ધાંત:—જીવાત્માને મનરૂપી સર્પ કરડયો, ને વિષય રૂપી વાંસમાં ભરાઈને બેઠો. મન રૂપી સર્પનો દંશ થવાથી જીવાત્માને “હું અને મારું” એ હળાહળ ઝેર ચઢ્યું. પછી જ્યારે જીવાત્મા બહુ દુઃખી થયો, ત્યારે તેણે તત્ત્વજ્ઞાની ગુરૂ રૂપી ગાંડીનું શરણ લીધું. ત્યારે ગુરૂએ પૂછ્યું કે, સર્પ ક્યાં છે? જીવાત્માએ કહ્યું કે વિષય રૂપી વાંસમાં છે. તે સાંભળીને ગુરૂએ “તત્ત્વમસિ” મહાવાક્ય રૂપી દર્શની શલાકાને ચીરી, એટલે તેનાં તત્ત્વ પદને તથા ત્વં પદને છુટા પાડીને, મંત્ર લખ્યા, એટલે તેનો અર્થ સમજાવી ઉપદેશ કરીને, તે મન રૂપી સર્પને વિષય રૂપી વાંસમાંથી બહાર કાઢીને કહ્યું કે, પાછો વળગીને, એટલે પોતાના આત્મસ્વરૂપમાં એક રૂપ થઈને, વિષ ચૂંસી લે, એટલે દેહાદિકનો અધ્યાસ નિવારણ કર. મન રૂપી સર્પે તેમ કર્યું. ને પછી ચાલ્યો ગયો. એટલે મનનો લય થઈ ગયો. પછી તે પુરૂષ સારો થયો. એટલે બ્રહ્માનંદ પામ્યો. અથવા પરમાનંદના સ્વરૂપમાં સ્થિત થયો.

યમદેવતા કહે છે, હે સાવિત્રી! હું તને સમજાવું છું. તું પણ “તત્ત્વમસિ” મહા વાક્યનો અર્થ સમજ

લઈ, તારા મનનો લય કરી નાંખીને પરમાનંદના સ્વરૂપમાં સ્થિતિ કર. ‘તન્મયમસિ’નો અર્થ એવો છે કે, “તદ્બ્રહ્મ સ્વમસિ” તે બ્રહ્મ તું છે, અર્થાત્ સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ, ને કારણ, એ ત્રણ શરીર; જાતે, સ્વાપ્ન, ને સુષુપ્તિ, એ ત્રણ અવસ્થા; તથા વિશ્વ, તૈજસ, ને પ્રાણ, એ ત્રણ તેના અભિમાની; એવાં એ નવનો સાક્ષી જે દશમો આત્મા છે; “તે આત્મા તું ચોતેજ છે.” પછી તું કેનો શોક કરે છે ?

જે આત્માને જાણે છે, તે શોક કરતો નથી.

“જન્મ, મરણ, શુધા, તૃષા, ને હર્ષ, શોક” એ છ ઉર્મિઓને આત્માની સાથે કંઈ પણ સંબંધ નથી; કારણ કે રાગ, દ્વેષ, લય, ને મોહ એ મનનાં ધર્મ છે, શુધા, તૃષા, એ પ્રાણનાં ધર્મ છે, નિદ્રા ઇન્દ્રિયોનો તથા મનનો ધર્મ છે, અને મલમૂત્રની પીડા સ્થૂલ દેહનો ધર્મ છે. એ આઠે દોષો માત્ર ઉપાધિનાજ છે. આત્મા તો કેવળ નિર્દોષ નિર્વિકાર અસંગ છે. એમ જે જાણે, તે શા માટે શોક કરે ? શ્રુતિનું પ્રમાણ છે કે:--

આત્માનં ચેદ્વિજાનીયાદયમસ્મીતિ પૂરુષઃ ।

કિમિચ્છન્કસ્ય કામાય શરીરમનુસંજ્વરેત્ ॥

જે પુરૂષ જ્યારે “પરિપૂર્ણ અદ્વિતીય બ્રહ્મ હું છું.” એ પ્રકારે આત્માને જાણે છે, ત્યારે તે પુરૂષ આત્માને જાણ્યા પછી કંઈ વસ્તુની ઇચ્છા કરે ? અને શા માટે કોઈનો શોક સંતાપ કરે ? અર્થાત્ સત્ય સ્વરૂપ, જ્ઞાન

સ્વરૂપ, ને અનંત સ્વરૂપ આત્માનાં જ્ઞાનવાળા કદી પણ કોઇ વસ્તુની ઇચ્છા કરતો નથી, ને કદી પણ કોઇને માટે શોક કે સંતાપ કરતો નથી; પણ શાંત થઇ જાય છે. આત્માના જ્ઞાન સિવાય કોઇની કદી પણ શાંતિ થતી નથી.

એક સતી સ્ત્રીને સ્વામિ લગ્ન થયા પછી છ મહિનામાં મરણ પામ્યો. 'સગાં સંબંધીઓ તથા જ્ઞાતિના લોકો રડતાં રડતાં દોડી આવ્યાં. અને તેનો અગ્નિ સંસ્કાર કરવા માટે સ્મશાનમાં લઇ જવા લાગ્યા. તે વખતે તે સ્ત્રી જળને સ્મશાનમાં લઇ જવાનો અટકાવ કરીને ઘણું શોક કરવા લાગી. લોકો જેમ તેમ કરીને યુક્તિથી જળને ગંગાના કિનારા પર સ્મશાનમાં લઇ ગયા. ત્યારે તે સ્ત્રી પણ શરમ મૂકીને માથું ફેટતી ને છાતી ફાટ રડતી કકલતી જળની સાથે સાથે સ્મશાનમાં આવી. તે સ્ત્રીએ પતિના જળને પોતાના ખોળામાં લીધું, ખાળવાની સાફ ના કહી, અને અત્યંત રૂદ્ધ કરવા લાગી. લોકોએ અનેક પ્રકારે સમજાવ્યું, પણ તે સ્ત્રીએ કોઇનું કંઈ પણ સાંભળ્યું નહિ. તે વખતે થોડે દૂર ગંગામાં કોઇ એક મોટા યોગી મહાત્મા, કે જે સ્નાન કરતાં કરતાં આ બધું જોતા હતા, તેના મનમાં દયા આવી, તેથી તે ત્યાં આવ્યા. તે સ્ત્રીને તેણે ઉત્તમ બોધ આપીને બહુ સમજાવ્યું, છતાં પણ જ્યારે માન્યું નહિ, ત્યારે મહાત્માએ કહ્યું કે, હે સ્ત્રી ! બોલ, હવે તારી 'શી' ઇચ્છા છે ? આ તારા સ્વામિને પાછો હમણાં આવતો કહે ? આ સાંભળીને તે સ્ત્રી તુરત હર્ષ

ભેર બોલી, મહારાજ ! મહારાજ ! કૃપા કરીને જરૂર તેમજ કરો ! હું તમારો ઉપકાર કદી પણ ભૂલીશ નહિ. મહાત્માએ પણ તુરત પોતાના કમંડલુમાંનું જળ હાથમાં લીધું, અને શબના ઉપર છાંટતાંજ સાથે, ભેત ભેતામાં તે પુરૂષ સંજ્વન થઈ, મહાત્માના ચરણમાં નમીને બોલ્યો કે, મને શી આરા છે ? મહાત્માએ કહ્યું કે, આ તારી સ્ત્રી તથા આ તારાં સગાં તારે માટે ઘણો શોક કરે છે. માટે, એ સર્વને જેમ શાંતિ થાય, તેમ તું કર. ત્યારે તે પુરૂષ બોલ્યો:—

અરે ! તમે કેને માટે શોક કરો છો ?! હું કે જે કર્મને લીધે દેવ, પશુ, પક્ષી, ને મનુષ્યોની યોનિઓમાં ભટક્યા કરું છું, તેના કયા જન્મના સગાં સાચાં માનું ? મારા મરી જવાથી આ જન્મના સંબંધને લીધે તમે શોક કરો છો, ત્યારે મને કેઈ જન્મનો શત્રુ બાણીને હર્ષ શા માટે કરતાં નથી ? એકનો એકજ સંબંધ કાયમ રહેતો નથી, જન્મે જન્મે બદલાયા કરે છે. જેમ સુવર્ણ વિગેરે પદાર્થો વ્યવહાર કરનારાઓમાં આડા અવળા ક્રયાં કરે છે, તેમ જીવ પણ એકનો એકજ અનેક યોનિઓમાં ભટક્યા કરે છે. જે પદાર્થ જ્યાંસુધી જેની પાસે હોય છે, ત્યાંસુધી તેની તેના ઉપર મમતા રહે છે; પરંતુ વેંચી નાંખ્યા પછી તેના ઉપર મમતા રહેતી નથી. તે પ્રમાણે જે દેહમાં જીવ આવેલો હોય, તે દેહમાં તે જીવ જ્યાંસુધી હોય, ત્યાંસુધી તેનું સ્વરૂપ હોય છે, પણ મુવા પછી રહેતું નથી. આત્મા એક હોવાથી નિત્ય છે, અવિનાશી છે. જન્મ મરણ રહિત

છે, દેહાદિક સર્વનો આશ્રય છે, તથા સ્વયં પ્રકાશ છે. અને તે પોતાની માયાના ગુણોથી પોતાને જગત રૂપે રચે છે.

न ह्यस्यास्तिप्रियः कश्चिन्नाप्रियः स्वः परोऽपि वा ।

एकः सर्वधियां ब्रह्मा कर्तृणां गुणदोषयोः ॥

એ આત્માને કોઈ અત્યંત પ્રિય નથી, કોઈ અત્યંત અપ્રિય પણ નથી, કોઈ પોતાનો નથી, તેમ કોઈ પારકો પણ નથી; માટે, મારે કોની સાથે રહેવું? કોને રાજી કરવાં? અને કોની સામું બેવું? આત્મા તો સંગ રહિત અને સાડું નરસું કરનારા મિત્ર તથા શત્રુ વિગેરેની વિચિત્ર ભુષ્ણિઓનો દ્રષ્ટા સાક્ષી છે. જેમ અગ્નિ દેવતા ‘સર્વભક્ષી’ બીલું સુકું જે આવે તે સર્વને બાળનારો હોવા છતાં પણ પોતે હમેશાં નિર્દોષ તથા અસંગ છે; અને જેમ આકાશ, પોતાને વિષે અનંત વાદળાં, ઝાકળ, ધુમસ, ઘનઘટા, વીજળી, ગડગડાટ, વૃષ્ટિ, ચિત્ર વિચિત્ર રંગો, ઈંદ્ર ધનુષ્ય, ગંધર્વનગર વિગેરે પલકદરિયાવ જેવા ક્ષણિક અનેક પદાર્થોને અવકાશ આપવાવાળું હોવા છતાં પણ, પોતે સદા નિર્મળ અચળ જેમનું તેમ અસંગપણેજ સ્થિત છે; તેમ નિર્વિકાર સાક્ષી ‘આત્મા’ પણ સદા સર્વ દોષોથી રહિત અસંગ છે. તે આત્મા હું પોતે છું. તમારે ને મારે કંઈ પણ સંબંધ નથી. માટે આત્માને ઓળખો. અને આત્માના જ્ઞાન વડે શોકનું શમન કરીને શાંત થાઓ. કેમકે “આત્માના જ્ઞાનથીજ શાંતિ થાય છે.”

એટલું કહીને જીવ પાછો શરીરમાંથી નીકળીને ચાલ્યો ગયો. ત્યાર પછી તે સ્ત્રી શોક તજીને શાંત થઈ. લોકોએ

તેના શબ્દને બાળીને તેની ચોગ્ય ઉત્તર ક્રિયા કરી. અને પેલી સ્ત્રી પણ આત્મજ્ઞાન વડે શોક તથા મોહ તણ દઇ, પરમાત્માને વિષે મન લગાડીને મોક્ષ પામી ગઇ.

સાચો પતિ પરમાત્મા છે.

યમરાજ કહે છે કે, હે સતી ! તારા પતિનું મરણ થયું છે, એમ તું જાણે છે; તે તો તને નામ રૂપને લીધે મિથ્યા મોહ થયો છે. હે સાવિત્રી ! આ દ્રશ્યમાન સર્વ જગત્ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ પહેલાં એકજ અને અદ્વિતીય હતું. નામ રૂપની ઉત્પત્તિ થવી તેનુંજ નામ સૃષ્ટિ કહેવાય છે. જરા વિચાર કર, કે સત્યવાન કોણ ને તું કોણ ? ! સત્યવાનનો આત્મા ને તારો આત્મા કંઈ જુદો નથી, પણ એકજ છે. વાસ્તવિક રીતે આત્મજ્ઞાનના વિવેક વડે વિચાર કરશે, તો તને સ્પષ્ટ સમજશે કે, અખિત બ્રહ્માંડનો પતિ સર્વવ્યાપક સર્વેશ્વર પરમાત્મા, કે જે સર્વત્ર સદા સર્વદા પૂર્ણપણે બીરાજ રહેલો છે, તે તારો નિત્યનો અવિનાશી સાચો સ્વામિ તો તારી પાસેજ છે. માટે, હે સતી ! શોક મોહનો ત્યાગ કર, અને હવે તું અંહીથી પાછી ફર. અને તારા સ્વમિની ઉત્તર ક્રિયા કરીને પ્રભુનું ભજન કર. તેથી તારૂં તથા તારા પતિનું ઉત્તમ કલ્યાણ થશે. અને અંતે મોક્ષ મળશે.

સતીની વાણી.

સતી સાવિત્રી અતિ નમ્રતાથી હસીને બોલી, હે પ્રિતાણ ! હે પ્રભો ! હે દીનબંધો ! અપરાધ ક્ષમા કરજો. ને માફ બોલવું. સાંભળવા કૃપા કરો !

પદ.

(રાગ ધનાશ્રી)

માયા મોહમાં ફસી, ખરી હું માયા મોહમાં ફસી
ચાહે તેવું સમજવો પણ, જઈશ નહિ હું ખસી—ખરી૦ ૧
હું જાણું છું તમે કસો છો, લલે કસોટી કસી—ખરી૦ ૨
સતી-ધર્મને અનુસરીને, દોડી આવી ધસી—ખરી૦ ૩
પતિ પ્રભુ પરમેશ્વર સાચા, એજ વાત મન વસી—ખરી૦ ૪
વિશ્વાસે વિશ્વાસે આણું, બોલું છું પણ હસી—ખરી૦ ૫

માયા જગતની માતા છે.

હે દેવ ! આપે કહ્યું કે, માયા એક મોટી ઠગારી છે. પણ હું તો એમ સમજું છું કે, પરમાત્મા સર્વના પિતા છે. ને મહામાયા આદ્યશક્તિ પ્રભુની અર્ધાંગના હોવાથી સર્વની માતા છે. એ માયા સાક્ષાત્ ભગવતી, લક્ષ્મી, પાર્વતી, સરસ્વતી, ઇશ્વરી ને જગન્માતા છે. જે પ્રમાણે ભગવાન પોતે અત્યંત પરોપકારી તથા પરમ દયાળુ છે; તે પ્રમાણે તેમની અર્ધાંગના માયા પણ તેવાજ સ્વભાવવાળી હિતકામિણી છે. ભગવતી માયાની નિંતા કરવી, એ બુદ્ધિ

જનોનું કામ નથી. માયાના સ્વરૂપને જાણી લેવું જોઈએ. અને તેનો મર્મ સમજી લેવો જોઈએ. પછી એ માયા દેવીની જો યોગ્ય નિયમ પ્રમાણે શાંત વૃત્તિથી મથાર્થ સેવા કરવામાં આવે, તો માયા પોતે મોક્ષનો માર્ગ બતાવી દઈને પરમાત્માની પ્રાપ્તિ કરાવે છે; પરંતુ માયાના સ્વરૂપને જાણ્યા વિના વિષયોની દુષ્ટ વાસનાને આધીન થઈ, જો માયાના નિયમોથી ઉલટા ચાલીએ તો, એ માયા પોતાની અતી અટપટી ગુંચવણીમાં ખૂબ ગુંચવી નાંખીને લાન ભુલાવી દે છે. અને સંસારના વિકટ માર્ગમાં વારંવાર ગોથાં ખવરાવીને થકવી નાંખે છે. પછી તે થાકેલો પાછો જ્યારે નિયમોને અનુસરીને ચાલે છે, ત્યારે એ જગન્માતા માયા તેના પર કૃપા કરીને શ્રી ભગવાનની સન્મુખ લઈ જઈ ખડો કરી દે છે. એવી એ માયા તો જગતના જનોને સુખ અર્પણ કરવામાં સદા તત્પર રહે છે. પોતાના બાળકો ઉપર માતાનું હૈત તો પિતા કરતાં પણ અધિક હોય છે. જેમ પિતાની ઓળખાણ માતા કરાવે છે, તેમ જગત્પિતા પરમાત્માની ઓળખાણ કરાવનાર એ જગન્માતા માયા છે.

“માયા છાયા એકસી, વીરક્ષા જાને કોય”

“ભગતેકી પીછે ભગે, ભક્તકે આધીન હોય.”

એ માયા તો પોતાની છાયાની પેઠે સાથે ને સાથેજ રહે છે. જે કોઈ એ માયાથી ડરીને નાસે છે, તેની પાછળ પડીને માયા તેને ખંડુ ગભરાવે છે. અને જે કોઈ, એ માયા દેવીનો નિયમ પાળનાર સાચો ભક્ત થાય છે, તેને માયા આધીન થઈ જાય છે. ને તેનો ખડો પાર કાઢે છે.

ખરું આત્મજ્ઞાન કયારે થાય છે ?

એક બ્રાહ્મણ ઘણો મૂર્ખ હતો, છતાં ‘ હું મોટો, પંડિત છું ’ એમ માનનાર તે મોટો મિથ્યાભિમાની હતો. એક દિવસ તે કેાઈ મોટા પૈસાદાર શેઠને બેર ગયો. ત્યાં, આગળના ભાગમાં ઘણું ધન પડેલું જોઈ, પૂછવા લાગ્યો કે, હું શેઠશું ! તમે તો કુબેરભંડારી જેવા લાગો છો. આ આટલું બધું ધન આગળ કેમ મૂકી રાખ્યું છે ? શેઠે કહ્યું કે, મહારાજ ! જે ચાર વેદ જાણતો હોય, તેને આપવા માટે એ બધું ધન અંહી મૂકી રાખ્યું છે. ’ આવું સાંભળીને તે મૂર્ખ બ્રાહ્મણે વિચાર કર્યો કે, ‘ આવો લાગ ફરી મળવાનો નથી. ચાર વેદ તો હું પણ જાણું છું. માટે આ બધું ધન મનેજ આપી દે તો ઠીક. ’ એમ વિચારીને તે બોલ્યો કે, ઓ શેઠશું ! “ વેદો ચાર છે ” એમ હું સારી રીતે જાણું છું; માટે આ ધન મનેજ આપી દો. બ્રાહ્મણનું બોલવું સાંભળીને તે શેઠ ખડખડાટ હસી પડ્યો, ને બોલ્યો; “ ઓ મૂર્ખ બ્રાહ્મણ ! તને એટલું પણ જ્ઞાન નથી, કે ચાર વેદ જાણ્યા, એમ કયારે કહેવાય !! જ્યારે અર્થ સહિત ચાર વેદ જાણીને તેના તાત્પર્યને ચથાર્થ સમજી લે, ત્યારેજ તેણે ચાર વેદ જાણ્યા એમ કહી શકાય છે. પણ “ વેદ ચાર છે ” એટલુંજ માત્ર જાણનારો ચાર વેદ જાણે છે, એમ કહી શકાતું નથી. માટે હવે તું અંહીથી શુભશુભ-બાલ્યો જા. એ ધન લેને નહિ મળે.

સાવિત્રી કહે છે કે, હું પિતાજી ! હું પ્રભો ! જેમ પેલો મૂર્ખ પ્રાણી શેઠનું બોલવું સાંભળીનેજ ' વેદો ચાર છે ' એમ જાણતો હતો; તેમ આપે મને જે આત્મજ્ઞાન શ્રવણ કરાવ્યું, તે ઉપરથી જો કે મેં આત્મજ્ઞાન તો જાણ્યું; તોપણ હું સત્ય કહું છું કે, આત્માનું યથાર્થ જ્ઞાન હજી મને થયું નથી. ખરું આત્મજ્ઞાન કયારે થાય છે? જે પ્રમાણે કોઈ ક્ષુધાતુર મનુષ્યની પાસે ભોજનના ઉત્તમ પદાર્થો લાવીને મૂક્યાં હોય, છતાં પણ તે ભુખ્યો માણસ જ્યાં સુધી તે ભોજનના પદાર્થોનું લક્ષણ કરે નહિ અને કેવળ પોતાની દ્રષ્ટિથી જોયાજ કરે, ત્યાં સુધી તેને કંઈ સ્વાદ સમજાય નહિ, તેનું પેટ ભરાય નહિ, તેમજ તેની ક્ષુધા મટીને તૃપ્તિ પણ થાય નહિ. તે પ્રમાણે, જ્યારે દ્રઢ અભ્યાસ કરવામાં આવે, અર્થાત્ વિવેક પૂર્વક દ્રઢ પુરૂષાર્થ કરવામાં આવે, ત્યારેજ આત્મજ્ઞાન થાય છે. દ્રઢ અભ્યાસ, દ્રઢ પુરૂષાર્થ અને દ્રઢ અનુભવ કર્યા વિના કોઈને કોઈ પણ કાળે આત્મજ્ઞાન થતું નથી. આત્મજ્ઞાન કંઈ વરદાન કે શાપની પેઠે અપાતું લેવાતું નથી. આત્મજ્ઞાનની વાતો કેવળ સાંભળવાથીજ કે ગોખી રાખવાથીજ યથાર્થ આત્મા ઓળખાતો નથી. ને યથાર્થ આત્મજ્ઞાન થઈ શકતું નથી.

ગુરૂ વિના જ્ઞાન મળતું નથી

यस्य देवे पराभक्तिर्बया देवे तथा गुरौ ।
तस्यैव कथिता ह्यनी। प्रकाशते महात्मना ॥

જે મહાત્માને શ્રી પરમાત્મા વિષે પરમ ભક્તિ હોય, અને પરમાત્માના જેવીજ ગુરૂ ઉપર પણ પરમ ભક્તિ હોય, તે મહાત્માને વેદમાં અને શાસ્ત્રમાં કહેલાં અર્થો સિદ્ધ થાય છે. અર્થાત્ “ગુરૂ વિના જ્ઞાન મળતું નથી.” બ્યારે ‘વિવિદિષા’ એટલે આત્માને જાણવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે, ગુરૂને શરણે જવાનું વેદમાં કહેલું છે. માટે ગુરૂને શરણે જવું યોગ્ય છે. “તદ્વિજ્ઞાનાર્થ સ ગુરુમેવાભિગच्छेत्समित्पाणिः श्रोत्रियं ब्रह्मनिष्ठम्” છાંડાસુત્રે આત્માનું જ્ઞાન મેળવવા માટે હાથમાં સમિધ્ લઈ, વેદના પારંગત બ્રહ્મનિષ્ઠ સદ્ગુરૂને શરણે જવું જોઈએ.

પદ.

(રાગ-સારંગની દેશી ગરબીનો રાહ.)

સદ્ગુરૂ વિના, આત્મતત્ત્વનું જ્ઞાન કદી મળતું નથી
 ધર કરી રહેલું, અંતરનું અજ્ઞાન કદી મળતું નથી-સદ્ગુરૂ. ૧
 અભિમાન તિમિર ટળતું નથી, કોઈ સત્ પંથ પળતું નથી,
 કોઈ રૂડું જ્ઞાન રળતું નથી, મન ફાલીને ફળતું નથી,
 અતિ કઠિણે તે, જન્મ મરણનું ખરું ખીજું જળતું નથી-સદ્ગુરૂ. ૨
 ભલે હોય પંડિત કોઈ ભારે, ભલે વેદનું તન્ન વિચારે,
 જિંઘા જ્ઞાનની વાત ઉચારે, ભલે ખીજાં માધન મન ધારે,
 (પણ) દીનાનાથ કહે, સદ્ગુરૂ-વિષ્ણુ કોઈ હરિસંગે હળતું નથી-સ. ૨

સતીનો ગુરૂ પોતાનો પતિજ છે.

સતી સાવિત્રી કહે છે કે, હું ભગવન્ ! હું કંઈ કાંઈમાં અમિધ્ લઈને આપની પાસે આત્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ

દેવા આવી નહોતી; છતાં પણ, આપે મારા ઉપર કૃપા કરીને આત્માનું જ્ઞાન મને શ્રવણ કરાવ્યું છે, તેને માટે, હે દયાળુ દેવ ! હું આપનો મોટો ઉપકાર માનું છું. પણ હે પ્રભો ! આપ ઉંચા પ્રકારનું આત્મજ્ઞાન કહીને, મને જે મારા નિર્ગુણ નિરાકાર પરમાત્મા પતિને ઓળખાવો છે, તેને હું કેવી રીતે ઓળખી શકું ?! “ શુદ્ધ વિના જ્ઞાન મળતું નથી. ” એ વાત તદ્દન ખરી છે; પરંતુ વેદ શાસ્ત્રની એવી આજ્ઞા છે કે, “ પતિરેકો ગુરુઃ સ્ત્રીણામ્ ” એટલે “ સતીનો શુદ્ધ પોતાનો પતિ જ છે. ” હે પિતાશ્રી ! આપ જે નિર્ગુણ પતિને ઓળખવાનું કહો છો, તે નિર્ગુણ નિરાકાર પરમાત્મા પતિને ઓળખાવનાર મારા શુદ્ધ સગુણ પતિ સત્યવાન્ તો આપની પાસે છે ! તેથી મારા સદ્ગુદ્ધ સગુણ પતિની પરમભક્તિ કરવા માટેજ, હું આપની પાછળ પાછળ આવું છું. હે દેવ ! હું એવું સમજું છું કે,

❧ સગુણની ભક્તિ નિર્ગુણ જેવી કડણ નથી
ને

ફળ પેડિનું સરખું છે. ❧

કેશોઽધિકતરસ્તેષામવ્યક્તાસક્ષેતસામ્ ।

અવ્યક્તા હિ ગતિર્દુઃસાં દેહવઙ્ગિરવાપ્યતે ॥ ગીતા ॥

સગુણ સ્વરૂપનું ચિંતન સેવન કરનારને ઉપાસનામાં તપ્તિ. ૧ હેવાથી કલેશ થાય છે ખરો; પણ અન્યતઃ કલેશ

થતો નથી; પરંતુ જેઓ નિર્ગુણ સ્વરૂપનું સેવન કરે છે, તેમને તો અત્યંત કલેશ થાય છે; કારણ કે જેઓનું દેહ-લિમાન નાશ પામ્યું નથી, તેમને શમ, હમ વિગેરે સાધનો સિદ્ધ કરીને આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવો, એ ઘણું અઘરું છે. અને સગુણ સ્વરૂપનું સેવન કરવું, એ ઓછું કષ્ટસાધ્ય રહેતું છે. જે કે જાનેને કૃણ સરખું મળે છે, તોપણ સગુણની ભક્તિ કરનારને ઓછો પ્રયત્ન કરવો પડે છે. માટે, નિર્ગુણ કરતાં સગુણની ઉપાસનાં શ્રેષ્ઠ છે.

ખરો આનંદ તથા ખરું પોષણ તો સગુણની
સેવામાં જ છે.

મોઽતઃસ્થિતોઽમૃતરસસ્તુષ્ટયૈ પુષ્ટયૈચનો ગવામ્ ।

સ ભાજનગતો નિત્યં સેવિતસ્તુષ્ટિપુષ્ટિકૃત્ ॥

જે આનંદ તથા પોષણની સર્વ કોઈને જરૂર છે, તે આનંદ તથા પોષણ આપનારું દુધ તો ગાયને વિષે છે. તે દુધમાંજ દહીં, માખણ, ઘી, વિગેરે છેજ. પણ એ દુધથી ગાયોને આનંદ તથા પોષણ મળશે, એમ સમજીને, જે તે દુધ ગાયોને વિષેજ રહેવા દઈએ તો, તેથી ગાયોને આનંદ કે પોષણ કંઈ મળતું નથી; પરંતુ જે તે દુધને વાસણમાં દોહી લઈને, પછી ગાયોને પાઈ દઈએ, કે આપણે પાન કરીએ, અથવા તે દુધનું દહીં, માખણ

ધી બનાવીને ખવરાવીએ, કે આપણે ખાઈએ, તોજ ઉત્તમ આનંદ તથા પોષણ મળે છે. તે પ્રમાણે જો એટલે મન તથા ઇન્દ્રિયાદિકમાં આનંદ તથા પોષણ આપનારો અમૃત-રસ એટલે બ્રહ્મરસ છેજ, પણ તેથી કાંઈ મન તથા ઇન્દ્રિયા-દિકને આનંદ કે પોષણ મળતું નથી; પરંતુ જ્યારે નામ રૂપવાળા કાંઈ સગુણ સ્વરૂપને વિષે તે બ્રહ્મરસની પરમા-ત્માની ભાવના કરીને તેનું પ્રેમપૂર્વક યથાવિધિ સેવન કરીએ, ત્યારેજ ઉત્તમ આનંદ તથા પોષણની સિધ્ધિ મળે છે.

એક એકડા વિના મીઠાં ખોટાં.

હૈ દેવ ! જો ઉપર જવા માટે સીઢી ગોઠવેલી તૈયાર હોય, તો તેના પગથીયાં ચઢીનેજ ઉપર જવું જોઈએ. પણ જો કાંઈ ઉપર જવા માટે, સીઢીનો ત્યાગ કરી દઈને મોટો કુદકો મારે, તો તે મનુષ્ય ઉપર જઈ શકતો નથી. એટ-લુંજ નહિ પણ, તે ઉલટો નીચે પછડાઈને પડે છે, ને હાથ કે પગ ભાંગી જવાથી દુઃખી થાય છે. કદાચ કાંઈ આપ જેવો મોટો બલવાન મહાત્મા પુરૂષ એકદમ કુદકો મારીને ઉપર જઈ શકે તો, ભલે તે જાય; પરંતુ મારા જેવા બીજા બધાને માટે તો સીઢી ચઢીને જવું. એજ સુખકારક તથા રહેલું છે. હૈ પ્રભો ! હું તો અજ્ઞાની છું. ને એટલુંજ સમજું છું કે; જે એકની સંખ્યા છે, તે બધું મહત્ત્વ છે, અને જે મીઠું છે, તે બધું નિર્મલ છે.

અર્થાત્ મીડાં ગમે તેટલાં હોય, પણ જેમ એક એકઠાનીં સંખ્યા વિના વ્યવહારમાં તેની કંઈ પણ કિંમત અંકાતી નથી; તેમ નિર્ગુણના જ્ઞાનની બધી વાતો ગમે તેટલી શ્રેષ્ઠ હોય, તોપણ સગુણની સેવા વિના તે બધી જ્ઞાનની વાતો એક એકઠા વિનાના મીડાં જેવી કેવળ ખોટી-તદ્દન નકામીજ છે.

હે પિતાશુ ! જે શેરે શેર ધીનો ચુરમાનો લાડુ મોટી ઉમરના સારા શરીરવાળાને તૃપ્તિકારક તથા પુષ્ટિકારક છે, તેજ લાડુ છેક નાના બાળકને જો ભૂલથી ખવરાવવામાં આવે તો, તે બાળકનું મરણ થાય છે. અર્થાત્ નાના બાળકની તૃપ્તિ તથા પુષ્ટિ કરવાને માટે તો તેની માતાનું સ્તનપાનજ સર્વોત્તમ છે; પણ ઉત્તમ પ્રકારના લસલસતા લાડુ તે બાળકને માટે તો કેવળ નુકશાન કરનારજ છે. તે પ્રમાણે, હે કંઠાસાગર ! મારા જેવી અજ્ઞાન સ્ત્રીને માટે તો મારા સગુણ પતિજ સર્વોત્તમ છે. અને મને તેનીજ જરૂર છે. સતીના ધર્મનો ખરો મર્મ એવો છે કે, પોતાના પતિની સેવાના સુખની સાથે કદાચ બીજાં ઝેર જેવાં દુઃખો હોય, તો સતીએ તે સર્વ દુઃખોને પોતાના મનથી અમૃત જેવાં માનવાં જોઈએ. અને બીજાં અમૃત જેવાં બધાં સુખની સાથે જો પોતાના પતિની સેવાનું સુખ નહિ હોય, તો તે અમૃત જેવાં સર્વ સુખોને સતીએ હળાહળ ઝેર જેવાં કેવળ દુઃખ રૂપજ માનવાં જોઈએ. હે પ્રસો ! આપ પોતેજ વિચાર કરો કે, આપે મારા પતિથી મને સો પુત્રો

થવાનું જે વરદાન આપ્યું છે, તે એક મારા પતિ વિના એકડા વિનાના મીડાં જેવું કેવળ નકામું છે. તેથીજ હું મારા પતિને માટે આટલો બધો શોક કરું છું, તેમજ આપના ઘણા કાલાવાલા કરીને વિનવું છું; તોપણ હે ભગવન્! હજી હું કિંચિત્ માત્ર પણ નિરાશ કે નાહિંમત થઈ નથી. હે પ્રભો! મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે:-

❀ સંતો સર્વ સંકટો કાપે છે;

ને

સંતો સર્વ કંઈ આપે છે. ❀

દૂરીકરોતિ દુરિતં વિમલ્લોકરોતિ ।

ચેતશ્ચિરંતનમધં ચુલુકીકરોતિ ॥

મૂતેષુ કિં ચ કરુણાં બહુલીકરોતિ ।

સંગઃ સતાં કિમુ ન મંગલમાત્નોતિ ॥

સંતોનો સંગ પાપ કરતાં અટકાવે છે, અંતઃકરણને વાસના રૂપી મેલ વિનાનું નિર્મળ કરી નાંખે છે, અનેક જન્મમાં થએલા પાતકોનો નાશ કરે છે, અને પ્રાણી માત્રમાં પુષ્કળ દયા કરાવે છે. અહો! સંતોના સંગથી કયું કંઠ્યાણુ થતું નથી? અર્થાત્ સંતોનો સંગ સર્વ પ્રકારનું કંઠ્યાણુ કરે છે.

શ્રી સમર્થ મહારાજનો અમત્કાર.

દક્ષિણમાં ટાકળી પાસે એક દશકપંચક નામનું

ગામ છે. ત્યાં એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે મોટો ધનવાન હતો; પરંતુ તેને કાંઈ પણ સંતાન નહોતું. દૈવયોગે તે બ્રાહ્મણને યુવાન અવસ્થામાં જ ક્ષયરોગ થયો. તેની સ્ત્રીએ પોતાના પતિનો રોગ સારો કરવા માટે ઘણાં ઉપચાર કર્યાં, અનુષ્ઠાનો કરાવ્યાં; પરંતુ કોઈનો કંઈ પણ શુભ માલુમ પડ્યો નહિ. અંતે જ્યારે તે બ્રાહ્મણ મરણ પામ્યો, ત્યારે તેની સ્ત્રી, કે જે પતિવ્રતા હતી, નાની અવસ્થાવાળી હતી, અને ઘણી સુંદર હતી; તેણે પોતાના પતિની સાથે સહ-ગમન કરીને સતી થવાનો નિશ્ચય કર્યો. શકે ૧૫૪૬ માં વૈશાખ શુક્લ દશમીને દિવસે તે સ્ત્રી સતી થવાની સર્વ તૈયારી કરીને પતિના શબની પાછળ ચાલી. ટાકળી પાસે ગંગાજીને કિનારે એ સતી થવાનો સમારંભ કરવાનો ઠરાવ હતો. માટે, તે સતી સ્ત્રી પણ પોતાનું ગામ છોડીને શબની સાથે ગઈ. શબ આગળ જતું હતું, અને પેલી બાઈ પાછળ થોડે અંતરે ચાલતી હતી. એટલામાં એક ગુફાની પાસે એક વૃક્ષની નીચે શ્રી સમર્થ રામદાસ સ્વામિ મહારાજને ધ્યાનમાં બેઠેલા તે સતી સ્ત્રીએ જોયા. તેમના અદ્ભુત તેજને જોઈને તે બાઈએ વિચાર કર્યો કે, આ કોઈ મોટા સત્પુરુષ હોવા જોઈએ. માટે જતાં જતાં એ મહાત્મા પુરૂષનું દર્શન કરીને બહોલો તો ઠીક. એમ વિચાર કરીને તે બાઈ મહારાજની પાસે આવી, અને તેમના ચરણ કમળમાં પોતાનું મસ્તક મૂકીને તેણે નમસ્કાર કર્યો. તેજ વખતે અકસ્માત્ સમર્થ મહારાજનાં નેત્ર ઉઘડ્યાં. અને કોઈ સુવાચિની નમસ્કાર કરે છે, એમ જોતાંજ, શ્રી

સમર્થ મહારાજના મુખમાંથી એવો આશીર્વાદ નીકળ્યો કે, “અષ્ટપુત્રા સૌભાગ્યવતી મઘ. ” એ આશીર્વાદ સાંભળીને તે સ્ત્રી હાથ જોડીને હસતી હસતી બોલી કે, હે દેવ ! હે મહારાજ ! આપે આ આશીર્વાદ આ જન્મને માટે આપ્યો છે, કે આવતા જન્મને માટે ? આ પ્રશ્ન સાંભળીને મહારાજ વિસ્મય પામ્યા, અને સાથેના માણસોને પૂછ્યું કે, આ બાઈ કોણ છે ? ને આમ કેમ બોલે છે ? તે મનુષ્યોએ કહ્યું કે, મહારાજ ! આ બાઈનો પતિ તો મરણ પામ્યો છે, બુઝ્યો પેલું શબ જાય છે, અને આ પતિવ્રતા સ્ત્રી સાથે સહગમન કરીને સતી થવા માટે જાય છે. તેને તમે જે આઠ પુત્ર થવાનો આશીર્વાદ આપ્યો, તે સાંભળીને અત્યંત વિસ્મય પામવાથી એ બાઈ આવું બોલે છે.

બીજા સમર્થ મહારાજે તે બાઈની બધી હકીકત સાંભળી, ત્યારે તેમણે પોતાના મનમાં ને મનમાંજ શ્રી પરમાત્માનું કંમરણ કરીને પ્રાર્થના કરી કે, “હે રઘુપતી ! હે રામ ! તમારા દાસની ઉપર આ એક મોટું સંકટ આવી પડ્યું છે. ” એમ કહીને સ્વમીએ પોતાની આંખો મીચી દીધી. પાંચ સાત ક્ષણ પછી મહારાજે આંખ ઉઘાડીને તે બ્રાહ્મણનું શબ પોતાની પાસે મંગાવ્યું, તુંબીમાંનું જળ અંજલીમાં લીધું, અને તે શબની ઉપર છાંટતાંજ સાથે, જેમ કોઈ સુતેલો મનુષ્ય નિદ્રામાંથી ઉઠીને બેઠો થાય, તેમ તે બ્રાહ્મણ રોગ રહિત જીવતો થઈને “રામ રામ” બોલતો બોલતો ઉઠીને બેઠો થયો. અને શ્રી સમર્થ

મહારાજના ચરણમાં હંડવત્ નમસ્કાર કરીને ઉભો રહ્યો. તે ચમત્કાર જોઈને, સર્વ લોકો આશ્ચર્યના સમુદ્રમાં જાણે ડૂબી ગયાં હોય તેમ, અથવા જાણે ચિત્રમાં આજેખેલાં મનુષ્યોની પેઠે સ્તબ્ધ થઈ ગયાં. તે સતી સ્ત્રી તો પોતાના મરણ પામેલા પતિને પાછો જીવતો થએલો જોવાથી સમર્થ મહારાજને સાક્ષાત્ પરમેશ્વર રૂપે જ જોવા લાગી. લોકોએ તે પ્રાહ્મણને પૂછ્યું કે, તમે આ મહારાજને ઓળખો છો? ત્યારે તે જોડ્યો કે, હું હમણાં જ્યારે ચમલોકમાં હતો, ત્યારે એ જ મૂર્તિ ચમલોકમાં આવી હતી. તે વખતે ચમદેવતાએ ઉભા થઈ નમીને પૂછ્યું કે, હે પ્રભો! આપનું પધારવું કેમ થયું? મને શી આજ્ઞા છે? એમણે ઉત્તર આપ્યો કે, ‘આ પ્રાહ્મણને પાછો મોકલો. મેં એની સ્ત્રીને આઠ પુત્ર થવાનો આશીર્વાદ આપ્યો છે. માટે, એને લેવા આવ્યો છું.’ ચમદેવતાએ તુરત તે વાત માનીને મને કહ્યું કે, તું જા, હવે પહેલાં તારી સ્ત્રીને લાવીશ, અને પછી તને લાવીશ. એમ કહીને મને મુક્ત કર્યો. તેથી હું એમને ઓળખું છું કે, એમની કૃપાથી જ હું પાછો જીવતો થયો છું. તે પ્રાહ્મણનું આવું જોડવું સાંભળીને સર્વ લોકોએ સમર્થ મહારાજની ઘણી સ્તુતિ કરી. ત્યારે સમર્થ મહારાજે કહ્યું કે, હું એવો લેશ પણ સ્તુતિપાત્ર નથી. હું તો કેવળ પ્રભુનો તથા સાધુ પ્રાહ્મણોનો દાસ છું. હવે તમે જે ઉ જણા સર્વ લોકો સહિત ગંગાજીનું સ્નાન કરીને દેવ પ્રાહ્મણોને નમસ્કાર કરીને તમારે ઘેર જાઓ!

આજા પ્રમાણે તે બંને સ્ત્રી પુરૂષે તથા સાથે આવેલા સર્વ લોકોએ સ્નાન કર્યું. પછી પાછા મહારાજની પાસે આવીને તે બંને જણાએ પૂર્ણ લક્ષ્મી-લાવણી મહારાજશ્રીની પૂજા કરી. સમર્થ જોડ્યા કે, “ તમને આઠ પુત્ર તો આપેલાજ છે; પરંતુ તે ઉપરાંત બીજા બે પુત્ર થશે. એટલે બધું મળીને તમને દશ પુત્ર થશે. જાઓ, હવે ઘેર જઈને પ્રભુનું ભજન કરતાં આનંદમાં કાળ નિર્ગમન કરજો. ” તેજ વખતે તે સતીએ પહેલો પુત્ર સમર્થ મહારાજને અર્પણ કરવાનો મનમાં સંકલ્પ કર્યો, અને તેઓ ઘેર ગયાં. પછી જે પ્રથમ પુત્ર થયો, તે સમર્થને અર્પણ કર્યો; કે જે સમર્થના મહા પ્રતાપી ઉત્તમ શિષ્ય ઉદ્ભવ સ્વામીના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા હતા. સમર્થના આશીર્વાદ પ્રમાણે તે બાઈને દશ પુત્ર થયાં હતાં. અને તે ઉપરથી તે વંશમાં ઉત્પન્ન થનારની ‘ દશપુત્રે ’ અટક કહેવાય છે.

સારાંશ એ છે કે, સંતોના જેવી દયાલુતા કોઈને વિષે નથી, સંતો જેવું આપે છે, તેવું બીજું કોઈ આપી શકતું નથી. ને સંતો સર્વ કંઈ કરવા સમર્થ છે. એટલાજ માટે, સતી સાવિત્રીએ યમદેવતાને કહ્યું કે, હે દેવ ! મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે, “ સંતો સર્વ સંકટો કાપે છે, ને સંતો સર્વ કંઈ આપે છે. ”

સંતોના સંગની ખલિહારી છે !

અર્થૌષ્ઠ ગ્રાચીન પ્રશમયતિ પુણ્યં પ્રથયતિ ।
 પ્રસૂતે સર્વબુદ્ધિ નવનવકલાં પલ્લવયતિ ॥
 હરત્યજ્ઞાનાન્ધર્શં વિશતિ ચ પરબ્રહ્મપદવીં ।
 સતાં સંગઃ કલ્પદ્રુમ ઇવ ન કિં કિં ચિત્તનુતે ॥

સતપુરુષોનો સંગ કલ્પવૃક્ષના જેવો છે. તે શું શું કરતો નથી ? તે પાપના આચીન પુંજનો નાશ કરે છે, સદ્બુદ્ધિ આપે છે, નવી નવી કલાઓને વિસ્તારે છે, અજ્ઞાન રૂપી અંધકારને દૂર કરે છે અને પરમાત્મની પ્રાપ્તિ રૂપ પરબ્રહ્મની પદવી આપે છે. એટલે પરમાત્માનો પ્રત્યક્ષ સાક્ષાત્કાર કરાવે છે. અર્થાત્ સંતોનો સંગ સર્વ કંઈ કરે છે.

પદ.

(રાગ-પીલુ તા દીપચંદી. “ઈસ તન ધનકી કોન અગાધ” એ રાહ.)

દીનદયાળુ પરમ કૃપાળુ, સંત સમાન નહિ કોઈ દાતા
 ગુમાન ટાળે પાપ પ્રભળે, પ્રેમથી પાળે થઈને ત્રાતા-દીન૦ ૧
 દુર્ભંતિ હરિ લાઇ ગાન દાન દઇ, ભવતારક થઇ કરે સુખ

શાતા-દીન૦ ૨

દીનાનાથ પ્રભુ સંતદાસ કહે, સંતો સાચા પિતા ને

માતા-દીન૦ ૩

કલ્પદ્રુમઃ કલ્પિતમેષ સૂતે ।
 સા કામધુક્કામિતમેષ દોગ્ધિ ॥

ચિંતામણિચિંતિતમેવ દ-તે ।

સતાં હિ સંગઃ સકલં પ્રસૂતે ॥

જે કલ્પના થાય તે કલ્પવૃક્ષ આપે છે, જે કામના કરીએ તે કામદુધા આપે છે. અને જે ચિંતાન કરીએ તે ચિંતામણિ આપે છે; પરંતુ સંતોનો સંગ તો સર્વ કંઈ આપે છે.

(કુંડળીયા.)

સંત સમો દાતા નહી, વિપદ વિદારક વીર,
માગ્યા વિશ્વ વૃષ્ટિ કરે, મેઘરાજ ગંભીર;
મેઘરાજ ગંભીર, વીર, બારકર પણ તેવો,
દિવસ તણો એ દીવો, ઝંઘમઘ જ્યોતિ જેવો;
દીનાનાથ અર્પા પ્રભા, ટાળે ધાર તિમીર,
સંત સમો દાતા નહી, વિપદ વિદારક વીર.

દુહા.

દેખો લોહા કાઠ સંગ, ચલત ફિરત જલ માહી;
બડે ન દુઃખન દેત હું, જાકી પકડે બાહી.

સત્પુરૂષો જેનો હાથ પકડે છે, અર્થાત્ જેને પોતાના શરણુમાં લે છે, તેનાં સર્વ મનોરથો પરિપૂર્ણ કરીને તેનો બેડો પાર ઉતારે છે. એવી “સંતોના સંગની બલિહારી છે.” સતી કહે છે કે, એમ સમજીનેજ, હું આપની પાછળ પાછળ આવું છું.

સતીનો કશ્ચામય પોકાર.

સાવિત્રી કહે છે કે, હે દયાના સાગર ! મને આપનો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે, આપે મારા ઉપર આટલી બધી દયાની વૃદ્ધિ કરી છે; તો જરા માટે કંઈ બાકી રાખશો નહિજ. એ પ્રમાણે બોલતાં બોલતાં સતી થાકી ગઈ, પ્રાણેશ્વરને માટે સતીનાં પ્રાણ ગલરાઈ ગયાં, અને આંખ-માંથી અશ્રુની ધારાઓ પડવા લાગી; તોપણ હિંમત રાખીને બોલી કે;—હે દેવ ! હે દીનદયાલુ ! હે દીનબંધો ! હે અનાથનાથ ! હે ભગવન્ ! હે માતાપિતા ! દયા કરો ! દયા કરો ! ! હે દેવ ! જરા મારી સામું તો જુઓ ! હે દીનદયાલુ ! જરા માફ દારૂ ડુઃખ તો વિચારો ! હે દીનબંધો ! મારા ગરીબના બેલી થાઓ ! ને આ મારી વશમી વેળાએ વારે ધાઓ ! હે અનાથનાથ ! તમારા વિના હું બીજા કોને કહું ? ને તમને છોડીને બીજા કોનું શરણ લઉં ? હે ભગવન્ ! હું તમને વારંવાર પ્રણામ કરું છું. હે માતાપિતા ! તમેજ મારા માતાપિતા છો. અને ભલી ભુંડી જેવી તેવી પણ હું તમારી પુત્રી છું. માટે, ગરીબ દીકરીનું ડુઃખ ટાળો !

સાવિત્રીની આવી મૃદુ, મનોહર, સુંદર હૃદયવેધક વાણી શ્રવણ કરીને યમદેવતા પ્રસન્ન થયા. અને ઉભા રહીને સાવિત્રીની મુખમુદ્રા તરફ જોવા લાગ્યા. તે સમયે પુરત સતીએ યમદેવતાના ચરણમાં મસ્તક મૂકી નમન

કરીને કહ્યું કે, હે પિતાજી ! હે પિતાજી ! બાળકનાં
અપરાધ ક્ષમા કરો ! ક્ષમા કરો ! અને આ તમારી રાંકડી
કન્યા પર કૃપા કરો ! કૃપા કરો !

છેલ્લું વરદાન.

સતીનો આવો કરુણામય પોકાર શ્રવણ કરીને યમ-
દેવતાનું મન ધીગળી ગયું. તેથી હસીને બોલ્યા કે, હે
સાવિત્રી ! તે તારી અત્યંત વિવેકવાળી મનોહર વાણી વડે
મારું મન હરી લીધું છે. હે સતી ! તને ધન્ય છે ! તારા
જેવી મેં કોઈ જોઈ નથી. ભક્તિ, શ્રદ્ધા, ધૃતિ, ક્ષમા,
શાંતિ, જ્ઞાન અને વિવેક વિગેરે સર્વ સદ્ગુણો તારે વિશે
જોઈને, તેમજ તારી અમૃત જેવી મધુર વાણી સાંભળીને
મારું મન તારે માટે ઘણું ઉદાર થયું છે. હે દેવી ! હું
તને કહું છું કે, “ હવે તારે જે માગવું હોય તે
માગી લે. ”

યમદેવતાના મુખનું એવું મંગળકારક વચન સાંભળતાંજ
સતીનું અંતઃકરણ તથા મુખ હસતું થયું. અને હાથ
જોડીને પ્રેમથી બોલી. હે પ્રભો ! હવે મારે આપની પાસે
માગવાનું માત્ર એક એજ બાંકી છે કે, મારા પતિને પાછા
સંજીવન કરો. હે પરમપૂજ્ય દેવ ! મારાં પ્રાણપતિ, અરે
મારાં પ્રાણેશ્વર પતિ એજ મારી પરમ ગતિ છે. જો કે
હું પતિ વિના છું; તોપણ મરી ગયા જેવીજ છું.

મારાં પતિ વિના મને કોઈ પણ સુખની ઇચ્છા નથી.
અરે ! મારા પતિ વિના મને સ્વર્ગમાં જવાની કે શોભા
પામવાની પણ ઇચ્છા નથી.

न धनं न धरा न धाम वा
न च राज्यं न सुखानि संपदः ।
सुहृदो न न बंधवोऽपि वा
मम सौख्याय विना हृदीश्वरम् ॥

સતી કહે છે કે, હું પ્રભો ! ધન, ધરા, ધામ, રાજ્ય,
સુખ, સંપત્તિ, લાઘ્યો અને સગાં સંબંધીજનો વિગેરે
કોઈ પણ મને મારા પતિ વિના કિંચિત્ માત્ર પણ સુખ-
કારક નથી. માટે હું આપની પાસે એજ માયું છું કે;-

પદ.

(આશાવરી તાલ-ત્રિતાલ.)

મારાં, પતિ સજીવન થાય
ઇચ્છા એ મનમાં-મારાં ૦ ટેક

પતિ વિના ગતિ નથી સતીની, પતિ એજ મંગાવ-મારાં ૧
નર નારી ગુણ ગાય તમારાં, સાચો ધર્મ સ્થપાય-મારાં ૨
દીનદયાળુ પરમકૃપાળુ, લગ્ન લગ્ન લાગું પામ-મારાં ૩

યમદેવતાએ તત્કાળ “ તથાસ્તુ ” કહી, પાશ કાઢી
નાંખીને સત્યવાનના જીવાત્માને મુક્ત કર્યો. અને પ્રસન્ન
થઇને બોલ્યા કે;-

(રાગ સોહિની-ત્રિતાલ.)

ધન્ય ધન્ય સતી સાવિત્રી, તવ ગુણ ગાશે સૌ મહામતી
સંવત્સર શત ચાર તથા, આયુષ મોખવશે તારો પતી-ધન્ય ૦

હે સતી ! તું તારા પતિના શરીરનો સ્પર્શ કરશે, કે તુરત તે સજીવન થશે. અને ચારસો વર્ષનું આયુષ્ય લોગવશે. એ પ્રમાણે વરદાન આપીને ચમદેવતા ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

સત્યવાન સજીવન થયા.

પછી સાવિત્રીએ હોંસલેર પોતાના પતિના કલેવર પાસે આવીને, જેમ પ્રથમ હતું તેમ, પતિનું મસ્તક જેવું પોતાના ખોળામાં લીધું, કે તુરત સત્યવાન સાવધ થયા, સતીના મુખ પ્રતિ વારંવાર પ્રેમથી જોવા લાગ્યા, અને બોલ્યા, હે પ્રિયે ! હું ઘણો વખત થયાં મૃતો છું. તેં મને કેમ જગાડયો નહિ ? અરે ! પણ પેલો કાળો કાળો લયંકર પુરૂષ કયાં ગયો ? ! તે પુરૂષ તો મને ખાંધીને લઈ જતો હતો ! શું એ સ્વપ્નની વાત છે ? કે સાચી વાત છે ? હે સુંદરી ! તું જો જાણતી હોય તો મને કહે.” એમ કહી સત્યવાન ઉઠીને બેઠા થયા. સાવિત્રી બોલી કે, હે નાથ ! હમણાં રાત્રિ ધીરે ધીરે ગાઢ થતી જાય છે. માટે, જે વાર્તા બની છે, તે હું તમને કાલે પ્રાતઃ કાળે કહીશ. હે પ્રાણેશ ! જુઓ, આ પાસેના વનમાં રાક્ષસો હર્ષિત થઈને આડા અવળા ફરે છે. અને કૂર શબ્દો કરે છે. વળી વૃક્ષોનાં પાંદડાંનો ખડખડાટ સંભળાય છે. તેમજ વનમાં ફરતાં મૃગોનાં લયંકર સ્વર પણ સંભળાય છે. જુઓ, પેલી લયંકર દેખાવળી શીયાડણીઓ દક્ષિણ તથા

પશ્ચિમ દિશામાં ઉભી રહી, અતી કઠોર સ્વરથી રૂદ્ધન કરીને મારાં મનને કંપાવે છે.

સત્યવાન બોલ્યા, “ હા, ગાઢ અંધકારથી છવાઈ ગએલું આ વન હુમણાં અતિ ભયંકર લાગે છે. તને માર્ગ પણ સૂઝ પડશે નહિ. અને તું ચાલી પણ શકીશ નહિ. ” સાવિત્રીએ કહ્યું, “ હે સ્વામિન્ ! તમે સંતાપ કરો નહિ. આજે આ વનમાં દાવાનળ સળગ્યો હોય એમ લાગે છે. એક મોટું વૃક્ષ બળતું દેખાય છે. પવનનો આઘાત થવાને લીધે તે બળતાં વૃક્ષમાંથી પ્રદીપ્ત અગ્નિ પડેલો છે. જો તમે મને આસા આપો તો, હું ત્યાં જઈને તેમાંથી થોડો અગ્નિ અંહી લાવું, આપણી પાસે આ કાષ્ટ છે તે સળગાવું, અને હે નિર્દોષ નાથ ! જો તમારી ઇચ્છા હોય તો, બાકીની રાત્રી અંહી વનમાંજ આપણે ગાળીએ. ”

સત્યવાન બોલ્યા, હે શુભે ! હવે માફ મસ્તક દુખતું નથી, મારાં શરીરનો દાહ મટી ગયો છે, અને હવે જેમ બને તેમ જલદી મને મારાં માતા પિતાનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છા છે. આગળ કોઈ પણ વખતે હું આશ્રમમાં મોડો ગયો નથી. હે પ્રિયે ! હું મોટો વિચાર કરું છું કે, આજે મારાં માતા પિતાની શી દશા થઈ હશે ! અરેરે ! સાચકાળે આશ્રમમાં નહિ દેખતાં તેઓ આપણે માટે કેટલાં બધાં દુઃખી થયાં હશે ! અરે ! મારા ઉપર અત્યંત પ્રેમ રાખનારા તથા મારે દુઃખે અત્યંત દુઃખી થનારા મારાં વૃદ્ધ માતા પિતાએ એક વખતે રડતાં રડતાં મને કહ્યું

હતું કે, હે પુત્ર ! અમે તારા વિના જીવી શકીશું નહિ. અમારાં બંનેના પિંડનો, કીર્તિનો, અને વંશનો આધાર તારા ઉપરજ છે. હે કલ્યાણી ! મારા અંધ પિતાની, અને તેની સેવામાં તત્પર રહેવાથી અત્યંત દુર્બળ થઈ ગયેલી મારી માતાની મને જેટલી ચિંતા થાય છે, તેટલી ચિંતા મને મારી પોતાની પણ થતી નથી. એ પ્રમાણે બોલતાં ધર્માત્મા સત્યવાન ઘણા દુઃખી થયા. અને પોતાના બે હાથ ઉંચા કરીને મોટે અવાજે રૂદન કરવા લાગ્યા.

પતિને રૂદન કરતાં જોઈ, સાવિત્રીએ પતિની આંખ-માંના આંસુ લુછી નાંખ્યાં. અને આકાશ તરફ હાથ જોડીને બોલી કે, “ હે પરમાત્મા ! મેં જો તપશ્ચર્યા કરી હોય, તથા જો હોમ કર્યાં હોય; તો તેના પ્રભાવથી મારાં સાસુ સસરાની તથા મારાં પતિની આજની રાત્રિ દુઃખ રહિત આનંદમાં જાઓ. અને હે ભગવન્ ! સામાન્ય વાતચિતમાં પણ હું કેાઈ વખતે અસત્ય વાણી બોલી નથી. તેના પ્રભાવથી આજે મારાં સાસુ સસરા જીવતાં રહેજો. ”

૧૮ સાવિત્રીનું પૂજન.

સત્યવાન બોલ્યા, હે સતી ! હવે તું જલદી ચાલ. જો આપણા ગયા અગાઉ મારાં માતા પિતા મરણ પામશે તો, હું તારી આગળ શપથ પૂર્વક સત્ય કહું છું કે, હું જીવી શકીશ નહિ. માટે, જો તારી ધર્મયુક્તિ હોય, જો

મારું હિત કરવું હોય, અને જો તું મને જીવતો જોવા ઇચ્છતી હોય તો, મને જલદી આશ્રમમાં લઈ જઈને મારાં માતા પિતાનું દર્શન કરાવ. એ પ્રમાણે સાંભળીને સાવિત્રી જેવી ઉઠવા જાય છે, કે તુરત એકદમ સૂર્યના જેવો લખલખીત સુંદર પ્રકાશ પડ્યો. સત્યવાન તથા સતી આમ તેમ જોવા લાગ્યા. એટલામાં દેવતાઓએ પુનઃવૃદ્ધિ કરી. અને

“સ્વર્ગીહન સઘળ પતિવ્રતા, સાવિત્રી દર્શના પાતક્યા.”

પોડશોપચાર પૂજનનું સાહિત્ય લઈને સ્વર્ગની પતિવ્રતા દેવાંગનાઓ સતીનું દર્શન કરવા માટે ત્યાં આવી.

“સૌભાગ્ય દ્રવ્ય અર્પૂન, વટવૃક્ષાસ કરિતી પ્રદક્ષિણુ,”

“વટ સાવિત્રી તૈં પાસૂન, અઘાપ પૂજતી સર્વ વનિતા.”

તેમણે સત્યવાન સાવિત્રીનું યથાવિધિ પૂજન કર્યું, પછી તે વટવૃક્ષનું પણ પૂજન કર્યું, દંડવત નમસ્કાર કર્યા, પ્રદક્ષિણા કર્યા, અને હાથ જોડી પ્રેમથી પ્રાર્થના કરીને તે દેવાંગનાઓ સ્વર્ગમાં ગઈ. ત્યારથી વટસાવિત્રીનું વ્રત સર્વ સ્ત્રીઓ કરે છે.

“જી ન પૂજતાં ગર્વે રાહે તી જન્મોજન્મીં વિધવા આહે,”

“અર્ચિતાં તેંય સૌભાગ્ય પાહે”, સર્વદાહી વર્ધમાન.”

જે સ્ત્રી અભિમાન ધારણ કરીને વટ સાવિત્રીનું વ્રત કરતી નથી, તેને જન્મોજન્મમાં વિધવાપણાનું કંઠણ દુઃખ સહન કરવું પડે છે. અને જે સ્ત્રી યદ્વાલક્ષિતી વ્રત કરે છે, તેનાં સૌભાગ્યની વૃદ્ધિ થઈ તે સુખી થાય છે.

દેવાંગનાઓના ગયા પછી, સતીએ પોતાના મસ્તકનાં વીખરાઈ ગયેલાં કેશનો અંબોડો વાળી લીધો, ફરસી ઉપાડી લીધી, બે હાથ વડે ટેકો આપીને પતિને ઉભા કર્યા, અને સતી પોતાના વામ સ્કંધની ઉપર સ્વામિને હસ્ત સ્થાપન કરીને પતિના શરીરને સાંભળતી આશ્રમ તરફ ચાલી. માર્ગમાં સત્યવાન બોલ્યા, “ હે ભીરૂ ! આ વનમાં આવવાનો મને અભ્યાસ છે. તેથી આ સર્વ માર્ગો મારા જાણીતા છે. વળી ચંદ્રનાં કિરણો વૃક્ષોની અંદર થઈને જમીન ઉપર પડે છે. તે પ્રકાશથી પણ હું માર્ગને જોઈ શકું છું. વળી હું હવે સ્વસ્થ થયો છું. અને માતા પિતાના દર્શન માટે આતુર થયો છું. ” આ પ્રમાણે વાર્તા કરતાં બંને ઉતાવળા ઉતાવળા આશ્રમ તરફ ચાલવા લાગ્યા.

આ તરફ આશ્રમમાં એવું બન્યું કે, સંધ્યાકાળ વીતી ગયો, છતાં પણ સત્યવાન ને સાવિત્રી આશ્રમમાં આવ્યાં નહિ, તેથી તે વૃક્ષ માતા પિતા અત્યંત દુઃખ કરીને રૂદન કરવાં લાગ્યાં. તે સાંભળીને, સર્વ તપસ્વી રૂષિઓ ત્યાં આવીને, અનેક પ્રકારે જ્ઞાન બોધ આપીને સમજાવી રહેલાં છે.

સતીના પ્રભાવથી સૌ સુખ શાંતિ પામ્યા.

“ તોં અશ્રમ ત ચેલન, ઉમી કાકરી પુત્ર સુન, ”
 ‘ સાવિત્રીએ રૂપરૂપતાં નયન, ઉધડલે તરકાળ તપાએ. ”

ત્યાં અકસ્માત્ સત્યવાન તથા સાવિત્રી આવી પહોંચ્યા, સર્વને નમન કર્યું, અને સસરાનાં નેત્રને સતીના હાથનો સ્પર્શ થતાંજ તે તુરત દેખતા થયા. ને સ્વચ્છ જોવા લાગ્યા. સર્વને મોટો આનંદ થયો. આકાશમાં આવીને દેવ લોકોએ સતીના નામનો જયબોધ કર્યો. અને દિવ્ય પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરી. તે જોઈ, અત્યંત આશ્ચર્ય પામીને સર્વ રૂષિઓએ સતીને પૂછ્યું, ત્યારે સતીએ જેમ બની હતી તેમ સર્વ હકીકત યથાર્થ કહી સંભળાવી. તે સાંભળીને સર્વ રૂષિઓ તથા રૂષિપત્નીઓ સતીની ઘણી સ્તુતિ કરીને કહેવા લાગ્યા કે, 'હે સાવિત્રી ! તને ધન્ય છે. તું સર્વ પતિવ્રતાઓમાં શિરોમણિ રૂપ મહાન્ સતી છે. તેં તારા ઉત્તમ પાતિવ્રત્ય વડે સસરાના તથા પિતાના ઉભય કુળનો ઉદ્ધાર કર્યો છે.' એમ કહીને શુભ આશીર્વાદો આપ્યાં. પછી સતીએ સાસુ સસરાને તથા રૂષિઓને રૂળ અર્પણ કરીને પોતે પણ રૂળ વડે મતનું પારણું કર્યું. બાદ સર્વ રૂષિઓ સતીની પ્રશંસા કરતાં પોત પોતાને આશ્રમે ગયાં.

બીજે દિવસે સર્વ મહારૂષિઓ નિત્ય કર્મથી પરવારીને પાછાં ધુમત્સેન રાજાની પાસે આવ્યાં. અને સતીનું સદ્-લાગ્ય વારંવાર વર્ણન કરવાં લાગ્યાં. એટલામાં શાંદવ દેશમાંથી સૈન્ય તથા વાહનાદિક સહિત મંત્રીઓ મોટા સમારંભથી ત્યાં આવ્યા. અને પ્રણામ કરીને કહેવા લાગ્યા કે, હે મહારાજ ! આપ રાજ્યમાં પધારો. અને આપનું રાજ્ય આપ સંભાળો. પરમાત્માની કૃપાથી શત્રુઓનો નાશ થયો છે. સર્વ પ્રજાજનોએ તથા અમાત્ય મંડળે એકમત

થઈને આપને તેડવા માટે અમને અહીં મોકલ્યા છે. વાહનો તથા સેના હાજર છે. માટે આપ પધારો. અને અમને કૃતાર્થ કરો. તે સાંભળીને, પ્રસન્ન થએલા સર્વ રૂષિઓની આજ્ઞા થવાથી, પ્રજ્ઞામ કરી તેઓના શુભ આશીર્વાદ લઈને દુમત્સેન તથા સત્યવાન એક સુંદર રથમાં બેઠાં. અને રાણી તથા સાવિત્રી એક સુંદર પાદ્મીમાં બેઠાં. એ પ્રમાણે મોટી સેના સહિત વાજતે ગાજતે તેઓ બ્યારે નગરમાં ગયાં, ત્યારે સર્વ પ્રજાજનોએ હર્ષભરે સામા આવીને ઘણું માન આપ્યું. અને ધામધુમથી સભામાં લઈ ગયા. પુરોહિતોએ દુમત્સેન રાજાનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. અને ધર્મત્મા સત્યવાનનો મુવરાજના પદ પર અભિષેક કર્યો. તે વખતે રાજાએ મોટાં મોટાં દાનો આપીને સર્વને સંતુષ્ટ કર્યાં તેઓ ધર્મ પ્રમાણે રાજ્ય કરતાં ઉત્તમ સુખશાંતિ પામ્યા. ચમદેવતાના વરદાન પ્રમાણે સાવિત્રીને કુલદીપક સુંદર સો પુત્રો થયાં. અને સતી સાવિત્રીની માતાને પણ સુંદર સો પુત્રો થયાં.

એ પ્રમાણે માર્કંડેય રૂષિ યુધિષ્ઠિર રાજાને સતી સાવિત્રીની કથા શ્રવણ કરાવીને બોલ્યા કે, હે રાજા! જુઓ, સતીનો પ્રભાવ કેવો છે ! સતી સાવિત્રીએ પોતાને, પિતાને, માતાને, સાસુને, સસરાને, અને પતિને પોતાના પાતિમત્યના પ્રભાવથી કંઠણમાં કંઠણ દુઃખમાંથી મુક્ત કરીને સુખી કરી દીધાં હતાં. તેવીજ આ દ્રૌપદી સતી છે. એ પણ તમને સર્વ દુઃખમાંથી મુક્ત કરીને સુખી કરશે. યુધિષ્ઠિર રાજા પણ સતીની કથા શ્રવણ કરીને

અત્યંત સંતોષ તથા શાંતિ પામ્યા. યુધિષ્ઠિરે માર્કંડેય રૂચિની પૂજા કરીને દંડવત્ નમસ્કાર કર્યા. હરિઃ ॐ શાંતિઃ ॥

સતીના ચરિત્રમાંથી આપણા હૃદય પટ પર લખી
રાખવા જેવી ઉત્તમ ઉપદેશ રૂપ શીખામણો.

ગમે તેવું સંકટ આવી પડે, તોપણ સુસ મનુષ્યે પોતાના ધર્મને અનુસરીને કરેલો પોતાનો સત્ય નિશ્ચય કદી પણ ફેરવેલો નહિ. દુઃખો રૂપી વિઘ્નોના ભયથી ભયભીત થઈને કોઈ પણ કાળે અધર્મ કરવો નહિ; પરંતુ ધર્મ પ્રમાણે જ ચાલવું યોગ્ય છે. કોઈ પણ સમયે વિવેક તજવો નહિ, મર્યાદા મૂકવી નહિ, અને નીતિ ચૂકવી નહિ. મોટા પુરૂષો સાથે બોલવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં જે બોલવાનું હોય તે, અતી નમ્રતાથી તથા શાંતિથી વિવેક પૂર્વક મધુર શબ્દોમાં નિર્ભયપણે બોલવું. નિરંતર સત્કર્મ કરવું; અને અસત્કર્મનો ત્યાગ કરવો. નિરંતર સત્સંગ કરવો; અને દુર્જનોનો સંગ તણ દેવો. જે અતી દીનતા પૂર્વક તથા અત્યંત પ્રેમપૂર્વક શ્રી પરમાત્માની તથા સંત મહાત્માઓની સેવા ભક્તિ કરવામાં આવે, તો પરમ ક્યાણુ પ્રભુજી તથા મહાત્માઓ પ્રસન્ન થઈને કૃપા કરે છે. અને જે જોઈએ તે આપીને સર્વ મનોરથો પરિપૂર્ણ કરે છે.

સંસારકટુવૃક્ષસ્ય મે ફલે જામૃતોપમે ।

અચલા કેશવે ભક્તિઃ સતાં સંગતિરેવચ ॥

આ સંસાર, ત્રિવિધ તાપના દુઃખો રૂપી હળાહળ વિષથી 'ભરપૂર અતી કડવું' વૃક્ષ છે; પરંતુ એ સંસાર રૂપી કટુ વૃક્ષની ઉપર “પરમાત્માની દ્રઢ લલિત, અને સત્સંગ” એ બે અમૃત સમાન સુંદર ફળો છે. માટે, સુસ મનુષ્યોએ અવશ્ય સમજવું જોઈએ કે, આ અસાર સંસારમાં મનુષ્યનો ઉત્તમ જન્મ ધારણ કરીને, પોતાના ધર્મનું પાલન કરતાં રહીને “પ્રભુની લલિત કરવી અને સત્સંગ કરવો” એજ સાચો સાર છે. અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરી લેવાનો એજ સત્ય માર્ગ છે.

॥ શ્રી સદ્ગુરુસમર્થાર્પણમસ્તુ ॥

॥ ૐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ ॥

મોક્ષ-માર્ગ.

દ્વિતીય ભાગ.

(૧) શ્રી પરમાત્મા પ્રતિ પ્રાર્થના.

(રાગ ધનાશ્રી)

ભવ ભય પાર ઉતારો, પ્રભુજી ભવ ભય પાર ઉતારો
મોહ માયા મમતાનાં બંધન, વિશ્વેશ્વર વિદ્યારો—પ્રભુજી
મહાદેવ મધુસૂદન માધવ, જ્ઞાન વિવેક વધારો—પ્રભુજી
માન તાન જગનાથ તમે છો, આશરો એક તમારો—પ્રભુજી
આ ભવ દુઃખના દરિયામાંથી, બાહે અહીંને તારો—પ્રભુજી
ક્ષમા કરી અપરાધ અમારા, અંતરયામી ઉગારો—પ્રભુજી
કાલાવાલા કરી કરગરં છું, આ અવતાર સુધારો—પ્રભુજી
ધરણીધર તારા વિષ્ણુ મારો, એકે નથી કિનારો—પ્રભુજી
દીનાનાથના નાથ દયાળુ, મુજને નહિ વિસારો—પ્રભુજી

(૨) શ્રી પરમાત્માની સ્તુતિ.

(“ ઉમાકે કંથ મતચાલા ” એ કવાલીનો ઢાળ.)

શ્રી સચ્ચિદાનંદ જય સ્વામિ, બહુનામી અંતર્યામી
સ્વરૂપાનંદ અખંડાનંદ, બ્રહ્માનંદ પૂર્ણાનંદ
નમન કરીએ મસ્તક નામી, બહુનામી અંતર્યામી—શ્રી૦૧
સર્વવ્યાપક શ્રી સર્વાત્મક, અમે બાલક તમે પાલક
શ્રી અજરામર અસંગ સ્વામિ, બહુનામી અંતર્યામી—શ્રી૦૨

શાંતિદાતા જગત્ કર્તા, જગત્ ભર્તા જગદ્ધર્મા
 સર્વગત સર્વના સ્વામિ, બહુનામી અંતર્યામી—શ્રી૦૩
 તુંહિ રાવણુ તુંહિ સીતા, તુંહિ અર્જુન તુંહિ ગીતા
 ગતિ પ્રભુ પાર નહિ પામી; બહુનામી અંતર્યામી—શ્રી૦૪
 જગત્ ત્રાતા અભયદાતા, પિતા માતા સકલ જાતા
 જય દીનાનાથના સ્વમિ, બહુનામી અંતર્યામી—શ્રી૦૫

(૩) શ્રી ગણેશપતિની સ્તુતિ.

(રાગ-કલ્યાણ ત્રિતાલ.)

તં વંદે શ્રી વિદ્યેશં

સિદ્ધીશં યુદ્ધીશં, તં ભગવંતં પરમેશ—તં ૦ ૧
 મહાધારં મંગલમૂર્તિં, નાગાધિપવદનં
 મણિગણમંજિત મુકુટ શોભિતં, ભક્તાભયમદનં—તં ૦ ૨
 મિંદૂરાણ્ય દેહં સર્વં, કંઠે મૈત્રિનકભાષં
 રિપુકલં શુભશોભિતભાષં, ભુવનત્રયપાત્રં—તં ૦ ૩
 ઉદરવિષાક્ષં પ્રિયપાક્ષં તં, શિવગૌરિભાક્ષં,
 સુમુખં ચિદ્રત્નં શ્રીગણુરાજં, હેહિત ભયમ્નજં—તં ૦ ૪
 વિદ્યનવિનાશનશ્ક્લં દેવં, નિગમાગમવિદિતં,
 ત્રિગુણુત્તીનં પ્રજાકાંતં, દીનાનાથવંદિતં—તં ૦ ૫

શ્રી સરસ્વતી માતાની સ્તુતિ.

(રાગ ભુપાલી—દાદરો.)

શારદા શ્રી સરસ્વતી સકલ સુખદાની
 સકલ સુખદાની માત, ભવમય અવધાની—શારદા.
 આનંદી આદિભવતી, તીહુ લોકમાની
 તેશે નામ રટન રહ્ય, દાંતી ધ્વજની માની—૧

જગતજનની જાની માની, જ્ઞાનકી નિધાની
 દયાદાની વિદ્યાદાની, ઇચ્છા ફલ દાની—૨
 વિશ્વાવાદ્ય ખારિણી, ભક્ત દુઃખ હારિણી
 પાપપુજ નાશિની, ભક્તિ મુક્તિદાની—૩
 જનનું નાહિ ભક્તિભાવ, રાગ રંગ ખાની
 સ્તવન કવન કેસે કરે, માત ગુનન ખાની—૪
 જયજય જગદંબાત, શરણાગત મોં અનાથ
 દીનાનાથ ભક્તિ જન્યું, જોરી જુગ પાની—૫

(૫) શ્રી રામની સ્તુતિ.

(રાગ કાશી. તાલ-ત્રિતાલ.)

શુદ્ધં શ્રીરામં પ્રણમામિ

સર્વગતં સુશાંતં સૂક્ષ્મં, રઘુનંદનં ભજામિ—શુદ્ધં. ૧
 દશરથતનયં રિપુમન્નહનં, યોગવિદં વંદામિ—શુદ્ધં. ૨
 જયવંતં ભગવંતં નાથં, સીતાપતિં સ્મરામિ—શુદ્ધં. ૩
 ગુણુઆમાય ધનસ્યામાય, શ્રીરામાય નમામિ—શુદ્ધં. ૪
 દીનાનાથદાસોહં દેવં, મુખદં સદા ભજામિ—શુદ્ધં. ૫

(૬) શ્રી હનૂમાનજીની સ્તુતિ.

(હમીર કલ્યાણ-ત્રિતાલ)

જય જય કપિકુશશિરોમણી

હનુમંત યજ્ઞવંત અનંતની, અતિ અદ્ભુત કરણી—જય૦ ૧
 અગ્નિશીની આજ્ઞાથી કરી, શોધ સીતાજી તણી—જય૦ ૨
 લોક પ્રજાગી જય વર્તાવ્યો, અસુર વૃદ્ધને હણી—જય૦ ૩
 અંજની નંદન ભવમય ભંજન, ભક્ત પ્રવીર મણી—જય૦ ૪
 રામદાસ પ્રમુ દીનાનાથના, ભાગો રકે ભણી—જય૦ ૫

(૭) શ્રી સદ્ગુરુ સમર્થની સ્તુતિ.

(રાગ-ધનાશ્રી.)

સમર્થ સદ્ગુરુ રાયા, જય જય સમર્થ સદ્ગુરુ રાયા
 સજ્જન ગઢવાસી સુખદાયક, શીતલ શાંતિ છાંયા-જય૦ ૧
 કુબડી કંથા જોળી માલા, અંગે ભરમ રમાયા-જય૦ ૨
 જટાજૂટ મસ્તકપેં સોઢૈ, અનિ નિર્મલ કાયા-જય૦ ૩
 જમપાવન મનભાવન સ્વાનિ, રામદાસ મન ભાયા-જય૦ ૪
 ગુણીજન જ્ઞાની મુનિજન ધ્યાની, હરિજન હરિરૂપ ગાયા-જય૦ ૫
 સત્યચિત્ર આનંદ રૂપ સનાતન, પરબ્રહ્મ પરમાયા-જય૦ ૬
 અરિદ્વલ ગંજન નાથ નિરંજન, આપ રૂપ અમ પાયા-જય ૭
 દીનાનાથકે નાથ દયાધન, ચરણે શીશ નમાયા-જય૦ ૮

(૮) શ્રી શંકર પરમાત્માની સ્તુતિ.

(“ ઉઠ પ્રભાત સમરલે ” એ રાહ.)

જય મહેશ શીવ મહેશ, શંકર ત્રિપુરારી
 ગિરિમવર ગંગાધર, બુજગાધિપ કંકણધર,
 શશિશેખરધર હર હર, શંકર ત્રિપુરારી-જય૦ ૧.
 વૃષભેશ્વર વિશ્વેશ્વર, મુક્તેશ્વર ભૂલેશ્વર,
 રામેશ્વર નાગેશ્વર, શંકર ત્રિપુરારી-જય૦ ૨
 વૈજનાથ વિકટનાથ, ભૂતનાથ ભીમનાથ,
 પ્રાણનાથ પ્રમથનાથ, શંકર ત્રિપુરારી-જય૦ ૩
 કેદારનાથ કાશીનાથ, કામનાથ કટકનાથ,
 ભુવનેશ્વર ભૂતિનાથ, શંકર ત્રિપુરારી-જય. ૪
 અખિલેશ્વર અમલેશ્વર, ત્રિગુણેશ્વર ત્રિકૂટેશ્વર
 સોમેશ્વર સુકલેશ્વર, શંકર ત્રિપુરારી-જય. ૫

કાલકાલ મહાકાલ, મુંડમાલ ચંદ્રમાલ,
 પ્રભુતપાલ પ્રભુ દયાલ, શંકર ત્રિપુરારી—જય. ૬
 નરકાર્ણવતારણ હર, વ્યાધાંખર ધારણ હર,
 આદિ એક કરણ હર, શંકર ત્રિપુરારી—જય. ૭
 કર્મપાશ મોચક હર, પરમતત્ત્વ પોષક હર,
 ડમરૂધર શિવ હરહર, શંકર ત્રિપુરારી—જય. ૮
 જગનાથ જ્ઞેગનાથ, જગન્નાથ જ્ઞેડી હાથ,
 દીનાનાથ નમું નાથ, શંકર ત્રિપુરારી—જય. ૯

(૯) શ્રી જગદંબાની સ્તુતિ.

(રાગ-ઉપરને)

જય ભવાની જય ભવાની, જય જય જગદંબિકા
 આનંદ કરી અભયકરી, શિવકરી સકલેશ્વરી,
 મોક્ષકરી મહેશ્વરી, જય જય જગદંબિકા—જય. ૧
 ત્રૈલોક્યનાથ કલરિણી, ઝોંકાર બીજ ધારિણી,
 શ્રીમહિષાસુરમારિણી, જય જય જગદંબિકા—જય. ૨
 પરમેશ્વરી પૂર્ણેશ્વરી, દાનેશ્વરી જ્ઞાનેશ્વરી,
 શ્રી કાશીપુરાધીશ્વરી, જય જય જગદંબિકા—જય. ૩
 જલેશ્વરી સ્થલેશ્વરી, જનેશ્વરી ધનેશ્વરી,
 વર્ણેશ્વરી ત્રિવેશ્વરી, જય જય જગદંબિકા—જય. ૪
 વેદેશ્વરી વિભક્તેશ્વરી, વ્યાદેશ્વરી વિભવેશ્વરી,
 શંકરી જય જયકરી, જય જય જગદંબિકા—જય. ૫
 આઘશક્તિ આપ ખ્યાત, જગન્માત જ્ઞેડી હાથ,
 દીનાનાથ નમું માત, જય જય જગદંબિકા—જય. ૬

(૧૦) શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનની સ્તુતિ.

(રાગ-કલ્યાણ. તાલ-ચોતાલ.)

શ્રી ગોકુલ નંદ નંદ, આનંદકંદ મુંકુંદ,
વૃંદાવન વૃંદ ચંદ્ર, હસત છંદ મંદ મંદ—શ્રી૦
(તાલ-તેવરા.)

કૃષ્ણચંદ્ર કૃપાલ જય જય કૃષ્ણચંદ્ર કૃપાલ
દીન અંધુ દયાલ જય જય દીનઅંધુ દયાલ
સત્ય સ્થાયક જગત નાયક, સર્વ વ્યાપક પ્રણુત પાલક
ભય વિહારક ભક્તિદાયક, જ્ઞાનદાયક ગ્વાલ આલક
શ્રીપતિ, સુરપતિ, શ્રી ગોપતિ, ગોપીપતિ;
પતિત પાવન પ્રભુ દયાલુ રાધિકાપતિ

(તાલ-સુલકાક.)

જય ભગવંતા, કંસ નિહંતા,
ભવદુઃખ હંતા, જગતનિયંતા.

(તાલ-ચોતાલ.)

દીનાનાથ દલન દંદ—શ્રી ગોકુલ૦

(૧૧) શ્રી જગદીશ ભગવાનની સ્તુતિ.

(રાગ-કલ્યાણ૦ તાલ-ત્રિતાલ.)

જય જય જગદાત્મા જગદીશ

અનંત ભૂવનાધીશ—જય જય૦ ટેક

નંદકે નંદન કંસ નિકંદન, ભવ ભય ભંજન સત્ક્રુપ કંદન
વૃંદારક વંદિત વૃજ ચંદન, અનુન રાસકીડા મંડન
ગોપીજન મન મોહન મંજન, રમણપ્રિય પ્રભુ રાધા રંજન
દાનાનાથ ગિરિરાજધરગુ પ્રભુ, શ્રી ચરણે મમ શીશ—જય૦

(૧૨) શ્રી ગોપાલ ભગવાનની સ્તુતિ.

(રાગ-ખમાય. દાદરો.)

જય ગોપાલ નંદલાલ, ગિરિરાજ ધારીરે
ગિરિરાજ ધારી પ્રભુ, મધુસૂદન મુરારીરે—જય૦ ૧
કમલાપતિ કમલ નયન, શાંતિસદન શેષ શયન,
પ્રેમાનંદ આપ અયન, પૂરણુ બ્રહ્મચારીરે—જય૦ ૧
અધ મક ખગ કંસ કાલ, વિશ્વનાથ વૃજપ બાલ,
બહુ દયાલ પ્રણુતપાલ, વૃંદાવન વિહારીરે—જય૦ ૨
બ્રહ્માદિ ધરે ધ્યાન, નારદાદિ કરે ગાન,
શેષ સુરેશ કરે વખાણુ, જય શ્રી જય પોદારીરે—જય૦ ૩
બંસરી બળવી સ્યામ, ઘેલી કરી વૃજની વામ,
ધન્ય ધન્ય પૂરણુ કામ, ધન્ય એ અવતારીરે—જય૦ ૪
ધનસ્યામ કાંતિ વદન, કોટી સૂર્ય કોટી મહન,
દીનાનાથ કોટી નમન, મોર મુગટ ધારીરે—જય૦ ૫

(૧૩) શ્રી રણુછોડણની સ્તુતિ.

(“ ગિરધારીરે ” એ ગરખીનો રાહ.)

રણુછોડણરે, મોર મુગટ ધરનારા, મનમોહન મોરલીવાળા
પ્રભુ ગોકર ધામે ખીરાજેરે, ઘટ ઘટમાં ગોવિંદ ગાજેરે,
પ્રભુ પ્રેમ વધાર્યો ઝાઝોરે, પ્રભુ ભજન સુધારસ પાજેરે,
બૂંધરજીરે, ભક્ત ભીડ હરનારા, મનમોહન મોરલીવાળા—૧
શુભ સ્યામ સ્વરૂપને જોઈએરે, જોતાં હરિજન મન મોહીએરે,
દર્શનથી દુખડાં ખોઈએરે, પૂરવનાં પાપો ધોઈએરે,
રસીયાજીરે, રાસ રમત રમનારા મનમોહન મોરલીવાળા—૨
સુંદર તીક્ષ્ણ બહુ ઝગકેરે, કાનોમાં કુંડળ લળકેરે,
કૌતુભ મણિ ક્રેં ચળકેરે, અણીઆળી આંખો સળકેરે,
શામળીઆરે, શંખ ચક્ર ધરનારા, મનમોહન મોરલીવાળા—૩

કડી પર બાંધ્યો શો પટકોરે, શો નંદલાલનો લટકોરે,
ખાસો પેઠો મન ખટકોરે, પ્રભુ ખરો લગાડ્યો ચટકોરે,
ઢાલાજીરે, વેકુઠે વસનારા, મનમોહન મોરલીવાળા-૪
આ અગાધ દરીયો ખારોરે, પત્તો શો તેમાં મારોરે,
પ્રભુ દીનાનાથ ભવ તારોરે, મુને ગરીબ ગણી ઉમારોરે.
અલખેલારે, ચીર હરણુ કરનારા, મનમોહન મોરલીવાળા ૫

(૧૪) શ્રી વિઠ્ઠલનાથજીની સ્તુતિ.

(રાગ-કાશી ત્રિતાલ.)

જય જય વિઠ્ઠલ જય રખુમાઈ
પુંડલીકને માટે પ્રગટ્યા, આઘ્યા દોડીને ધાધ—જય૦ ૧
ચંદ્રભાગ પર પંદરપુરમાં, સુંદર શોભો સુખદાઈ—જય૦ ૨
માધવ મુકુંદ આનંદ કંદા, વેદ રત્નાં છે જશ ગામ—જય૦ ૩
અનેક ભાવિક ભક્ત ઉગાર્યા, પરમ ધામમાં પહુંચાઈ—જય૦ ૪
દીનાનાથ પ્રભુ પાંદુરંગજી, કૃપા કરો કેશવરાઈ—જય૦ ૫

(૧૫) પ્રભુના ભજનનો ઉપદેશ.

(“કોઈ હલકે ગાડી હાંકે ” એ રાહ.)

ભાઈ હવે હોતે તાળી પાડો, તમે હરિભજન કરનારા
લાજ તણા પડદા ખોલોને, હરિ હરિ મુખ ખોલો;
ભૂલ્યા થઈ ભૂલી ગયા શું, ગર્ભવાસના કોલો—ભાઈ. ૧
તાલી પાડો હરી ગુણ ગાઓ, શા માટે શરમાઓ;
ખીજનજનમમાં મગશે નહિ આ. ભજન કર્યાનો લ્હાવો—ભાઈ. ૨
શરમાશો તો કરમાશો એમ, કેવલ લોકો ખોલો;
બાવ વિનાનું ભજન કરે તે, ભાંડ બચાયા તોલો—ભાઈ. ૩

ધૂળ પડે લીંપણુ જોવું ને, પથ્થર ઉપર પાણી:
 જ્ઞાનતણી અહુ વાન કરે પણુ, ભજન વિના ધુળધાણી—માધ. ૪
 ભલે ભમકતાં ભાવણુ આપો, ભલે સમાઓ ભરશે.
 ભજન વિનાનું ભણુતર ખોટું, ભવસાગર કેમ તરશે—માધ. ૫
 અજવાળું ને વસ્તીવાળું, મકાન મોટું સાથ;
 પણુ એ ઘર તો મૂષકનું દર, ભજન વિના અંધારું—માધ. ૬
 સંગીઓ અહુ રંગીઓ છે, ગરબે ગળપણુ દેશે;
 ખંખેરીને ખાઈ પીધને, અંતે અળગા રેશે—માધ. ૭
 ભજન સુધારસ પીધ લે પ્રાણી, મોક્ષસુખ તને મળશે;
 દીનાનાથ કહે હરિભજનથી, ભવનો ફેરો ટળશે—માધ ૮

(૧૬) શરીરરૂપી હોડીને સંસારરૂપી સમુદ્રને પેલે
 પાર પ્હોંચાડવા માટે હોડીના માલીક શ્રીહરી
 પરમાત્માનો નમ્ર પ્રાર્થના.

(રાગ ઉપરનો)

હોડીવાળા હળવે હાંકો, હોડી સંભાળીને હાંકો
 રથૂલ શરીરની હોડી જથ્થરી, હાંકો તેમ હંકાય;
 હાંકનાર જે કૃપા કરે તો, તુર્જ પાર પ્હોંચાય—હોડીવાળા. ૧
 પણુ મન પવનનો ભાગ્યે જ પાટો. હોડી પાછી જાય;
 ભવસાગર ભરદરીયે હોડી, હાલક લોલક થાય—હોડીવાળા. ૨
 ભરી દીધો છે ભાર વધારે, પેંદું પાણી માંય;
 હાય હલેસાં કામ ન આવે, અન્ય ઉપાય ન કાંય—હોડીવાળા. ૩
 ગગન ઘટા ધનધોર ચઢી છે, પવન તણું તોફાન;
 ઉપર આભ ને નીચે પાણી, ભડું બુઝાવ્યું ભાન—હોડીવાળા. ૪
 વીજળીઓના થાય કડાકા, ગગન ભડાકા સાથ;
 અજ્ઞાનની અંધારી રાતે, કોણુ ઝાલશે હાથ—હોડીવાળા. ૫

ધ્યાન સુકાન વણ્ટયું કર્યી, શાંતિ સઠ પણુ તૂટયું;
 કર્મ કુટયું ને કપાળ ફૂટયું, હિંમત બળ પણુ ખૂટયું—હોડીવાળા ૬
 ગદ્ગદતમાં ગાણીય થયો છું, જોશો નહિ મુજ વાંક;
 રાંઠ જાણીને ગરીબ પ્રાણીપર, કૃપા કરી દો કાંક—હોડીવાળા. ૭
 હવે વિલંબ કરે નહિ વળશે. અધવચ દરીયા માંય;
 દીનાનાથના નાથ દયાળુ, કરો કશ્યાધન સ્કાય—હોડીવાળા ૮

(૧૭) ભજનનો ઉપદેશ.

(રાગ—ઉપરનો.)

હેને હરિભજન કરીએરે, હવે હરિ ભજન કરીએરે
 દોરંઝી દુનીયાથી શાને, જરીએ પણુ ડરીએરે;
 જો ડરીએ તો પાછા પડીએ, ક્યાં જમને કરીએરે—હેતે. ૧
 આપ્યો છે આ માનવી તનનો, હોરો હાથમાં હરીએ;
 ગુમાવીએ તો કોટી ઉપાયે, મળશે ક્યાં ફરીએરે—હેતે. ૨
 બ્રમ ભૂલવણીમાં ભટકા શું, હુખી જવું ભર દરીયે;
 માયા છૂટે બંધન તૂટે, એવું આદરીએરે—હેતે. ૩
 અસાર આ સંસારની માંહી, વારંવાર અવતરીએ;
 જન્મ મરણનો ભય ભાંગે, એવું પગલું ભરીએરે—હેતે. ૪
 સગાં સ્વજન સ્નેહીઓ સધળાં, ખરેખરાં અરિ એરે;
 સાચાં સ્નેહી સંત જનો છે. વાત વડી ખરી એરે—હેતે. ૫
 સંત જનોને ચરણે નમીએ, સેવા કરી કરગરીએ;
 ભક્તિ જ્ઞાનનું તત્વ સુણીને, ભાવ હૃદયમાં ધરીએરે—હેતે. ૬
 પૂરણ પ્રેમે પ્રભુ ભજન કરી, વિશ્વનાથને વરીએ;
 દીનાનાથ કહે હરિ ભજનના, ભવસાગર તરીએરે—હેતે. ૭

(૧૮) ભજનનાંદી ભક્તનો ઉદ્દગાર.

(રાગ-ઉપરનો.)

જાગી ભજનતણી ધુન પ્યારી, હરિભજન તણી ધુન પ્યારી
 તદ્દ લગાડી તાલ વગાડી, ભજન કરું સુખકારી;
 એકતાર વૃત્તિનો થાનાં, મઝા પડે છે ન્યારી—જાગી ૧
 રામ કૃષ્ણ જોવિંદને ભજતાં, છૂટે મારી તારી;
 આગળના અપરાધ ક્ષમા કરી, લેતાં પ્રભુ ઉગારી—જાગી ૨.
 સ્વપ્ન સમો શુનકાર બધો, સંસાર અસાર બિચારી
 નિર્ભળ ભાવે ભજન કરું, પ્રભુ દેશે પાર ઉતારી—જાગી ૩
 જાજને તજતાં પ્રભુને ભજતાં, નિત નિત પ્રેમ વધારી;
 તદ્દકાર વૃત્તિ કરતાં તો, પ્રગટ મળે ગિરિધારી—જાગી ૪
 ભજન તણો રંગ લાગ્યો મુજને, કેમ મુકાય વિસારી;
 દીનાનાથ જગનાથ દયાધન, ભજન તણી બલિહારી—જાગી ૫

(૧૯) શ્રી ભગવાનને મેળવવા માટે ભક્તિ કરવાનો

ઉપદેશ.

(રાગ ઉપરનો)

પ્રભુને ભક્તિ વડે રીઝવો, પ્રભુ મળવાની મરજીવાળા
 આસન પ્રાણાયામ કરીને, ધ્યાન ધારણા ધરતા;
 પ્રભુજીનો પનો લાગ્યા વિણ, મિથ્યા મથીને મરતા—પ્રભુને ૧
 નાય કરે નરહરિ મળે તો, નાયે બહુ નાટકીયા;
 નારાયણની ભક્તિ વિણ કોઇ, નાયણીયા ના ટકીયા—પ્રભુને ૨
 તાનાતુની રાગ રંગ બહુ, ગાયન ગાય ગવૈયા;
 ભજન વિનાતું ગાયન કરતાં. ભટકે ભાંડ ભવૈયા—પ્રભુને ૩
 માથું મુંડાવીને કોઇ કરતાં, ખટખટ કરતાં ખોટી;
 પ્રભુજીને મેળવવા માટે, નથી અપની લંગોટી—પ્રભુને ૪

કોષ તો કરમાં દંડ ધરે છે, કોષ કમંડળ રાખે;
 ભક્તિ વિના ભટકી મરતાં સૌ, ક્યાંથી મોક્ષ ફળ આપે-પ્રભુને ૦ ૫
 જ્યાં વધારીને કંઈએક તો, ચોળે બહુ રાખોડી;
 ભક્તિ વિના રાખોડી રમડે, આળ્યા ક્યાં દેવ દોડી-પ્રભુને ૦ ૬
 ઢોંગ સોંગ પાખંડ તણ જો, ભક્તિ કરતા ભાવે:
 દીનાનાથ કહે તે જન નકકી, સસ પરમ પદ પાવં-પ્રભુને ૦ ૭

(૨૦) શ્રી દયાળુ પરમાત્માની પ્રાર્થના. (ધનાશ્રી)

કોણુ દયા કરનાર, પ્રભુ વિણુ કોણુ દયા કરનાર
 મહાદેવ માધવ મધુસૂદન, રમરતાં અથ હરનાર-પ્રભુને ૦ ૧
 દુઃખ સાગરમાં કુબ્જતાં સાથે, આવી કર ધરનાર-પ્રભુ ૦ ૨
 તજશે નહિ પ્રભુ હું છું તમારો, સૃષ્ટિ સરજનહાર-પ્રભુ ૦ ૩
 ભક્તને તાર્યાં અથમ ઉગાર્યાં, પતીત નરને નાર-પ્રભુ ૦ ૪
 દીનાનાથ કહે પુરોહિતમ પ્રભુ, આપ કૃપા કરનાર-પ્રભુ ૦ ૫

(૨૧) પ્રાર્થના. (રાગ ઉપરનો)

કોષ નથી પ્રભુ મારો, તમ વિણુ કોષ નથી પ્રભુ મારો
 કૃપા સિંધુ સેવક સુખદાયક, મનમાં વાસ તમારો-તમ ૦ ૧
 માત તાત ને બ્રાત આપ છો, હરિજનનો એ ધારો-તમ ૦ ૨
 કામ કોષ મદ લોભ સતાવે, નિત નિત ચક્ષવે મારો-તમ ૦ ૩
 અતિ પ્રમળ એ દુષ્ટ અરિથી, કોણુ કરે મુને ન્યારો-તમ ૦ ૪
 દીનાનાથ પ્રભુ વિનતી કરી કહું, શરણાગતને તારો-તમ ૦ ૫

(૨૨) કરેલાં કર્મ ભોગવવાંજ પડે છે.

કર્મ કર્મ નહિ મટે, કદાપિ કર્યાં કર્મ નહિ મટે
કર્મ કરેલાં ભોગવવાના, નહિ હટાવ્યાં હટે—કદાપિ ૧
તારી કરણી તુજને કૃણશે, અથુ માત્ર નવ ઘટે—કદાપિ ૨
સુખ દુઃખ ભોગવવાને માટે, શરીર મેજવ્યું પટે—કદાપિ ૩
બાવળના બી વાવે બાવળ, જાગે તે કેમ કટે—કદાપિ ૪
દીનાનાથ પ્રભુ કૃપા થાય જો, રામ નામ નિતરટે—કદાપિ ૫

(૨૩) પ્રેમી ભકતોના અંતરના ઉદ્દગાર.

(રાગ ઉપરનો)

રામદાસના દાસ, અમે તો રામદાસના દાસ
હરિદાસના દાસ, અમે તો હરિદાસના દાસ—ટેક
પરમાત્માના પવિત્ર ભકતો, તેના સેવક ખાસ—અમે ૧
સંતજનો બ્યાં ભજન કરે ત્યાં, ખેસી જમ્જમે પાસ—અમે ૨
કૃષ્ણ ભક્ત જેતાંજ થાય મન, અતિ હર્ષ હૃદયાસ—અમે ૩
સત્પુરુષોની સેવા કરીએ, રાખીએ નવ કચ્યાસ—અમે ૪
હડીએ નહિ પડીએ નહિ પાછા, થઈએ નવ નિરાશ—અમે ૫
મંત-મંગ કરવાથી થાયે, ભક્તિ જ્ઞાન પ્રકાશ—અમે ૬
ભક્ત મંડળીને નોતરીએ, ઠરીએ પુનિત નિવાસ—અમે ૭
પ્રભુ ભજનમાં ગાંડા થઈએ, એવો અમ અબ્યાસ—અમે ૮
અમે માગતા નથી કદાપિ, સ્વર્ગવાસ—વિલાસ—અમે ૯
દીનાનાથ પ્રભુ એજ માગીએ, જન્મોજન્મ તમદાસ—અમે ૧૦

(૨૪) અજ્ઞાન તજીને આત્માને ઓળખવાનો ઉપદેશ.

(રાગ ઉપરનો)

મોહ બડો દુષ્કારી, જગમાં મોહ બડો દુષ્કારી
વિચિત્ર છે માયાની રચના, ભાસે ન્યારી ન્યારી—જગમાં ૧

અંતર આત્મા દેવ એક છે, વેદ કહે પોકારી-જગમાં ૦ ૨
 કોઇને ભાળી કોઇને ભગિની, કોઇને કહીએ નારી-જગમાં ૦ ૩
 ચર્મ દ્રષ્ટિથી જોવા લાગ્યા, આત્મા દ્રષ્ટિ વિસાસી-જગમાં ૦ ૪
 જે શરીરથી સગપણ જગમાં, તે તો મહા વિકારી-જગમાં ૫
 દીનાનાથ પ્રભુ આત્મદેવને, જ્યો ઝોળખી વિચારી-જગમાં ૬

[૨૫] ભજન કરવાનો ઉપદેશ.

(સાદી ગરખીનો ઢાળ.)

હરિનું ભજન કરે ભાવે, હરિજનો હરિનું ભજન કરે ભાવે
 હરિજનને તો હરિજનો બહાવા, જે ભગવાનને ભજવે—હરિજનો. ૧
 હરિજનને તો હરિગુણ બહાવા, પાપીનો જીવ ગમરાવે—હરિજનો. ૨
 ખોલે તેને તો ખોલવા દેજે, ભક્તે તે ગાંડા ગણાવે—હરિજનો. ૩
 માંડ માંડ મળ્યું આ માનવીનું તન. તે કોણ એજેગુભાવે—હરિજનો. ૪
 જીવન વીને જળને મૂકે. અવસર આવો ન આવે—હરિજનો. ૫
 ધારણા ધારી જુઓ વીચારી, શું કોઈ સાથે લાવે—હરિજનો. ૬
 કોઈ નહિ લાવે કોઈ નહિ આવે, ઠગારો ઠાઠ ઠગાવે—હરિજનો. ૭
 કોને ખબર છે કાળ ક્યારે આવશે, ચપટીમાં તે આવે—હરિજનો. ૮
 આંખાના કળને પડતું મેલી, બાવળીયો કોણ વાવે—હરિજનો. ૯
 દીનાનાથ હરિ ભજગથી ભાવે, પ્રભુ ધામમાં પહોંચાવે—હરિજનો. ૧૦

[૨૬] ભજનમાં માન તથા અભિમાન તજવા વિષે.

(રાગ ઉપરનો)

માન અભિમાન તજ દેવું, ભજનમાં માન અભિમાન તજ દેવું.
 પ્રભુના ભજનમાં ભંગ નહિ કરવો, જ્યાં ત્યાં જોસી રેવું—મં ૧
 આપણે તો શ્રીહરિ ભજવાનું કામ છે, જેવું આવડે તેવું—મં ૨
 કંઈ વાત કહે કોઈ તે સાંભળીને, કદુ વેંસુ કદી નવ કંવું—મં ૩

બોલે ખીજ તો બોલવા દેના, અપમાનને પણ સેવું—મં ૪
 નહિં અજ્ઞાતું ગંભીર થાવું, મહાસાગરના જોવું—મં ૫
 અંતે પસ્તાશે બોલનારાઓ, તેમાં થું લેવું દેવું—મં ૬
 પ્રમુખા ભજનમાં સરવે સરખાં, એવું માની લેવું—મં ૭
 હરિજન જોતાં હેને બોલાવી આવો કદી આસન દેવું—મં ૮
 દીનાનાથ કહે રામદાસપ્રભુ રઘુનાથ, માન નજીને હું સેવું—મં ૯

(૨૭) ભજન કરતાં અટકાવનારને ફટકો.

(રાગ ઉપરનો)

હરિ ભજતાં અટકાવે, દુરિજનો હરિ ભજતાં અટકાવે
 અણસમજીને અવળું સૂઝે, અવગી બુદ્ધિ ચલાવે—દું ૧
 અવગો બોધનો અતિ દુઃખ આપે, બુઢાવી ભવ ભટકાવે—દું ૨
 હરિ ભજનનો હીરકો તજ્જરી, ખોટો ને કાચ અપાવે—દું ૩
 જાતે ભજાય નહિ કાને સુણાય નહિ, ખોટો ને ખાર અટકાવે—દું ૪
 કુચલી કરતો કદી નવ દરનો, છેકટ પણ ઊટકાવે—દું ૫
 મેઢી ભજનને જોયા નાટક, ઝટપટ છુટ પટકાવે—દું ૬
 દીનાનાથ કહે હરિ ભજતાં વારેતેને, જન કેમ નહિ ફટકાવે—દું ૭

[૨૮] ઉપદેશ.

(રાગ ઉપરનો.)

મેઢી દે ખોટી ખુમારી, જીવડા મેઢી દે ખોટી ખુમારી
 વાતને વિવેકે વિચારી, જીવડા મેઢી દે ખોટી ખુમારી—ટક
 પાપને પસારી પડવાની વારી, ભૂલ્યો શું ભોન પચારી—અં ૧
 દયા દીધ નહિ ધરે કાન પુણ્ય નહિ કરે, પુંજ જશે પરમારી—અં ૨
 કોની છે ગાકોને કોની કુચવાડી, કોનાં ધન ધામ આ નારી—અં ૩
 ખાનપાન ખાતો રહ્યો મદમાતો, ગાતો શું ગીત લલકારી—અં ૪

સોગરાઆશ્રયી થું થયો રાજી, કાળ ગતિ કારમી કરી—૭૦ ૫
 તકીયા તળાઈયાં છત્રી પલંગમાં, થું સુષ્પ રહ્યો શય્યાગારી—૭૦ ૬
 માયાએ મારી મેહની કટારી, કરનો લલુના લવારી—૭૦ ૭
 કમ કોષ કોમ જે નરક તણા દારતે, તું સમજ્યો સુખકારી—૭૦ ૮
 કાફલા કાલો લાગ્યો થું વહાલો, સાથે નહિ આવશે તારી—૭૦ ૯
 જવાનું અંતે પ્રભુ તણા રથે, કાંઈ તો કર તૈયારી—૭૦ ૧૦
 હવે તો સમજ સદ્ગુણને સજી, કર સંગતિ અતિ સારી—૭૦ ૧૧
 બોધ સમજવે દીનાનાથ ભાવે, ભજ ગોવિંદ ગિરિધારી—૭૦ ૧૨

[૨૬] આવી પડતાં સુખ દુઃખને સહન કરી
 પ્રભુનું ભજન કરવાનો બોધ.

(રામ ઉપરનો)

આવે તે સુખ દુઃખ સાંખીએ, સહ આવે તે સુખ દુઃખ સાંખીએ
 રૂઠો વિવેક બાહુ રાખીએ, રે સહ આવે તે સુખદુઃખ સાંખીએ—ટેક
 માનવીની કાયા પુણ્યથી કમાયા, ખાલી તે શીદ ખોઈ નાંખીએ—સ. ૧
 પાપ તાપ તજીએ પ્રભુજીને ભજીએ, નારાયણ નિતનિત ઝાંખીએ—સ. ૨
 વેઠણી શાખ છે ચાવાનું આખ છે, કોઈનું માફું ન તાકીએ—સ. ૩
 શેકને શમાની મન નહિ ભમારી, શાંતિનું ઢાંકણ ઢાંકીએ—સ. ૪
 ખાટી રીત ખોઈને નિજ દોષ ખોઈને, અંતરની આંકણી આંકીએ—સ. ૫
 ચતુરાઈ ચૂકી મમતાને મૂકી, રામનું નામ રહું બાખીએ—સ. ૬
 દીનાનાથ કહે હરિમજન કરી ભાવધરી મોક્ષના ફળને ચાખીએ—સ. ૭

[૩૦] સાચામાં સાચું એક પ્રભુનું નામ છે.

(“ જાણીયું જરૂર નાઈ કામ છે ” એ રામ)

જુકાં સૌ ધન અને ધામ છે, વિચાર જીવ સાચામાં સાચું રામનામ છે
 મારું મારું કરી મેળવ્યું ને બહુ, પડ્યું રેવાનું જ્યાંનું ત્યાં તે સહ,
 ખેત્રો તો ખોટા તમામ છે—વિચાર જીવ ૧

જુડી છે કાયા ને જુડી છે માયા, તેની પુઠે શું જોઈને ધાયા,
માનો સૌ મિથ્યા દમામ છે—વિચાર જીવં ૨
સગું કે વહાણું સાથ નહિ આવશે, ત્યારે દીનાનાથ કેમ કરી ફાવશે,
પ્રભુ ભજયાનું રહું કામ છે—વિચાર જીવં ૩

[૩૧] ભજનીક ભકતનાં ઉદ્ગાર.

(રાગ ઉપરનો)

લગની લાગી સીતા રામનીરે, મુને લગની લાગી સીતા રામની
ખીજી બધી વાતમાં સાર નહિ જોયો, મારી તારીમાં કાળ બહુ જોયો,
થાકયો નિંદા કરી ગામનીરે—મુનેં ૧
ધણી ધણી ભૂલ કરી ગયો ડરી હવે હરિ, ચરણ પડી કહું ખરી કદી
નહિ કરું ફરી, હવે એક વાત એજ કામનીરે—મુનેં ૨
સંત સંગની મળી ગઈ જોગવાઈ, તેથી કરી લેવાશે સચ્ચી કમાઈ,
હીક હીક ફરવાના દામનીરે—મુનેં ૩
જેને મજે રામનામ મણિ મોટો, તેને કદી પણ પડે નહિ તોટો,
પછી કરું શીકર શીદ દામનીરે—મુનેં ૪
દીનાનાથ રામની સાચી સગાઈ, સમજીને નીતનીત રામનામ ગાઈ,
જય જોશે મારા રામના નામનીરે—મુનેં ૫

[૩૨] ભજન વિનાનું જ્ઞાન.

(રાગ દરબારી કાનરો. ત્રિતાલ.)

ભજન વિષુ જ્ઞાન તણો છે હાર

નકકી થાય છે હાર—મજન. ટેક

ભણે હોય પંડિત મોટો પણ, જો નહિ પ્રભુપર પ્યાર;

તો તે જનને જમદૂનોતો, ખાવો પડશે માર—મજન. ૧

નાહિ સ્નાન કે સંધ્યા સમજો, નહિ આચાર વિચાર;
હરિ ભજનની નિંદા કરતો, પામે નહિ ભવપાર—ભજન. ૨
જ્ઞાન રૂપ મેડી પર ચઢવા, ભજન સીડી તૈયાર,
તે તરછોડી ચાકે દોડી, ક્યાં મેડી મળનાર—ભજન. ૩
પૂરણ જાનીઓ તો કદીએ, ભજન નહિ તજનાર;
જે નથી પુરાં ખરાં અધૂરાં, તેજ થાય ખુવાર—ભજન. ૪
પૂર્ણ જ્ઞાન નહિ ભજન જ્ઞાન નહિ, એ ખરનો અવતાર;
અતો બ્રહ્મ તે તનો બ્રહ્મ થઈ, જોયાં ખાય ગમાર—ભજન. ૫
હું હું કરતો કદી ન હરતો, પાપી પેટ ભરનાર;
દીનાન્યાથ સત્સંગ ભજન કરી, આંતિ ભાર ઉતાર—ભજન. ૬

[૩૩] તમારું શું ? અમારું શું ?

(કવાલી.)

તત્ત્વ જાણી પદો વાણી, તમારું શું અમારું શું ?
મંતોના શરણમાં જઈ, બોધને લક્ષમાહે લઈ;
વિચારો એક વૃત્તિ થઈ, તમારું શું અમારું શું ? ૧
જગતનો એક સ્થાપક છે, વિભુ તે સર્વ વ્યાપક છે;
બોધજ્ઞે હોય લાયક તે, તમારું શું અમારું શું ?
આત્મા એક અવિનાશી, પ્રકાશે છે પ્રભા ખાસી;
રહ્યા છે સર્વમાં ભાસી, તમારું શું અમારું શું ? ૩
આત્મા જે તમારો છે, તમારો તે અમારો છે;
અન્ય કોઈથી ન ન્યારો તે, તમારું શું અમારું શું ? ૪
બધાનું તે અમારું છે, અમારું તે તમારું છે;
હવે બોલો જે સાચું તે, તમારું શું અમારું શું ? ૫
કહે છે દાસ દીનાન્યાથ, લગાડો હૃદય પ્રભુની સાથ;
વિચારી વાન વદજ્ઞે બ્રાહ્મણ, તમારું શું અમારું શું ? ૬

[૩૪] ખલકનો ખેલ છે ખોટો!

(રાગ ઉપરનો)

દશ્યનો દંભ છે મોટો, ખલકનો ખેલ છે ખોટો !
 કાણુભંગુર સંસાર અસાર, સ્વમના જેવો છે નિરધાર;
 મિથ્યા વિષયો ઉપર પ્યાર, ખલકનો ખેલ છે ખોટો ! ૧
 કોનાં છે પિતા માતા, પુત્ર ને દાર દુખદાતા;
 નથી કશીએ સુખ શાતા, ખલકનો ખેલ છે ખોટો ! ૨
 સગાઈ કુગાઈ સમગ્નઈ, કુટાયા લોભે લલચાઈ;
 કોઈનું કોઈ નહિ ભાઈ, ખલકનો ખેલ છે ખોટો ! ૩
 ગુંચવણી મહેલ છે મ્હોટો. ઘણી ગરબડ તણો ગોટો;
 અંધી જૂહી દડબડ દોટો, ખલકનો ખેલ છે ખોટો ! ૪
 મદારીની રમત જેવો, છે જુડો ઇંદ્રજાળ તેવો;
 વિચારીતે સમગ્ર લેવો, ખલકનો ખેલ છે ખોટો ! ૫
 વિપયના વેગને વીસાર, સદા સતસંગ વિવેક વધાર;
 ઉરમાં સાચો બોધ ઉતાર, ખલકનો ખેલ છે ખોટો ! ૬
 વૃથા સૌ વશમો છે જ્હેવાર, પ્રભુનું ભજન એક સુખદાર;
 દીનાનાથે લલો એ સાર, ખલકનો ખેલ છે ખોટો ! ૭

[૩૫] હમારો એ સુધારો છે!

(રાગ ઉપરનો)

ભજનમાં ભાવથી ભળવું, ભજનના રંગમાં મળવું;
 પાપીના પાશથી પળવું; હમારો એ સુધારો છે. ૧
 અંતમાં નકકી છે મરવું, પાપથી પેટ શીદ ભરવું;
 કપટના કામથી ડરવું, હમારો એ સુધારો છે. ૨
 અધુ મૂઢી જરૂર જવું, પ્રવાસી દૂરના થાવું;
 ભજન કરતાં ન શરમાવું, હમારો એ સુધારો છે. ૩

લાજ મરજદ નહિ મુકવી, કદી નીતિ નહિ મુકવી;
 પાપની વૃત્તિને રૂકવી. હમારો એ સુધારો છે. ૪
 મનનાં તાપને શમવા, પડેલાં દુઃખને ખમવા;
 હરિનાં નામને જપવા, હમારો એ સુધારો છે; ૫
 જગત્ જગદીશમય જાણી, વૃત્તિના તારને તાણી;
 સદા ભજવા શારંગખાણી, હમારો એ સુધારો છે. ૬
 સતત સત્સંગની પ્રીતિ, નહિ સંભારવી વીતી;
 રાખવી રામની રીતિ, હમારો એ સુધારો છે. ૭
 મુક્તિની શાંતિમાં ઠરવા, ભવાખ્ષિ પાર ઉતરવા;
 પ્રભુને યાદ બહુ કરવા, હમારો એ સુધારો છે. ૮
 ગુરૂએ કહી દીધું, ભજન સાધન સુગમ સીધું;
 દીનાનાથે માની લીધું, હમારો એ સુધારો છે. ૯

[૩૬] ભક્તોનો ભજન-સંકલ્પ.

(શાગ ઉપરનો)

અમે દુનીયાથી નહિ ડરીએ, હવે તો હરિભજન કરીએ
 જવાનું હોય તે જાઓ, થવાનું હોય તે થાઓ;
 ભલે પ્રાણોને પરહરીએ, હવે તો હરિભજન કરીએ. ૧
 મનુષ કાયા મળી છેલ્લી, અંતનો કોષ નથી બેલી;
 પ્રેમનાં રંગને રેલી, હવે તો હરિભજન કરીએ. ૨
 હરિની ભક્તિ સાચી છે, બધીએ વાત કાચી છે;
 પ્રમુનું ધ્યાન નિત ધરીએ, હવેતો હરિ ભજન કરીએ. ૩
 જગતનો રંગ ન્યારો છે, પ્રભુ એક પ્રાણુપ્યારો છે;
 ખીજો સૌ સ્વાદ ખારો છે, હવેતો હરિભજન કરીએ. ૪
 ખરો વિશ્વાસ છે મોટો, ભક્તને નહિ પડે ટોટો;
 કહી છે વાત એ હરિએ, હવેતો હરિભજન કરીએ. ૫

આવાનું પણ પ્રભુ દેશે, રે'વાનું પણ મળી રે'શે;
 શી ચિંતા રાખવી જરીએ, હવે તો હરિભજન કરીએ-૬
 દીનાનાથે લથું કે'વું, ભજન લુલવું નહિ એવું;
 તે તો કેમ વિસરીએ, હવે તો હરિભજન કરીએ-૭

[૩૭] ભજનથી ભવ તરી જાશે.

(રાગ ઉપરનો)

ભજનથી ભવ તરી જાશે; ભજનથી ભવ તરી જાશે
 ભજનથી ભવ સહુ ટળશે, ભજનથી ગર્વ પણ ગળશે;
 ભજનથી જ્ઞાન પણ મળશે, ભજનથી ભવ તરી જાશે—૧
 યોગને જ્ઞાનનાં કહેલાં, ખીજાં સાધન નથી સહેલાં;
 પ્રભુને પામશે પહેલાં, ભજનથી ભવ તરી જાશે—૨
 માનવી દેહ છે મોંઘો, વિષયનાં ભોગ છે રોગો;
 બધા જૂઠા છે સંજોગો, ભજનથી ભવ તરી જાશે—૩
 સંતો બોધ દે આવો. ખીજો રસ્તો નહિ જાવો;
 પ્રભુમાં પ્રેમ પ્રગટાવો, ભજનથી ભવ તરી જાશે—૪
 દીનાનાથે લથું એવું. બને તે દાન શુભ દેવું;
 પ્રભુનું નામ નિત લેવું, ભજનથી ભવ તરી જાશે—૫

[૩૮] અમે તો સંત સેવીશું.

(રાગ ઉપરનો.)

ભક્તે નિંદા કરે લોકો, અમે તો સંત સેવીશું
 કુકર્મોને તજી દધશું, પ્રભુજીને ભજી લધશું;
 સદાએ શાંતિમય થઈશું, અમે તો સંત સેવીશું—૧

મલિનતા મન તણી મુકવા, કપટની ચાતુરી ચુકવા;
 પ્રભુજીને પદે ઝુકવા, અમે તો સંત સેવીયું-૨
 જીવનના શ્રેયને રજવા, વિષય વિકારને છળવા;
 મધુસૂદન હરિ મળવા, અમે તો સંત સેવીયું-૩
 જવાને મોક્ષની વાટે, પરમ પદ પામવા સાટે;
 તત્ત્વના જ્ઞાનને માટે, અમે તો સંત સેવીયું-૪
 સંતના સંગની શી વાત, પ્રભુને મેળવે સાક્ષાત્;
 કહે છે દાસ દીનાનાથ, અમે તો સંત સેવીયું-૫

[૩૯] અભિમાન તણ ઈશ્વરભજન કરવું.

(રાગ કલ્યાણ. તાલ-ત્રિતાલ)

મૂરખ કેમ કરે અભિમાન ?

શા પર થયો ગુમાન ? !—મૂરખ૦ ૧
 મદમાં શું મરડતો ચાલે, શું સમજી નહિ જવાખ ચાલે,
 કોને ખબર શું થાશે કાલે, પુણ્ય પંથને કેમ ન ઝાલે,
 ચેત ચેત ! નાદાન ! !—મૂરખ૦ ૧
 ભાત ભાતનાં જમણુ ચપાટે, ગોથાં ખાતો ગામ ગપાટે,
 અતે પડશે વસમી વાટે, ત્યારે દાહ કરે કે દાટે,
 બે દિનના મેમાન ! !—મૂરખ૦ ૨
 સુખમાં પણ દુઃખ આવી નડશે. હર્ષ હોય ત્યાં શોક કનડશે,
 જે ચઢશે તે નક્કી પડશે, ખીલેલું ખરી પડતું જડશે,
 શીદ થયો મસ્તાન ! !—મૂરખ૦ ૩
 મનમાં શાંતિ જરા ન ધરતો, ખોટી મોટપ કરીને મરતો,
 નાસ્તિક થઇને ફાકટ ફરતો, પાખંડી થઇ પેટજ બરતો,
 મિથ્યા બકતો જ્ઞાન ! !—મૂરખ૦ ૪

જીવાની તો જરૂર જવાની, કાયા પર કરચળી થવાની,
કેડ , મધ્યમાંથી વળવાની, અતે મીઠીમાં મળવાની,
તજ તારું તોફાન !!—મૂરખ૦ ૫

અધા જાય તેમ તું પણ જાશે, પણ જો માન ગુમાન તમજશે,
હેત કરીને હરિ ભજશે, આત્મતત્ત્વ ત્યારે ઓળખાશે,
ભજ દીનાનાથ ભગવાન !!—મૂરખ૦ ૬

[૪૦] ઉપદેશ.

(લાવણી)

જૂડી જળ જંગળ તજો, સત્સંગ કરો શ્રી હરિ ભજો;
જાશે નહિ વિપયાટવી વાટે, સદ્ભક્તિ શણગાર સજો-૧
ભલા ભલા બૂલીને ભટક્યા, અસંખ્ય જન લાખો કોટી;
વિષય વને વલખાં બહુ માર્યાં, ખરાં થયાં ખોટા ખોટી-૨
એ વનમાં લૂંટારો મોટો, કામ નામ સુંદર તેનું;
પાંચ બાણથી મોહ પમાડે, પ્રાક્રમ જાણીતું જેનું-૩
કોષાદિઃ બ્રહ્મવાન સૈન્યથી, કામ લૂંટારો કરે દગો;
વનિતા રૂપ વાંસળી વગાડી, પકડે કામી કુરંગો-૪
ખસો ખસો શું ધસો જાશે નહિ, ખરે અતિ મમતા ખોટી;
મહામાયાનો ખેલ કજો નહિ, અધટિત ઘટનાની ઘોંટી-૫
સત્સંગે મન ધરો ભજન કરો, દેવ રીઝવો નિજ ભાવે;
દાનાનાથ પ્રભુ પાસે જાતાં, અતે એ કામે આવે-૬

[૪૧] દુર્જનોનો સંગ દુઃખદાયક છે;
અને

સંતજનોનો સંગ સુખદાયક છે.

(“ નટવર નૃત્ય કરે મન મોહ ધરે ” એ રાહ.)

સુસજન સંતની સંગત કરો, દુષ્ટથી દૂર દૂર રહી ડરો !
દુષ્ટથી દૂર દૂર રહી ડરો ! પાપથી મુક્ત થઈને ફરો !—સુજન
દુર્જન સંગત બહુ ખુરી છે, જનને વિચારી જુઓઃ
દીપ હાથમાં લઈ કૂવામાં, પડી પ્રાણ કાં ખુઓ !
દુષ્ટ સંગ પરહરો ! દુષ્ટથી દૂર દૂર રહી ડરો !—સુજન

“ સંસારમાં સદ્ગુણ તણું સત્સંગ તો એક વૃક્ષ છે ”

“ જેનો શીતળ ને શાંતિદાયક છાંયડો પ્રત્યક્ષ છે ”

“ સત્સંગથી ભવભીતિનું તો એકદમ અલક્ષ છે ”

“ સદ્ગુણને સદ્બુદ્ધિ અર્પણમાં સુસંગત દક્ષ છે ”

દીનાનાથ પ્રભુ સ્મરો ! દુષ્ટથી દૂર દૂર રહી ડરો !—સુજન

[૪૨] જગતનો ખેલ ખોટો છે.

(રાગ ઉપરનો)

અરે શું ફેફટ ફુલી મરે, ખલકનાં ખેલો ખોટાં ખરે
ખલકનાં ખેલો ખોટાં ખરે, શીદને મોહવરા થઈને મરે—અરે
પડખાયાને ભૂત માનીને, ખાલક જેમ કોઈ ડરે;
તે રીતે તું દેહાધ્યાસથી, ભુલ પર ભૂલો કરે !
એથી અર્થ શો સરે, ? ખલકનાં ખેલો ખોટાં ખરે—અરે

સ્વપ્ન વિષે કોઇ રાજ થયોને, આવે ખજનો પાસ;
જગી જોતાં નકકી થાય છે, નીજ હર્ષનો નાશ !
એવા સુખમાં શું હરે, ? ખતકનાં ખેલો ખોટાં ખરે-અરે૦

“ છાયા પરે કરીએ પ્રહારો, પણ ન તે છેદાય છે ”
“ પાત્ર ઉંધું નાંખતાં, પ્રતિબિંબ નહિ દેખાય છે ”
“ પણ તેથી શું એમ માનવું, કે નાશ સૂર્યનો થાય છે ”
“ આ દ્રશ્ય સૌ માયિક છે, ને વૃથા બ્રમે ભટકાય છે ”

કહો દીનાનાથ હરે હરે, ખલકનાં ખેલો ખોટાં ખરે—અરે૦

(૪૩) માયાથી બચાવી લેવા માટે શ્રી ભગવાનની સ્તુતિ.

(રાગ-કાશી. ત્રતાલ.)

જય જય જય જગનાથ હરિરે

સૃષ્ટિ સરજનહાર હરિરે—જય૦ ૧

સુંદર પીત પીતાંબર ધારી, કંઠે કૌસ્તુભ મણિ મહા ભારી,
મોર મુકુટ કુંડલ સુખકારી, કમલ નયન શ્રી કૃષ્ણ મુરારી,

ગોવર્ધન ગિરિધારી હરિરે—જય૦ ૨

બ્રાંતિ વશ ચંદને સૌ ભમતાં, મોટાં સંકટ ખોટાં ખમતાં,
મૂઠ બાલકો પેરે રમતાં, મદ મમતાથી નથી વિરમતાં,

માયા રચના રચી ખરીરે—જય૦ ૨

એ માયા અતિ દુસ્તર ભારી, કૃપા કરી લેજો ઉગારી,
હરિ હવે હું ગયો છું હારી, બચાવી લ્યો પ્રભુનાથ પધારી,

દીનાનાથના નાથ હરિરે—જય૦ ૩

[૪૪] ભજનાનંદી ભક્ત વિષે.

(રાગ-કાલીંગડો. ત્રિતાલ.)

હરિભજન બહુ ગમે, ભક્તને હરિભજન બહુ ગમે
સદા પ્રભુમાં ચિત્ત પરાવી, ભજનાનંદે રમે—ભક્તને ૦ ૧
સુખ દુઃખને સરખાં માનીને, સદા શાંતિમાં રમે—ભક્તને ૦ ૨
છંદ ફંદ એક પ્રભુ ભજનનો, મળી આવે તે જમે—ભક્તને ૦ ૩
પરમાનંદ મગન થઇ ડોલે, કદી ન કોઈને દમે—ભક્તને ૦ ૪
દીનાનાથ પ્રભુ પરમ ભક્તને. કહો કોણુ નહિ નમે—ભક્તને ૦ ૫

(૪૫) ભજન સુધાનું સેવન કરવાનો ઉપદેશ.

(રાગ-ભીમપલાસ. ત્રિતાલ.)

પ્રભુ ભજન સુધારસ પીજીયે !

અન્ય વાત તજી દીજીયે—પ્રભુ ૦ રેક.

અત્તાન ત્યાગ જીવ જમ જમતું, બ્રાંતિ-ભયથી ભાગ ભાગતું,
હરિગુર સંતને ચરણે લાગતું, ભજન ભાવથી કીજીયે—પ્રભુ ૦ ૧
વહી જાય છે આયુષ પ્રાણી, જેમ અંજલિમાંનું પાણી,
ચશે પલકમાં સૌ ધુળપ્રાણી, જન્મ સફળ કરી લીજીયે—પ્રભુ ૦ ૨
જે સુખ દુઃખ આવે તે સેહેવું, કર્મ તણું ફળ માની લેવું,
તેમાં કોઈને કાંઈ નવ કહેવું કોઈપર કદી ના પીજીયે—પ્રભુ ૦ ૩
દીનાનાથ કહે મન વશ રાખી, ફૂડ કપટને કાઢી નાંખી,
સંત-સંગ ભક્તિ રસ ચાખી, ભજન રંગમાં ભીંજીયે—પ્રભુ ૦ ૪

(૪૬) ઉપદેશ.

(“ મારે ઘેર આવજોરે, મારા મન માન્યા મોહનજી ” એ રાહ.)

હરિ હરિ ખેલજોરે, આખો જગત ખેલ છે આડો.

પડદો ખેલજોરે, આખો જગત ખેલ છે આડો—હરિ ૦ રેક

અલ્લક દલ્લક ઝાંઝર ઝલ્લક, કહી જેમ બાળ રમાડો;
 જગનો ખેલ રચ્યો છે એવો, જરી નજર પહોંચાડો—હરિં ૧
 અંધકૂપ જેવો આ જગનો, ખરાબ ઉડો ખાડો;
 પડ્યા પછી પોકાર કરો શું, અંધકાર છે ઘાડો—હરિં ૨
 કેવળ પાણી તણું વસોણું, કરી માખણ નહિ કાડો;
 તેમ જગતમાં સાર નથી પણ, મોહ બડો છે ગાંડો—હરિં ૩
 મતલબની દુનીયા છે સઘળી, મતલબની સૌ ઘાડો;
 તત્ત્વ માત્ર મતલબને સાધો, ખાટી છાશને છાંડો—હરિં ૪
 હમણું તો સૌ હાથ હાથ કહી, વેડે રડ ને રહાડો;
 (પણ) ધડપણમાં ઘેરાયા કે કોણ, સુણશે બૂમ બરાડો—હરિં ૫
 બધો દિવસ તો વીતી ગયો બાધ, થોડો રહ્યો છે દહાડો;
 દીનાનાથ સત્સંગ ભજન કરી, હરિની લેહ લગાડો—હરિં ૬

[૪૭] શરીરનું અભિમાન તણ દેવા વિષે.

સમજ લીજ્યેરે, કાયા છે પાણી પરપોટો
 ગર્વ ન કીજ્યેરે, કાયા છે પાણી પરપોટો—સમજી ૦ ટેક
 ચાલે મદમાતો મરડતો. મનથી માને મોટો;
 નાનો મોટો કોને કહીએ, ખેલ ખલકતો ખોટો—સમજી ૦ ૧
 તું તો ખીલી રહ્યો છે જાણે, ગુલાબ કે ગલગોટો;
 કૂર કારમો કાળ અચાનક, દાખી દેશે ટોટો—સમજી ૦ ૨
 દીન જનોને દમડાવી શું, કાઢે દડબડ દોટો;
 જોત જોતામાં જશે જીવાની, વળશે ગડબડગોટો—સમજી ૦ ૩
 મહા મલિન બહુ ગંદી દેહનો, જડે ન ખીજો જોટો;
 એવી દેહનો ગર્વ કરેથી, વાગે ભયંકર ચોટો—સમજી ૦ ૪
 મદાંધ જનને ખાવો પડે છે, જપ્પરો જમનો સોટો;
 મોટપમાં શીદ મરે મુરખડાં, છાનો ચમગ્ન છોટો—સમજી ૦ ૫

દીનાનાથ પ્રભુ સમજી લે તો; પછી ન પડશે તોટો;
કાયા કુંભ સરીખી કાયા, છે પાણી પરપોટો—સમજી ૬

(૪૮) મનુષ્યના જન્મનો ઉત્તમ અવસર શ્રેષ્ઠ
નહિ ગુમાવવા વિષે બોધ.

(રાગ ઉપરનો)

સ્સયું માનજેરે, ઉત્તમ અવસર મળે ન આવો
નક્કી જાણજેરે, પાછળથી થાશે પરતાવો—સાયું ૦ ૧
અત્તર તેલ દુલેલ લગાવી, બની ચું ફક્કડ ફરતા;
જખર ઝપાટોજમનો છે, કેમ જરી નડરી ડગ ભરતા—સાયું ૦ ૨
પાપ કર્મ કરશે તો જખરી, જમની ઝાપટ ખાશે;
નરક વિષે નાંખી દેશે, ત્યારે ક્યાં નાશી જશે—સાયું ૦ ૩
ગયો સમય નહિ ફરી સાંપડે, એ નિશ્ચય છે સાચો;
એક પત્રકમાં પિંડજ પડશે, વેદ પુરાણો વાંચો—સાયું ૦ ૪
કપટ બાજીમાં કાલ કાલ કરી, કાળ ગુમાવો આખો;
અધ થઇ અમૃત છાંડી શું, ઝેર હળાહળ આખો—સાયું ૦ ૫
અમૃત્ય નૌકા શરીર સુંદર, ભર તરવાને આખી;
મનનું સુકાન સીધું રાખી, નાંખો પાપને કાપી—સાયું ૦ ૬
(કદી) કરોડ મણ સોનું આખો, ગએલી પળ મળવા માટે;
છતાં મળે નહિ લે ગુમાવો, વલે થશે શી વાટે—સાયું ૦ ૭
સંત સમાગમ સદગુરૂ સેવા, ભજન વિષે ભાષ લાગો;
દીનાનાથ કહે ઉંધ તજને, હજુએ જલદી જગો—સાયું ૦ ૮

(૪૯)જે ભક્તાજનો ભક્તિ રસના ભોગી છે તેઓજ
ભક્તિના રસનું તત્વ જાણે છે.

(રગ ઉપરનો)

સંતો શાણારે, સમજે ભક્તિરસના ભોગી
અન્ય અજ્ઞણારે, ભ્રાંતિ વશ ભટકે ભવરોગી-સંતો ૦ ૧
હું હું કરી અજ્ઞાની પ્રાણી, અભિમાન અતિ આણે
મહામૂઢ મોહમાં ફરી, મોહ્યા છે મિથ્યા નાણે-સંતો ૦ ૧
શંકર શૂક નારદ જેવાઓ, ભક્તિ-તત્ત્વને જાણે;
શ્રુતિઓ ગોપી યદ્ય ગોકુલમાં, માધવનું સુખ માણે-સંતો ૦ ૩
રોગ યુક્તને ભોગ ન ભાવે. તેજ દશા તેઓની;
ગુમાનમાં તે ગોથાં ખાતાં, કહો મુક્તિ યદ્ય કોની-સંતો ૦ ૩
દુષ્પહરવા ભવ તરવા મનને, ભક્તિ રંગમાં રંગી;
દીનાનાથ કહે તત્ત્વજાણુવા, થાઓ સૌ સત્સંગી-સંતો ૦ ૪

(૫૦) સનાતન ધર્મની શુદ્ધ મર્યાદામાં રહીને
પ્રભુનું ભજન કરવું, એજ ખરો મોક્ષ માર્ગ છે.

(રાગ ઉપરનો)

નિર્ભજ ભાવે રે, ભજવા નારાયણ શ્રીહરિ
સ્ત્રીઓએ સતી ધર્મ સાચરી, પતિની સેવા કરવી;
પ્રભુ નામનો જાપ જપીને, પાપ વૃત્તિ પરહરવી-નિર્ભજ ૦ ૧
સ્વપ્ન વિષે પાણ અસત્ય ભાવણુ, કદી નહિ ઊચરવું;
નિજ પત્નીમાં પ્રીતિ રાખી, ધ્યાન હરિનું ધરવું-તિર્ભજ ૦ ૨
ધર્મધુરંધર ભક્તિમાન શુભ, સાચાં સંતો સેવી;
શક્તિપ્રમાણે દન પુણ્ય કરી, કપટવાત તણ દેવી-નિર્ભજ ૦ ૩
પ્રભુનું પૂજન પ્રભુનું ચિંતન, પ્રભુ ભજનમાં પ્રીતિ;
માન તણ ભગવાન ભજને, રેવું જગતને છતી-નિર્ભજ ૦ ૪

વદ શાસ્ત્ર પુરાણ તણી એ, સત્ય સારની સક્રિત;
દીનાનાથ કહે ભજન કરો ભાષ, એજ મુકિતની યુકિત-નિર્ભજ ૩

(૫૧) શ્રી ભગવાનનાં દર્શનનો મહિમા.

(રાગ ઉપરનો)

બહુ બલિહારીરે, હરિનાં દર્શનની બલિહારી
પરમ ભાવ્યશાંતી જન જુએ, મધુસૂદન મુરારી;
જેને જેતાં પ્રેમ ઘેલી થઇ, વ્રજની નૌતમ નારી-બહુ ૧
મોર મુકુટ ને કાને કુંડલ, પીત પીતાંબરધારી;
અનુપમ ઉત્તમ લીલાધારી, વ્રંદાવન-વિહારી-બહુ ૨
જેણે નાથ્યો કાલિ નાગને, ગોવર્ધન ગિરિધારી;
જેણે માર્યા દુષ્ટ દૈત્યને, માર્યો કંસ પછાડી-બહુ ૩
હરિ હરિ જપતાં ભાવે ભજતાં પામે સુખ સંસારી;
દીનાનાથ કહે હરિનાં દર્શન, જન્મ મરણ બચહારી-બહુ ૪

(૫૨) સંસારમાં રહીને સાધુપણું-ભક્તપણું
કેવું ધારણ કરવું તે વિષે.

(રાગ ઉપરનો)

થઇને રહેવું રે, જગમાં સાધુ ભક્ત થઇ રહેવું
પૂર્વ પુણ્યથી ગુરૂ મળે, તેનું શુભ સેવન કરવું;
સંસારે રહી હરિ ભજવાનું, જ્ઞાન અંતરે ધરવું-થઇને ૦૧
અસત્ય ભાષણ કરવું નહિ કદી, નીતિને નહિ ચુકવી;
કામ ક્રોધને વશ નહિ યાવું. મિથ્યા માયા મુકવી-થઇને ૦૨
પ્રાતઃકાળમાં વહેલા ઉઠવું, ધર્મ કર્મ આચરવું;
પ્રભુની પૂજા પ્રભુની ભક્તિ, પ્રભુ ધ્યાન શુભ ધરવું-થઇને ૦૩

મંદિરમાં જઈ દર્શન કરવું, માત્ર પિતાને નમવું;
 હરિ અને હરિભક્ત જમાડી, પ્રસાદ ભોજન જમવું—થઈને૦૪
 હરિ અને હરિ ભક્ત જનોનું. દાસપણું ગ્રહી લેવું;
 વિના પ્રયોજન બોલી બમડી, કોઈને કશું ન કેવું—થઈને૦૫
 દાન પુણ્ય પર શ્રદ્ધા રાખી, નિત્ય નિત્ય કંઈ કરવું;
 દાંભિકતાનો ડોળ તથા, શાંતિ—સદનમાં કરવું—થઈને૦૬
 પરધન પથ્થર જાણીને, પરદારા માતા માની;
 પરનિંદામાં મરખ બનવું, સાચી સંત નિશાની—થઈને૦૭
 હરિ હરિ નિત રટણ કરીને, બજનાનદે ભગવું;
 દીનાનાથ કહે સંસારે રહી, એમજ પ્રભુને મળવું—થઈને૦૮

(૫૩) અતિ દાંભિક દુષ્ટ વૃત્તિવાળા દુર્જનો વિષે.
 (રાગ ઉપરનો)

ભયંકર બારીરે, જગમાં દુષ્ટ ભયંકર ભારી
 અતિ દોષ ને ક્લેશજ વહાલો, અંતર અતિ વિકારી;
 નહિ આસ્તિકમાં નહિ નાસ્તિકમાં, બાલ્ય ડોળ બહુ ધારી—ભયંકર૦ ૧
 અહંકારમાં અકકડ ચાલે, સમજે સૌ સરદારી;
 દીસે પંડિત જાની પણ. ને કળા કપટ કરનારી—ભયંકર૦ ૨
 આત્મપ્રશંસા અતિ પ્રિય લાગે, દ્રષ્ટિ દોષ જોનારી.
 દીનાનાથ કહે એવાએને, પ્રથમજ પ્રજ્ઞાતિ સારી—ભયંકર૦ ૩

(૫૪) આપણું મન એજ આપણો કદો દુશ્મન છે.
 (રાગ ઉપરનો)

સંતો શાણુરે, દુર્જન દુશ્મન મનને જાણો
 બાલ્ય શત્રુ તો દૂર હોય ને, મન શત્રુ તો પાસે;
 ક્ષણે ક્ષણે સંતાપ કરાવી, એનું ગાયું ગાશે—સંતો૦ ૧

આસન ભોજન શયન કરતાં, જપ તપ ધ્યાન ધરતાં;
 વચમાં ફટ દધ ફટકો મારે, મૂકે નહિ મરંતા—સંતો ૨
 બીજાં શત્રુ સ્વધ્વ દુઃખ દે, મનની પીડા ભારી;
 જન્મ મરણની સરણીમાં, સપડાવે સપાટા મારી—સંતો ૩
 બાહ્ય શત્રુનું મરણ થાય પણ, મન મરખ નથી મરતું;
 દીનાનાથ કહે પ્રભુ ભજન વિણ, મન કેમે નથી કરતું—સંતો ૪

(૫૫) શ્રી પરમાત્માનું ભજનજ ખડું સુખ આપે છે.

(રાગ-કાનરો ત્રિતાલ.)

ભવનારક ભય હારક હરિનું સ્મરણ અતિ સુખકારી
 શ્રી કૃષ્ણ હરિ ગોપાલ હરિ, ગોવિંદ હરિ ગિરિધારી—ભવ ૦ ૧
 સુતજનો સૌ સમજી સુધર્યા, હેને હેને હરિને સમર્યા,
 તે ભવસાગર પારજ ઉતર્યા, પામ્યા પરમ પદ ભારી—ભવ ૧
 ધ્રુવનાં ભારે ભક્તિ ભાળી, ગરૂડ ચઢી આવ્યા વનમાળી,
 અવિચળ પદરી દધ સંભાળી, દીધા પાર ઉતારી—ભવ—૨
 પ્રલ્હાદે સમર્યા શ્રી હરિ હરિ, ક્રોધથી પણ ડરી ડગ્યા નહિ જરી,
 રક્ષણ કાવું તેનું નરહરિ, નરસિંહ રૂપે પધારી—ભવ ૩
 ગજેન્દ્રને જવ આહુ ઝાડ્યો, ત્યારે તે હરિ નામ પોકાર્યો,
 આહને માંચો ગજ ઉગાર્યો, એ ભજન તણી બલિહારી—ભવ ૪
 દ્રૌપદી આણી ને ચીર તાણી, લક્ષ્મી લેવી દુષ્ટે બાણી
 (પણ)સમર્યા શાણી શારંગપાણી, રાખી લાજ મુરારી—ભવ ૫
 જે જન હેને હરિ સમરતાં, તેનાં જન્મ મરણ હરિ હરતાં,
 દીનાનાથ કહે મુક્તજ કરતાં, કેશવ કુંજગિહારી—ભવ ૬

(૫૬) શ્રી પરમાત્મા પોતે પોતાનાં ભક્તજનોનો
મહિમા કેવો સમજાવે છે !!!

(રાગ-મિલાસ ત્રિતાલ.)

જે જન મુજને નહિ વિસારે, તેને હું વિસારું નહિ
સદૈવ પાણું ચિંતા ટાણું, શત્રુને સંહારું સહી—જે० ૧
ભક્તિ માંગે ભક્તિ આપું, જ્ઞાન દાન પશુ આપું હું;
મુક્તિ માંગે મુક્તિ આપું, મારો કરીને સ્થાપું હું—જે० ૨
મારા ભક્તને મારા જેવો. જગ વિખ્યાત બનાવું હું;
સેવક થઈને પાસે જઈને, નિજ જન મન મનાવું હું—જે० ૩
નિર્ભય કરું છું દુઃખ હરું છું, ભજન ભક્તનાં ગાઉ છું;
લક્ષ્મી કરતાં વિશેષ પ્રેમે, પૂરણ પ્રીતે ચઢાઉં હું—જે० ૪
અસુર-ભાર ભૂભાર હરું છું, ભક્ત જોઈ હરખાઉં છું;
ભક્તને માટે દેહ ધરું છું, સંકટ સ્થાયક ચાઉં છું—જે० ૫
પાંડવનો રથ હાંક્યો જતે, ત્રજ માટે ગિરિરાજ ધર્યો;
કુપદ સુતાનાં ચીર વધાર્યો, ગજેન્દ્રને પડ મુક્ત કર્યો—જે० ૬
વાત ખરી પણ કૃપાનાથ હરિ, સુણજે વિનતી મારી કહી;
ભક્તો તાર્યા પાર ઉતાર્યા. હું દીનાનાથ નહિ જાઉં રહી—જે० ૭

(૫૭) સાચી ભક્તિ કરનારા જે ભક્તજનોનું શ્રી
પરમાત્મા પોતે રક્ષણ કરે છે તેનો વાંકો વાળ
કરવા પણ કોઈ સમર્થ થઈ શકતું નથી.

(રાગ ઉપરનો)

છે નારાયણ રક્ષક જેના, તેને કોણ સતાવી શકે રે
ભક્તનું ભુંડું કરવા દુષ્ટો, શું ડહાપણ દોડાવી શકેરે—જે० ૧
પરમ પ્રતાપી પ્રભુજી પાસે, શી ચાલાકી ચલાવી શકે રે;
જેનું અવલંબન અવિનાશી, તેને કોણ ડરાવી શકેરે;—જે० ૨

જેને દ્રઢ વિશ્વાસ પ્રભુ પર, તેને કોણુ ભજવી શકેરે;
જેણે એક નારાયણુ જાણ્યા, તેને કોણુ દયાવી શકેરે—છે૦ ૨
પર્વત પર પ્રહલાદ પછાડ્યા, પશુ શું પાપી ફાવી શકેરે;
ખેંચ્યો ગજપતિ આહુ જળમાં, પશુ શું આહુ ડૂબાવી શકેરે—છે૦ ૩
દ્રુપદ નંદિની સતી દ્રૌપદીની, શું કોઈ લાજ ગુમાવી શકેરે;
મીરાંઆઈનું ઝેર હળાહળ, અમૃત કોણુ બનાવી શકેરે—છે૦ ૪
મહેતાજીની હુંડી શીકરી, શું કોઈ એ સમજાવી શકેરે;
દીનાનાથ કહે સત્ય ભક્તને, હરિ વિમુખો ન હરાવી શકેરે—છે૦ ૫

(૫૮) ભજનાનંદી ભાવિક ભક્તનાં ઉદ્ગાર.

(“ બસી વાગી, મુને રામ નામ હહે લાગી ” એ રાહ.)

બહુ પ્યારં, મુને પ્રભુ ભજન બહુ પ્યારં.
બહુ સારં, લાગ્યું હરિ ભજન બહુ સારં—મુને૦ ૧
આ કાયા છે કાચનો કુખો, કરનો કાળ કોણીયો છૂપો,
ભટકો મુઆ કંઈ કંઈ ભૂપો, દુઃખ હરનારં—મુને૦ ૨
સંતો સર્વે કહેતાં ગાજી, આ સંસારની પીડા ઝાઝી,
તેમાં શું થઈ જવું બહુ રાજી, થશે થાનારં—મુને૦ ૩
આ નરતનુ મળી છે સાજી, તેને કોણુ ગુમાવે પાજી,
ખરી જીતી લીધેલી આ બાજી, હવે કેમ હારં—મુને૦ ૪
જુઓ વહી જાય કાળ ધાણીમાં, ફેકટમાં સૌ ધુળવાણીમાં,
અરે જેમ પડી ગયું પાણીમાં, પતાસું મિચારં—મુને૦ ૫
તૃષ્ણા-નદીની માંહી તણાઈ, કાંડો મળશે પક્ષીથી ક્યાંઈ,
અંતે આવે કોણુ ધાઈ, નથી કોઈ મારં—મુને૦ ૬
અરે આ જન્મનું સાર્થક કરવા, મોટા ભવસાગરને તરવા,
અરે એક શ્રીહરિ હરિ સમરવા, હું તો ધારં—મુને૦ ૭

અરે બહુ મોહિત થઇશું મરવું, અતિ કપટી કારજ શું કરવું,
અરે વિષયોનું ધ્યાન શું ધરવું, ખાઈ ખાઈ—મુને ૭
અરે સુણુજો જન્મ મરણને તજવા, શુભ શણુગાર ભક્તિનાં સજવા,
કહે છે દીનાનાથ પ્રભુ ભજવા, એ એક ખાઈ—મુને ૮

(૫૯) સાધકની પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના.

(લાવણી.)

પ્રથમ લીધો કર પકડી મારો, હવે શું પડતો મેલોરે;
અમૃત અનુભવ અર્પણ કરીશું, ઝેરની બાજી ખેલોરે—૧
મહા ભયાનક ભવસાગરમાં, ભટકી ભુલો પડેલોરે;
ધણો ખરો તો પાર ઉતારી, હવે શું દો અડસેલોરે—૨
નિરાધાર આધાર આપ છો, હું અણસમજી ઘેલોરે;
ધણું કહું શું ગમ્યું ન ઝાઝું, નિજ જનને નહિ ઠેલોરે—૩
ચાહે મારો અથવા તારો, શબ્દ કહું છું છેલોરે;
દીનાનાથ રઘુનાથ દયાળુ, મળીશ મોડો વેલોરે—૪

(૬૦) રામ નામની રસાયન બુટ્ટી.

(રાગ—અઃશાગોડી. તાલ—દીપચંદી.)

રામ રસાયન બુટ્ટી, સેવો રામ રસાયન બુટ્ટી

પીઓ ભાઇ ભરી ભરી ખાલા ધૂંટી—સેવો ૦ ૮૬

રામ દમ સાધન શીઝા ઉપર, પ્રેમ કસોટે ફૂટી—સેવો ૦ ૩
સંત સંગ સાક્ષીથી છાણી, લીઓ હરિજન લૂંટી—સેવો ૦ ૨
મનમાંથી મુળીયું મમતાનું, જડથી જાશે તૂટી—સેવો ૦ ૩
કુમનિ ટળશે સુમનિ મળશે, જશે ત્રિષય વાસના છૂટી—સેવો ૦ ૪
અંચળ મન મુસ્થીર થઇ, બંધાશે ધ્યાનની ખૂંટી—સેવો ૦ ૫

ભજન સુધા સાગરની લહરો, કદી ન જશે ખૂટી-સેવોં ૬
સુરસ સુગમ રહેલી બહુ સીધી, એની બેસે ન કોડી ફૂટી-સેવોં ૭
દીનાનાથ પ્રભુ રામ રસાયન, સત્ય સજીવન ખૂટી-સેવોં ૮

(૬૧) જગતનું મિથ્યાત્વ પ્રતિપાદન પૂર્વક અંદૈત તરવનો ઉપદેશ.

(રાગ ઉપરનો)

જૂડી બાજી ન ખેતો, સાધો જૂડી બાજી ન ખેતો
જુઓ જગત જનોનો મેળો, સાધો જૂડી બાજી ન ખેતો-ટેક
અખંડ રસ રૂપ એક પ્રહ્લ ત્યાં, કોણુ ગુર કોણુ એતો-સાધોં ૧
જ્યાં જળતું એક બુંદ નથી ત્યાં, ક્યાંથી નીકળે રેતો-સાધોં ૨
પોતે મદારી પોતે દ્રષ્ટા, અદ્ભુત આપ અકેતો-સાધોં ૩
રૂપીઓ આપો એક રોકડો, નથી અડધો કે અધેતો-સાધોં ૪
અખિલ વિશ્વમાં એકજ છે ત્યાં, કોણુ છેલ્લો કોણુ પહેલો-સાધોં ૫
દીનાનાથ નિજ રૂપ નિહાળી, મિથ્યા માયા મેતો-સાધોં ૬

(૬૨) જીવાત્માને બોધ

(રાગ ઉપરનો)

જેનો નથી કેમ જાગી, જીવ તું જેતો નથી કેમ જાગી
અંધી ખોટી ઉપાધિ લાગી, જીવ તું જેતો નથી કેમ જાગી-ટેક
કેવી કારમી કેદ ચઢી છે, બાન બુદ્ધોરે અભાગી-જીવતું ૧
શું છતી આંખે અધાપો આવ્યો, ઉડ ઉડ આજસ ત્યાગી-જીવતું ૨
નથી કરતો કેમ પ્રભુનું ભજન તું, શું થઈ ખેડો ત્યાગી-જીવતું ૩
ત્યાગી થઈ શું ભજન તમજશે, વડેલો મોલ વિરાગી-જીવતું ૪
પણ તું તો નથી ત્યાગી વિરાગી, ખાસો દીસે છે રાગી-જીવતું ૫

બજ નરહરિને ભાવ ધરીને, છોડ અલ્યા વરણ્યાગી—જીવતું ૦ ૬
દીનાનાથ પ્રભુ બજતાં તારી, જશે ભવ ભાવટ ભાંગી—જીવતું ૦ ૭

(૬૩) પ્રેમજી ગોપિકાનો પ્રભુ પ્રત્યે પ્રેમ.

(“ સંતો ભક્તિ રૂપીરે એક સાચી કમાઈ ” એ રાહ.)

સખી નંદલાલ સાથ મુને સાચી સગાઈ
સખી સાચી સગાઈ, મજબૂત બંધાઈ—સખી ૦ ૧
છોડી નવ છૂટે, તોડી નવ તૂટે,
સખી પડી ગયું પાણીરે આટાની માંહી—સખી ૦ ૨
રંગીલા રસીયા, મન માંહી વસીયા,
લોકો જે બોલે તે બોલવા દો બાઈ—સખી ૦ ૩
લોકોની લાજ તજ્યું, ભાવે ભગવાન ભજ્યું,
રાજી રાજી થઈ રહું હરિગુણ ગાઈ—સખી ૦ ૪
પડ્યું મુજ પાતું, તે શાતું રાખું છાતું,
પ્રભુજીની થઈ છું એમ ગઈ છું ગવાઈ—સખી ૦ ૫
નિરખું નાથ નેન ભરી, ધ્યાન ધરી જાઉં ફરી
દીનાનાથ લગી લગી લાગું છું પાઈ—સખી ૦ ૬

(૬૪) શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનની રાસલીલાનું પ્રત્યક્ષ
દર્શન કરનાર ગોપિકા બીજી ગોપિકાને રાસલીલાનું
સ્વરૂપ વર્ણન કરીને કહે છે.

(“ સખી આજરે વંદાવન રાસ, રાધે રેન રહી ” એ રાહ.)

સખી ઓપણો આ કામણુગારો કાન, જો કરે કેવી કરણી
વહાણો વાંસળી વગડે વનમાંય, મીઠડી મનહરણી,
મીઠડી મનહરણી રે, મીઠડી મનહરણી— ૧૬૬

હું તો બની ગયેરે બેબાન, સુધ યુધ કાંઈ ન રહી,
 સુધ યુધ કાંઈ ન રહીરે, સુધ યુધ કાંઈ ન રહી—સખી૦ ૧
 મુણતાં સાથે રે હું જોવા દોડી ગઈ, કોઈને કહ્યું એ નહિ,
 કોઈને કહ્યું એ નહિરે, કોઈને કહ્યું એ નહિ,—સખી૦ ૨
 અવળા સવળારે શયુગાર સજી, બનીરે બહુ ઘેલી બની.
 બહુ ઘેલી બનીરે, બહુ ઘેલી બની—સખી૦ ૩
 શોધી શોધીને હું ચાકીરે થઈ, આ વૃંદાવનની કુંજગલી,
 આ વનની કુંજગલીરે, વનની કુંજગલી—સખી૦ ૪
 બ્યારે આવી હું જમુનાજીને તીર, દીઠા નંદલાલ હરિ,
 નંદલાલ હરિરે, નંદલાલ હરિ—સખી૦ ૫
 ખીલી રહી શરદ પૂનમની રાત, ઝગમગ જોત શશી,
 ઝગમગ જોત શશીરે, ઝગમગ જોત શશી—સખી૦ ૬
 વાંલી જોઈરે બહુ ઘેલી વ્રજનાર, રંગે રૂપે રસી,
 રંગે રૂપે રસીરે, રંગે રૂપે રસી—સખી૦ ૭
 એ એ જોખીઓની વચ્ચે વહાલો શ્યામ, સંગ રહ્યો રંગ રમી,
 રહ્યો રંગ રમીરે, રહ્યો રંગ રમી—સખી૦ ૮
 વાગે વાગેરે, ત્યાં વાજત્રો અપાર, અનહદ ધૂની લાગે,
 અનહદ ધૂની લાગેરે, અનહદ ધૂની લાગે—સખી૦ ૯
 ફરતાં ફૂંદીરે પાતળીયાજી પ્રાણ, ઝમ ઝમકાર કરી,
 ઝમ ઝમકાર કરીરે, ઝમ ઝમકાર કરી—સખી૦ ૧૦
 જો જો થનક થનક તાતા ચાપ, ખાસી ધૂમ મચી,
 ખાસી ધૂમ મચીરે, ખાસી ધૂમ મચી—સખી૦ ૧૧
 ત્યાં તો ઠમક ઠમક ઠમકાર, નાચી રહ્યો અહા હરિ,
 નાચે અહા હરિરે, નાચે અહા હરિ—સખી૦ ૧૨

ત્યાં તો દેવતાઓ કરતાં જય જયકાર, કુલની વૃષ્ટિઓ કરી,
 કુલની વૃષ્ટિઓ કરીરે, કુલની વૃષ્ટિઓ કરી—સખી૦ ૧૩
 સખી સફળ થયો અવતાર, જોયા દીનાનાથ હરિ,
 દીનાનાથના હરિરે, દીનાનાથ ના હરિ—સખી૦ ૧૪

(૬૫) મનને શીખામણ

(બનજરાનો રાહ.)

અરે મન માન શીખામણ સારી, ભજ ગોવર્ધન ગિરિધારી
 ફાંકટ ફંદમાં ફસાયો, જો કેવો કંઠણુ કસાયો,
 હવે છોડ બધી ખુમારી, ભજ ગોવર્ધન ગિરિધારી—અરેમન૦ ૧
 વિવેક વડે વીચારી, લે તત્ત્વ વાત સંભારી,
 મોહ મદ મમતાને મારી, ભજ ગોવર્ધન ગિરિધારી—અરેમન૦ ૨
 કોનાં સુત કોની નારી, મિથ્યા બાળ શી માંડી.
 બહુ ભક્તિ બાવ વધારી, ભજ ગોવર્ધન ગિરિધારી—અરેમન૦ ૩
 બહુ નામી અંતરજમી, મોહન માધવ સુખધામી,
 પ્રભુ દીનાનાથ દુખહારી, ભજ ગોવર્ધન ગિરિધારી—અરેમન૦ ૪

(૬૬) પરમાત્માના લજનનો ઉપદેશ

(“ નામ જપીશ નિત તારં, સુંદર શામળીયા ” એ લય.)

તન ધન છે નહિ તારં, શાશ્વત સમજી લે, સમજી લે,
 ભવનીર છે બહુ ખારં, મનથી માની લે, માની લે,—તન૦ ૧
 સ્ત્રી ધન સુતને ચિત્ત ચહે છે, મોહ મદિરામાં મસ્ત રહે છે,
 અનેક મોટાં સંકટ સહે છે, (છતાં) પ્રેમથી મારાં કહે છે,
 (પણ) કોઈ નથી લાઈ તારું, શાશ્વત સમજીલે, સમજીલે,—તન૦ ૧

ફક્કડ ચઢતે નિત્ય ફરે છે, કાળાં કૃત્ય અનેક કરે છે,
પાપ કરીને પેટ ભરે છે, છતાં અંતરે ગર્વ ધરે છે,
એ સધળું અધારું, શાશ્વત સમજી લે, સમજી લે,—તન૦ ૨
દીનાનાથ તજી જૂઠી ચારી, મનથી મટી જાતે સંસારી,
ભાવે ભજ મહાદેવ મુરારી, ભજનામૃતની લહેજત ભારી,
બીજું નથી કોઈ બારું, શાશ્વત સમજી લે, સમજી લે,—તન૦ ૩

(૬૭) શ્રી દષ્ટિ પ્રતિ સાધકની પ્રાર્થના.

(રાગ ઉપરનો)

જય અખિલ વિશ્વના સ્વામિ, પ્રભુ અંતર્યામી, અંતર્યામી.
ઘટ ઘટમાં વ્યાપ્યા નામી, પ્રભુ અંતર્યામી, અંતર્યામી—જય. ૧
આપ વિના પ્રભુ પરમ દયાળુ, છેજ નહિ તો ક્યાંથી ભાળુ,
તિમિર તેજ આ કાળું કાળું, ટાળ્યું પ્રભુ આપી અજવાળું,
આગમ નિગમાગામી, પ્રભુ અંતર્યામી અંતર્યામી—જય. ૧
શુદ્ધ સત્વગુણ ૩૫ તમારું, મુજને એ લાગ્યું અતિ પ્યારું,
ઘટ ઘટ સકટ દ્રવ્ય જગ સાર, સમજ્યો તુજથી કશું ન ન્યારું,
જ્ઞાન-દીપકને પામી, પ્રભુ અંતર્યામી, અંતર્યામી—જય. ૨
નાશ થયું શત્રુનું ટોળું, હવે નથી કાંઈ સ્હેજે પોલું,
પ્રભુ પ્રભુ વિણ અન્ય ન બોલું, પરમાનંદ પ્રેમે ડોલું,
દીનાનાથ સુખ ધામી, પ્રભુ અંતર્યામી, અંતર્યામી—જય. ૩

(૬૮) જીવાત્મા રૂપી પોપટને શિખામણ.

(“ મન માન કહ્યું તું મારું, ઓ લાડીલા મનવા ” એ રાહ.)
જીવ ચતુર તને ચેતાવું, ઓ પંખી પોપટજી
જો શીખામણ સમજાવું, ઓ પ્રેમી પોપટજી—જીવ૦ ૧
આ તનનું પાંજર તારું, જોને માને છે તું મારું,
કોનું છે કહી દે વારું, ઓ પંખી પોપટજી—જીવ૦ ૧

તું કોણ કહાંથી આવ્યો. ભાડાનું પીંજર લાવ્યો,
 તું તો સમજ્યો હું કાવ્યોરે, ઓ પંખી પોપટજી—જીવં ૨
 સારું સહુ સગવડવાળું, રંગીલું બહુ રૂપાળું,
 મળ્યું પાંજરું રહીઆળુરે, ઓ પંખી પોપટજી—જીવં ૩
 (પણ) દુર્ગંધી દુઃખ દેનારું, છે નરક સમાન નકારું,
 શું લાગ્યું તને બહુ પ્યારુંરે, ઓ પંખી પોપટજી—જીવં ૪
 નીરંતર નથી રહેનારું, એક પક્ષ માંહે પડનારું,
 હડી જતું પડશે પરઆરે, ઓ પંખી પોપટજી—જીવં ૫
 કીરતાર કારીગર એનો, તે કસર કરે કંઈ શેનો,
 તું તજ તોફાની ચેનોરે, ઓ પંખી પોપટજી—જીવં ૬
 પોપટજી પડદો ખોલો, તમે રામ નામ નીત ખોલો,
 કરો યાદ ગર્ભનાં કોલોરે, ઓ પંખી પોપટજી—જીવં ૭
 અરે ફેલશીવર સહુ છોડી, ભજો દીનાનાથ કરજોડી,
 હજી ખખર પડી નથી મોડીરે, ઓ પંખી પોપટજી—જીવં ૮

(૬૯) આત્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ.

(“ જમકા અજઅ તડાકારે, તું કયા જાને લરકા બે ” એ લય.)

શાણા સમજો સાચું જ્ઞાન, શાણા સમજો સાચું જ્ઞાન.
 એક વસ્ત્રને વસ્ત્ર રૂપથી, જોવામાંજ જણાય;
 વાણો તાણો જુદો કરતાં, રૂનો ગોટ ગણાય—શાણાં ૧
 અલંકારને વિધવિધ જોતાં, વિવિધ નામ કહેવાય;
 સૌમાં સુવર્ણ—દ્રષ્ટિ કરતાં, એક હેમ સમજાય—શાણાં ૨
 ઘડો ઘડુલી ગોળી ગાગર, નામ અનેક લણાય;
 આદિ અંતમાં તેજ મધ્યમાં, મટોડીજ મનાય—શાણાં ૩
 દોરી જોતાં સાપ માનીને, બહુ ભયભીત થવાય;
 પથ્થુ દોરીને દોરી જોતાં, તર્જન થઇ જવાય—શાણાં ૪

મહા સાગરમાં તરંગ ઝાઝાં, જીદાં દેખે કોય;
 પણ પાણીનું પાણી તોએ, ખીજું ક્યાંથી હોય—શાસ્ત્રાં ૫
 પરમ તત્ત્વ જે પરબ્રહ્મ તે, અધિષ્ઠાન ઓળખાય;
 દીનાનાથ કહે સદ્ગુરુ સેવો, ત્યારે જ્ઞાન પમાય—શાસ્ત્રાં ૬

(૭૦) યદ્યપિ જ્ઞાન ઓછ છે; પરંતુ સગુણ બ્રહ્મ
 પરમાત્માનું ભજન ભૂલાવનારું શુદ્ધ જ્ઞાન કેવળ
 નિરૂપયોગી છે.

(રાગ ઉપરનો)

સંતો ભજન વિનાનું જ્ઞાન, ખાલી છે ખોટું તોજ્ઞાન
 મુખથી બોલે જ્ઞાન જ્ઞાનને, માંગે માન સન્માન;
 ખાન પાન મસ્તાન ફરે, અભિમાન ધરે નાદાન—સંતોં ૧
 મારા જેવું કોઇ નથી, એ શુદ્ધ જ્ઞાન અનુમાન;
 ગુમાનમાં તે ગરક થઇને, ભૂલી જાય ભગવાન—સંતોં ૨
 નહિ ભજન કે ધ્યાન ધરે, નહિ કરે પુણ્ય કે દાન;
 બ્રહ્મ બ્રહ્મ કહી બ્રમમાં ભટકી, ભૂલે ભજનનું ભાન—સંતોં ૩
 હરિ ગુરુ સંતને ચરણે નમવું, જેથી ચાય કલ્યાણ;
 તે નહિ કરતાં ક્યાં કોઇ કરતાં, પામી પદ નિર્વાણ—સંતોં ૪
 ગર્વ કરાવે ભજન બાવે, એ શું કામનું જ્ઞાન;
 દીનાનાથ પ્રભુ ભજન વિનાનું, જ્ઞાન નરક નીશાન—સંતોં ૫

(૭૧) મનનો નિગ્રહ કરવાનો યોધ.

(રાગ ઉપરનો)

આપણું મન જે વશ થઇ જાય, તો સહજે સંસાર તરાય
 શરીર રૂપી સુંદર રથ, ઈંદ્રિયો અશ્વ ગણાય;
 મન રૂપ સારથી જેમ દોડાવે, તેમ દોડતો જાય—આપણું ૧

રથની અંદર બેસનાર જીવ, મહારાજ મલકાય;
 પશુ મનને આધીન થવાથી, બહુ બહુ ગોથાં ખાય—આપણું ૨
 હાંકનાર જેમ હાંકે બેડો, અગ્નિ તેમ તણાય;
 બુદ્ધિ રૂપી લગામ ખેંચી, દોડયો જતો જણાય—આપણું ૩
 શમતા બોજન મમતા માખી, મનથી જો ન ખાય;
 માફ માફ કરતાં મરતાં, કદીએ નહીં ઠરાય—આપણું ૪
 મનનાં માન્યા સંકટ સાચાં, મનથી મોદ મનાય;
 મન વિનાના માનવીઓ તે, જગમાં પશુ જણાય—આપણું ૫
 મન વિનાના જપ તપ સાધન, સધળાં મિથ્યા યાય;
 દીનાનાથ નિજ મન વશ થાતાં, બવનો પાર પમાય—આપણું ૬

(૭૨) પ્રભુ સિવાય કોઈ આપણું નથી; છતાં
 મિથ્યા માફ માફ કરનારને બોધ.

માફ માફ કરે શાનેરે, માગી લીધું છે જોળાઈ બાડે
 કાચી માટીનાં કુંબ સમાણી, કાચી છે આ કાયા;
 અરે સુરખ એ કાયાની તને, મિથ્યા મમતા માયા—માફં ૧
 માંદો પડશે મરણ પથારી, સૌ કોઈ આવે ત્યારે;
 માલમતા મિલકતને પૂછી, બાધ બાધ કહે પ્યારે—માફં ૨
 બાકું પુરં થતાં તુરત તે, છોડવી પડે તે વારે;
 કાઢો કાઢો કહેતાં જલદી, ધરની બાહર કાઢે—માફં ૩
 ગૃહ ધન ધામ ધરા સ્ત્રી સુતમિત, તું તારું સૌ ધારે;
 સાચે સાચું કહું છું બાધ, તારું નથી તલ બારે—માફં ૪
 દાન પુણ્ય સત્સંગ બજન કરી, પ્રભુનું નામ ઉચારે;

• દીનાનાથ કહે તે તારું થઇ, અંતે ધાસે વારે—માફં ૫

(૭૩) મમતા તજીને શરીરનું સાર્થક કરી લેવાનો ઉપદેશ.

(રાગ ઉપરનો)

મારું મારું કરે છે કેમરે, શું છે કહી દે તું મારું
કેનાં માત પિતા સુતદારા, કોણુ નિત્ય ટકનારું;
ધામ ધરા ધનનાં શા લેખાં, શરીર પણ પડનારું—મારું ૧
મમતા રૂપ વિષ વલ્લી ખાઈ, મરે મુરખ શા મારું;
વિષ ખાધું ને ઝેર ચઢ્યું હવે, કેમ બચે જોઈ વારું—મારું ૨
મતલબ માટે મળ્યું ગુંચવણું, કેમ ન લાગે અકારું;
નિશ્ચિન વગડે નાદ ગડગડે, કાલ કરાલ નગારું—મારું ૩
મારાં મારાં કરી મરે પણ, કોઈ નથી બાંધ તારું;
તાઈ તો તુજ સંગે આવે, પણ અંતે સૌ ન્યારું—મારું ૪
કુટુંબ કમિકા પરિવારનાં, લોકો બધા ઉતારું;
ગરજ સરી કે વેલું મોડું, સહુ કોઈ જનારું—મારું ૫
આ શુભ સાધન નર તન પામી, કરી લે સાર્થક સારું;
દીનાનાથ કહે ગુમાવ નહિ આ, ભવ તરવાતું ખારું—મારું ૬

(૭૪) પોતાના મકાનમાં આગ લાગે તો, તેજાણીને કોણુ સુખે સુધ રહે ? ! કોઈ નહિ,

પરંતુ આગ લાગ્યા છતાં જે અજ્ઞાની જન્મે ઉઘે છે તેને ઉપદેશ.

(“ હરિ હું શું કરું, મારો માયા ન મૂકે કેડો ” એ બય.)

મૂર્ખા શું ઉઘે છેરે, જુઓને આગ ભભૂકે લાગ્યો
અજ્ઞાન રાતે મોહ રૂપ નિદ્રા, સહુ લાગી જ્યાં લગની;
તેવે યોગમથી સળગી ઊઠ્યો, ત્રિવિધ તાપનો અગ્નિ-મૂર્ખા ૦૧
આગ ભભૂકે લાગી બાંધ્યો, ઝટપટ ઉઘને ત્યાગો;
અંદર જે કંઈ હોય તમારું, તે લઈ લઈને બાગો—મૂર્ખા ૦૨

સંસાર રૂપી અંગલો તેમાં, દવ લાગ્યો છે મોટા;
ચેત પ્રાણીઆ તું તો તારાં, લઈ લે દોરી લોટો—મૂર્ખાં૦૩
ચેત્યા નહિ પશુ હજી ચેતીને, હોં નહિ તો ખોશો;
દીનાનાથ પછી જગી મોટી, પોક મૂકીને રોશો—મૂર્ખાં૦૪

(૭૫) જીવાત્માને ચેતવણી.

[રાગ—સારંગની દેશી]

“ આંખો કેમ ડુટી, કેમ ડુટી ” એ રાહ.

રે જીવ જો જગી, જો જગી ! શું ઉઘે હીણુભાગી !—રે જી.ટેક.
જો ત્રણે તાપની આગ અચાનક, ચોગરદમથી લાગી;
તો પશુ તું તો પડી રહ્યો છે, ઉઠ આજસને ત્યાગી !—રે જીવ. ૧
જો કેવળ કાયા કાયની કોડી, કાયા કુમળી કાંગી;
એ ફટ દધ ડુટી જાશે, પછી મળવાની નથી માંગી !—રે જીવ. ૨
તું તેં ખાસો પ્રેમ પેખીને, રમણુ કરે થઈ રાગી;
પશુ અંતે કઈ ચીજ કોઈને, જરાએ ખપમાં લાગી !—રે જીવ. ૩
આ દુનીયાની કપટ કળા છે, અતિ નીચ તે નાગી;
તેમાં શું સપડાયો શાણા, વિસરી જ વરણાગી !—રે જીવ. ૪
સતસંગતમાં રામ રટણુ કરી, થઈ જ સુખી સુભાગી;
દીનાનાથ પ્રભુ બજી લે ભાવે, ભેદ ભરમને ભાંગી !—રે જીવ. ૫

(૭૬) મૂર્ખને શિખામણુ.

(રાગ ઉપરનો)

મુરખ કેમ ભટકે, કેમ ભટકે ? તું હજીપણુ કેમ ન અટકે!—મુ૦
અરે લાલચમાં લલ્લનાનાં લાડે, લલચ્યાયો શું લટકે;
ખરો લાભ ખોઈ નાંખે તે શું, જરા ન મનમાં ખટકે!—મૂરખ૦ ૧
બણુનરમાં તું ભૂલો પડ્યો, તારા ચિતમાં ચિંતા ચટકે;
આ ભવ તરવાની છેડેલી વેળાએરે, કેમ છેકત તું છટકે !—મૂ૦ ૨

આ મારે મારે કરતાં મોઢ્યા, મોહ માયાને મટકે;
 પણ અંતે કોણ બેસી છે તારં, સગાં તો સૌ કોઈ સટકે !—મૂં ૩
 અરે આખો તે લાડવો કેમે ખવાય, સૌ ખાય છે કટકે કટકે;
 આ અમમ અમીરસનો પ્યાલો તેમ, પીધ લે ઘટકે ઘટકે—મૂં ૪
 જોરને તોર તારાં જશે ઝપાટે, ફટ દધ એકજ ફટકે;
 પ્રભુ બજવાનું છોડી દીનાનાથ, મિથ્યા શું માયું પટકે—મૂં ૫

[૭૭] ખોટી ચિંતા કરીને બેસી રહેવાથી કંઈ
 વળતું નથી, માટે ચિંતાનો ત્યાગ કરીને પ્રભુનું
 ભજન કરવાનો ઉપદેશ.

[રાગ સોરઠ—ત્રિતાલ.]

મૂરખ કેમ થાકે છે દોડી !

તું માન શીખામણ થોડી !—મૂરખ૦ ટેક

યશે થવાનું જશે જવાનું, બલે મરે શિર ફેડી—મૂરખ૦ ૧

કરોડપતિઓ પણ બહુ મુઝ્યા, મિથકત જોડી જોડી—મૂરખ૦ ૨

મરવાની વારી છે નકકી, જરી વહેલી કે મોડી—મૂરખ૦ ૩

જો જરી જગી અરે અમાગી, સંગે નાચે કોડી—મૂરખ૦ ૪

દીનાનાથ રઘુનાથ બજ લે, સધળી ચિંતા છોડી—મૂરખ૦ ૫

(૭૮) માયાની ગફેલતમાં પડેલાને સંત સમાગમનો

તથા પ્રભુનું ભજન કરવાનો ઉપદેશ.

(“ રામનું ભજન તમે ભુલશો મા ભાઈ ” એ શબ્દ.)

હરિ ગુરુ સંતોની સાચી સગાઇ, રામ કૃષ્ણ રામ કૃષ્ણ બોલો મારા ભાઈ
 બાકી બીજાં બધાંની દાલી ઠગાઇ, રામકૃષ્ણ રામકૃષ્ણ બોલો મારા ભાઈ હ૦
 મતલબ માટે મારાં કહે પણ, અંતે તો કોઈ નહિ આવેરે ધાઈ—રામ.૧

કોઇ નથી કોઇનું રે સમજી લેજો, માત તાત બ્રાત ને જ્યા જમાઇ-રામ.૨
હસી હસાવતાં હોતે બોલાવતાં, જ્યાં સુધી લાલચ હોસેરે કાંઇ-રામ.૩
ધર ધંધામાં ગુંથાઇ ગુંથાઇને, લલુતામાં કેમ રહ્યા લપટાઈ-રામ.૪
ભુંડા તે ભોગમાં શીદ્ બરમાયા, હજુ શું લાગે નવી નવાઈ-રામ.૫
આશ્વાની ફાંસીમાં કેવાં ફસાયા, રહ્યા નહિ કેમ હજુ ધરાઈ-રામ.૬
ચેતો ચતુર ચેતાવું છું ચાહીને, કશોએ સાર નથી ભુંડી ભવાઈ-રામ.૭
દીનાનાથ કહે શ્રવ સાચું કરવા, હોતેથી લ્યો હરિનાં ગુણ ગાઈ-રામ.૮

(૭૯) જ્ઞાનની સાચી સાર્થકતા તો નિર્મળ, ભાવથી
પ્રભુનું ભજન કરવામાંજ છે.

(“મન તું શીદને ચિંતા કરે, કૃષ્ણને કરવું હોય તે કરે”
એ રાહ.)

જેને જ્ઞાન જિતરે ગજો કે, તે તો ભજનનંદે ભજો
તે જ્યાં ભજનનંદે ભજો કે, તેનો દ્વંદ્વ ભાવ પણુટજેરે-જેને ૦ ૧
સંત સમીપે સાવધાન થઈ, તત્ત્વ વાત સાંભજો;
સંસારી થઈ ભલે ફરે પણુ, ખાટી મમતા ખજેરે-જેને ૦ ૨
ચપટીમાં ચંચળ થઈ જતું, ચિત્ત કદી નવ ચજો;
અંતરમાં અજવાળું થાતાં, આત્માનંદ ઉછજેરે-જેને ૦ ૨
કળ પડે ત્યારે કળયો કરી, શાને તે કળકળે;
પરમાનંદ મગન થઈ ડોલે, પરમ તત્ત્વ જે કળેરે-જેને ૦ ૩
જન્માંતરનાં પાપ તાપ, અજ્ઞાન ખીજ પણુ ખજો;
જેમ કળ પાવકમાં પડતાં, પ-તો ક્યાંથી મળેરે-જેને ૦ ૪
ત્રિવેક ધારી વાત રિચારી શુભ વૃત્તિએ વજો;
દીનાનાથ પ્રભુ હરિરસ રંગે, અહનત્ત્વ ધન રજેરે-જેને ૦ ૫

(૮૦) સત્ય સુખનું સાધન દ્રવ્ય નથી.
સત્ય સુખનું સાધન તો ભક્તિ છે.

(રાગ ઉપરનો)

સંતો દ્રવ્ય નથી સુખકારી, સમજો દ્રવ્ય નથી સુખકારી
મેળવતાં રક્ષણ કરતાં, શીખવી દે રીત નકારી;
વહાલામાં વિરોધ કરાવે, ચલવે મારામારી—સંતો ૧
આંખ છતાં અંધાપો આણે, ગર્વ કરાવે ભારી;
અભિમાનમાં અકકડ રાખી, વાત વઢાવે ન્યારી—સંતો ૨
એસાડે પણ ડાકમાઠથી, સૌ તરણા સમ ધારી;
વિવેકને વેગે વિસરાવે, બનાવી દે અવિચારી—સંતો ૩
માન અને મોટામ મળતાં, ચઢી જાય ખુમારી;
બોધ કદી નહિ માને કોઈનો, મતી મમતી મદકારી—સંતો ૪
દીનાનાથ કહે ભજન કરો ભાદ, મન-વિકારને મારી;
સાયું સુખ તો ભક્તિમાં છે, ભક્તિ મુક્તિ દેનારી—સંતો ૫

(૮૧) જગતમાં નાશવંત ધન વિનાના ખરા નિર્ધન નથી.
ભક્તિરૂપી ધન વિનાના લોકો જ ખરા નિર્ધન છે.

(રાગ ઉપરનો)

સંતો નિર્ધન કોને કહેવાં, સમજો નિર્ધન કોને કહેવાં ? !
અજ્ઞાની જન મિથ્યા વસ્તુ, માટે દુખડાં જાણે;
રડતાં ને પડતાં પ્રભુ કહેતાં, અતિ કલેશ ઉર આણે—સંતો ૧
રાગ દ્રૃપ ભરપૂર ભરેલાં, જે ભગવાન ન ભજતાં
ખરેખરાં નિર્ધન તે જાણો, જે અભિમાન ન તજતાં—સંતો ૨
રામ નામનું નાણું ભરી, બંડાર ભજનથી ભરતાં;
તે અતિ દીન કંગાલ આપડાં, મરતાં પણ નથી કરતાં—સંતો ૩

મહાદેવ જે સૌથી મોટા, કશું ન રાખે પાસે;
 કાણ દરિદ્ર કહેશે તેને, જે છે પ્રભુ વિશ્વાસે—સંતો ૪
 સૂર્ય ચંદ્ર પણ મોટા છે, જેને કોઈ નહિ વખોડે;
 એકજ ૧અંબર રાત દિવસ તે, વારાફરતી ઓઢે—સંતો ૫
 દીનાનાથ કહે જે ધનપતિ, બહુ લોભ પાપ નથી ભજતો;
 ખરેખરો નિર્ધન તે જાણો, જે પ્રભુને નથી ભજતો—સંતો ૬

[૮૨] નિર્ધનનું ધન રામ.

[રાગ ઉપરનો]

અમારું નિર્ધનનું ધન રામ. અમારું નિર્ધનનું ધન રામ,
 અમારું નિર્ધનનું બળ રામ, અમારું નિર્ધનનું બળરામ—અં ૧.
 રામ ગરીબનો બેઝી મોટો, નાથ અનાથનો રામ;
 નિરાધાર આધાર રામ છે, રામ રહ્યો સદુ ધામ—અં ૧
 સકળ જગતનું મૂળ રામ છે, રામ ધર્મનું ધામ;
 કર્મ તણો જે મહા મર્મ તે, રામ રામ ને રામ—અં ૨
 બગડી બાળ રામ સુધારે, રામ એજ સત કામ;
 અંતે સંગે જતાં ન દીડાં, તન ધન ધરણી ધામ—અં ૩
 શિવ સનકાદિક નારદ શારદ, રટે રામનું નામ;
 કયો કૃત્ત્વની કુકર્મગામી, વિસરે રઘુપતિ રામ—અં ૪
 સમજો ચાર અરાદ છએનો, અર્થ એક છે રામ;
 દીનાનાથ કહે પ્રેમભાવથી, બોલો જય જય રામ—અં ૫

૧ અંબર એટલે આકાશ અને અંબરનો અર્થ વસ્ત્ર પણ થાય છે.

[૮૩] પ્રભુનું નામ સ્મરણ કરવાનો ઉપદેશ

(“ ધીમા ધીમા ચાલોને મારા પ્રાણુરે ” એ લય.)

મના મુખથી શ્રી કૃષ્ણ કૃષ્ણ બાખરે ! !

બીજી મિથ્યા લવારી શાને કરે ?

બોલ હરે રામ હરે—સ્વાદ ચાખરે !—મનાં

“ પડરસ ભોજનને તણ, પ્રભુ નામસુધારસ પી; ”

“ શબ્દ સ્પર્શ રૂપ ગંધરસ, વિષય વીપ સહમણ ”

મીઠું છે શ્રી હરિ નામ કેવું પ્યારું !

સુત દારા ને વિત્ત કોઈ નથી તારું !

દીનાનાથ કહે કૃષ્ણ નામ સૌથી સારું !

આનરાખરે ! મના મુખથી શ્રી કૃષ્ણ કૃષ્ણ બાખરે !

[૮૪] વૃદ્ધજનોને બોધ.

(રાગ ઉપરનો)

દિન વીનિ ગયો રહી રાતરે ! !

૫૦

જતાં વશ થઈ પ્રમાદ કેમ જોસી રહ્યા આત, !

ગન રાખીને નિરાંત, કહે વાતરે !—દિનં

સાખી

આવપાણું રમતે ગયું, ગયું જીવાની જોર;

દહ અવસ્થા આવી ગઈ, તો પણ તજો ન તોર,

“ મૂંરખ મમતા ને મોહમાં શાને મુએ ”

“ હીરો હાથે ચડેજો શાને ખુએ ”

“ સ-સંગ ગંગ નીર મૂકી નહાય કચમ કુતે ”

“ એમ જાણ્યું પ્રભાત થશે શાને સુએ ”

દીનાનાથ રે !—દિનં

[૮૫] જૂડી દુનીયા

(“ રું કહું કથની મારી ” એ રાહ.)

જૂડી દુનીયાદારી આ.....જૂડી દુનીયાદારી
 ગૃહ ધન સુતને નારી આ.....જૂડી દુનીયાદારી—જૂડી.
 પોતાની મતલબને માટે, પ્રિય વચન વદનારી;
 દુનીયા સધળી મતલબ માટે, હસનારી રડનારી!—આ...૧
 સ્વપ્ન વિષે જ્યમ ભૂમંડલની, મળી ગઈ અખત્યારી;
 જન્યત ચાતાં મિથ્યા જેવી, જૂડી દુનીયાદારી!—આ...૨
 યુક્ત-હુંકારે ભૂત માનીને, બીહુ બાળક અવિચારી;
 (તેમ) જૂડી માયા જૂડી કાયા, જૂડી મારી તારી!—આ...૩
 “દીનાનાથ” આ ત્રિગુણી માયા, જૂડી મનથી ધારી;
 ગોવર્ધન ગિરિવરધર નટવર, ભાવે ભજો મુરારી!—આ...૪

[૮૬] હડીલી બુદ્ધિ રૂપી સ્ત્રીને શીખામણ

(“ પતિ વિના પ્રમદાનાં મનનાં પૂરાય ક્યાંથી દોડ ” એ રાહ.)

હડીલી હડં નહિ કર, બુદ્ધિબાહ વિવેક વાત વિચાર
 અસાર આ સંસાર વિષે, બાહ સમજી લેવો સાર
 બુદ્ધિ બાહ સમજી લેવો સાર—હડીલી. ૧
 ચોર ગુરની શીલ થઈ ઘેલી, વિષય વાસનામાં બની ઘેલી,
 ધામ ધરા ધન જન જોમનની, ચટકી છે દિન ચાર;
 બુદ્ધિ બાહ ચટકી છે દિન ચાર—હડીલી. ૨
 છાની માની છેલ્લ છખીલી, રાખ ભાજનનો રંગ રસીલી,
 નાગી વરણાગી ત્યાગી જો, જાગી જગત લગાર;
 બુદ્ધિ જો જાગી જગત લગાર—હડીલી. ૩
 આત્મા પ્રભુ તણી પટરાણી, ગુણીયલ નાની ડાહી શાણી,
 લક્ષિતનો શણગાર સજી, કંઈ રાખ ભામિની ભાર;
 બુદ્ધિબાહ રાખ ભામિની ભાર—હડીલી. ૪

સતી થઈ કેમ પતિ વિસારે, કશું ન વળશે ફાંફાં મારે,
પ્રાણસખી પૂરણ પ્રેમે કર, પ્રાણપતિનો પ્યાર;

બુદ્ધિ બાધ પ્રાણપતિનો પ્યાર—હઠીલી. ૪
કોનો પતિ ને કોની નારી, ભજ ભગવાન શુભાન ઉતારી,
દીનાનાથ ભજ નાથ દયાળુ, નારાયણ નિરધાર;
બુદ્ધિ બાધ નારાયણ નિરધાર—હઠીલી રૂપ

[૮૭] મનનો નિગ્રહ કરવાનો યોધ

(“મુખડાંની માયા લાગીરે, મોહન તારાં” એ રાહ.)

મન તો મારીને રહીએરે, ઓ બેની મારી
મનવું કશું ન કરીએ, મનના માર્યા ન મરીએ,
એ મનને દયાવી દઈએરે, ઓ બેની મારી—મન તો ૦ ૧
મન છે માંડડા જેવું, ફરીને બેસે ન એવું.
એ મનને સમજાવી કહીએરે, ઓ બેની મારી—મન તો ૦ ૨
ચંચળ મનને રોકી લઈએ, ભરોસો રાખી ન રહીએ,
સુખ દુઃખ આવે તે સહીએરે, ઓ બેની મારી—મન તો ૦ ૩
મનને ફાંસે ન ફસીએ, મનની બાંસે ન ધસીએ,
સાધુઓનો સંગ ચહીએરે, ઓ બેની મારી—મન તો ૦ ૪
દીનાનાથ પ્રભુને ભજીએ, મૂઢી સૌ જાગળો તજીએ.
સંતોની છાંયામાં જઈએરે, ઓ બેની મારી—મન તો ૦ ૫

[૮૮] શ્રી હરિનું ભજન કરવાનો યોધ.

(રાગ ઉપરનો)

હરિનું ભજન કરીએરે, હરિનાં જનો
હરિનું ભજન કરીએ, વિષય વાતો વિસરીએ,
પ્રપંચને પરડરીએરે, હરિનાં જનો— હરિનું. ૧

જો ભજો ભગવાન ભાવે, તો અંતે વિમાન આવે,
 એમાં શંકા નથી જરીએરે, હરિનાં જનો— હરિનું ૦ ૨
 પાપી જે અત્તાની અંધા, તેનાં છે નિંદાના ધંધા,
 તે દુષ્ટાથી શાને ડરીએરે, હરિનાં જનો— હરિનું ૦ ૩
 તુળસી માળા ને ચંદન, જેથી રીઝે જહનંદન,
 અગે એ શણગાર ધરીએરે, હરિનાં જનો— હરિનું ૦ ૪
 લોકોની લાજ ના રહીએ, પ્રસાદીને પ્રેમે લઈએ,
 ભક્ત થઈ આનંદે ફરીએરે, હરિનાં જનો— હરિનું ૦ ૫
 ભજન ભંડાર ભરીએ, શાંતિને મંદિરે ઠરીએ,
 દીનાનાથ તો રહેજે તરીએરે, હરિનાં જનો— હરિનું ૦ ૬

[૮૯] શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનની મુરલીનો મધુર બ્રહ્મનાદ
 શ્રવણ કરીને દોડી આવેલી પ્રેમઘેલી
 ગોપિકાનાં ઉદ્ગાર.
 (રાગ ઉપરનો)

આવી તે શું હૃદે લગાડીરે, પ્રભુજી મારા
 હૃદે લગાડી ગિરિધારી, હવે મેલું કેમ વિસારી,
 હરિ હું તો થઈ ગાંડીરે, પ્રભુજી મારા— આવી. ૧
 સુતી હતી હું નિરાંતે, ઉઠાડી મુને મધરાતે,
 મધુરી અંસે વગાડીરે, પ્રભુજી મારા— આવી. ૨
 બની હું તો બહુ ઘેલી, દોડી વહેલી આવી પહેલી,
 જુઓ ઉભી છું અગાડીરે, પ્રભુજી મારા— આવી. ૩
 હવે પૂછો કેમ આવી, હું પૂછું કે કેમ બોલાવી,
 મુતેલીને કેમ જગાડીરે, પ્રભુજી મારા— આવી. ૪

છોડી દીધી વાતો આડી, એકજ વાત તમારી માંડી,
દીનાનાથ બળુ દાડી દાડીરે, પ્રભુજી મારા—આવી. ૫

[૯૦] શ્રીરામ પ્રભુની પ્રાર્થના.

(રાગ—સોહિની. ત્રિતાલ.)

અમારી રાખો રામજી લાજ

સુણુજો અરજી આજ—અમારી. ટેક

શરણાગત પાલક પરમેશ્વર, રામચંદ્ર મહારાજ—અમારી૦ ૧
નાથ બિરાજો છો ધટધટમાં, સૈના છો શિરતાજ—અમારી૦ ૨
ભૂ જળ તેજ સમીર ખ સુંદર, શેષે સધળાં સાજ—અમારી૦ ૩
દીન દાસ નિજ જન ગણીને, પૂર્ણ કરો સૌ કાજ—અમારી૦ ૪
દીનાનાથ પ્રભુ શરણે રાખો, સદા ગરીબ નિવાજ—અમારી૦ ૫

[૯૧] શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનની પ્રાર્થના.

(બાગેસરી કાનરો. ત્રિતાલ.)

શ્યામ સુંદર શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર જનનંદ નંદ શ્રી ગિરિધારિ,
મોહન મનહર શ્રી મુરલીધર મુકુંદ માધવ મુરારી—શ્યામ. ૧
ધનશ્યામ રામ ગોપીજન વલ્લભ ગોકુલમે પ્રભુ ગૌ ચારી:
દ્વારકાધીશ રૂક્મિણીસતિ પતિ ગતિ ગહન અતિ હૈ ભારી—શ્યામ.
જય ગોપાલ શ્રી નંદલાલ પ્રભુ ગ્વાલ બાલકી બલિહારી;
દીનાનાથ કે નાથ દયાધન શરન ગ્રહો ભવ ભય ટારી—શ્યામ.

[૯૨] સગુણ ભજનનો બોધ.

(ખડી રંગતની લાવણીનો રાહ.)

પરમ પવિત્ર સગુણ ચરિત્ર, શ્રી હરિનાં વર્ણન કરવાં;
આનંદ કંદ સંતો સાધુને, સદ્ભાવે સેવન કરવાં—૧

સંતની સંગે અંતર રંગે, રામ નામ મુખથી બોલો;
હરિના સન્મુખ હરિ ભજનમાં, પ્રેમાનંદ વિષે ડાલો—૨
ભક્તિ જ્ઞાનની મિઠી વાતો, ભક્ત મુખેથી શ્રવણ કરો;
પ્રેમ ધરી સત્સંગ કરીને, ભવસાગરને શીઘ્ર તરો—૩
પ્રેમ પ્રવાહે અંતર માંહે, મૂર્તિ ઇસાવો શ્રીવરની;
હરિ ભજન-મર્યાદા એવી, સાચા સદગુણના ધરની—૪
સ્મરણ ભજન પૂજન ને દર્શન, કરો ધરો ધરણીધર ધ્યાન;
દીનાનાથ કહે તો તો નકી, મુક્તિ લાભ મળે નિર્વાણ—૫

[૯૩] મોક્ષનું સુખ પ્રાપ્ત કરવાનું મુખ્ય સાધન સત્સંગ છે.

(રાગ-સૌરઠ. તાલ-તેવરા.)

મતિ-મલ હરણુ ભવ ભય તરણુ, સંતનું શરણુ સુખકાર છે;
નર-તન તણું સાધન દીધું, એ પ્રભુ તણો ઉપકાર છે— મતિ૦
સમજ વિચારી ચાલજો, જીવન તણા દિન ચાર છે;
જે ક્ષણ ગુમાવે ફરી ન આવે, વાત એ નિરધાર છે— મતિ૦
વિષયોને વિસરી ભજો હરિ, સંસાર દુઃખ અપાર છે;
પ્રપંચ પાપો દંભ કાપો, શાં સગાં સુત નાર છે— મતિ૦
ગૃહ નાર ધન ભંડારનો, જે ગર્વ કરે તે ગમાર છે;
સંતનું શરણુ ભવ તરણુ, દીનાનાથનો એ વિચાર છે— મતિ૦

[૬૪] જગતમાં પરમાત્માના સત્ય ભકતો-સંતોજ
આપણું પરમ-કલ્યાણ કરનારા છે.

(રાગ-ભીમપલાસી. ત્રિતાલ.)

જગમાં સંત પરમ હિતકારી

પ્રભુ પદમાં પ્રીતિ પ્રગટાવી, બ્રાંતિ ભાંગે ભારો—જગમાં. ૧
પ્રાણી માત્ર પર પરમ કૃપા કરી, શિવ સમ સૌ દુઃખ હારી—જગમાં. ૨
દીનાનાથ કહે સંતસંગથી, પ્રગટ મળે ત્રિપુરારી—જગમાં. ૩

(૬૫) કલિયુગ દોષનો ભંડાર છે, પણ જો કલિયુગમાં
પ્રભુનું ભજન થાય, તો તુરત મોક્ષ મળી જાય છે.

(“ પ્રગટ મળે સુખ થાય ગિરિધર પ્રગટ મળે સુખ થાય ” એ રાહ.)

કેવો કેર કર્યો કળિયુગે, કકડનો કેર કર્યો કળિયુગે !!!
સૌ ઉધ્યા છે ઉધે, કકડનો કેર કર્યો કળિયુગે—ટેક
પવિત્રતા ને જપ તપ સધળાં, ગળે ગયાં સંતાઇ;
દયા દાનને સત્ય બોલનું, લેશ રહ્યું નહિ બાઇ—કેવો ૦ ૨
સધળાં જીવો તુચ્છ આળસ, પેટ ભરા થઇ બેઠા;
દોંગ—સોંગ ને પ્રપંચ પાખંડ. પૂરેપૂરાં પેઠા—કેવો ૦ ૨
મંદ ભાગ્યના મંદ મુદ્ધિથી, મદાંધ થઇને ફરતાં;
પેટને માટે પાપ કર્મ કરતાં, કદી કો નવ ડરતાં—કેવો ૦ ૩
પ્રત્યેક પ્રાણી રોગી વ્યસની, કોઇ નવ દીસે સાળું;
જ્યાં જોઇએ ત્યાં કજીએ કલેશને, જગ સૌ દુઃખીયું ઝાઝું—કેવો ૦ ૪
કોઇને બાંધી કોઇ અરીણી, કોઇ તંબાકુ ફાકે
કોઇ બંગેરી કોઇ ગંજેરી, દારૂડીય; નહિ થાકે—કેવો ૦ ૫
સાધુઓ પાખંડી પૂરા, ત્યાગી થયા ધરઆરી;
વિગ્રો સંધ્યા કર્મ ન કરતાં, નોકરી કરે સરકારી—કેવો ૦ ૬

કન્યા વિક્રય વધવા લાગ્યો, ધણી ધણીઆણી લડતાં;
 આસ સ્વાર્થનાં મિત્ર થાય છે, ભાઈ પરસ્પર વઢતાં—કેવો ૭
 રાંધ્યાં અન્ન વેચાવા લાગ્યાં, વિપ્ર વેદ વેચે છે;
 સત્ય મોઘ કોઈ માને નહિ, સો પોતાનું ખેંચે છે—કેવો ૮
 સ્ત્રીઓએ મર્યાદા મૂકી, વિચિત્ર વસ્ત્રો પહેરી;
 ખુટ સ્ટોકીંગ ને છત્રી ઓઢી, બટકે શેરી શેરી—કેવો ૯
 પ્રાતઃકાળમાં ઉઠતાં સાથે ચાલનો વળગ્યો ચાળો;
 છત્રી આંખે અંધાપો આણી, ચરમે ધબચટકાળો—કેવો ૧૦
 ચરણની ઉપર ચરણ ચઢાવી, બેસી ગપ્પાં મારે;
 સ્નામિ જ્યારે સવ્ય કહે, અપસવ્ય કરે તે વારે—કેવો ૧૧
 ખણતું ગણતું સ્નામિ સેવા. પુત્રને શિક્ષણ દેવું;
 પ્રાપ્ત પતિ પરમેશ્વર માની, ગમતું નથી ધર રે'વું—કેવો ૧૨
 જ્યારે કોઈ મગવા આવે, ત્યારે સ્ત્રી વાતે વળગે;
 મૂર્ખ પતિમન આનંદ પામે, પણ છેવટ ધર સળગે—કેવો ૧૩
 ક્ષત્રિયે હથીયાર તજ્યાં ને, આદાણ કરે ગુલામી;
 પૃથ્વીનાં પ્રત્યક્ષ દેવ તે, ધર ધર બરે સલામી—કેવો ૧૪
 ધર્મગુરૂએ ધર્મ ધર્તીંગે, માંડી દુકાનદારી;
 શિષ્ય તાપ દરવાને બદલે, થઈ બેઠા ધનહારી—કેવો ૧૫
 સાધુઓને કટ પડે છે, ઢોંગી મોજ કરે છે;
 જગને ડગવા બગલા ભગતો, બક સમ ધ્યાન ધરે છે—કેવો ૧૬
 દોષ તણો બંડાર કલિ પણ, ગુણ મોટા કલિ કેરો;
 દીનાનાથ પ્રભુ લજન વડે, મટે જન્મ મરણનો ફેરો—કેવો ૧૭

(૬૬) શ્રી પરમાત્માની કૃપા વિનાની ચતુરાઈ નકામી છે. માટે પ્રભુનું ભજન કરીને પ્રભુને રીઝાવો !!

(રાગ-મિહાગ. ત્રિતાલ.)

હરિનું ભજન કેમ નહિ ભાવે ?!

શી ચતુરાઈ ચલાવે !—પ્રભુનું ૦ ટેક

પરમાત્માની કૃપા વિના કંઈ, જ્ઞાન કામ નહિ આવે !—હરિનું ૦ ૧

પ્રભુ રમાડે તેમ રમે સૌ, જેમ મદારી નચાવે !—હરિનું ૦ ૨

દીનાનાથ રઘુનાથ રીઝે તો, પરમ પદારથ પાવે !—હરિનું ૦ ૩

(૬૭) પ્રભુને મેળવવાના અન્ય સર્વે માર્ગો કરતાં ભક્તિ માર્ગજ શ્રેષ્ઠ છે.

(રાગ ઉપરનો)

સમજો ભક્તિ માર્ગ અહીં સારો

વિચારો નરને નારો—સમજો ૦ ટેક

સૌથી સીધા માર્ગ એક એ, ભવનું દુઃખ દરનારો—સમજો ૦ ૧

ભવ તરવાનાં ધણા માર્ગ છે, પણ આ સુખ દેનારો—સમજો ૦ ૨

ઉંધા અવળા વાંકા રસ્તા, શા માટે મન ધારો—સમજો ૦ ૩

અતિ સુરસ અતિ રહેલો સુંદર, સર્વોત્તમ દરનારો—સમજો ૦ ૪

શ્રેયસ્કર શુભ માર્ગ બનતો, ક્યમ લાગે નહિ પ્યારો—સમજો ૦ ૫

દીનાનાથ કહે પ્રભુ ભજન વિષુ, નથી અન્ય કોઈ આરો—સમજો ૦ ૬

(૬૮) ભવપાર થવામાં મુખ્ય ભજનનોજ આધાર છે.

(રાગ ઉપરનો)

ભજન વિષુ નથી અન્ય આધાર

ભવ પાર થવા નિરધાર—ભજન વિષુ ૦ ટેક

નહિ ખપ લાગે સ્ત્રી સુત મિત્ર કે, દ્રવ્ય તણા ભંડાર—ભજન ૦ ૧

સત્ય રહેજ પણ કંઈ નથી અહીં, જુકો સૌ સંસાર—ભજન૦ ૨
શુક સનકાદિક સંત મળીને, કીધો નમકી વિચાર—ભજન૦ ૩
શ્રુતિ સ્મૃતિ પુરાણ મળીને, કાઢ્યું આ કૃત સાર—ભજન૦ ૪
દીનાનાથ કહે ભજન વિના નહિ, ઉઘડે મુકિત દાર—ભજન૦ ૫

(૯૯) ભજનનો ઉપદેશ.

(રાગ—પરજ સોહિણી “ જપીએ નામ જાપારી ” એ લય.)

તું ભજન પ્રભુનું કરે !

તું કેમ થયો નિડરે ?—તું ૦ ટેક.

સંગે નાવે સ્વજન સગાં કે, નાવે ધર કે જરે !—તું ૦ ૧

ક્યાં સૂધી તું ઉંઘ્યા કરશે, કંઈ તો સખ શીકરે !—તું ૦ ૨

ટાંપી રહ્યો છે કાળ શીર પર, ચેત ચેત એ નરે !—તું ૦ ૩

વિકટ પંથ પરલોક તણો છે, બાથું ભક્તિનું ભરે !—તું ૦ ૪

આવો અવસર મળશે નહિ ફરી, રાખીશ નહિ કસરે !—તું ૦ ૫

સંત સંગ કરી સ્મરણ ધ્યાન ધરી, પ્રભુ શરણમાં હરે !—તું ૦ ૬

દીનાનાથ ભજ નિર્મલ ભાવે, ભવ સાગરને તરે !—તું ૦ ૭

[૧૦૦] આર્તપણામાં અતિ દીનતાથી પ્રેમ પૂર્વક પ્રભુ-પ્રાર્થના.

(રાગ ઉપરનો)

શ્રી નાથજી મુજને તારોરે !

હું જોવો તેવો તમારોરે !—શ્રી ૦ ટેક

દીનદયાળુ દમોદર હરિ, મારી અરજ સ્વીકારોરે !—શ્રી ૦ ૧

મારા જોવા સેવક તમને, લાખો અને હજારોરે !—શ્રી ૦ ૨

પણ મારે તો એક તમે છો, કરશે નહિ નકારોરે !—શ્રી ૦ ૩

સવ સંકટો પડ્યાં સામટાં, હસ્તશ્રી ઉગારોરે !—શ્રી૦ ૪
 કરો કસોટી ગમે તેમ હરિ, હું છું લકત તમારોરે !—શ્રી૦ ૫
 મને ભરોસો એક તમારો, બહાલા કેમ વિસારોરે !—શ્રી૦ ૬
 ભવસાગર ભટકા ભટકી કંઈ, સાર ન જોયો સારોરે !—શ્રી૦ ૭
 હવે મુને કંઈ ચેન નથી પ્રભુ, જગ લાગે છે ખારોરે !—શ્રી૦ ૮
 ધણો ધણો ગમરાધ ગયો છું, ક્યારે આવશે આરોરે !—શ્રી૦ ૯
 તમ વિષુ કાઠ નથી પ્રભુ મારું, આપો આપ પધારોરે !—શ્રી૦ ૧૦
 બહાલાજી જે વાર કરો તો, રખડું હું ખીચારોરે !—શ્રી૦ ૧૧
 દીનાનાથ પ્રભુ અંતર્યામી, સફળ કરો જન્મારોરે !—શ્રી૦ ૧૨

[૧૦૧] ખોટી મોટાઈ તજીને ઇશ્વરનું લજન કરવાનો ઉપદેશ.

(“યોગીંદ્રપણ્ડરે શીવજી તમારું મેં જણ્યું” એ શાહ.)
 મોટાઈપણ્ડરે પ્રાણી મેલી દે મનથી
 આ ભવ તો તરવાનો છે રે, હરિના લજનથી—મોટાઈપણ્ડરે ૦ ૧
 કાળ રહ્યા મુખ ફાડી, ઉંદર ઉપર જેમ ખિલાડી,
 ફોતી લાડી વાડી ગાડી, ખેલારે વિવેકથી—મોટાઈપણ્ડરે ૦ ૨
 મોટાઈનો હલવો લેવા, રખડી મુઆ રાવણ જેવા,
 થશે હાલ તારાં તેવાં, મદ ને મમતથી—મોટાઈપણ્ડરે ૦ ૩
 માનને મોટાઈવાળાં, ચૂંથણાં ચૂંથે શું ચાળા,
 કરે છે શું કાજ કાળાં, મેળવેલા ધનથી—મોટાઈપણ્ડરે ૦ ૪
 અતિ લોભને લગાડી, મતિ તારી તેં બગાડી,
 ગતિ થાશે શી અગાડી, તને સમજ નથી—મોટાઈપણ્ડરે ૦ ૫
 ખુમારી ખરાબ ખાહ, પડી રાખે ખોટી રાઈ,
 ફૂલ્યો શું ફરે છે બાઈ, જોર ને જોમનથી—મોટાઈપણ્ડરે ૦ ૬
 આપો લાગ નહિ આવે, ફરી ફરી નહિ ફાવે,
 દીનાનાથ ભજી લે ભાવે, આ તારાં તનથી—મોટાઈપણ્ડરે ૦ ૭

[૧૦૨] ભજન કરવાનો ઉપદેશ

(રાગ-ઉપરનો)

હરિ ભજો હરિ ભજો, હરિ ભજો બાધ !
 હરિનાં ભજન વિણે, વળશે ના કાંઈ—હરિ ભજો ૦ ૧
 એન ને બનેવી બાધ, બાપ કાકા મામા માધ,
 અંતની વેળાએ કોઈરે, આવશે ના ધાધ !—હરિ ભજો ૦ ૨
 ભાળાપણમાં ભરમાધ, કરી ના કાંઈ કમાધ,
 પ્રભુ પાસે તેને જીવું, પડેરે શરમાધ !—હરિ ભજો ૦ ૩
 જુદી બાજુ છે ગવાધ, નથી કાંઈએ નવાધ,
 હરિનાં ભજન વિના, જુડીરે ભવાધ !—હરિ ભજો ૦ ૪
 કાલી કાલી છે કમાધ, બધી બાજુ છે બગાધ,
 સ્વમા જેની છે રે આતો, સદ્ગતી સગાધ !—હરિ ભજો ૦ ૫
 મોટા મોટામાં ગણાધ, ધણાએ ગયા તણાધ,
 નામ ને નિશાની તેની, કશી ના જણાધ !—હરિ ભજો ૦ ૬
 મળી ગયા મીઠી માંહી, અટવાધ અટવાધ !—હરિ ભજો ૦ ૭
 સાધુઓના સંગ માંહી, પ્રભુજીના ગુણ ગાધ,
 દીનાનાથ હરિ ભજો, હરિ ભજો બાધ !—હરિ ભજો ૦ ૮

[૧૦૩] જીભને શીખામણ

(રાગ-પીઠુ. તા. દીપચંદી. “ઈસ તન ધનકી કૌન બડાધ” એ રાહ.)

રામ રામ રટ રસના તોતી, રામ રામ રટ રસના તોતી
 હું તું તેનો ભેદ મૂકી દે, પડતાં મુક પુસ્તકને પેથી—રામ ૦ ૧
 અમૂલ્ય અવસર રામ ભજનનો, આવ્યો છે તેને નહિ ખોતી—રામ ૦ ૨
 દીનાનાથ કહે કુચલી કરીને, તથા પાપ તું કદી નવ ધોતી—રામ ૦ ૩

(૧૦૪) ભજનનો ઉપદેશ.

(રાગ ઉપરનો)

રામ ભજે ગોપાલ ભજેરે, ભજે શ્રી માધવ ભજે મુરારી
 કૃષ્ણ ભજે કિરતાર ભજેરે, ભજે શ્રી ગોવર્ધન ગિરિધારી—રામ૦ ૧
 ભજે મનમોહન મુરલીધારો, કૃષ્ણ કનૈયા પ્રભુ કંસારી—રામ૦ ૨
 દીનાનાથ કહે આવે ભજે ભાષ, પૂણું બ્રહ્મ હરિ સત્સુખકારી—રામ૦ ૩

(૧૦૫) જે વખત ગયો તે ગયો, પણ હવે તો પ્રભુનું
 ભજન કરો!!!

(રાગ ઝીઝોરી)

વારંવાર સમગ્રી સાર કહું, માનો માનો હરિસ ચાખો
 મુખ દુઃખ જે વીસાં તે વીસાં, ભૂતકાળને પાછળ નાંખો—૧
 બ્રમે ભટકતાં શીર પટકતાં, જતાં દીકાં નરનારી લાખો—૨
 દીનાનાથ કહે વિચાર પાકો, ગઈ તે ગઈ હવે રહીને રાખો—૩

(૧૦૬) પ્રભુનું ભજન કરતાં કોઈથી કરવું નહિ !

(રાગ ઉપરનો)

ભક્ત થઈ આનંદે કરવું, શા માટે દુનીયાથી કરવું ?
 દુર્જન દુષ્ટ વચન બહુ બોલે, પણ તેમાં મન લેશ ન ધરવું—૧
 સૌ સંગે હળી મળી વિચરવું, અંતે આખર તો છે મરવું—૨
 દીનાનાથ કહે ભવ તરવાને, ભક્ત થઈને ભજનજ કરવું—૩

(૧૦૭) રામ નામના ભજનનો ઉપદેશ.

(રાગ-ઉપરનો)

રામ રામ ભજ રામ રામ ભજ, રામ રામ ભજ રામ સીતા.
 રામ વેદ છે રામ શાસ્ત્ર છે, રામ પુરાણો રામ ગીતા—રામ. ૧.

સંતો છે ગંગા જેવાં, પાપી પાવન કરે એવાં,
 સંતો સમ કોઈ નથી સુખકારીરે—સંસારીયામાં ૪
 સંતો છે કામધેનુ. સંકટ ત્યાં આવે શેનું,
 નિત નિત પ્રભુમાં દે પ્રેમ વધારીરે—સંસારીયામાં ૫
 બવસાગર તરવા જોતી, નૌતમ નૌકા સતોતી,
 પોંચ્યાં જગદી પાર ઉતારીરે—સંસારીયામાં ૬
 સંતોની સંગત મળતાં, રામનો રંગજ રળતાં,
 દીનાનાથ કહે મજે ગિરિધારીરે—સંસારીયામાં ૭

(૧૧૧) સત્સંગનો મહિમા.

(રાગ-પીયુ. તા. ત્રિતાલ.)

સુખકર કર સાધુનો સંગ,

તજ પીઝનં સહુ ઢંગ—સુખકર ૦ ટેક.

જપ તપ સૌ છે સત સંગતમાં, નિશ્ચિત રાખ ઉમંગ—સુખકર ૦ ૧
 મલીન જળ ગંગામાં મળતાં, ખતી જથ જેમ ગંગ—સુખકર ૦ ૨
 તેમજ નીચ અધમ પાપી પણ, પાવન કરે સુસંગ—સુખકર ૦ ૩
 કુમતિ દળાશે મન પર ચઢશે, ભક્તિ જ્ઞાનનો રંગ—સુખકર ૦ ૪
 ધન્ય ધન્ય છે તે જન જગમાં, જેણે કર્યો સત્સંગ—સુખકર ૦ ૫
 દીનાનાથ કહે સતોનો સંગ, આપે પદવી અભંગ—સુખકર ૦ ૬

(૧૧૨) પ્રભુનું ભજન કર્યા વિના મનુષ્યનો જન્મ વૃથા જાય છે !!

(ગા-ધનાશ્રી.)

શા માટે તને ધડ્યો, પ્રભુએ શા માટે તને ધડ્યો ? !

સદાચાર સત્સંગ ભજન કરી, તરવા બવ દુઃખ ભર્યો !—પ્રભુએ. ૧
 સર્વ શ્રેષ્ઠ આ દેહ મનુષ્યનો, મહા મહેનતથી જડ્યો !—પ્રભુએ. ૨

ભજન વિના શિદ નીજ માતાને, પેટે પત્થર પડયો ?—પ્રભુએ. ૩
હરિ ભજન વિશ્વ ભૂમિ માતને, મહા ભારરૂપ નડયો !—પ્રભુએ. ૪
ગદ્ગતમાં તું કેમ ગુમાવે, હીરો જે હાથે ચડયો !—પ્રભુએ. ૫
જન્યત થઈને જોને જીવ આ, અવસર આવી અડયો !—પ્રભુએ. ૬
દીનાનાથ કહે ભજન વિના તેં, જન્મ ધર્યો ના ધર્યો !—પ્રભુએ. ૭

(૧૧૩) પ્રભુની માયા પ્રભુનાં ભજનથીજ તરી શકાય છે.

(રાગ ઉપરનો)

માયામય લીલા, રે પ્રભુની માયા મય લીલા
શું કરીએ માયાનાં મોટાં, જામરા છે દિલ્લા—રે પ્રભુનીં ૧
તોંખી ધારનાં મોટાં મોટાં, વિષય રૂપ ખીલા—રે પ્રભુનીં ૨
સ્ત્રી સુત ઘર ધન તનની તૃષ્ણા, કરી નાંખે દીવ.—રે પ્રભુનીં ૩
માન પ્રતિષ્ઠા રાગદ્વેષની, મજાનુ છે શીલા—રે પ્રભુનીં ૪
દીનાનાથ ભજો કૃષ્ણ કનૈયા, રસીયા રંગીલા—રે પ્રભુનીં ૫

[૧૧૪] ભ્રમણામાં નહિ ભૂલવા વિષે બોધ.

(રાગ-ઉપરનો)

ભ્રમણામાં કયમ ભૂલે, ભાઈ ભ્રમણામાં કયમ ભૂલે ? !
આત્મસ્વરૂપને કેમ વિસાર્યું, પડ્યું ડાંપણ કયે ચૂલે ? !—ભાઈ. ૧
મોજમજામાં મસ્તાનો થઈ, શું હિંડોળે ખૂલે !—ભાઈ. ૨
ધન વિદ્યા કર્તિ પામી શું, ફૂલચુલ થઈ ફૂલે !—ભાઈ. ૩
દીનાનાથ કહે ભૂંડી ભ્રમણા, બટકાવે ભવ મૂલે !—ભાઈ. ૪

[૧૧૫] રામનું ભજન કરનાર ભક્તનાં ઉદ્દગાર.

(રાગ ઉપરનો)

રામ ભજન તત્ત્વાર, પાયા રામ ભજન તત્ત્વાર
સદ્ગુરુસેં મય વોહિ કમાયા, કાટત પાર અપાર—પાયાં ૧
કામ ક્રોધ મદ નાહિ ઠેરત, દેખત કિતકી ખાર—પાયાં ૨
લોભ લલુતા ક્યોં કરી રેવે, સદન હોન નહિ માર—પાયાં ૩
મધ્યાં અસુયા થરથર ફેગત, ડર લાગન અનિવાર—પાયાં ૪
આનરપ અમકાટસેં કાટત, અજતાકો અધાર—પાયાં ૫
દીનાનાથ પ્રભુ રામ ભજનસેં, હોઈંગા ભવપાર—પાયાં ૬

[૧૧૬] સંસારનાં જોટાં કામકાજથી કંટાળીને

પ્રભુનું ભજન કરવાનો બોધ.

(રાગ ઉપરનો)

કેમ નહિ કંટાળો, જગમાં કેમ નહિ કંટાળો
કાળાં કપટી કુડાં ફૂલો, ભેદ પ્રપંચનો ચાળો—જગમાં ૧
પ્રિનિદિન એકનું એકજ કરવું, એની એ જગજો—જગમાં ૨
સર્વ ઇંદ્રિયો ને તન મનને, જંપ જરી નહિ ભાળો—જગમાં ૩
માન તાત સુત જ્ઞાતાહિનો, મળ્યો સાથ સહુ કાલો—જગમાં ૪
સંતો કહે સંસારથી ચેનો, જોઇ જોઇ ઘોંટાળો—જગમાં ૫
દીનાનાથ ભજો રાધાવરને, મધુરી મુરલીવાળો—જગમાં ૬

(૧૧૭) જેવી ધનવાનોની સેવા કરો છો, તેવી સેવા
જો પ્રભુની કરો તો અવશ્ય કલ્યાણ થાય.

(રાગ ઉપરનો)

કરો શ્રી હરિની સેવ, નિરંતર કરો શ્રી હરિની સેવ
ધનમદ્દાંધ જનને શું સેવો, અણી તમારી ટેવ—નિરંતર. ૧
ફળની ભીક્ષા વક્ષો દે છે, નદી વહે નીલમેવ—નિરંતર. ૨
પૈસાવાળો પ્રસન્ન થયને, ધન દધ માગે સેવ—નિરંતર. ૩
નીમ્નનંદ અર્પે નારાયણ, જગજીવન જગદેવ—નિરંતર. ૪
સ્મરણુ ભજન કરી હરિ સેવો તો, મળે મધુરાં મેવ—નિરંતર. ૫
દીનાનાથ પ્રભુ, અનન્ય ભજતાં, ભવ દુષ્ઠ હરે તતખેવ—નિરંતર. ૬

(૧૧૮) પ્રભુના ભજન વિનાનો મનુષ્ય ઘાણીના
બળદ જેવોજ છે !!

(રાગ ઉપરનો.)

બળદ ઘાણીનો થયો, ભજન વિણ બળદ ઘાણીનો થયો !!
સંત સમાગમ હરિભજન તથ, નાહક ભાર વહો !—ભજન વિણ ૧
ધન સુત દારાની માયામાં, પ્રભુને ભૂલી ગયો !—ભજન વિણ ૨
વિધવ તણા રંગે રંગાધ, પાતક ગાંઠ ઘેરો !—ભજન વિણ ૩
જૂઠું સધળું સાચું સમજ, મારું માની રહો !—ભજન વિણ ૪
કહે ભાઈ એમાં શું કમાયો, મિથ્યા માર સહો !—ભજન વિણ ૫
હરિગુરુ સંત ભજન પૂજન એ, સાચો સાર કહો !—ભજન વિણ ૬
દીનાનાથ કહે ભજન વિનાનો, ભાર રૂપ તુ ભયો !—ભજન વિણ ૭

(૧૧૯)

લજ્જનનો બોધ.

(રાગ—xખમાય, દાદરો.)

ત્યાગ અનુરાગ રાખ પ્રભુ-પદે પ્રીતિ;
 રૂને શ્રી હરિનામ, કામ કોષ છૂતી—ટેક.
 કષ્ટો પડ્યા છે તને, કહે ભાઈ કીતિ;
 ખરે ખાત કહે વાત, જે જે તને વીતિ—ત્યાગ૦ ૧.
 નથી માલ દ્રષ્ટે ભાળ, દેખીતી અનીતિ;
 ચેતી ચાલ ભાઈ રાખ, સુનીતિ સુરીતિ—ત્યાગ૦ ૨.
 લાજ તજી ભક્તિ મજી, ગા ગોવિંદ ગીતિ;
 દીનાનાથ વિશ્વતાન, ટાળશે ભવ ભીતિ—ત્યાગ૦ ૩.

(૧૨૦) શ્રી પરમાત્માનું સત્ય સ્વરૂપ.

(રાગ—ઉપરનો)

નિત્ય મુક્ત નિત્ય શુદ્ધ, નિર્વિકલ્પ નિર્વિકાર;
 ત્રિપ્તલીય નિર્મલ પ્રભુ નિરંજન નિરાકાર—નિત્ય૦ ટેક.
 અચલ અક્ષય અક્ષર અજ, આદિ અવિનાશી ગત;
 વાણીથી મનથી અનીત, નિત્ય આપ નિરાધાર—નિત્ય૦ ૧.
 પ્રકૃતિ નહિ પુરૂષ નહિ, જ્ઞાતા નહિ સૃષ્ટિ નહિ;
 શ્રુતિ નહિ સ્મૃતિ નહિ, એક આપ ઓંકાર—નિત્ય૦ ૨.
 નહિ જ્ઞાન કે અજ્ઞાન, તમ પ્રકાશ નહિ માન;
 પરમ તત્ત્વ જ્યોતિર્જન, દીનાનાથ નમસ્કાર—નિત્ય૦ ૩.

+ આ રાગના લજ્જનો દાદરાની ગતમાં ગમે તે દોષપણુ રાગમાં
 બોલી શકાય છે.

(૧૨૧) રામ નામનો મહિમા.

(રાગ—ઉપરનો.)

સર્વ શ્રેષ્ઠ સીતાનાથ, રામ રામ નામ હૈ;
 નિર્વિકલ્પ નિર્વિકાર, નિર્ભય નિજ નામ હૈ—ટેક.
 ઓર કોહ નામ નહિ, જૈસો એક રામ હૈ;
 આદિ રામ અતે રામ, રામ યિતુ ન કામ હૈ—સર્વં ૧.
 સકલ મંત્ર મેંહી મહા, મંત્ર રામ નામ હૈ;
 આવત જવત ઉઠત બોલત, બૈઠત નહિ દામ હૈ—સર્વં ૨.
 અકલ અતિ ગહન ગતિ, રામ ગુણગ્રામ હૈ;
 ઘટ ઘટ ખીય રામ રામ, રામ સકલ ઠામ હૈ—સર્વં ૩.
 પૂર્ણ સ્વરૂપ પૂર્ણ અલ્લ, રામ પૂર્ણધામ હૈ;
 દીનાનાથ રઘુનાથ, રામ પૂર્ણકામ હૈ—સર્વં ૪.

[૧૨૨] પ્રાર્થના.

(રાગ—ઉપરનો.)

નંદલાલ વૃજપઆલ, મારી સુધ લીજો.
 ગોકુલેશ મયુરાધિપ, પ્રભુ દૃષ્યુજી જો—ટેક
 દીનઅંધુ કુપાસિંધુ, પ્રભુ કૃપા કરીજો;
 મોહ જાળમાં હું ફસ્યો, ગોવિંદ બાંધ દીજો—નંદલાલ ૧
 પાતકી પતીત હીન, દીન હું અતી જો;
 સાચી વાત કહી દઉં છું, ભણે આપ ખીજો—નંદલાલ ૨
 મૂઢમતિ કહું શું અતિ, રાધાનાથ રીઝો;
 દીનાનાથ દયા કરી, દર્શ હરિ દીજો—નંદલાલ ૩

[૧૨૩] આવી પડેલાં દુઃખને સહન કરવા વિશે (રાગ-ઉપરનો)

જે જે દુઃખ આવી પડે, તે તે દુઃખ સહીએ
 વનમાં વાઘ ઘરમાં રાગ, નિર્ભય ક્યાં રહીએ—ટેક
 રાગ રંક સાધુ સંત, સૌ કો દુઃખી જોઈએ;
 ક્યાં કર્મ ભોગવવાનાં, છોડીને ક્યાં જઈએ—જે. જે. ૧
 લેણું લેવું દેણું દેવું, એમાં કોને કહીએ;
 વાવ્યું તેવું લણવું એમાં, દોષ કોને દઈએ—જે. જે. ૨
 કર્તા ભર્તા હર્તા પ્રભુ, ગોવિંદનાં ગુણ ગાઈએ;
 દીનાનાથ લગન વડે, નિર્ભય થઈ રહીએ—જે. જે. ૩

[૧૨૪] એક પ્રેમઘેલી ગોપીકા, પ્રભુ પ્રત્યેના પ્રેમોદ્ગાર પોતાની સખાને કહે છે.

(“તુળસીથી રીઝે ત્રિકમળ, ખરેખરા તુળસીથી રીઝે ત્રિકમળ” એ—લય.)

કાનુડે રંગમાં રોળી રે, બાહ મુને કાનુડે રંગમાં રોળી
 ભૂલી પડી હું તો ભોળી રે, બાહ મુને કાનુડે રંગમાં રોળી—ટેક
 જળ જમુનાનું ભરવાને ગઈ ત્યાં, આગ્યો એ લઈને ટોળીરે—બાહ મુને. ૧
 મારગડે રોકી મુજનેરે ટોકી, ડાહ્યો કરી કંઈ ડોળીરે—બાહ મુને. ૨
 પ્રીતિનો પાલવ પકડીને ઉભો, ફોડ્યાં ધડુલા ગોળીરે—બાહ મુને. ૩
 ચિત્તની ચુંદડી બધી બગાડી, ભક્તિનો રંગ બહું ઢોળીરે—બાહ મુને. ૪
 આવે તે આડે દહાડેરે જાણે; આવી શું એને ત્યાં હોળીરે—બાહ મુને. ૫
 કામણ કરીનેરે કાનુડો નાહો, હું જોતી રહી આખો યોળીરે—બાહ મુને. ૬
 દીનાનાથ એહરિ ક્યારે મળે ફરી, જોઈ રહો છું દાવ ખોળીરે—બાહ મુને. ૭

(૧૨૫) ભજનનો ઉપદેશ.

(રાગ-ઉપરનો)

ગાઓ ગોવિંદ ગુણ ગાઓરે, હરિજનો ગાઓ ગોવિંદ ગુણ ગાઓ.
 સંતોના સંગમા ગંગાનાં નીરમાં, નિર્મળ મન કરી ન્હાઓરે—હરિજનો ૧
 તાળી વગાડી ને હ્રદે લગાડી, હરિરસ પીધને પાઓરે—હરિજનો ૨
 પ્રભુ પ્રસાદી તુળસી પ્રેમે, માંગીને ખંતે ખાઓરે—હરિજનો ૩
 હરિજન જોતાં દેશારે થઇને, જય કહી રીસ નમાઓરે—હરિજનો ૪
 ભક્તોની સાથે ભાવ વધારી, 'હ્યો બ્રાખેણો હ્હાવોરે—હરિજનો ૫
 હરિનાં ચરણમાં ચિત્તને રાખી. સાચાં સેવક થાઓરે—હરિજનો ૬
 લોક લાજ વાતને વેગે વિસારી, હરિના ભજનમાં આવોરે—હરિજનો ૭
 દીનાનાથનાં નાથ રીઝવો તો, વિના થમે વેકુંડે જાઓરે—હરિજનો ૮

(૧૨૬) ઉપદેશ.

(“ તારા મનમાં જાણે કે મરવું નથીરે ” એ રાહ.)
 સખી ભાવે ભગવાન ભજી લીજીએરે
 બધી જૂઠી જગંજળ તજી દીજીએરે—સખી૦ ૧
 રૂકાં ભજન તણાં રંગમાંહી બીજીએરે;
 પ્રભુ પ્રેમ રસ પ્રીતે પીજીએરે—સખી૦ ૨
 ખાલી ખોટા તે કોઇને ન પીજીએરે
 રૂકાં રામને રીઝાવી સદા રીઝીએરે—સખી૦ ૩
 ઠાસા શોકને સંતાપે શીદ સીજીએરે;
 હવે સાચી કમાણી બેની કીજીએરે—સખી૦ ૪.
 જ્ઞાન અગ્નિ સત્સંગ વાચે વીજીએરે,
 દીનાનાથ પ્રભુ ધામ માંહી પોંચીએરે—સખી૦ ૫.

[૧૨૭] પ્રભુના ભજનમાં મસ્ત બનેલી ગોપિકાનાં ઉદ્ગાર.

(“ ઉધ્ધવ નંદનો છોરો તે નમેરો થયો જો-એ ગરખીનો રાહ.)

સખી ભજન કેદ ચઢી મુને કારખી જો;
ભૂલી ભાન હું તો ભજન રંગમાં રમી જો—સખી૦ ૧.
મારાં નાથ છપ્પીલાની છપ્પી ફાંકડી જો;
રંગ રસીયાની હસી રહી. આંખડી જો—સખી૦ ૨.
જેનું નામ તો શ્રી રણછોડરાય છે જો;
જેનાં ગુણને તે દેવ મુની ગાય છે જો—સખી૦ ૩.
મારાં વાંલાજીની વાંસળી વાંકડી જો;
સુણી સખીઓ ખીલી છે પુણ્ય પાંખડી જો—સખી૦ ૪.
વૃંદાવનની તે કુંજગલી કાંનજી જો;
મનમોહિની મધુરી લટક તાનની જો—સખી૦ ૫.
જોવા મળી ઘણી ગોપી બની રાંકડી જો;
પણુ જોવિંદજીની ગલી બહુ સાંકડી જો—સખી૦ ૬.
અલી આવો તે રંગ શું કામનો જો;
ઘણો છંદ મુને લગ્યો સુંદર શામનો જો—સખી૦ ૭.
સખી ખરેખર કામણુ કર્યું લાગતું જો;
કાંઈ હશે બાકી પૂર્વવંજ માગતું જો—સખી૦ ૮.
રંગીલાનું રસીક રૂપ રત્નું છે વસી જો;
એનું ભજન ગાન આન રત્નું છે હસી જો—સખી૦ ૯.
હું તો હેતેથી હરિરસ આપતી જો;
લોક લાજ તજી બાકી નહિ રાખતી જો—સખી૦ ૧૦.
સંત સંગ ભજન ગુરૂપા માંગતી જો;
દીનાનાથ નાથ લળી પાય લાગતી જો—સખી૦ ૧૧.

(૧૨૮) આત્મા રૂપી પરમાત્માની માનસોપચાર પૂજા.

(પૂનમ ચાંદનીની ગરબીનો રાહ.)

દેહના દેવળમાં દામોદર દેવને ઝાંખીએરે;
રૂઢું રતનજડિત રળિયામણું આસન,
સુંદર હૃદય તણું સિંહાસન સારું રાખીએરે—દેહનાં ૦ ટેક.

સાખી

અંતરનાં આનંદનું, અમૂલ્ય અતર તેલ;
ચતુરાધી યોગતાં, કરતાં રેલછેલ.
વેજેબહાલ તણું વાસણ અજવાળી નાંખીએરે,
પાણી પ્રેમ તણું ભરપૂર ભરીને આજ,
સગવો સાજ નવાડી આત્માને અમિલાખીએરે—દેહનાં ૧

સાખી

તત્ત્વ તણા રૂમાલથી, લુપ્તએ આત્મા અંગ;
સુખાસને પંચરાવતાં, ઉભરે ગેર ઉભંગ.
અંતરની પ્રીતિનું પીતંબર પડેરાળીએરે,
ભયરો બહાનાદનાં કુંડલ સોહં કાન,
મનનાં મુગટમણીથી આત્માદેવ દીપાવીએરે—દેહનાં ૨

સાખી

સોહં સોહં જાપનો, જામો જરકશી છે-
પટકો પૂરણુ ધ્યાનનો, ચતુર ચોકશી છે.
ચંદન શુદ્ધ ચિત્તનું અવિનાશીને આપીએરે,
સંતોનાં સંગતની સુમનમાળ સુખ સાર,
સુગંધી બહેકે અપરંપાર કે કપટો કાપીએરે—દેહનાં ૩

સાખી

ભૂપણુ ભક્તિ ભાવનાં, ધૂપ એક નીશાન;
 ધીરજ ધારી ગ્રેમથી, દીપક કરીએ દાન.
 આત્મારામની આરતી ઘટઘટમાં ઉતારીએરે,
 સુશીળતાનો શંખ વગાડી કરીએ નાદ,
 અનહદ ધુની તણા તે ઘોર શોરપર વારીએરે—દેહતા ૪

સાખી

ગ્રેમરૂપ પુખ્ત્યાંજલી. અર્પણનું છે કામ:
 શમદમ સાધનનું નમન, કરીએ સાખી દામ.
 તોપછી પ્રભુતણી શુભશાંતિ પ્રસાદી સાખીએરે,
 પૂજા કરી અદારથી પાલિ પાલિ નાથ,
 દીનાનાથ દાથ જોડીને ભાવે ભાખીએરે—દેહતા ૫

(૧૨૯) સદાશિવ ગાઘએરે.

(રાગ હપરનો)

હેતે હરહર શંકર સાંખ સદાશિવ ગાઘએરે,
 ભજીએ ભાવે ભોળાનાથ બલા બગવાન;
 જપતાં શિવ:- શિવહર પરમ પદારથ પાઘએરે—હેતે. ૮૬

સાખી

જેનાં મુગટમાં ચંદ્ર ને, હમીયાજીના નાથ;
 ભભૂત અંગ લગાવતાં, ત્રિશૂળ શોભે દાથ.
 એવા શિવને સમરી હૈયે બહુ હરખાઘએરે,
 પોતે પરમ દયાળુ મોક્ષ તણા દાતાર,
 વારંવાર વિશ્વ આધાર ધૂર્જડી ધ્યાઘએરે—હેતે ૧

સાખી

રૂંઢમાળ રળીયામણી, નીલકંઠ ધારી:
જટાજુટ બહુ ઝળહળે, શંકર ત્રિપુરારી.
ગંગાધર હર સાંખ સદાસિવ શરણે ખાઈએરે,
બંબં બંબં બોલી ડમર વગાડે નાથ,
તેનાં ચરણકમળમાં ચંચળ ચિતને લાઈએરે—હેતે૦ ૨

સાખી

કામહસન કરનાર એ, દક્ષ દુઃખ હરનાર:
ઉપમન્યુને પ્રેમથી, દુધ સાગર દેનાર.
સાચાં સારવ્ય શુભ સુંદર કળને ખાઈએરે,
નિર્ગુણ નિરાકાર પણ ભક્ત માટ સાકાર,
એ ઓમકાર રૂપ મહાદેવનું ધ્યાન લગાઈએરે—હેતે૦ ૩

સાખી

તરંગ જળ જુદાં નથી, તેમ જગતને આપ,
અચળ તખ્ત કૈલાસમાં, માંદેવજી માઆપ.
હીનાનાથ કહે શિવ સદ્ગુરુ સંગત રહાઈએરે,
જય જયકાર કરીને બોલો જય મહાદેવ,
હરહર મહાદેવ મહાદેવ દેવને ચાહીએરે—હેતે૦ ૪

[૧૩૦] સૂતરને તાંતણે સ્વરાજ.

(રાગ—ઉપરનો)

બહુ બલિહારી મહાપુરૂષની લઉં ઓવારણેરે
જેણે દેશતણો બિધ્ય કરવાને માટ,
સ્વારથ તણ દીધો સૌ ભરત ભૂમિ ઉદ્ધારણેરે—બહુ ૭૬

સાખી

સત્યાગ્રહ નૌકા ધરી, શાંતિ સરળ સુકાનઃ
સ્વદેશનું શઠ ખેંચીને, બચાવ્યું હિંદુસ્થાન,
જુઓ નાગપુરનો વિજય ઉભો છે આંગણેરે,
ભડીમ જુલમી જળનું બળ આપ્યું દુઃખકાર,
વેઠ્યું મતે કષ્ટ અપાર વિપદ વિદારણેરે—મહુ. ૧

સાખી

જેલ મહેલ માની લીધો, જ્યારે કાંધાં કેદઃ
એક ટેકને જાળવી, જરી ન કાંધો ખેદ.
અંતે સત્ય વાત સમજાવી દીધી પારણેરે,
કે આવો સત્યાગ્રહ ધરજો સહુ નરને નાર,
સાચી ભક્તિનો એ સાર તમે ગુણ તારણેરે—મહુ. ૨

સાખી

યાદ કરી ખાદી તણી, શીખવી જૂની વાતઃ
દેશન બૂંડી રાંડને, કાઢી મારી લાત,
એતો ખરું કીધું કસ્યાણુ કષ્ટને દારણેરે,
દેશન કાંસાથી છોડાવી દીધા છેક,
એવા એક નેકથી છતવું ખીરજી વારણેરે—મહુ. ૩

સાખી

દેશ દાઝ દીલમાં ધરો, ને સમરો સીતા રામઃ
ધર્મ પ્રમાણે ચાલતાં, સિદ્ધ થશે સૌ કામ.
દીનાનાથ તણા પણુ નાથ મળે મન મારણેરે,
માટે માનો મનમાં એકજ વાત ખચીત,
મન મારો તો મળશે સ્વરાજ્ય સૂતર તાંતણેરે—મહુ. ૪

[૧૩૧] ભક્તિ કરવાનો બોધ.

(“ પ્રેમ વિનાની ભક્તિ કરે, અર્થ શો સરે ”—એ રાહ.)

કહો ભાઈ ભક્તિ વિના પ્રભુ થું મળે !

ઝાંઝવાનાં નીરથી તે તરસ થું ટળે !—કહો ૦ ૧

આ આસપાસ કર તપાસ કોણ નહિ મરે !

જે મરે તે જન્મ ધરે કદી નવ ઠરે !—કહો ૦ ૧

જો રામેકૃષ્ણ રામકૃષ્ણ રંગમાં રમે !

તો શોક મોહ જન્મ મરણ દ્વંષ સૌ રમે !—કહો ૦ ૨

બ્રાંતી તથાને જો કોઈ ભજનમાં ભળે !

તો આપોઆપ અંતરે પ્રકાશ ઝગહળે !—કહો ૦ ૩

માનને ગુમાનની તો ગાંઠ ઓગળે !

અવિનાશી આત્મા તણું તત્ત્વ પણ કળે !—કહો ૦ ૪

પરમ શાંતિ પામી પરમ પદ વિષે ઠરે !

દાનાનાથ કહે જન્મ સદૃશ તે કરે !—કહો ૦ ૫

(૧૩૨) શ્રી સદ્ગુરુની કૃપા સંપાદન કરનાર સાધક ભક્તનાં ઉદ્ગાર.

(“ રામસભામાં અમે, રમવા ગયાતા ” એ રાહ.)

સદ્ગુરુની શીતળ છાયાં. અમેરે કમાયા,

શાંતિ પામ્યું છે મંન, ભજને ઝામ્યું છે મંન, ભૂતીને માયા—સદ્ગુરુની, ટેક

જ્ઞાનનો પ્યાસો અમને, સદ્ગુરુએ પાયો,

ધુંટી ધુંટીને રસ, ભક્તિસુધાનો રસ, પ્રેમેથી પાયો—સદ્ગુરુની ૦ ૧

પૂરણ તે પુણ્યયોગે સદ્ગુરુ પામ્યા,

ખોટી ઉપાધી ટાળી, વાસનાનું બી બાળી, વેગે વિરામ્યા—સદ્ગુરુની ૦ ૨

સદ્ગુરુનાં જ્ઞાનની તો, ગંગામાં નાહ્યા,

બ્રાંતિ સૌ ભાંગી ગઈ છે, રૂઢી રીતેથી થઈ છે, નિર્ભગ કાયા—સદ્ગુરુની ૦ ૩

સદ્ગુરુની પરમે જાળને, પીધુરે પાણી,
ત્યારે સુખશાંતિ થઇને, મનની ગભરામણુ ગઇને, તૃષ્ણા છુપાણી-સદ્ગુરુની. ૪
નમીનમીને લાચુ પાચે, સદ્ગુરુજી નાથને,
રામનાદાસસ્વામી, પુરુષોત્તમ પ્રભુજી નામી, દીનાનાથનાથને સદ્ગુરુની. ૫

[૧૩૩] ભજન કરવાનો બોધરૂપ ચાબકો.

(“ સુશો સૈયર ચતુર સુખણુ આત્મા મુસાફરીરે ”-એ રાહ)

ખડુ મદમાં શું મરડાય, રખડી મરશેરે !
હરિ ભજન ભુટી હરખાય, ભર કેમ તરશેરે ?-ખડુ ૦ ૧
અમૃત્સખ મણિ આ માનવીનો જો, આવી ચઢ્યો તારે હાથરે;
ચિપચ કાચ લઈશીઃ પેચે, શું ભરે આમથી આથ. રખડી મરશેરે-ખડુ ૦ ૨
ધર નાર પુત્ર પરિચાર ને પૈસા, પામેથી શો ભારરે;
સાચું કહું છું ભજન વિના, ચિદ્વાર તારો અચનાર, રખડી મરશેરે-ખડુ ૦ ૩
દુનીયામાં ગંધા કહેવાયો, પણ અંતે તું રડશેરે;
જોવિંદના ગુણુ ગાયા વિણુ તારો, મનખા છૂટી પડશે, રખડી મરશેરે-ખડુ ૦ ૪
હરપણુમાં દશચાર દેખતો, વરણુગીમાં વાકારે;
જમની ઝાપટ ખાશે ત્યારે, મળશે ધૂળમાં ફાંકો, રખડી મરશેરે-ખડુ ૦ ૫
લાજ શરમ હરિ ભજતાં લાગે, ખગી એ તારી જાગરે;
નરક વિષે નાંખી દેશે તને, ડૂબશે તારું જાઝ, રખડી મરશેરે-ખડુ ૦ ૬
નાહક ભૂમિ ભારે મારી, જન્મ્યો નહિ કેમ થઈ ખરરે;
સત્સંગભજન વિણુ માને પેટે, પડ્યો તું મોટો પત્થર, રખડી મરશેરે-ખડુ ૦ ૭
સમજ સમજ નાદાન તજી, તોફાન માન મુજ વાતરે;
દીનાનાથ પ્રભુ ભજ ભાવે, ન તો પડશે જમની લાન, રખડી મરશેરે-ખડુ ૦ ૮

[૧૩૪] પોતાનાં કરેલાં પાપકર્મેને આર્તપણામાં
 શ્રી અવિનાશી ઈષ્ટગુરુ ભગવાનને પોતાનાં અપરાધો
 નિવેદન કરીને પ્રસન્નતા પૂર્વક દર્શન દેવા માટે
 નમ્ર યાચનાના ભાવવાળી સ્તુતિ.

(રાગ-ઉપરતો)

શ્રી સદ્ગુરુ સમર્થ દેવ, પ્રભુ અંતરગ્નમી

હું તો માંગુ તમારી સંત, સુખધામી નામી-શ્રી સદ્ગુરુ ૦૮૬

ભવભય જળ ભરપૂર ભરેલું, બહુ ભારી દુઃખકારીરે;

અતિ વશમી છે અંતનીવેળા, વસેયશે શી મારી, પ્રભુ અંતરગ્નમી-શ્રી ૦૧

નથી ક્યું કંઈ દાન પુણ્ય કે, નથી ધર્મ મેં પાળ્યોરે;

રમરણુ મજન પૂજન નથી કીધું, જન્મ બધો એમ ગાળ્યો

પ્રભુ અંતરગ્નમી-શ્રી ૦ ૨

સાધુઓનો સંગ ન સાધ્યો, દુષ્ટ સમાગમ કીધોરે;

દીનજનોને દુઃખડાં દહને, અવળો મારગ લીધો, પ્રભુ અંતરગ્નમી-શ્રી ૦ ૩

જગતજનો ભણે ભક્ત કહે પણ, હું પાંખડી પૂરોરે;

(પણ) સાચું કહું હવેયોતમારો, ભણે હોઈ બહુ યુરો, પ્રભુ અંતરગ્નમી-શ્રી ૦ ૪

પતીતપાવન નામ સુણીને, ચરણ શરણ મેં લીધુંરે;

શરણાગતની લાજ ધરીને, કરમે સવળું સીધું, પ્રભુ અંતરગ્નમી-શ્રી ૦ ૫

દીનાનાથ રઘુનાથ પ્રભુજી, મુને સંભાળી લેજોરે;

સમર્થ સદ્ગુરુ દોષ ન જોશો, દીનને દર્શન દેજો, પ્રભુ અંતરગ્નમી-શ્રી ૦ ૬

[૧૩૫] આંતર શત્રુઓનાં ત્રાસથી કંટાળીને વિકારોનો
વેગ શમાવી દઈ, પોતાનું કથ્યાણુ કરવા માટે
અતિ નમ્રપણે શ્રી પરમાત્માની કરેલી સ્તુતિ.

(રાગ ઉપરનો)

હું ગમરાયો મા આપ, મુજને સંભાળો
સાચાં મુજ નાથજી આપ, રંક બચી ભાળો —હું ૦૧૬
બુદ્ધિના ગ્રેરક તમે પોતે, ત્યાં મારું શું ચાહેર;
મન પવનને બુદ્ધિઆઇ, જે મળીને મોજે મ્હારે. મુજને સંભાળો—હું ૦૧
નહિ કરવાનું કરવું એવી, મનની અવળી રીતરે;
સત્સંગતિ નથી ગમતી એને, કૃથક્ષો કરવું નીન, મુજને સંભાળો—હું ૦૨
કાંઈ શબ્દ જે કહ્યો કોઇએ, તો તે નવ બૂઝાયરે;
પ્રભુ ભજન કરવું મૂકીને, જરીજરોમાંજે રડાય, મુજને સંભાળો—હું ૦૩
અવિનાશી પ્રભુ ટાળો અવિધા, દૃષ્ટ મતિ દુર કરજોરે;
કનક કાપી શુભમન આપી, પાપ તાપ સંહારજો; મુજને સંભાળો—હું ૦૪
ધણું ધણું શું કહું વહાલા, નથી અમળ્યું કાંઈરે;
દીનાનાથ જગનાથ તારે, વિશ્વાસે વસું આંહી, મુજને સંભાળો—હું ૦૫

(૧૩૬) શ્રી ઇષ્ટ ગુરૂ પરમાત્માનું અનન્ય ભાવથી
ભજન કરનારા ભકતજનોનું શ્રી પરમાત્મા અવશ્ય
યોગક્ષેમ વહન કરે છે, એવો ઉપદેશ.

(રાગ-ઉપરનો,)

પ્રભુ જે જોઇએ તે આપે, એવાં હિતકારી;
સંતોનાં સંકટ કાપે. એવાં સુખકારી; પ્રભુ ૦ ૮૧
ફુટાએ દ્રૌપદીને આણી, લાજ લેવાનું ધારીરે;
પણ બરી સમામાં લજ્જા રાખી, પ્રભુએ ચીર વધારી,
એવાં હિતકારી—પ્રભુ ૦ ૧

- ગણ્યો ગજેંદ્રને આહો જ્યારે, જગ્યાં તદ્દા જગરાજરે;
 દોડીને ધાયા ધરણીધર, ઝોગાર્યો ગજરાજ, એવાં હિતકારી-પ્રભુ૦ ૨
 પાપી પૂતના પ્રાણુ લેવાને, ઝેર લગાડી લાવીરે;
 પ્રભુએ તેને મુક્તિ આપી; ઘણી દયા દર્શાવી-એવાં હિતકારી-પ્રભુ૦ ૩
 મહારુપ લઇ દામાજીનું, સંકટ સાચું કાપ્યુંરે;
 પાંચ વર્ષના નાના બાળક, ધ્રુવને દ્રવપદ આપ્યું-એવાં હિતકારી-પ્રભુ૦ ૪
 પોતાનું પણુ તોડી પોતે, લીધેમ પ્રતિજ્ઞા પાળીરે;
 જુક્તિથી જયદ્રથને માર્યો, પાર્થ લીધો સંભાળી-એવાં હિતકારી-પ્રભુ૦ ૫
 તુકારામને તેડ્યાં સ્વદેહે, ગારોઆ વારે ધાયારે;
 નામદેવનું છાપડું કાપ્યું, દાસાનુદાસ કહેવાયા-એવાં હિતકારી-પ્રભુ૦ ૬
 નીજજન સંત મુદ્દામાજીનાં, કપટો લેવા કાપીરે;
 મુઠિ તાંદુલ ખાતામાં તો, સુવર્ણપુરી કરી આપી, એવાં હિતકારી-પ્રભુ૦ ૭
 મીરાંબાઈનું ઝેર હળાહળ, પ્રાણુપ્રભુએ પીધુરે;
 પ્રેમીજનનું રક્ષણ કરવા, ઝેરનું અમૃત કીધું-એવાં હિતકારી-પ્રભુ૦ ૮
 ભક્તરાજ મહેતાજી માટે, અનેક લીલા કીધીરે;
 ભરી સભામાં હાર દબને, ટેક જળવી લીધી-એવાં હિતકારી-પ્રભુ૦ ૯
 ચંદ્રહાસ નિજ દાસ મારવા, દુષ્ટે પગલું લીધુરે;
 પણુ વિપની વિપયા કરી દબને, ભડું ભક્તનું કાપ્યું-એવાં હિતકારી-પ્રભુ. ૧૦
 થયાં બળીનાં દારપાળને, અંબરીષ દુઃખહારીરે
 પ્રહલાદ માટે નરસિંહરૂપે, પ્રગટ થયાં અસુરારી-એવાં હિતકારી-પ્રભુ. ૧૧
 ગોપીઓ ધરઆર તજીને, શેલી બની વનમાં ગધરિ;
 સુંદર રાસ વિલાસ કરીને, નાચ્યાં તત યઇ તત યઇ, એવાં હિતકારી-પ્રભુ. ૧૨
 આખા વૃજપર વૃષ્ટિરૂપે, કોપ્યો ઈંદ્ર અતિ ભારીરે;
 ત્યારે વૃજનું રક્ષણ કીધું, ગિરિ ગોવર્ધનધારી-એવાં હિતકારી-પ્રભુ. ૧૩
 અધમ નીચ નારી જતી તે, બીલડીની ભક્તિ ભાળીરે;
 જુકાં ખોર રઘુનાથે ખાધાં, નિર્મળ મન નીહાળી એવાં હિતકારી-પ્રભુ. ૧૪

વિભિષણને ચીરંજીવ કરીને, લંકા આપી દીધીરે;
 થોડું ચંદન દેતાં માત્રમાં. કુષ્મન્ત સીધી કીધી-એવાં હિતકારી-પ્રભુ. ૧૫
 દારકેશ શ્રીનાથ પ્રભુને, ઘોઢાણા બહુ ભાવ્યારે,
 ભક્તની સાથે રાતે જાતે, ડાકાર દોડી આવ્યાં-એવાં હિતકારી-પ્રભુ. ૧૬
 એકનાથનાં નોકર થઈને, ભયું કાવડથી પાણીરે;
 નાથે નાપિકનું રૂપ લીધું, સેનાનું સંકટ જાણી, એવાં હિતકારી-પ્રભુ. ૧૭
 તમે કદામાં તખ્તાં સુઘન્યા, દુષ્ટોએ દબાવીરે;
 પશુ શ્રીહરિનું સ્મરણ થતાં ત્યાં, ઉંની આંચ ન આવી-એવાં હિતકારી-પ્રભુ. ૧૮
 હરિજનનાં હિતકારક શ્રીહરિ, અખિલ ત્રિશ્વના સ્વામીરે;
 દીનાનાથ કહે ભજન કરો, પ્રભુ સુધારશે સૌ ખામી, એવાં હિતકારી-પ્રભુ. ૧૯

(૧૩૭) શ્રી ભગવાનની આર્તપણામાં કરેલી સ્તુતિ.

(રાગ-મહાદ)

(“ શું જાણે વ્યાકરણી, વસ્તુને શું જાણે વ્યાકરણી ” એ રાહ.)

અંત સમયના બેલી. મારા અંત સમયનાં બેલી
 મુકશે નહિ પડેને બેલી, મારાં અંત સમયનાં બેલી-અંત સમયના. ૧
 મનમોહન મુંઝવે મનમાં, થાકવે બેઠને બેલી-મારાં ૧
 ગોવિંદજી ગભરાવે મુજને, હાલા હાલે હેલી-મારાં ૨
 શરીર શરૂ થઈને લાગ્યું, શું કરું થમણી થેલી-મારાં ૩
 મતલબની દુનીયા દીડી, જુડાં રંગે રંગેલી-મારાં ૪
 નથી ગમતાં તન ધન સુત દારા, ઉંચો માળ હવેલી-મારાં ૫
 એકવાર મારે કહી માધવ, શીદ મેલો હડસેલી-મારાં ૬
 કૃપા કરો એવી કરુણાધન, હારેન બાજી જીતેલી-મારાં ૭
 ત્રિઆરશે નહિ વહાવા મુજને, જાણી ફંદી ફેલી-મારાં ૮
 દીનાનાથ નમી નમીને માગું, મુક્તિ આપો વેલી-મારાં ૯

(૧૩૮) સત્સંગ તથા ગુરૂ ભક્તિ રહિત બહુ બોલનાર અજ્ઞાનીને ઉપદેશ.

(રાગ ઉપરનો.)

મુરખ શું બહુ બોલે, રે ઓ મુરખ શું બહુ બોલે !!
કેવું વળગ્યું ભૂત જ્ઞાનિનું, ફાગટ ફાંફાં ફાલે !!-રેઓં ૧
વેદ તણા જે ગુપ્ત બેદ તે, જાણ્યા વિણ શું કાલે !!-રેઓં ૨
મારું તારું કહેતાં સાથે, કિંમત તરણા તોલે !!-રેઓં ૩
ભ્રમને લીધે હું તું નું, અજ્ઞાન મળ્યું વિણ મોલે !!-રેઓં ૪
દીનાનાથ કહેગુરૂ કૃપા વિણ, ભ્રમ પડદો કાણ બોલે !!-રેઓં ૫

[૧૩૯] ઘડપણમાં જ્ઞાન થતાં મનને ભજન કરવાનો ઉપદેશ

(રાગ-ઉપરનો)

સમજીને મન ચાલ, હવે તો સમજીને મન ચાલ
ભજ ભજ શ્રી ગોપાલ, હવે તો ભજ ભજ શ્રી ગોપાલ-સમજીને. ૨૬
ગઈ નાદાની ગઈ જીવાની, થઈ પુરાની ખાલ-હવે તો ૧
કેવી કરચળી જે અગે વળી, રવેત બધાએ ખાલ-હવે તો ૨
ગયા દાંતને ગઈ રોનક સૌ, ગયા ગુલાખી ગાલ-હવે તો ૩
જે તારા શીર પર ઝગમગ રહી, જખરી કાળની કાળ-હવે તો ૪
વિષય વાત તું છોડે નહિ તો, છોડાવશે કાળ-હવે તો ૫
મોટી મુસાફરીએ જાતું છે, પણ પાસે નથી માત્ર-હવે તો ૬
ગર્ભવાસમાં હરિ સંભારી, કોલ કરેશે પાળ-હવે તો ૭
આડી અવળી વાતો મેઝી, સીધો મારગ આવ-હવે તો ૮
દુષ્ટ વાસનાને પરહરવા, ધર ભક્તિની દાલ-હવે તો ૯
ભજન રંગમાં રંગાશે તો, પડશે ખાસો તાલ-હવે તો ૧૦
સાચાં સદ્ગુરૂને સેવી, અજ્ઞાન ખીજને ખાળ-હવે તો ૧૧
દીનાનાથ પ્રભુ ભજીએ ભાવે, તજ જૂદી જંજળ-હવે તો ૧૨

(૧૪૦) શ્રી ભગવાનની ઉપર ભરોસો રાખીને ભકિત કરવાનો ઉપદેશ.

(રાગ-ઉપરનો)

ભાઈ ભરોસો રાખ, પ્રભુનો ભાઈ ભરોસો રાખ
ભજન ભાવથી ભાખ, પ્રભુનો ભાઈ ભરોસો રાખ—ભાઈ૦ ટેક
શરીર સુંદર નથી ટકવાતું, અંતે થવાતું ખાખ—પ્રભુનો૦ ૧
વાંલી નારી પણ થશે ન્યારી, માયા મસળી નાંખ—પ્રભુનો૦ ૨
ધન દોલતને માલ ખખના, મટોડી સમ ઝાંખ—પ્રભુનો૦ ૩
મારી તારી તણ નહારી, કાદુ કલેશની માંખ—પ્રભુનો૦ ૪
જન્મ લઈ લઈ ભટકી મુંઝો, બહુ ચોરાસી લાખ—પ્રભુનો૦ ૫
આ નર તન પામીને પ્રીતે, ભજનામૃતને ચાખ—પ્રભુનો૦ ૬
દીનાનાથ મન પાંખી મેળવ, પ્રેમ ભકિતની પાંખ—પ્રભુનો૦ ૭

[૧૪૧] શાંતિ ચુકત અંતઃકરણવાળા ભક્તનાં ઉદ્દગાર.

(રાગ-ઉપરનો)

જેમ રાખો તેમ રહુરે, પ્રભુજી જેમ રાખો તેમ રહું રે
કદીએ કથું નવ કહુરે, પ્રભુજી જેમ રાખો તેમ રહુરે—જેમ૦ ટેક
સુખને દુઃખને સદૈવ સરખાં, મનથી માની લઉંરે—પ્રભુજી૦ ૧
કોટી ઉપાય કરે નહિ વળશે, સમજીને હું સહુરે—પ્રભુજી૦ ૨
ગાંડો ઘેસો જૂડો સાચો, ભક્ત તમારો છઉંરે—પ્રભુજી૦ ૩
અનાથના પ્રભુ નાથ તમોને, છોડીને ક્યાં જઉંરે—પ્રભુજી૦ ૪
નિરાધાર આધાર આપને, કહો કેમ તણ દઉંરે—પ્રભુજી૦ ૫
દીનાનાથ જગનાથ દયાધન, અખંડ પ્રીતિ ચહુરે—પ્રભુજી૦ ૬

(૧૪૨) મનને ઠપકો

(રાગ-ઉપરનો)

બ્રમમાં શીદ ભટકાવે, મનવા બ્રમમાં શીદ ભટકાવે
 પત્યરથી શીર પટકાવે, મનવા બ્રમમાં શીદ ભટકાવે—ટેક
 વારંવાર અવસર નહિ આવે, આળસમાં અફગાવે—મનવાં ૧
 જગ તરંગ સમ ક્ષણીક આયુષ, શાને વૃથા ગુમાવે—મનવાં ૨
 આત્મસ્વરૂપનું ભાન ભૂલાવી, દેહાભિમાન કરાવે—મનવાં ૩
 પારસમણિ પડતો મૂકાવી, ખોટો કાચ અપાવે—મનવાં ૪
 ગગન પુષ્પની આશ કરાવી, આમ તેમ અથડાવે—મનવાં ૫
 પણ મન મૂરખ સાચું માનજે, એમ કદી નહિ ફાવે—મનવાં ૬
 મલિન દેહની મલિન વસ્તુમાં મોટી મોજ મનાવે—મનવાં ૭
 માંસ રૂધિર મજ્જા ને મેદમાં, કેમ વૃથા લલચાવે—મનવાં ૮
 કર સત્સંગત સદ્ગુરુ સેવા, પરમ પદારથ પાવે—મનવાં ૯
 દીનાનાથ ભવસિંધુ તારક, ભકિત કેમ નહિ ભાવે—મનવાં ૧૦

(૧૪૩) દ્રશ્ય જે દેખાય છે, તે મિથ્યા છે. સત્ય
 તેા કેવળ પ્રભુનું ભજન છે.

(રાગ ઉપરનો)

યહ દ્રશ્ય સમી હૈ સપના, સખ કહતે અપના અપના
 ધન સંપત સુત માતૃ પિતૃ પતિ, મતલબ માયા રચના—સખ ૧
 છિનુમેં ઉપજત છિનુમેં હુટત, બડી વિલક્ષણ ધટના—સખ ૨
 તત્ત્વ તત્ત્વમેં મીલીંગત હૈ; કીસકો કહતે અપના—સખ ૩
 દીનાનાથ અપના નહિ કોઉ, સમજ સદા સિવ જપના—સખ ૪

(૧૪૪) શ્રી પરબ્રહ્મ વિભુ પરમાત્માની પ્રાર્થના.

(ગઝલ, “ હરદમ કૃષ્ણ કહે શ્રી કૃષ્ણ કહે તું જ્યાં મેરી ” એ રાહ)
 સદા સર્વત્ર વ્યાપક, તૂંહિ તૂંહિ છે શ્રી હરિ.
 “ સર્વં અસ્તિદં બ્રહ્મ, ” તત્ત્વ વાત એજ ખરી—સદા. ટેક
 ઘટ ઘટમાં બિરાજે, આણું આણુંમાં તું ગાજે,
 નથી ભિન્નતારે કાંઈ, તું ઉદક ને હું છું લહરી—સદા૦ ૧
 ઘટ ને મૃતિકામાં, નથી જુદાઈ જરી,
 અલંકારો ને કંચન, તેમ વિશ્વ ને તું હરિ—સદા૦ ૨
 ત્રિગુણાતીત રૂપે, સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ,
 કૃપા કરો નાથ દીનાનાથ, નમું ફરી ફરી—સદા૦ ૩

[૧૪૫] જગતના જનોની પ્રીતિ કેવળ સ્વાર્થી
 મિથ્યા છે. માટે, સદા સત્સંગ કરો ! અને
 પ્રભુનું ભજન કરો !

(“ ગૃહસ્થાશ્રમની શોભા સધળી નારીથી સચવાય ” એ લય.)

જગના જનની જૂહી પ્રીતિ, મતલબનો વ્યવહાર
 પોત પોતાની ગરજ તપાસે, મતલબ માટે આવે પાસે
 હસી હસાવી ખુશી ખાસે. ગરજ સરી કે નાસી જશે
 એવો સ્વાર્થી સંસાર—જગના૦ ૧
 પરમાત્માની વિચિત્ર માયા, કોની જનની કોની જાયા,
 ખરી હગારી છે નિજ કાયા, જખરા બંધનમાં બંધાયા:
 (હવે) કેમ થવું ભવપાર—જગના૦ ૨
 પ્રભુ ભજનમાં રાખો પ્રીતિ, સંત સંગના રંગની રીતિ,
 કરવી નહી કદાપી અનીતિ, નક્કી ટળશે ભવની ભીતિ,
 દીનાનાથ કહે સાર—જગના૦ ૩

(૧૪૬) શ્રી ભગવાનનું ભજન કરવું એજ પરમ ધર્મ છે.

(રાગ-ખિભાસ. તાલ ઝંપો.)

(“ જ્યાં સુધી આતમા તત્ત્વ ચિન્તો નહિ, ત્યાં સુધી સાધના
સર્વ જૂઠી. ” એ લય.) .

હરિ તણું જ્ઞાન લઈ, હરિ વિષે ધ્યાન દઈ, હરિહરિરટણુ, એ ધર્મ મોટો;
શ્રી હરિને તથા, તુચ્છ વસ્તુ ભણી, ધર્મ પાળ્યો કહે, એજ ખોટો-૧
એકલાં ધર્મથી, કર્મના ભર્મથી, ક્યાંય પણ કોઈની બ્રાંતિ ભાંગી;
શ્રી હરિ પરહરે, કર્મ કીધાં કરે, તે કદી ક્યાં ઠરે, છે અભાગી-૨
શ્રી પ્રભુ જો મજો, આપદા સૌ ટળે, ભક્ત માંહી ભજો, મોક્ષ પામી;
ધર્મ તે શું ધરે, કર્મ તે શાં કરે, શાંતિ ઉરમાં ઠરે, ક્યાં વિઘ્નમી-૩
સંતનાં સંગમાં, ભજનના રંગમાં, ભક્તના ઢંગમાં તત્ત્વ જાણી;
દીનાનાથે કહ્યું. હરિ ભજન જો થયું, દુઃખ સઘળું ગયું, વેદવાણી-૪

(૧૪૭) ઉપદેશ.

(રાગ-સોરઠ. ગરબીનો ઢાળ)

(“ કાયા છે ત્યાં સુધી કર સુમરણુ કીરતારતુરે. ” એ-રાહ)
સાચો બોધ સમજ સમજાવું, જો ઉતરે ધ્યાનમાં રે
બવ તરવા કર શુભ ભાવ, હરિ ભગવાનમારે—સાચો ઠેક
નામ રૂપ સઘળું છે ખોટું, કુટિલ કંઈપનાતું છે કોંટું;
(સૌ) છોટું મોટું પડતું ભોંટું, ભાનમારે—સાચો ૧
મજાપુત ભૂત બ્રાંતિનું લાગ્યું, મોહ બાણ બહુ જખરં વાગ્યું;
વિષુ માચ્યું દુઃખ જાગ્યું, રહ્યો શું માનમારે—સાચો ૨
નણુણી નારી નિત્ય નચાવે, સ્વારથનો સંબંધ સતાવે;
સંગે કોઈ નહિ આવે, સમજ કંઈ જ્ઞાનમારે—સાચો ૩
જુડી બાજીમાં બહુ બગડ્યા, માઈં તાઈં કરીને ઝઘડ્યા;
રણુ વગડે તે રખડ્યા, ભવરૂપ રાનમારે—સાચો ૪

શાણે થઇ શા સુખે સુનો, ચેત ચેત ચેતાવું હું તોઃ
 (પણ) છે તોફાની તું તો, તારા તાનમાંરે—સાચો ૫
 ખરેખરં તુજ ભડું ચહું છું, ભવ તરવાનો બોધ દઉં છું;
 પ્રભુનું સ્મરણ ભજન કર કહું છું, કાનમાંરે—સાચો ૬
 નારાયણભજ નિર્ભળ ભાવે, કર સત સંગત નમ્ર સ્વભાવે;
 દીનાનાથ સાચું સમજાવે, શાનમાંરે—સાચો ૭

[૧૪૮] સત્સંગનો મહિમા.

(રાગ-ઉપરનો)

હરિજન આદો સત સંગતમાં, હરિગુણ ગાઇએરે
 હરિગુણ ગાઇએરે, પ્રભુ ગુણ ગાઇએરે—હરિજન ૦ ૧
 સંત સમાગમ છે બહુ સારો, મુદ્ધિમાં બહુ થાય સુધારો;
 સંત ચરણનું શરણ સદાએ, આહીએરે—હરિજન ૦ ૧
 તત્ત્વસાર સંતો સમજાવે, બાવ વડે ભગવાન ભજાવે;
 એવો સંત સમાગમ શીદના, આહીએરે—હરિજન ૦ ૨
 લાખ પ્રયત્ન કરે નહિ વળશે, સત સંગત વિણ જ્ઞાન ન મળશે;
 પાપ તણા પડદા પૂટે ન, સમાધિએરે—હરિજન ૦ ૩
 મળે જ્ઞાન સત્સંગે સારું, ટળે અજ્ઞાન તણું અધારું;
 ભક્તિ રસના અમૃત ફળને, પાઇએરે—હરિજન ૪
 સંતસંગમાં હરિગુણ ગાવા, ભજન કમાણી ખુશ કમાવા;
 મોક્ષ તણો માવો ખાવા, ઝટ જાઇએરે—હરિજન ૦ ૫
 સત સંગતનો મહિમા મોટો, વાદવિવાદ તજે સૌ ખોટો;
 શાણા થઇ શીદ જમતો મોટો, ખાઇએરે—હરિજન ૦ ૬
 વેદ પુરાણ પુકારી બોલે, કશું નથી સત્સંગની તોલે;
 અમૃત તજીને વિપ ખાવા, શીદ ધાઇએરે—હરિજન ૦ ૭

નીચ નારી નર પાપી બારે, સત સંગત સૌને સુધારે;
 સંત સમાગમ કરીને સુખીયાં, યાદ્યએરે—હરિજનનં ૮
 દીનાનાથના નાથને મળવા, રાધાનાથ પ્રભુને રજવા:
 સતસંગે નિર્મળ ગંગે નિત, નાહીએરે—હરિજનનં ૯

(૧૪૯) ઇશ્વરનું શરણુ યાચનાર ભક્તની સ્તુતિ.
 (રાગ-ઉપરનો)

શ્રી ગોપીનાથ ગોવિંદ, ગોપાલક શ્રી હરિરે,
 ગોપાલક શ્રી હરિરે—શ્રીં ટેક

માંગી માંગીને શું માયું, દ્રવ્ય માત્રને હુંતો ત્યાગું,
 ચરણુ શરણુ હું યાયું સાયું, શ્રી હરિરે—શ્રી ગોપીનાથં ૧
 શરણુગત પાલક છે સાચા, સત્ય સત્ય છે વેદની વાચા,
 સત્ય સનાતન સત્યેશ્વર છે, શ્રીહરિરે—શ્રી ગોપીનાથં ૨
 વિવર્ત રૂપે જે દેખાયા, પ્રપંચ સૌ જેમાંહી સમાયા,
 તેજ તમે રસરૂપ અનુપમ, શ્રીહરિરે—શ્રી ગોપીનાથં ૩
 રમરણુ કરું છું દીન દયાળુ. પરબ્રહ્મ પ્રભુ પરમ કૃપાળુ,
 દીનાનાથ કહે નાથ નિહાળો, શ્રીહરિરે—શ્રી ગોપીનાથં ૪

(૧૫૦) શ્રી પરમાત્માની નમ્ર પ્રાર્થના.

(રાગ-ઉપરનો)

શ્રી વિશ્વંબર વિભુ વિશ્વનાથ, સંભાળજેરે

મુને સંભાળજેરે—શ્રીં ટેક

ચાકયો જુડી બાજી લી, ખેતધી વાતને પડતી મેલી,
 સમજ્યો આપજ એલી, પ્રભુજ પાળજેરે—શ્રીં ૧
 હરિ હવે હું ગયો છું હારી, શરણુ તમારું મંગળકારી.
 ધારી બરોસો બારી, ભણુંછું ભાળજેરે—શ્રીં ૨

અથા વિકારોને બહુ બાળી, દુષ્ટ વેગને ખાળી ખાળી,
હરિ ભજનમાં મારી વૃત્તિ વાળજેરે—શ્રી૦ ૩
રખે પ્રભુજી અધવચ અટકું, ભવસગરમાં પાછો ભટકું,
આ વખતે નહિ લટકું, નાથ નિહાળજેરે—શ્રી૦ ૪
જેવો તેવો દાસ તમારો, વહાલા મુજને નહીં વિસારો,
દીનાનાથ પ્રભુ ભવનો ફેરો ટાળજેરે—શ્રી૦ ૫

(૧૫૧) સંકટ સમયે પ્રભુ પ્રાર્થના.

(રાગ-ઉપરંતા)

હું સંતાપે સપડાયો, બાપ બચાવજેરે
આધાર આપનો એક, કૃપા દર્શાવજેરે—હું ૦ ૧
બૂધર તમને બાવે બહું છું, પરિવાર ધર્યાર તજીયું શું.
નથી ગજીયું જો માધવ, માર્ગ બતાવજેરે—હું ૦ ૨
સંકટનું શોપણ છે ભારી, શું અણુજાણ્યું છે અસુરારી,
અરજી કરે ઉતારી, દયા કંઈ લાવજેરે—હું ૦ ૩
જેમ જેમહું આગળ ધસું છું, તેમ તેમ હું વધુ ફસું છું,
વિશ્વાસેજ વસુ છું, નાથ નિભાવજેરે—હું ૦ ૪
ધરણીધર ધીરજ ગદા છૂટી, સાધન ખરચી પણ સૌ ખૂટી,
શીદ મારો જો ફૂટી, વારે આવજેરે—હું ૦ ૫
મારાં સૌ અપરાધ વીસારી, બાજી બગડી લો સુધારી,
શિક્ષા થઈ બહુ ભારી, તાપ સમાવજેરે—હું ૦ ૬
અડચણ આવી છે અણુધારી, નથી કોઈ છુટવાની બારી,
છેક ગયો છું હારી, પાર પોંચાવજેરે—હું ૦ ૭
દીનાનાથ પ્રભુ ખેડો આશે, પછી કહો મારું શું થાશે,
લાજ તમારી જાશે, બાપ બચાવજેરે—હું ૦ ૮

[૧૫૨] શ્રી ઈષ્ટ ગુરુ પરમાત્માની પૂર્ણ કૃપાની પ્રાપ્તિ માટે સુસુક્ષ્મ સ્ત્રીઓ કરેલી સ્તુતિ.

(રાગ—ઉપરનો)

મારાં હૃદય—સદન—વિહારી, સદ્ગુરુ નાથ હરિરે !

શ્રી સદ્ગુરુ નાથ હરિરે !—મારાં ૦ ટેક

બ્રહ્માનંદો અતિ ઉમંગી, મનમાન્યાં સાચાં છો સંગી,

નિજ રૂપ રંગે રંગી, એકાકાર કરીરે—મારાં ૦ ૧

હવે કેમ મૂકી દો પડતી, કહો કૃષ્ણ શું હું કંઈ નડતી,

નથી અતિ બડબડતી, રડતી રહી કરીરે—મારાં ૦ ૨

ભવમાં ભટકી ભટકી થાકી, હવે પ્રભુ હું પૂરણ પાકી,

કેમ વિસારી નાંખી. બચાવો બાંધ ધરીરે—મારાં ૦ ૩

ચરણ શરણની લાગી લટકી, કહો હવે ક્યાં જાઉં છટકી,

શીઘ્ર મારો છો પટકી, છાની દઈ છરીરે—મારાં ૦ ૪

કૃપાનાથ કંઈ દોષ ન જોશે, પ્રાણજીવન પ્રેમીને પોષે,

ભક્તે કરો કંઈ ઝેંસો, પણ હું છું ખરીરે—મારાં ૦ ૫

કરગરી કરતી કાકાવાલા, કરુણાસાગર પ્રભુજી બ્રહ્મા,

મેહન મોરલીવાળા દર્શન, દો જરીરે—મારાં ૦ ૬

દીનાનાથ રઘુનાથ દયાધન, પ્રાણસખા પ્રભુજી જગજીવન,

તન મન ધન કરી અર્પણ, નમતી ફરી ફરીરે—મારાં ૦ ૭

[૧૫૩] શ્રી ભગવાનની સ્તુતિ.

(રાગ—ઉપરનો)

ગોવિંદ ગોકુલપતિ ગોવર્ધન, ગિરિવર ધારણારે

શ્રી ગિરિવર ધારણારે—ગોવિંદ—ટેક

સુદામાને કાંચનપુર આપ્યું, ધર્મ શ્વેર ઉન્નિષ્ઠ ઉકાળ્યું,

ધ્રુવ અંબરીષ પ્રહ્લાદ, ભક્ત સુખ કારણારે—ગોવિંદ—૧

કાર્ય કીધાં નરસંઘ મહેતાનાં, પૂર્યાં ચીર દ્રૌપદીનાં જાનાં,
દાનવ મર્દન સજ્જન, વેદોદ્ધારણારે—ગોવિંદ—૨
કંસ ધ્વંસક યાદવ રાયા, ગોપીજનવલ્લભ હરિરાયા,
દીનાનાથ ભાવે વંદું, ભવ તારણારે—ગોવિંદ—૩

[૧૫૪] સદ્ગુરુને શરણે જઈને શ્રદ્ધા ભક્તિ પૂર્વક
સદ્ગુરુની સેવા કરીને બ્રહ્માત્મતત્વ સમજે નહિતો,
કોરી પંડિતાઈ કેવળ ભાર રૂપ છે.

(રાગ-લાવણીનો.)

(“ મિર્મગ નામ અંખામા તમારું ” એ છંદનો રાહ.)

શું પોથીની પોક મૂકે છે, આત્મસ્વરૂપ ન જાણ્યુરે !

ધૂળ પડી તારા ભણુતરમાં, અભિમાન શું આણ્યુરે !—શું૦૧
ભગત બનીને જગને ડગવા, લાંચુ તીલક તાણ્યુરે;

પેટને માટે જૂઠું જુગતું, સૈાએ પોતાનું વખાણ્યુરે !—શું૦૨

શાસ્ત્ર અને સદ્ગુરુ વિમુખ થઈ, મોજમજા મન માણ્યુરે;

પૂજા પાઠ ભજન જપ તપ સૈા, પૈસા માટે પાણ્યુરે—શું૦૩

મહા પંડિતનો ડોળ જણે કંઈ, અમથી નથી અજાણ્યુરે;

હાડ ચામતી હંતા મમતા, ચાંડાળ કર્મ પ્રમાણ્યુરે !—શું૦૪

ધન્ય છે જેણે ગુરુ શરણુ જઈ, બ્રહ્મતત્ત્વને જાણ્યુરે;

દીનાનાથ કહેધન્ય જીવનજેણે, આત્મસ્વરૂપ પીઠાણ્યુરે—શું૦૫

[૧૫૫] ઘડપણમાં દાંભિક ભક્તિ કરનારને બોધ

(રાગ-ઉપરનો)

મરણ પચારી પડ્યો મૂરખ, સારે કરમાં માળા જાલીરે !
 કાળાં કૃત્ય અનેક કરીને, આપી જીવંતી ગાળીરે !—મરણ૦૮૬
 નાનપણે ધર ધધો કાધો, વૃદ્ધપણે વિરાગીરે !
 કૂવો ખાદવો શરૂ કર્યો, જ્યારે આગ ચોગરદમ લાગીરે—મરણ૦૧
 પત્થરની નૌકામાં બેડો, સાગર પાર જવાનેરે !
 મોક્ષને ધનિષ્ઠે એરણ ચોરી, આપી સોષના દાનેરે !—મરણ૦૨
 દાંભિક ભક્તિ કરવા લાગ્યો, મન મેત્રું કપડાં ભગવા !
 ખોર દધ કલ્લી કાઢે ત્યમ,તું બેડો પ્રભુને ડગવા !—મરણ૦૩
 મૂકી માયા હરિગુણ ગાયા, નેજ કમાયા સાચો માલ
 દીનાનાથ કહે નિર્ભળ મનથી, ભજભાવે ગોવિંદ ગોપાલ—મરણ૦૪

[૧૫૬] જીવાત્માને ચેતવણી.

રામ કૃષ્ણ ગોપાલ ભજો બાઈ, રામ કૃષ્ણ ગોપાલ ભજો
 ચંદન તીલક તુલસીની માળા, ભક્તિનાં શણગાર સજો !—રામ૦૮૬
 ભાવ ધરીને ભૂપર ભજતાં, આનંદમય વ્રતિ જાગે;
 વનમાળી શ્રી વિકૃત વરની, ભક્તિથી ભવ ભય બાંજે—રામ૦ ૧
 નરહરિ પ્રભુતું ભજન કરો ભાષ, લેશ માત્ર ભુલ ખાશો નહિ;
 ગયો વખત કદી મળે નહિ ફરી, આજસમાં અફળાશો નહિ—રામ૦ ૨
 રહો સર્વદા ધર્મ સાચવી, પ્રભુ ચરણમાં ચિત્ત ચઢો;
 નામ પ્રભુતું નિશ્ચિન જપતાં, રામ કૃષ્ણ ગોવિંદ કહો—રામ૦ ૩
 મહા મોહિની માયાની મહા, જળ વિષે જકડાશો નહિ;
 હાથે કરીને હાથ ધરીને, બંધનમાં બંધારો નહિ—રામ૦ ૪
 રાત જશે કે દિવસ થશે, ને દિવસ જશે કે રાત થશે;
 જાય વખત સહુ એમ નકામે, છેવટ પોને તુંએ જશે—રામ૦ ૫

ધામ ધરા ધન મેલી જયું છે, ભજન વિના ભૂક્ષા પડશે:
દીનાનાથ કહે એતો એતો, નહિ તો પોક મૂકી રડશે—ભાવ૦ ૬

[૧૫૭] સત્સંગ નહિ કરનારા નઠારી સોખત કરે છે
ત્યારે, કુસંગતનું પરિણામ આવું થાય છે!

(રાગ—ઉપરનો)

ભારે ભૂલવણીમાં ભમે જાહુ, ભારે ભૂલવણીમાં ભમે,
સામુ લગાડે પટ્ટીયાં પાડે, અકકડ ચઢીને કહે અમે—ભારે૦ ૧
ભક્તિ ગમે નહિ ભાવ ગમે નહિ, પુણ્ય દાન પૂજા ન ગમે;
પેટ શેડીયાના એ વેડીયા, પેટ માટ ખંધું દુઃખ ખમે—ભારે૦ ૧
એવાને એવાજ વખાણે, પ્રભુ ભજન કરતાં કમકમે;
કાળું ઘોળું કરતાં અંતે, દુઃખ તણી ચામુક ચંમચમે—ભારે૦ ૨
નહિ દીનતા અતિ દીનતા, દીનજનોનાં જીવ દમે;
સાહેબની સેવામાં હાજર, સંત ભક્તને નહિ નમે—ભારે૦ ૩
સદેખા પૂજા પાક ભજન શાં, નિંદા કરે કે રમત રમે
અતિથીને અડસેડો મારે, દાર ખંધ કરીનેજ જમે—ભારે૦ ૪
હાય હાય ને મારું મારું, જ્યારે મરે ત્યારેજ શમે:
દીનાનાથ કહે એવા પામર, જન્મમરણમાં સદા ભમે—ભારે૦ ૫

[૧૫૮] પ્રભુનું ભજન કરનારનો સંસાર ખરેખરો
સફળ છે.

(રાગ ઉપરનો)

ખરો સફળ સંસાર છે તેનો, ખરો સફળ સંસારે
નિર્મળ મનથી સમજી લેજે પ્રભુ ભજન એક સારરે—ખરો૦ ૧
પ્રભુ પરાયણ પતિવ્રતા જો, હોય સદ્ગુણી નારરે;
ધર વિષે જો ભયાં હોય, ધન પ્રાપ્ત તણું લાંડારરે—ખરો૦ ૧

એવું છતાં પણ પુત્ર હોય નહિ, તો સધળું શુનકારરે;
 પણ તેને જો પુત્ર મળે તો, ભાગ્ય તણો નહિ પારરે—ખરો ૦ ૨
 મૂખ દુર્ગુણી દુઃખ કરાવે, દુષ્ટ વ્યસન કરનારરે;
 બુદ્ધિમાન ગુણવાન મળે તો, થાય જરૂર જયકારરે—ખરો ૦ ૩
દીનાનાથ કહે અંતું ખરું પણ, ભજન વિના ધિકારરે
 સંસારે રહી હરિ ભજન કરે, તેનો સફળ સંસારરે—ખરો ૦ ૪

[૧૫૯] કાળની અદ્ભુત ગતિ !

(રાગ-કાર્તીગઢો તાલ-જલદ ત્રિતાલ)

કાળ તણી ગતિ ન્યારી, સાધો કાળ તણી ગતિ ન્યારી
 મદમાં બહુ મરડાતો ચાલે, વૃદ્ધ વયે તે લાકડી ઝાલે,
 કાળની આગળ કશું ન ચાલે, કાળની પીડા ભારી—સાધો ૦ ૧
 ક્ષણમાં સુખ સન્માન કરાવે, ક્ષણમાં જખરો માર મરાવે,
 ક્ષણમાં રંકને રાજ્ય અપાવે, રાજન કરે બીખારી—સાધો ૦ ૨
 શીતકાળમાં શીત સતાવે, ઉષ્ણકાળ ઉકળાટ કરાવે,
 વર્ષામાં વરસાદ વીતાવે, અખંડ ધારાધારી—સાધો ૦ ૩
 કોષ્ઠવખતેકરનો નથી વૃષ્ટિ, કાળ કરે વખતે અતિ વૃષ્ટિ,
 સંકટમાં સપડાવે સૃષ્ટિ, કાળ કરે ખુવારી—સાધો ૦ ૪
 ભંડે જમ્મ બેસે સંતાપ, તો પણ ઝલે કાળ કસાપ
 નહિ ચલે તેમાં ચતુરાપ, કાળ અતીશે કારી—સાધો ૦ ૫
 દાનવ માનવ ને લાઇ લીધાં, ભવાં ભણાં દેવો પણ બીધાં
 કોષ્ઠ રહે નહિ સાગ્ન સીધાં, જગ ભણાયકારી—સાધો ૦ ૬
 બચવાની છે એકજ બારી, દીનાનાથના મનમાં ધારી,
 મન મમના માયાને મારી, ભજન કરો સુખકારી—સાધો ૦ ૭

(૧૬૦) ગ્રહોની પીડા આત્માને થાય છે, એવું માનનારાઓને બોધ.

(“ પરમ કૃપાલુ સંતજનો સમ, કોણુ કૃપા કરનારે ” એ રાહ.)

ગ્રહની પીડા આત્માને છે, એમ કેમ કહેવાયરે !

જાતી જનથી અજ અવિનાશી, આત્માને ઓળખાયરે—ગ્રહનીં ટેક
ક્ષેત્ર વિષે જ્યાં બી નહિ વાવે, મૂળક ત્યાં શું કરવા આવે,
જે માણસ નહિ ધર બંધાવે, કોણુ માળ તેનો સળગાવે,
ગગને ઉડતા કાકપક્ષીથી કૈલાસે ન જવાયરે—ગ્રહનીં ૧
સમડી શશી શું ઝડપી લાવે. કોડી કશ્વતર શું કમાવે,
કાડી કેસરીને શું સળાવે, સેવક શું સ્વામિને દમાવે,
દીનાનાથ કહે અવિનાશી આત્માને શું દુઃખ થાયરે—ગ્રહનીં ૨

(૧૬૧) ચિત્ત રૂપી ચકોર પક્ષીને પ્રભુ ભજન કરવાનો ઉપદેશ.

(રાગ—સારંગ)

(“ મન માને નહિ, સે ફેરા સમજવું તોય શું થાયરે ” એ—૨૬.)

હે ચિત્ત ચકોર, ભજ વહાલા વૃંદાવન વૃજનાં ચંદ્રને
પ્રગટયા પોતે, પૂરણુ પુરુષોત્તમ શ્રી નંદ નંદને
જેણે નંદ ઘેર આનંદ કીધો, જેણે જસોમતિને જશ દીધો,
જેણે સુંદર બાળક વેષ લીધો—હે ચિત્ત ચકોર ૦ ૧
જેણે પાપી પૂતનાને મારી, વળી સકટાસુરને સંહારી,
જેણે લીલા કરી અદ્ભુત ભારી—હે ચિત્ત ચકોર ૦ ૨
જેણે ગોકુળની ગાયો ચારી, જેણે રૂપિ પતિને ઉદ્ધારી,
તે પ્રાણુ પ્રભુની બલિદારી—હે ચિત્ત ચકોર ૦ ૩
જેણે કાળી નાગ નાથા દીધો, ને નાગ શીશ પર નાય કીધો,
જેણે દાવાનળને પલ પીધો—હે ચિત્ત ચકોર ૦ ૪

ગિરિ ગાવરધન કર પર ધાર્યો, જાણે આખા ઝજને કિમાર્યો,
 જેણે હંડ તણો મદ કિનાર્યો—હે ચિત્ત ચકોર૦ ૫
 જેણે ગોપીઓનાં ચીર હર્યાં, લઈ કદમ પર પ્રભુ આપ ચઢ્યાં,
 જેણે મને:રયો મધુ પૂર્ણ કર્યાં—હે ચિત્ત ચકોર૦ ૬
 મનમોહનઈ મુરલીધારી, જેણે શ્રેણી કરી વૃજની નારી.
 જે રમ્યા રાસ બધુ સુખકારી—હે ચિત્ત ચકોર૦ ૭
 કહે દીનાનાથ મન મારીને, મધુ મુદત દરિ મુરારીરે
 સાચો ખેડી સંભારીરે—હે ચિત્ત ચકોર૦ ૮

(૧૬૨) શ્રી નારાયણનું નામ સ્મરણ કરવાનો ઉપદેશ.

(રાગ—માલકોસ. તાલ—ત્રિતાલ)

ભજ મન નારાયણનું નામ.

અંતરંગમી રામ—મજમન૦ ૧૬

નારાયણનું નામ જપંતા, નહિ ખેસે કંઈ દામ—મજમન૦ ૧
 મનમાં શમતા રાખી સમજે, જુદો ડોળ તમામ—મજમન૦ ૨
 માત પિતાધન સુત નારી કોઈ, અંતે નાવે કામ—મજમન૦ ૩
 શુ લાગ્યો શું લઈ જવાનો, કેમ થાય બદનામ—મજમન૦ ૪
 માયામાં શું મચી રહ્યા છે, કેમ કરે છે આમ—મજમન૦ ૫
 દીનાનાથ પ્રભુભજન કરેથી, મળશે મોક્ષનું ધામ—મજમન૦ ૬

જાણી

(૧૬૩) સંકટ સમયે પ્રભુ પ્રાર્થના.

(રાગ—માલકોસ. ગત—દાદરાની)

શ્રી રઘુનાથ રાખો લાજ, સંકટ સંહારી
 દ્રુપ પ્રહલાદને ગજરાજ, વિભિષણને આપ્યું રાજ,
 કાકા કાજ શ્રી માર્ગરાજ, મધુસુદન મુરારી—શ્રી૦ ૧

નથી માત પિતા બાધ, એક આપની સગાઈ,
 પ્રાણનાથ પ્રભુ ધાધ, હ્યો સંભાળ મારી—શ્રી૦ ૨
 ધણો ધણો હું ગભરાઈ, અંતરમાંય હું અકળાઉં,
 ક્યાં હું જાઉં કોને બોલાવું, કળ પડ્યું કારી—શ્રી૦ ૩
 આપ વિના નથી ગતિ, મુને નથી ઝાઝી મતિ,
 વિસરો નહિ વિશ્વપતિ, નાથ હ્યો હમારો—શ્રી૦ ૪
 કહી દીધી બધી વાત, તમે માત તમે તાત.
 દીનદયાલ દીનાનાથ, આશ એક તારી—શ્રી૦ ૫

[૧૬૪] કામની દુષ્ટતા વિષે.

(રાગ-પરજ. તાલ-ત્રિતાલ)

તજ અનંગનો દુઃસંગરે

સદા રાખ સતસંગરે—તજ૦ ૧

છતી આંખે અંધાપો આણે, બદલી નાંખે રંગરે—તજ૦ ૧
 તન ધનથી બે હાલ બનાવી, પાડે ભજનમાં ભંગરે—તજ૦ ૨
 કામાતુરને કશું ન સૂઝે, અજાન બનાવે હંગરે—તજ૦ ૩
 વ્યસન કામનું અતિશય કપરું, જાગરું જાગરે જંગરે—તજ૦ ૪
 કામ છોડે તે જાગે છોડે, પણ જો તજે કુસંગરે—તજ૦ ૫
 દીનાનાથ કહે સુખ ઇચ્છો તો, કરો ભજન સતસંગરે—તજ૦ ૬

[૧૬૫] વંદના.

(રાગ-કલ્યાણ. તાલ-ત્રિતાલ)

(“શ્રી લખોદર ગિરિજનવંદના.” એ-રાહ)

શ્રી પ્રભુ પદમાં મુજ વંદના,

મુજ વંદના, મુજ વંદના—શ્રી૦ ૧

ગોપિજન મન મોહન માધવ,
 ભણું નંદના નંદના—શ્રી૦ ૧
 દીન દયાળુ, પરમ દૃપાળુ
 દીનાનાથ સુખ કંદના—શ્રી૦ ૨

[૧૬૬] જ્ઞાનની મોટી મોટી વાતો કરવાથી કંઈ વળતું
 નથી. માટે નિર્મળ મનથી પ્રભુનું ભજન કરો !

(“જ્યાં સુધી આત્મા અંગમાં છે, ત્યાં સુધી હરિ હરિ તું કહે” એ રાદ.)

કેવળ કથનીથી શું થાય, કારજ સરે જો હરિ ગુણ ગાય
 લાડુ જલેખી થેઅર ખાગ્ન, બહુ બહુ પાક કરાય;
 સુંદર સારાં ભોજન ભાખે, શું કંઈ પેટ ભરાય-કેવળ૦ ૧
 સાંકર સાંકર સુખથી કહીને, બલે બહુ હરખાય;
 પણ એવી રીતે કોઈ કાળે, મુખ મીઠું નવ થાય-કેવળ૦ ૨
 લવરીથી નહિ લાભ મળે. કંઈ પોપણુ નહિ પમાય;
 ખરી મજા તે ક્યાંથી પડશે, જ્યાં સુધી નહી ખાય-કેવળ૦ ૩
 પાણી પાણી પોકાર કરતાં, તરસ કેમ મટી જાય;
 અમૃત અમૃત ખોલતાં, કહો કેમે અમર થયાય-કેવળ૦ ૪
 વાતો કરવાથી શું વળશે, કોઈનું કશું જરાય;
 ભાવ વડે ભગવાન ભળ્યા વિણ, ભવ સિંધુ ન તરાય-કેવળ૦ ૫
 મોટી મોટી વાતો કરે પણ, કરણી કરે ન કાંય;
 એવા અવળા ભૂહી ભટકી, રખડે ભવની માંય-કેવળ૦ ૬
 જેવી કે'ણી તેવી રે'ણી રાખી રહો સદાય;
 દીનાનાથ કહે રે'ણી રાખે, તે વૈકુંઠે જાય-કેવળ૦ ૭

(૧૬૭) પ્રભુને લલો !

(રાગ-ઉપરનો)

બજમન ગોવિંદા ગોપાલ, બજમન ગોવિંદા ગોપાલ,
 તજમન સૌ જૂડી જંગળા, તજમન સૌ જૂડી જંગળા-બજમન૦ ટેકે
 ચાડી ચુગલી મેલી ચનુર નર, ચિતમાં ચેતી ચાલ:
 બજ નારાયણ, નરહરિ નરવર, નંદાજીના કાલ-બજમન૦ ૧
 રાતો માતો યદ્ય મદમાતો, શું દરખાચો દાલ;
 અંતે જમ દરખારે કેવાં, થાશે પુરાં દાલ-બજમન૦ ૨
 મોજ ઉડાતો મન મલકાતો, ભણે મરત યદ્ય માંલ:
 પણ પોદળા છે પોણું બધું, નથી કશોએ માલ-બજમન૦ ૩
 તન ધન જોખન જશે અપાટે, બધો બગડશે તાલ:
 સત્સંગ ભજનનો પુણ્ય પંથ તે, ઝટ દધને કાલ-બજમન૦ ૪
 નિગમ ગુરુ ગમ બેઠ બતાવું, ધર ભક્તિની દાલ:
 અંતે મુકિત ફળશે મળશે, ખામો ફક્કડ કાલ-બજમન૦ ૫
 બજ નરહરિ આળસ પરહરી, જો માથે ભમતો કાળ:
 દીનાનાથ હરિદાસ કહે બાઈ. કાણે દીડી કાલ-બજમન૦ ૬

(૧૬૮) દુર્જનો કદી પણ દુષ્ટ સ્વભાવ છોડતા નથી.

માટે દુર્જનનો સંગ ત્યાગ કરીને સત્સંગ

કરવા વિષે બોધ.

(રાગ-ઉપરનો)

હરિજન હેતે હરિગુણ ગાય, દુર્જનથી તે કેમ ખમાય
 કડવો ખતે લીમડો, સીંચો સાંકર તે માંય;
 રોજ રોજ દુષ્ટ પાંખો છતાં પણ, મીઠો કદી ન થાય-જેજન. ૧

કસ્તુરીને કપુરનો કપારો કદીએ નો થાય.

પણ કુંગળીની દુર્ગંધી ને, કેમે કરી હરાય.....જેજન. ૨

મોટી મૂશળધારે જો કદી, પડનો દેવ મદાય:

પણ પથરો પવળી કોકળો, નરમ નહિ દેખાય.....જેજન. ૩

સુંદર સોનાનાં પીંજરમાં, મનહર મેવા ખાય:

નો પણ કાળો કાગડો ને, વિદા જોઇ સોભાય.....જેજન. ૪

સોમણ સાચુ બલે બગાડો, લાખો કરો ઉપાય;

ચાહે નેત્રી ક્રિયા કરો પણ, ગંધા ગાંધ નહિ થાય.....જેજન. ૫

કાળો કાળો કાપસો, બહુ દુધ વિષે ધોવાય:

ચાતુરીની ચાલથી પણ, સફેદ નહિ થઈ જાય.....જેજન. ૬

વડા વડા વળ વાળી વાળી, જે દોરી બંધાય.

તે દોરી કરી બગી જાય પણ, વળ કેમે મદાય.....જેજન. ૭

દુષ્ટ જનોની સોજત નજજો, જો સાચું સમજાય:

દીનાનાથ મત્સંગ બનજનથી, પ્રભુ પદમાં સંચાય.....જેજન. ૮

(૧૬૯) હરિ સજનનો મહિમા.

(રાગ કપડનો)

જે જન હેતે હરિગુણ ગાય, તેને પ્રભુ કરે હે સ્થાન

અંતરની પૂરણ પ્રીતિ જો, શ્રી પ્રભુ વિષે કગાય;

તો તેને વશ થાય વહાલો, જગન્નાથ જગદાય.....જે જન. ૧

અન્ય ઉપાયો કહણ કલીમાં, સુખથી હરિ સ્મરાય:

હરિબજન કરતાં કરતાં કંઈ, કંઈ ન પડે જરાય.....જે જન. ૨

ધીરે ધીરે પાપ તાપ, સંતાપ સહુ ટળી જાય;

મનહર સુખકર દુઃખકર સુંદર, પ્રભુજી પ્રસન્ન થાય...જે જન. ૩

પ્રકટ પ્રભુ પોતેજ પધારી, ધરણીધર હરિ ધાય;
 કારજ સધળાં સિદ્ધ કરે છે, જે જે ચિતમાં ચ્ઢાય...જે જન. ૪
 જેને વશ છે વિધનાથ, તેનાં સૌ દુઃખ દરાય
 દીનાનાથના નાથ મળે, ભવસિંધુ સહજ નરાય...જે જન. ૫

[૧૭૦] નિર્મળ ભાવથી ભજન કરવા વિષે.

(રાગ ઉપરનો)

જેને પ્રભુ ભજનનું મન, સાચાં તેજ હરિનાં જન
 હરિ ભજનમાં હેત અતિ ને, હરિનું નામ રટણ;
 ભક્તિ તરવનાં કીર્તન ભજનો, સુખથી કરે શ્રવણ-જેને ૧
 ભલે હોય પડિત કે મોટા, ભારે જ્ઞાની જન;
 પ્રેમ ભક્તિ વિષુ સમુળ શીકા, લાગે ભક્તને મન-જેને ૨
 ધન્ય ધન્ય છે તે નર જેમાં, ભક્તિ પ્રેમનો રંગ;
 હરિદાસોનાં દાસ થવામાં, પરમાનંદ ઉભંગ-જેને ૩
 દીનાનાથ કહું નિર્મળ ભાવે, કરો સંતનો સંગ;
 ભજન કરો ભવસાગર તરવા, અંતરથીજ અભંગ-જેને ૪

(૧૭૧) આત્મતત્વનો બોધ.

(રાગ ઉપરનો)

અદ્ભુત આપ એક અખંડ, આત્મા પોતે પરમાનંદ
 નજરે જેનાં દાસ છે તે, જગત અધું વીનાશી,
 આદિ અંતને મધ્યમાંહી એક, વિષુ રજા છે વિકાસી-અદ્ભુત ૦૧
 પુરી દારકા અવધ અવંતી, મયુરા કાંચી કાશી;
 સર્વ રથો સર્વેશ્વર શ્રીહરિ, આત્મા સ્વયં પ્રકાશી-અદ્ભુત ૦૨
 પૃથ્વી પાણી પવન ગગન, અગણિત તેજસ્વી તારા;
 શિવ ક્ષમા શશી સૂર્ય ઈંદ્ર દેહ, આત્માથી નથી ન્યારા-અદ્ભુત ૦૩

આત્માથી કંઈ જિંન નથી, બ્રાંતિથી ભેદજ બાસે;
મૃગજળ જેવી મિથ્યા બાજી, સત્સંગે સમજશે-અદ્ભુત૦૪
રામકૃષ્ણ નારાયણ શિવ હરિ, નામે એ ઓળખાય;
દીનાનાથ કહે સદ્ગુરુ સેવો, તો એ તત્ત્વ કળાય-અદ્ભુત૦૫

(૧૭૨) પ્રભુનું ભજન કરવાનો બોધ રૂપ ફટકો.

(“ નારે માથે ઢોપી રહ્યો કાળરે, ઉંઘ તને કેમ આવે ” એ રાહ.)

નારે જમને જવાબ છે દેવોરે, પડી રહ્યો કેમ પાછ !
ત્યાં દેશે જવાબ તું દેવોરે, પડી રહ્યો કેમ પાછ !
નહિ પૂછે તને ધરખારે, પડી રહ્યો કેમ પાછ !
નહિ પૂછશે સુત ને નારે, પડી રહ્યો કેમ પાછ !
તું ચેતીને અવળે ચીકેરે, પડી રહ્યો કેમ પાછ !
અંધાધને માયાને ખીકેરે, પડી રહ્યો કેમ પાછ !
જોઈ પૈસો ધણું હરખાતોરે, પડી રહ્યો કેમ પાછ !
બહુ માયાનો માર તું ખાતોરે, પડી રહ્યો કેમ પાછ !
ખોટા ફટ ફટીને અગ્નિજુરે, પડી રહ્યો કેમ પાછ !
બંધા દેતો બગાડી ધાણુરે, પડી રહ્યો કેમ પાછ !
નાવે ભકિત વિના કોઈ સાથરે, પડી રહ્યો કેમ પાછ !
શાને ભજતો નથી દીનાનાથરે, પડી રહ્યો કેમ પાછ !

[૧૭૩] પ્રભુનું ભજન કરતાં શરમ રાખનારને બોધ.

[રામ ઉપરનો]

હરિ ભજવાને પાડતાં તાળીરે, લાજ તને કેમ લાગે ?
નમી પડતારે ડોકને વાળીરે, લાજ તને કેમ લાગે ?
પ્રભુ ભજવાને પાડતાં ધાંટોરે, લાજ તને કેમ લાગે ?

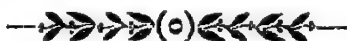
પ્રભુ સાથે કરવાં પ્રેમ ધાટારે, લાજ તને કેમ લાગે !
 બોલ સંતોના સંગમાં જનારે, લાજ તને કેમ લાગે !
 ગુરુ ગોવિંદનાં ગુણુ ગાતારે, લાજ તને કેમ લાગે !
 લાગ્યાં સંતોની સેવા કરતાં રે, લાજ તને કેમ લાગે !
 હડાં રામના નામને સમરનારે, લાજ તને કેમ લાગે !
 જઈ દેવને પડતાં પાયરે, લાજ તને કેમ લાગે !
 દાન દેતાં કંપાવી કાયરે, લાજ તને કેમ લાગે !
 પ્રભુ કીર્તન સાંભળતાં કનરે, લાજ તને કેમ લાગે !
 દીનાનાથ બજતાં બગવાનરે, લાજ તને કેમ લાગે !

(૧૭૪) ખોટાં કામ કરતાં શરમ નહિ રાખનારને બોધ
 (રાગ ઉપરતો)

લોક દેખતાં પાડનાં પોકરે, લાજ નહિ કેમ લાગે !
 આ દેસાં કરે છે ફોકરે, લાજ નહિ કેમ લાગે !
 મોટા મેડિને બહુ જોલાવનારે, લાજ નહિ કેમ લાગે !
 અભિમાનમાં અતીશે ઘરાડનારે, લાજ નહિ કેમ લાગે !
 નીચ પાપીનાં સંગમાં જનારે, લાજ નહિ કેમ લાગે !
 ધણાં નાટકનાં ગીતડાં ગાતારે, લાજ નહિ કેમ લાગે !
 રોજ સાહેબ સલામી બરતારે, લાજ નહિ કેમ લાગે !
 પેલા આઠજીનું કેવું કરતારે, લાજ નહિ કેમ લાગે !
 નહિ કરવાના કરતાં કમરે, લાજ નહિ કેમ લાગે !
 પેલા દાકનરને આપનાં દામરે, લાજ નહિ કેમ લાગે !
 બહુ ગામના ગપાટા હાંકતારે, લાજ નહિ કેમ લાગે !
 તુંડા ખોટી નજરથી ઝાંખતારે, લાજ નહિ કેમ લાગે !
 પ્રભુ અર્પણુ કર્યા વિના ચાવતારે, લાજ નહિ કેમ લાગે !
 દીનાનાથ કરે સંતો સતાવનારે, લાજ નહિ કેમ લાગે !

(૧૭૫) હરિજનનાં દોષ નહિ જોવા વિષે ઉપદેશ.

(“ હરિ હું શું કરૂંરે, મારો માથા ન મુકે કોરો ” એ રાહ.)
 કદી કોઈ કાળે રે, ભાઈ હરિજનનાં દોષ ન જોશો
 હરિજનોનાં દોષ જોવાથી, કંઈ પદે નહિ ચઢશો;
 દુઃખમાં જીવન ગાળી ગાળી, અંતે નરકે પડશો—કદી ૧
 પરનાં દોષો જોવા કરતાં, જુઓ નમરાં દોષો;
 સ્વદોષ જોતાં દીન થઈને, દુઃ દોષને યાચો—કદી ૨
 હરિજનો તો હરિ ભજે ને, પરનાં દોષ ન પરખે;
 માન રહિત અનિદીન હરિજન, જાંઘને શ્રી હરિ હરખે—કદી ૩
 દીનતાથી દીનમંદુ મળે છે, દીનતા દોષ કળે છે:
 દીનતા રાખે ગર્વ ગળે, દીનતાથી દુઃખ ટળે છે—કદી ૪
 હરિજનને હરિ રૂપ ગણી, નમશે તો પ્રભુને ગમશે:
 દીનાનાથ પ્રભુ દોષ જોવાથી, ભવસાગરમાં ભમશે—કદી ૫

(૧૭૬) પ્રભુના ભજન વિના સાચું સુખ કદી પાણુ મળતું નથી.

(રાગ-સારંગ “મન માને નહિ, સો ફેરા સમજતું તોયે શું થાયરે.” એ રાહ)
 પ્રભુ ભજન વિના, જન્મ મરણનું બંધન કદી ટળતું નથી.
 પ્રભુ ભજન વિના, મોક્ષ તાણું સુખ કો કાળે મળતું નથી—પ્રભુ ૦ ટેક
 નન ધન જન જોઈને જોરે, ખરો ચઢ્યો છે તું તો તોરે,
 હરિભજન મુક્યું છે કોરે, આત્મતત્ત્વ ધન ચોરું ચોરે,
 ભજન ભાન વિશ્વ, સત્ય જ્ઞાન વિશ્વ ગુમાન, કંઈ ગળતું નથી—પ્રભુ ૧
 નિશંકિત માથે કાળ ભમે છે, છતાં પાપ કરવાનું ગમે છે,
 મોટાં મોટાં દુઃખ ખમે છે. છતાં રાગ રંગમાં રમે છે,
 વગર વિચારે, ફાંફાં મારે, કોઈનું કશું વળતું નથી.....પ્રભુ ૨

પ્રભુ ભજનનો પંથ વિસરતો, કપટી કાળા કારજ કરતો,
 નાટક ચેટક બેતો કરતો, ધ્યાન સદા વિષયોનું ધરતો,
 અનાગ રંગે, દુઃસંગે, અજ્ઞાન કદી બળનું નથી.....પ્રભુ ૦ ૩
 વિકારવાળા મનને મારી, સંત સમાગમ સુખદ વિચારી.
 હરિજન સંગે હેત વધારી, ભજન કરો બાતે લલકારી,
 દીનાનાથ, રઘુનાથ ભજ્યાવિણ, સત્સુખ કોઈ રંગત નથી-પ્રભુ ૦ ૪

(૧૭૭) ભજનોપદેશ.

“હારે તમે બધા હરિજન થાઓ” એ રાહ.]

હારે તમે બધા ભજનમાં આવો, ભમે શા માટે શરમાઓ !
 એમાં કાજ શરમને ખેાવી, કહેવાની વાત નહિ જોવી,
 સુણો સૌ જન, કરોની ભજન, મળ્યું આ નન,
 ફરી નહિ પાવો, તમે શા માટે શરમાવો!.....હારે તમે ૦ ૧
 સુખ લેશ નથી સંસારે, મિથ્યા મોહ માયા મારે.
 નથી કંઈ સ્વાદ, પાડીને સાદ, કરી બહુ પાદ,
 હરિ રીઝાવો, તમે શા માટે શરમાઓ !.....હારે તમે ૦ ૨
 જીવતાં જરી નથી દરવાનું, આખર તો છે મરવાનું,
 છોડીને છાક, ધરીને ધાક, બનીને રાંક,
 હરિગુણ ગાઓ, તમે શા માટે શરમાઓ !.....હારે તમે ૦ ૩
 શાંતિનું એકજ પાતું, છે ભજન પ્રભુનું સારું.
 દીનાનાથ, કોલું છે વાત, થોડી રહી રાત,
 હરિજન થાઓ, તમે શા માટે શરમાઓ !.....હારે તમે ૦ ૪

(૧૭૮) અમે તો હરિભજન કરશું !!!

(કવાલી).

અમે તો હરિભજન કરશું, અમે તો હરિભજન કરશું !
 પ્રભુ ગમે તેમ રે'વાનું, પડે તે દુઃખ સે'વાનું,
 પરંતુ એજ રે'વાનું, અમે તો હરિભજન કરશું !—૧
 ભજનમાં લેશ નહિ ડરશું, ભજનમાં મસ્ત થઇ ફરશું
 ભજન કરતાં કરતાં મરશું, અમે તો હરિભજન કરશું !—૨
 ભલે સૌ બોલે મનગમનું, કશુંએ કોઇ શું દમનું,
 રાખીએ મન સદા રમનું, અમે તો હરિભજન કરશું !—૩
 જડી જીવ સાથ એ પ્રીતિ, શરીર પડવાની શી બીતિ,
 થઇ છે પ્રભુ તણી પ્રિતિ, અમે તો હરિભજન કરશું !—૪
 રે કોઇને ઢોંગ પણ લાગે, ભુંડા કહી કોઇ તો ભાગે,
 જેને જે જોઇએ તે માંગે, અમે તો હરિભજન કરશું !—૫
 સાચે સાચી કહીએ વાત, રટણ છે રામનું દિન રાત,
 કહે છે દાસ દીનાનાથ, અમે તો હરિભજન કરશું !—૬

(૧૭૯) ભજી લો ભાવથી ભગવાન !

(કવાલી.)

તજી દો મત મજતાને માન, ભજી લો ભાવથી ભગવાન !
 ખુમારી ખોટી અંહુ ખૂટે, બ્રમણતા ગનતી પણ છૂટે,
 માયાનાં બંધન સૌ તૂટે, ભજી લો ભાવથી ભગવાન !—૧
 તજો કુટિલ કપટ કુમતિ, સજો સદગુણ તથા સુમતિ,
 કૃપા કરશે ચૈકુંઠ પતિ, ભજીલો ભાવથી ભગવાન !—૨
 ભવસાગરમાં સર્વ તણાય, મિથ્યા મમતી બહુ જણાય,
 મૃગજળ જેવા ભોગ ગણાય, ભજી લો ભાવથી ભગવાન !—૩

મારૂં મારૂં કરી મરતાં, કદીએ કોઈ નહિ કરતાં,
પાપથી પેટ શું ભરતાં, બહુ હો આવથી ભગવાન !—૪
પદ્મ શ્રી હરિનો હાથ, લગાડો હશે પ્રભુની સાથ,
કદે છે દાસ દીનાનાથ, બહુ હો આવથી ભગવાન !—૫

(૧૮૦) ભજો ભગવાનને ભાવે !!

(ક્વાલી.)

ભજો ભગવાનને ભાવે, ભજો ભગવાનને ભાવે !
કથા ચિંતા નહીં કરવી, મદ્યએ શાંતિ કર ધરવી.
હરિની ભક્તિ આદરવી, ભજો ભગવાનને ભાવે !—ભજો૦૧
પ્રભુની છે અગ્નિ માયા, જે અતોદય તણી છાંયા,
મળી છે માનવી કાયા, ભજો ભગવાનને ભાવે !—ભજો૦૨
નગર ઝીંગી કરી નિરખો, આખિય સંસારને પરખો.
ખંડે છે મૃગજીવનો સરખો, ભજો ભગવાનને ભાવે !—ભજો૦૩
દાસા હાલે ફેલી, ને મમતા મોહને મેલી,
સુખના છે પ્રભુ મેલી, ભજો ભગવાનને ભાવે !—ભજો૦૪
ખંડું વળે જગતનો નાથ, તથી અણુમણુ એકે વાત,
કદે છે દાસ દીનાનાથ, ભજો ભગવાનને ભાવે !—ભજો૦૫

(૧૮૧) સાચો સાર.

[ક્વાલી.]

“ હનરો અંધનો કહું સાર, ભજોને ભાવે જગદ્દાસાર ”
“ હનરો વાતની એક વાત, મુખથી રામ રટો દિનરાત ”
“ હનરો બોધનો એક બોધ, કરો નિત રામ નામની તોષ ”
“ હનરો મંત્રનો એક મંત્ર, કરવો રામ મંત્રનો તંત્ર ”

“ હજારો ઉપાયનો ઉપાય, નાનથી મને સિદ્ધિ થાય ”
 “ હજારો ઠાકોનો એક ઠાક, બનવો રામ નામનો પાક ”
 “ હજારો દીનાનાથના નાથ, મુરવર વંદિત શ્રી જગનાથ ”

[૧૮૨] અંગ્રેજી લણીને અધર્મ કરનારાઓ વિષે.

(ક્વાલી.)

ધર્મનું જ્ઞાન ગણવામાં રહ્યું અંગ્રેજી બણવામાં
 શિખા નહિ રાખતાં માથે, ખીરાનું સાંઢેમો સાથે
 અધાનું ખાઇ લેવામાં, હોટકની ચાદ પીવામાં—૧
 પ્રભુ પૂજન બજન કેવું, ન્હાવાનું નામ નહિ લેવું
 હડીસા થઇ બગડવામાં, દંભ ને ડોળા કરવામાં—૨
 બોલતાં જોમ વેદાંતી, હૃદયમાં લેશ નહિ સાંતી
 પાપથી પેટ ભરવામાં, ધણો ગુમાન ધરવામાં—૩
 ગમે પરદેશની રીતો, બૂલે બહુ ભીંતની ભીંતો
 ખુટ પાટણન સજવામાં, સ્વજનનાં દોષ જોવામાં—૪
 રૂચે નહિ પહેરવી ખાદી, ગમે નહિ એસવા ગાદી
 ગુલામી કામ કરવામાં, મહા ઇશ્વરકામ મળવામાં—૫
 જ્ઞાતિભોજન નથી ગમતાં, કલ્પોને પાર્ટીમાં જમતાં
 મહા મોટા મનાવામાં, ખીસાં તાજાંઓ કરવામાં—૬

(૧૮૩) રે સર્વે વાપરો ખાદી !!

(ક્વાલી.)

જો આહો દેશ આખાદી, તો સર્વે વાપરો ખાદી !
 તો દો પરદેશીનો પ્યાર, થવાનું છે એમાં ખુવાર,
 બહુ સોંધી સરળ સાદી; રે સર્વે વાપરો ખાદી !—૧

દુઘારી દુગી જ્ય માયા, રે મોળે દહાંદે દુઠાયા,
 હવે અટકાયો અરબાદી, રે સર્વે વાપરો ખાદી !—૨
 એ તીખી ધારતી તરવાર, સજીવો મધળાં નરને નાર.
 થાશે જરૂર જય જયકાર, સર્વે વાપરો ખાદી !—૩
 ન લાગે સ્વરાજ્યને કંઈ વાર, વિષુ મોગે મગશે નિરધાર,
 અધા ઝખમારશે વાદી, રે સર્વે વાપરો ખાદી !—૪
 ખાદીનાં સજો શણગાર, ખાદીનાં ભરો મંગાર.
 ખાદી કરજો અંગીકાર, સર્વે વાપરો ખાદી !—૫
 રે એમાં અદ્ભુત છે શક્તિ, પ્રકરશે જ્યોતિ ઝંધમધતી.
 છોડજો વૃત્તિ હગમગતી, રે સર્વે વાપરો ખાદી !—૬
 કેવળ પરોપકારી થઈ, સ્વદેશી વ્રતને ઝાલી રહી,
 દંભને ડોળ ત્યાગી દહ, રે સર્વે વાપરો ખાદી !—૭
 અનો અહુ ખાદીના નાદી. છે ખુશીદાર અહુ ખાદી,
 અવિચળ આપશે ગાદી, રે સર્વે વાપરો ખાદી !—૮
 રે દીનાનાથ જોડી હાથ, ભજવા ભાવથી જગનાથ,
 કરવા પ્રસન્ન ભારત માત, સર્વે વાપરો ખાદી !—૯

(૧૮૪) ગુરુગમવાળાનેજ પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર થાય છે.

(રાગ-આશાવરી. તા. દીપચંદી. “કર શૃંગાર ચતુર અસમેલી”એ રાહ.)
 કોઈ કહે નારાયણ છે નલમાં, કોઈ પાતાળ ખતાવે છે રે
 કોઈ જંગલમાં વનમાં વહતાં, કોઈ ભૂમિ ભટકાવે છેરે-કોઈ ૧
 કોઈ કહે પૂરવમાં પ્રભુ પોતે, કોઈ ઉત્તર સમગ્રવે છેરે-કોઈ ૨
 કોઈ કહે ધરમાં કોઈ સાગરમાં, આમ તેમ અથડાવે છેરે-કોઈ ૩
 કોઈ કહે જળમાં કોઈ કહે સ્થળમાં, કોઈ ધાતુ ધોવરાવે છેરે-કોઈ ૪
 કોઈ કહે મનમાં કોઈ પવનમાં, ગમે તેમ પટકાવે છેરે-કોઈ ૫
 પણ દીનાનાથ કહે ગુરુગમથી જો, નાથજી નમરે આવે છેરે-કોઈ ૬

(૧૮૫) આ સંસાર ખરેખરે મુસાફરખાનું છે !!

(“ જુનું તો થયું દેવળ જુનું તો થયું એવો રાહ.)

શાનું માફ માનેરે. શાનું માફ માને ? !

આ મુસાફરખાનું શાનું માફ માનેરે ?—શાનું ૦ ટેક

આ મુસાફરખાના માંડી, મુસાફરો આવે આંદી,

(પણ) કોઈ નથી સાંભળતું કંઈ કાનેરે—આ મુસાફરખાનું ૦૧

રાવણ દુર્યોધન જેવા, દાખલ એ સમજી લેવા,

કેવાં મુરખા ચઢ્યાં તોફાનેરે,—આ મુસાફરખાનું ૦૨

મારું માફ કહીને મરતાં, તું છે ડાહ્યા તે કરતાં,

માટે હું કહું તે લઈ લે ધ્યાનેરે,—આ મુસાફરખાનું ૦૩

મુસાફરી છે આ છેલ્લી, મરી જવું સઘળું મેલી.

સંતોને મંગે મુખીયો યાનેરે,—આ મુસાફરખાનું ૦૪

સૌ કોઈ છે નાશ થનારું, જયું તે જરૂર જનારું,

બકિત સુધા પાન કરીને પાનેરે,—આ મુસાફરખાનું ૦૫

સદચરિત શરણે જઈને, તત્ત્વસાર સમજી લઈને,

દીનાનાથ ગોવિંદના ગુણ ગાનેરે—આ મુસાફરખાનું ૦૬

(૧૮૬) વાસીદામાં સાંભેલું !!!

(એક તારાના લજનનો રાહ.)

વાસીદે સાંભેલું પેલું જાયરે. જે આંખ ઉઘાડી

એમને એમસુઝે ના સમજાયરે, જે આંખ ઉઘાડી—વાસીદે ૦૧

મૃગજળને જેઠ દરખાયો, પાણી પીવાને ધાયો;

ક્યાંથી મળશે પાણી ત્યાંયરે, જે આંખ ઉઘાડી—વાસીદે ૦ ૨

માફ માફ માની રહે છે, માફ કરી કોને કહે છે,

કહેનારા કંઈક ગમાને જાયરે, જે આંખ ઉઘાડી—વાસીદે ૦૨

તું તું કદી મેં જાની, પેલા કાણુ આગ્યો ક્યાંથી,
 શાથી જાડુ ફાટીને ફૂટાયરે, જે આંખ ઉઘાડી-વાસીદે૦૩
 જે તું માને મારાં, તે તો છે ચાર ઠગારા,
 મરુંદું બોલીને ખુંચવી ખાયરે, જે આંખ ઉઘાડી-વાસીદે૦૪
 જીવનાં મર્યાદા ગણ્યાવે, અંતે કોઈ કામ ન આવે,
 કાંઈ કાંઈ મું કોઈ ઠગાયરે, જે આંખ ઉઘાડી-વાસીદે૦૫
 નાશી નાશી નથી મારા, ધાડપાડુ છે લુંટારા,
 વસ્તીના માંય તું લુંટાયરે, જે આંખ ઉઘાડી-વાસીદે૦૬
 માયા વાસીદું તજવું, સામેલું નવ્ય સમજવું,
 દીનાનાથ બજ મગવાન સદાયરે, જે આંખ ઉઘાડી-વાસીદે.૭

[૧૮૭] જીવ મુસાફરે જગવાની જગાયરે ઉઘવું
 નહિ જઈએ, છતાં ઉઘે છે તેને બોધ.

(એક તારાના ભજનનો રાદ.)

જગ ભાઈ તું જગ મુસાફર, મુદ્દા રથો શા માટેરે

જગ ભાઈ તું જગ !!!

આ વૃક્ષોની છાંયા સ્થીર નથી, નથી સ્થીર તું પોતેરે

બાન બૂલ્યો જોઈ આગ !!!—જગ૦

જુડું છે આ વૃક્ષને, જુડાં ફળ ફૂલ પાન,

જુડો છે આ સાથરો, જુડી નિદ્રા મથુ.

માટે દોષોને જગાડું. આજસ મરડી ઉડેરે ભાઈ કેમ કરેછે રાગ

જાગ્યો તો તો જાગ્યો સમજજે, નહિ તો જમડાં દેશે ડાંગ.

જગ ભાઈ તું જગ !!!—જગ૦

તૃષ્ણા રૂપ રજ્જુ વડે, બંધાયો તું છે;

પીંછને મોહ રૂપી મુર, બેબાન બન્યો તું છે.

આંખ ઉઘાડી જોને ભાઈ, પાછળ પેલા ચોરોરે નેત્રી બચીને ભાગ
દીનાનાથ કહે વિલંબ નહિ કર, ઝટપટ તારે રસ્તે લાગ.
જગ ભાઈ તું જગ !!!

(૧૮૮) મનન કરવા યોગ્ય સદુપદેશ.

(એક તારાના તંબુરાના ભજનનો રાહ.)

કહું છું સાચે સાચી વાણી, જમને જુહું જાણી પ્રાણી,
સર્વેશ્વર સારંગપાણી, સમર હરિનેજી.

રખે ગુમાવે આવી પાળી, ગઈ તે ગઈ હવે રહી સંભાળી,
જગ્યા ત્યાંથી સવાર જાણી, સમર હરિનેજી—ટોક.

“ પૈસો પૈસો બોલતો, પૈસો પ્રભુ મા આપ ”

“પણ યમ દરબારે જતાં, ચાશે જહુ સંતાપ ”
ધન પૂડે શું ધાયો દોડી, પાસ હોય તો દે કર જોડી,
સાચે નાવે કોડીરે, સમર હરિનેજી.....૧

“ કુંભ સમાણી દોદરી, કાચી છે કાચા ”

“ તેમાં શું રાચી રહ્યો, ખોટી છે માયા ”

તોપણ મન માયામાં રાજી, ખોટી મમતા રાખે ઝાઝી
મનડું ગારું જાએ દાઝી, સમર હરિનેજી.....૨

“ ગર્ભવાસ રક્ષા કરી, સુંદર દેહ દીધી ”

“ ખાવા પીવા પેરવા, તજવિજ સૌ કાધી ”

કેવું કલેજી તારું કરી, તેં શ્રી હરિને દીધા વિસારી,
બુદ્ધિ બગડી તારીરે, સમર હરિનેજી.....૩

“ પરસ્ત્રી માત સમાનને, પરધન પત્યરે ”

“ સમ ભાવે સૌને જુએ, સજ્જન લક્ષણ જો ”

પણ તું ખાસો દીસે અનાડી, તાકે પરધન ને પરનાડી,
દયા શી ચાશે અગાડીરે, સમર હરિનેજી.....૪

* કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર, એ છ વિકારો મોટા ચોર છે.

- “ લોક વિષે મોટા થવા, દેવું શિર કરતો ”
 “ પુણ્યદાન કરે રહ્યાં, ને પાપે નહિ કરતો ”
 પડો થવા નહિ કાઢીશ કરજે, સમજ વિચારી કારણ કરજે,
 પાપ કૃત્ય કરતાં તું કરજે, સમર હરિનેજી.....૫
 “ ચિત્ત શું ચક્રોળે ચઢ્યું, ગંપણ શું ચૂલે ”
 “ હું હું માફ માણતો. મદમાં શું દૂલે ”
 લોકલાજ પાણે ધરી કદે, કેમ અલ્યા તું આવો વડે,
 નહિ થાય કામ સંગી અતે, સમર હરિનેજી.....૬
 “ સુત સુતા પરણાવીયા, ને જમણ સરસ કીધાં ”
 “ વાજાંઓ વગડાવીયાં, ને લ્હાવા બહુ લીધાં ”
 (પણ) શું કીધું સંસાર તરણનું, મોટું દુઃખ છે જન્મ મરણનું
 શરણ અહીંએ ગિરિધરણનું, સમર હરિનેજી.....૭
 “ ચેત ચેતરે પ્રાણીયા, જરી તો નચત થા ”
 “ મોહરૂપી નિદ્રા તજી, જોવિંદના ગુણ ગા ”
 જો માગં કેવું તું માને, કયા પ્રભુની સાંભળ કાને,
 મુખ થઈ શ્રી હરિગુણ ગાને, સમર હરિનેજી.....૮
 “ નહિ ચેતે તો યમતણે, માર પડે ખાવો ”
 “ પછી પરતાશે માનવી, અવસર મળે નાવો ”
 હીનાનાથ કહે કંદી ફેલી, તત્પર થઈજા અળસ મેલી,
 પલુ વિણ કોમ નથી એકીરે, સમર હરિનેજી.....૯

(૧૮૯) ભજનનો બોધ.

- (“ ભક્તિ નોકામાં એસીને ભાધ ભવ તરીએ ” એ રાહ)
 સદુ જગ સ્વમા સમ સમજીને ભાધ, રામ ભજીએ
 રામ ભજીએ ભાધ રામ ભજીએ—સૌ૦

મતલબના બહેન બાઈ, માતને તાત બાઈ
 અટપટ વાળી ખટપટને બધી તજીએ—સૌં ૧
 ઝાકળ જળ જેમ સુકાયે, તેમ આ કાયા કરમાયે
 ધન તનજેઅન સહુ જૂઠાં માની લીજીએ—સૌં ૨
 વિજળી ચમકારા જેવાં, સઘળાં વૈભવ છે તેવાં
 દુઃખના સાગરમાં ડુબકાં શાને દીજીએ—સૌં ૩
 સુખ રૂપ સાચાં શ્રીરામા, દુઃખ રૂપ છે અન્ય નકામા
 દીનાનાથ દાસ કહે છે ભક્તિ સજીએ—સૌં ૪

(૧૯૦) સંતોની સેવા વિના અને પ્રભુનાં ભજન
 વિના કોઈનું ખરૂં કલ્યાણ થતું નથી. તે વિષે બોધ.
 (“ મારે આંગણીએ વાલા તુળસીનો છોડ છે ” એ ભજનનો રાહ,)

જૂડી જગ માયા બાઈ, જૂડી છે માયા
 કાચી કાયા છે બાઈ, કાચી છે કાયા—જુડીં ૧
 ખેલ છે સર્વે ખોટો, પાણીનો જેમ પરપોટો;
 તેને સાચો માનીને, મોઢમાં રૂસાયા—જુડીં ૨
 માત તાત આત દારા, સ્વારથ સગપણ કરનારા;
 તેને કહી મારાં મારાં, લાલચ માંડી લોભાયા—જુડીં ૩
 ધન્યા હોયજે સુખ લેવા, તો કરો સંતની સેવા
 કહે દીનાનાથ ધન્ય, જેણે હરિયુણ ગાયા—જુડીં ૪

[૧૯૧] સંસારથી ઉપરામ પામેલા જીવાત્માનાં
 વિરાગોદ્ગાર.

(એક તારાના તંબુરાના ભજનનો રાહ.)
 મરયું છે નિરધાર, જીવડા મરયું છે નિરધાર

શાને માટે કાળું ઘોળું કરે, તને મારશે જમડાં માર
સચ્ચિદાનંદને ભજ, ખીજી ખટખટ બંધી તજ—મરવું ૧

* * * *

અરે મોહ પામેલા માનવીરે, જરી જોને અભાગી જગી
રક્ત માંસ મજ્જા વાળી, કાયાની માયા શું લાગી
નથી કોઇ તારં ભાઇ, જુકી જગની સગાઇ—મરવું ૨

* * * *

અરે મોત નથી મુકનાર, મદોન્મત મોત નથી મુકનાર
કંઈ ગયા ને તું પણ જાશે, જાતે વિચાર લગાર
હાલે છે દીલડું મારં, અંતે યાશે શું તારં—મરવું ૩

* * * *

અરે કાળ તણા કોળીઆરે, તારી પુદ્ધિ કોણે લુંટી
જોત જોતામાં મોત થશે, જાણે માટીની મટકા ધૂટી
માટે મુકીદે મમત, તજીદે રમત ગમત—મરવું ૪

* * * *

અરે વિષય તણા લોભીયારે, અલ્યા કર્મટ જેવા કામી
જમ જવાય માગશે ત્યારે, કેશે તું શું હરામી
દીનાનાથ ત્યાં નહિ ફાવે, બલામણ કોની લાવે—મરવું ૫

(૧૯૨) ભાવથી ભગવાનને ભજવાનો ઉપદેશ.

(રાગ-હમીર કંઠાણ. તાલ તેવરા)

રે ભજ ભાવસેં ભગવાન, તજ તજ ગાન અર અભિમાન
ધુટત સખ ભય હોત હરિમય, પાવે પદ નિર્માન-રે ભજ. ટેક
ખંડે જગ યહ સત્ય લાસે, રજ્જુ સર્પ સમાન રે,
આનંદ ધન એક અહતત્વકો, પ્રેમસોં પહિયાન—રે ભજ ૧

દુર્જનોંકા સંગહસે, હોત અપની હાંનરે;
 સંત સંગતિ કરત શુભમતિ, મીલત આતમ જ્ઞાન—રે ભજ૦ ૨
 કામ ક્રોધ અરુ લોભ મોહકો, જન નરકકી ખાનરે;
 માર માર નિકાર કર, ગોવિંદકા ગુન ગાન—રે ભજ૦ ૩
 કુમત મત મદ મમત તજકે, ધર પ્રભુકા ધ્યાનરે;
 ભજન કર કર સુમર, દીનાનાથ સુખ નિધાન—રે ભજ૦ ૪

[૧૯૩] પ્રભુપર વિશ્વાસ રાખનાર ભક્તના ઉદ્દગાર.

(સ્તોત્ર. તા. તેવરા. અથવા એક તારાના ભજનમાં પણ ગવાય છે.)

દ્રઢ હરિ સરણુ ચહનારને. ભાવે ભજન કરનારને;
 કદીએ નહિ ભૂલનાર જે, તે પ્રભુતણે વિશ્વાસ છે— ૨૬૦
 પ્રહ્લાદજીએ રમરણુ કીધું, નસિંહ રૂપ તે વાર લીધું;
 અર્ધ પારખું આપી દીધું, તે પ્રભુ તણે વિશ્વાસ છે—૨૬૦ ૧
 દ્રુવજીએ ભક્તિ આદરી, ગરૂડે ચઢી આવ્યા હરિ;
 ઇચ્છા સૌ પૂરણુ કરી, તે પ્રભુતણે વિશ્વાસ છે—૨૬૦ ૨
 જ્યારેવિલિપણુ સરણુ આવ્યા, રામને મનબહુજ ભાવ્યા
 ચીરંજીવ કહી બોલાવ્યા, તે પ્રભુ તણે વિશ્વાસ છે—૨૬૦ ૩
 ગોપાલ થકને ગાયો ચારી, રાસલીલા કરી ભારી,
 જેણે પૂતના ઉદ્ધારીરે, તે પ્રભુતણે વિશ્વાસ છે—૨૬૦ ૪
 ભક્તજનના બીડહારી, કંસ જેવા દુષ્ટ મારી;
 લીધાં સંત ઉગારીરે, તે પ્રભુ તણે વિશ્વાસ છે—૨૬૦ ૫
 આ દીનાનાથ તો દાસ છે, એક શ્રીહરિની આશ છે;
 સર્વત્ર જેનો વાસ છે, તે પ્રભુતણે વિશ્વાસ છે—૨૬૦ ૬

(૧૬૪) વિષયની દુષ્ટતા વિષે બોધ.

(રાગ-ખમાયની હુમરી. ત્રિતાલ)

રે અતિ દુઃખદ વિષય વિકાર

સાચું માનો નરનાર—રે અતિં ટેક

વિષ કરતાં પણ વિષય વાસના, વિષમ દુઃખ દેનાર—રે અતિં ૧
 ભવસાગર ભટકાવી મારે, જન્મ મરણનો માર—રે અતિં ૨
 વિષય લુટારો તન મન ધન સૌ, લૂંટી લઇ ઠગનાર—રે અતિં ૩
 લટકાવે બાંધી ફટકાવે, ખટકાવે ખુબ માર—રે અતિં ૪
 વિષયવાસના વડી વશમી છે, નરક તાણું એ દાર—રે અતિં ૫
 દીનાનાથ કહે હરિભજન કરી, વિષય વિકાર વિદાર—રે અતિં ૬

(૧૬૫) નામ સ્મરણનો બોધ.

(લાવણી. “તું કામણુ કરી ક્યાં જાય નંદલાલ લેરી” એ રાહ.)

ઝટપટ તજ લંપટ, કુડાં કાજ કપટ તું;
 નિર્ભય થઇ નિશ્ચિન, રામ નામને રટતું— ૧
 દેહ એજ આત્મા, માને છે અમાની;
 પણ આત્માને ઝોળખ, સાચો થઇ જાની— ૨
 જગની જુદી સૌ, બાજી મનથી માની;
 જીવંતાની જાણી લે, એ દિનની મહેમાની— ૩
 દીનાનાથ કહે મોહ માયાથી હકતું;
 નિર્ભય થઇ નિશ્ચિન, રામ નામને રટતું— ૪

[૧૬૬] પ્રણામી ભક્તજનોનો મહિમા.

(“જે કોઇ પ્રેમી અંશ અવતરે, પ્રેમરસ તેના હરમાં ઠરે” એ રાહ.)

મારાં ભક્ત મુને બહુ વાંલાં. મારાં ભક્ત મુને બહુ વાંલાં
 ભક્તજનો મારે હૃદયે ને, ભક્તજનો મુજ માળા—મારાં ંટક

ન્યારે ભક્ત આલે ત્યારે, હું આગળ ચાલું રીતે;
 ભક્ત બેસીને બજન કરે ત્યાં, ઉભો રહું છું પ્રીતે—મારાં૦૧
 મારાં ભક્ત ન્યાં જમે ત્યાં જમું, ભક્ત સુએ ત્યાં જગું
 ભક્તનું સંકટ સહન કરું નહિ, ભક્તોનો ભય ભાંયું—મારાં૦૨
 ભક્તનો મહિમા મુજથી મોટો, ભક્ત વડે હું બાસું;
 ભક્તની નિંદા યાય ત્યાંથી હું, કરોડ યોજન નાશું—મારાં૦૩
 લક્ષ્મી મારી જે પ્રિય નારી, તે ભક્તોની ઢાસી;
 સઘળાં તીરથ ભક્ત ચરણમાં, ભક્તજનો અવિનાશી—મારાં૦૪
 ભક્તને ધારો આત્મા મારો ભક્ત એજ મુજ પ્રાણ;
 ભક્ત સંગ હું રમણ કરું છું, ભક્ત મુજ ભગવાન—મારાં૦૫
 ભક્ત બોલાવે ત્યાં હું જાઉં, ભક્તને દઉં સન્માન;
 દીનાનાથના નાથ દયાળુ, ભક્તાધિન ભગવાન—મારાં૦૬

[૧૯૭] આ જગત્ જગદીશ રૂપ છે.

(રામ બાગેસરી કાનરો. ત્રિતાલ)

છે જગદીશ સ્વરૂપ, જગત આ છે જગદીશ સ્વરૂપરે,
 અસત્ય જે છે તેજ સત્ય છે, સત્યજ અસત્ય રૂપરે;
 જ્ઞાનીનું એ તત્ત્વ જ્ઞાન છે. અતિશય અગત્ય રૂપરે—છે૦ ૧
 રાત્રિ જે છે તેજ દિવસ છે, દિવસજ રાત્રિ રૂપરે;
 આવી વાતો અજ્ઞાનીને, લાગે મહા અદ્ભૂતરે—છે૦ ૨
 દુઃખ જે જાણો તે સુખ માણો, જે સુખ છે તે દુઃખરે
 જ્ઞાન રૂપ બોજન નથી મળતું, ત્યાં લગી છે ભાષ બૂખરે—છે૦ ૩
 જ્ઞાન તેજ અજ્ઞાનરૂપ, અજ્ઞાન જ્ઞાનનું રૂપરે;
 આત્મસ્વરૂપ અગોચર છે, ન્યાં મન વાણી પણ ચૂપરે—છે૦ ૪
 વિશ્વરૂપ વિશ્વેશ્વર પોતે, વિશ્વ છે વિશ્વ સ્વરૂપરે;
 દીનાનાથ કહે જગત ખડું આ, છે જગદીશ સ્વરૂપરે—છે૦ ૫

[૧૯૮] હોળીનું રહસ્ય.

(રાગ-કાશી. તા. દીપચંદી. “ મારદીની પીચકારી ” એ રાહ.)

કેવી, હરિએ હોળી મચાવી !
 નિરખો ધ્યાન લગાવી !—કેવી, હરિએ૦ ટેક
 એક વખત શ્રી પ્રભુજીને મન, હોળી રમતી બાવી.
 પણ એકલગથી ન રમાશે, માટે બહુ ઉપગાવી,
 લીધાં સહુ સાજ સગતી.....કેવી હરિએ૦ ૧
 પંચ ભૂતની પચરંગી, પીચકારી પ્રભુએ બનાવી,
 ચૈદ ભુવન ભરપૂર રંગ ભરી, માયા બાધ બોલાવી,
 પ્રગટયા પોતે આવી.....કેવી, હરિએ૦ ૨
 મોહ મમતાનું લાલ ગુલાલ તે, વાલાજીએ ઉગાવી,
 ગુલાલ નાંખી ભરી બધી આંખી, સૌની સુધ વિસરાવી,
 બહું નિજ ભાન ભુલાવી.....કેવી, હરિએ૦ ૩
 સતને અસત કરી બતલાવી, અસતને સત સમજાવી,
 ગાલાને ઘેલાજ મણાવી, ઘેલા ગુણવાન ખપાવી,
 ખાસે ઠાક ઝમાવી.....કેવી, હરિએ૦ ૪
 (પછી) જ્યારે જ્ઞાનનું અંજન આંજ્યું, શ્રી ગુરુએ દયા લાવી,
 દીનાનાથ જગનાથ દેખાયા, અખંડ જોત જગાવી,
 આંતિની ધૂળ ઉગાવી—કેવી હરિએ૦ ૫

[૧૯૯] હોળીનું રહસ્ય.

[રાગ-ઉપરનો,]

ગુરુ ઘટમેં ખેલત હોરી

લાજ શરમકોં તોરી—ગુરુ૦ ટેક

ભર જોયન મદમાની આતી, દશ ઇંદ્રિયાં જોરી,
જળ મીઠી એકાંત હૃદયમેં, તપ સખ મુખ મરોરી,
જાતી પકરી દોરી.....ગુરૂ ઘટમેં ૧
ભક્તિ પ્રેમ યુગ્ગલ ઉડાયો, અખીલ ભરભર જોરી,
શબ્દકી ચોટ લગાઇ ચતુરને, ભજન રંગમેં ખોરી,
રાખી નહિ કષ્ટ કોરી.....ગુરૂ ઘટમેં ૨
સખ વૃત્તિકા તાર તારકો, રંગકી રેલમેં રોરી,
તલકાર કર દીની સખનકો, છુટ મધ મોરી તોરી,
એકસું એક ભયોરી.....ગુરૂ ઘટમેં ૩
ડીમક ડીમક ડીમ ડંગા બાજત, અનહદ ધુની મચોરી,
સોહં શિવોહં સોહં શિવોહં, સોહં શબ્દ હુઓરી,
નાચત નવલ કિશોરી.....ગુરૂ ઘટમેં ૪
દીનાનાથ જગનાથ પરમ પદ, પાય પ્રભુમય હોરી,
નિશદ્ધિ ખેલો એસી હોરી, કયા કીસીકી હૈ ચોરી,
કર જોરી ઝકજોરી.....ગુરૂ ઘટમેં ૫

(૨૦૦) શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનની સ્તુતિ.

(રાગ દેશ. હુમરી.)

જગન્નાથ જગજીવન મનમોહન મુરારીરે
મોહન મુરારીરે, મનમોહન મુરારીરે—જગન્નાથ ૦ ટેક
જેનું નથી જગમાં કોઇ, તેના તમે પાલક હોઇ;
અનાથના નાથ વહાલાં, ભક્ત હિતકારીરે—જગન્નાથ ૦ ૧
મથુરામાં જન્મ લીધો, ગોકુલમાં વાસો કીધો;
ગોવિંદજી ગોપાલક થઇ, ગાયોને ચારીરે—જગન્નાથ ૦ ૨

મીડી મીડી બંસી બગવી, બ્રહ્મનાદને ગગવી;
 ગોપિકાઓને બોલાવી, રમ્યા રાસ ભારીરે—જગન્નાથ ૩
 ઈન્દ્રદેવ કોપ્યો ભારે, વૃષ્ટિ થઈ મૂશળધારે;
 ધાયાં હરિ વૃજની વારે, ગિરિરાજ ધારીરે—જગન્નાથ ૪
 કરણી નવ જોશે મારી, અગ્નિની બાળક ધારી;
 દીનાનાથ લો ઉગારી, વૃંદાવન ત્રિહારીરે—જગન્નાથ ૫

[૨૦૧] આપત્તિને સમયે શ્રી પરમાત્માની પ્રાર્થના.

(“ રામ સુમર રામ સુમર, રામ સુમર બાહ. ” ઐ-રાહ.)

જય જય જગદીશ ઇશ, આશરો તમારો
 શ્રી વિશ્વેશ અખિલેશ, વિપદ વિભુ વિદારો—જય ૦ ૧
 કૃષ્ણચંદ્ર નંદલાલ, પ્રણુતપાલ શ્રી ગોપાલ,
 દીનબંધુ દીનદયાલ, કષ્ટને નિવારો—જય ૦ ૨
 આ ઉપાધિ મોટી આવી, કૃપા કરી દ્યો બચાવી,
 છે તમારે હાથ આવી, નાથજી ઉગારો—જય ૦ ૩
 આદિ પુરુષ અવિનાશી, ચિદાનંદ સુખ વિલાસી,
 અભેદ આપ રક્ષા ભાસી, સ્યામ ના વિસારો—જય ૦ ૪
 પુરૂષોત્તમ પ્રભુ સ્વામિ, સર્વનામી સર્વગામી,
 અંતર્યામી પૂર્ણકામી, દીનાનાથ તારો—જય ૦ ૫

[૨૦૨] પ્રભુની ભક્તિ કરવાનો ઉપદેશ.

(“ મેરો ગિરધર ગોપાલ, દૂસરો ન કોઇ. ” ઐ ભય.)

સદ્ગુર હરિ સંત ચરણ, વંદી શિર નમાવે!
 બાવ ધરી ભક્ત બની, ગોવિંદના ગુણ ગાવો—સદ્ગુર ૦ ૧

અન્ય આશ તજી ખાસ, રાખો રામનો વિશ્વાસ;
 ખરેખરાં થઈ દાસ, રામને રિઝાવો—સદ્ગુરૂં ૧
 રાંક ઉપર રાખો રે'મ, પ્રભુ આથે રાખો પ્રેમ;
 નીતિ ભક્તિ તણા નેમ, ચિત્તમાંહી રહાવો—સદ્ગુરૂં ૨
 મનુષ્ય જન્મ તણો લાવ, અતુલ લાભ મળ્યો દાવ;
 દીનાનાથ ભક્તિ નાવ, વડે પાર થાવો—સદ્ગુરૂં ૩

(૨૦૩) રણજો પ્રભુ ભક્તિ ખરી !

(કવાલી)

(“જો અનન્ય ભકતો હો ગયે, સો પરમ પુરુષારથ પા ગયે.” એ શબ્દ.)

ભળજો ભજનમાં ભાવથી, રણજો પ્રભુ ભક્તિ ખરી
 લોક લજ્જને તજી, શણગાર ભક્તિનાં સજી;
 હવે હદ થઈ સમજી હજી, રણજો પ્રભુ ભક્તિ ખરી !-૧
 ત્યાં માનનું શું કામ છે, ફરી એસવાનું કામ છે;
 બાઈ ભજી લેવાના રામ છે, રણજો પ્રભુ ભક્તિ ખરી !-૨
 ભક્તિની નોકાએ કરી, સંસાર સાગરને તરી;
 તમે પાર જશેા ઉતરી, રણજો પ્રભુ ભક્તિ ખરી !-૩
 હરિનાં જનોના દાસ થઈ, ગાજો હરિગુણુ ધ્યાન દહ;
 સુખ દુઃખને સરખાં માની લઈ, રણજો પ્રભુ ભક્તિ ખરી !-૪
 વૃત્તિ વિષયની છોડજો, દુષ્ટોની સંગત તોડજો;
 સંતોથી પ્રીતિ જોડજો, રણજો પ્રભુ ભક્તિ ખરી !-૫
 ભજન સુધા ઝાંખો ઝરો, પીછને અમર થઈને ફરો;
 હવે જલદી તૈયારી કરો, રણજો પ્રભુ ભક્તિ ખરી !-૬

મિથ્યા નિશાશા શું બરો, તમે શોક ઠાસો શું કરો;
 સંસાર લાગ્યો શું ખરો, રણભે પ્રભુ ભક્તિ ખરી !—૭
 દુનિયા અજળ છે ઢંગની, આશા તણ દો અંગની;
 લગાડો લેહ બજનના રંગની, રણભે પ્રભુ ભક્તિ ખરી !—૮
 કહો કોણુ જન્મ્યું સાથરે, કોણુ આવશે સંગાથરે;
 કહે છે દાસ દીનાનાથરે, રણભે પ્રભુ ભક્તિ ખરી !

(૨૦૪) ભક્તિ કરો શ્રી રામની !

(રાગ-ઉપરનો)

લહેજત લાગી શી નામની, ભક્તિ કરો શ્રી રામની !
 ભક્તિ કરો શ્રી રામની, ભક્તિ ખરી છે કામની—ટેક
 કંસ જેવા નહિ રહ્યાં, રાવણુ સરીખાં પણ થયાં;
 કોઇ સાથે કંઇ ના લઇ ગયાં, ભક્તિ કરો શ્રી રામની !—૧
 ભંડાર ભારે ભામની, જગીર મોટા ગામની;
 વાતો બધી છે નામની, ભક્તિ કરો શ્રી રામની !—૨
 દેખાવની દમામની, માયા મળી છે મામની;
 તણ દો પ્રીતિ તમામની, ભક્તિ કરો શ્રી રામની !—૩
 ચટકી લાગી શી ધામની, રીકર પડી શી દામની;
 લગની લાગી શી કામની, ભક્તિ કરો શ્રી રામની !—૪
 સો વાતની એક વાતણ, સમણ રાખો ભલી ભાતણ,
 કહે દાસ દીનાનાથણ, ભક્તિ કરો શ્રી રામની !—૫

(૨૦૫) ત્રિવિધ તાપથી તમે જીવાત્માની દુઃખથી
મુક્ત થવા માટે શ્રી પ્રભુની પ્રાર્થના.

[રાગ—આશાવરી—દાદરા.]

[હે પ્રભો !] આપનો આધાર તજી, ક્યાં જઈ ઠરે ! !

ક્યાં જઈ ઠરે પ્રભુ, ક્યાં જઈ ઠરે !—આપનો ૦ ટેક
મુખે કહી હરિ હરિ, જપું જપ ફરી ફરી,
ભજન ભાવે કરી કરી, નિત્ય હું કરે !—આપનો ૦ ૧
કરવું નથી મારે નામ, જોઈએ નહિ ધનને ધામ,
ભાવ ભક્તિનુંજ કામ, ધ્યાન હું કરે !—આપનો ૦ ૨
તોયે તાવે ત્રિવિધ તાપ, આપણ અડે અમાપ,
કેવાં હથે પૂર્વ પાપ, દુઃખથી ડરે !—આપનો ૦ ૩
ક્યાં હું જાઉં કોને જોલાઉં, કોને ધ્યાઉં કોને ગાઉં,
શું સમજીને શાંત થાઉં, નાથ શું કરે !—આપનો ૦ ૪
દીનઅધુ એક આપ, અતિ પ્રેમ છે પ્રતાપ,
તમે મારાં મા ને બાપ, એજ છે ખરે !—આપનો ૦ ૫
મન વિષે મુંઝાઉં નાથ, નથી કોઈ સંગ સાથ,
અતિ અનાથ જગન્નાથ, હવે હું મરે !—આપનો ૦ ૬
કૃપા કરી આવો પાસ, દુઃખથી ઉગારો દાસ,
નથી સહન થાતો ત્રાસ, નેન નીર ભરે !—આપનો ૦ ૭
નિરાધાર છેક આંહી, ડૂબી ગયો દુઃખ માંહી,
પાહિ પાહિ પ્રભુ પાહિ, કૃષ્ણ કરગરે !—આપનો ૦ ૮
પ્રભુ કરો મમે તેમ, ભજન ભાવ તજી કેમ,
દીનાનાથ કહે એમ, ભવ થકી તરે !—આપનો ૦ ૯

[૨૦૬] નિરંતર દુઃખનોજ વિચાર કરીને શોક

મોહને વશ થવું વૃથા છે !

[રાગ-માલકોપ. ત્રિતાલ]

સુગજન અનિ શોક થું કરો !

વિવેક ઉરમાં ધરો—સુગજન૦ ૧

જશે જવાનું થશે થવાનું, કો કાળે પણ નથો મટવાનું;

દુઃખ કયું કોને ખમવાનું, વૃથા બ્રમણતામાં ભમવાનું;

સંતાપ આપ પરહરો !—સુગજન૦ ૧

દુઃખ દુઃખ કહીને રડવાનું, રડી રડીને પણ મરવાનું;

આ જન્મે આવું કરવાનું, પછી શાંતિમાં ક્યાં હરવાનું;

હ્યો સાર વિચાર ખરો !—સુગજન૦ ૨

કોનાં પુત્ર ને કોનાં ભાઈ, સગાઈ સૌ ખોટી દુઃખદાઈ;

મમતાની લાલચ લપટાઈ, અજ્ઞાની મરતાં અથડાઈ;

રે સમજ પગલું ભરો !—સુગજન૦ ૩

શોક મોહને કાઢી નાંખી, અંતર્મુખ હૃદયે રાખી;

દીનાનાથના નાથને ઝાંખી, પરમાનંદ પ્રસાદને ચાખી;

ભવસિંદુને તરો !—સુગજન૦ ૪

(૨૦૭) શ્રી મહાદેવજીની સ્તુતિ.

[રાગ-ભીમપદ્માસ. તાલ-ત્રિતાલ]

મહાદેવ હર ત્રિપુરારી હર

ત્રિપુરારી હર, ત્રિપુરારી હર—મહાદેવ૦ ટેક

ભુજગશ્લોકપતિ સતિપતિ પશુપતિ, ઈંદુપતિ ધરણીપતિ ધૂર્જટી-મં.૦૧
 ભરમ અંગ ધર, ચંદ્ર ત્રિશુલધર, મુંડમાલધર, વ્યાધાંખરધર-મહાદેવ૦૨
 ગંગાધર હર, ગિરિખર હર, જટામૂટ હર, હરશિવ હર હર-મહાદેવ૦૩
 સુરગુર સુરવર, પૂજ્ય હર હર, કામદહ, કર્ણાકર હર હર-મહાદેવ૦૪
 દીનાનાથ, જગનાથ કૃપાકર, હરશિવ હર હર, હરશિવ હર હર-મહાદેવ૦૫

[૨૦૮] પ્રભુનાં ભજનમાં પ્રેમ થયા પછીના ઉદ્ગાર.

[રાગ-પરજ. “અનચારી અનહિ મુરારીરે ” એ રાહ.]

લગી હરિ ભજનકી ચટકીરે

ખોટી ખાત મન ખટકીરે—લગી૦ ટેક

યહ કાયા છન ભંગુર જની, કચ્ચી મીટીકી મટકીરે—લગી૦ ૧
 સખસોં ન્યારો હરિ હમારો, જો જનત ઘટ ઘટકીરે—લગી૦ ૨
 નિશદિન ગોવિંદકા ગુન ગાઉં, કબી ન જાઉં અટકીરે—લગી૦ ૩
 મદ્દ મમતા માયામેં પચ પચ, અહુન મરગયે ભટકીરે—લગી૦ ૪
 હરિ ભજનસેં જ્યાન હોત હૈ, મોહ જાત હૈ સટકીરે—લગી૦ ૫
 ભજન ગિનુ નહિ હોત નિવેરા, કહાં જાઉં મેં છટકીરે—લગી૦ ૬
 જપ તપ જોગ સમાધિ કરકે, કાહે મરેં શિર પટકીરે—લગી૦ ૭
 દીનાનાથ કહે નંદલાલકી, ખૂમ લગી અખ લટકીરે—લગી૦ ૮

(૨૦૯) એક સમયે શ્રી લક્ષ્મીજીની સાથે વાતના
 પ્રસંગમાં શ્રી ભગવાને પોતાના ભક્તનો મહિમા
 કહેતાં આવાં ઉદ્ગાર કાઢ્યાં હતાં.

[રાગ ઉપરનો]

હું તો હરિજન પાસે યાયું છું

તું સમજી લેજો સાચું શું—હૃતો૦ ટેક

પ્રેમ ભાવથી કૃષ્ણ જળ કાંઈ, આપે તેથી રાસું છું—હૃતો૦૧
 જેમ કરાવે તેમ કરું છું, નચાવે તેમજ ન ચું છું—હૃતો૦૨
 ભક્ત બોલાવે ત્યાં હું જઈ, ભક્ત લખે તે વાંચું છું—હૃતો૦૩
 દીનાનાથ હું નાનું આળક, ભક્ત કૃપા વિણકાચું છું—હૃતો૦૪

(૨૧૦) ભજનોપદેશ.

[રાગ—ભેરવી વિનાય.]

ભજ પ્રભુ, પરમસ્નેહી સુખકારી

પરમસ્નેહી સુખકારી—ભજ પ્રભુ૦ ટેક

વેદ શસ્ત્રની સાધુ જનની માન શીખામણ સારી—ભજ પ્રભુ૦ ૧
 સાચાં સ્નેહી સર્વેશ્વર ભજ, વિષય વિકાર વિસારી—ભજ પ્રભુ૦ ૨
 માત પિતા ધન ધામ ને ધરણી, દોનાં મુન ને નારી—ભજ પ્રભુ૦ ૩
 અંતે એકલાં જાનું પડશે, કર તું કર્મ વિચારી—ભજ પ્રભુ૦ ૪
 ભાવ ધરીને ભજ નરહરિને—વેગે વહાવ વધારી—ભજ પ્રભુ૦ ૫
 દીનાનાથ શુભ અવસર આવ્યો, સે મેળવી મુરારી—ભજ પ્રભુ૦ ૬

(૨૧૧) સાધકની શ્રીહરિ પ્રત્યે પ્રેમળ પ્રાર્થના.

(રાગ—ઉપરતો)

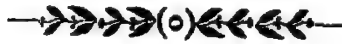
અમારાં, તમે પ્રભુ માયાપ

તમે પ્રભુ માયાપ—અમારાં૦ ટેક

બ્રમણમાં બૂલીને ભટક્યા, રજગુ જાણી સાપ—અમારાં૦ ૧

સાચો જાણ્યો નથી અજાણ્યો, અદ્ભુત આપ પ્રતાપ—અમારાં૦ ૨

સગાં સહુમાં સાચાં સ્નેહી, જે કહીએ તે આપ—અમારાં ૩
 સૌ સાધનનો સાર વિચારી, જાપીએ તમારો જાપ—અમારાં ૪
 નજર કરીને જ્યાં જોઈએ ત્યાં, દીસે તમારી છાપ—અમારાં ૫
 મનનાં ધનનાં સકળ સ્વજનનાં, તનનાં ટાળો તાપ—અમારાં ૬
 દયાનિધિ પ્રભુ દયા આપની, અતી અનંત અમાપ—અમારાં ૭
 દીનાનાથના નાથ દયાળુ, શમાવજો સૌ પાપ—અમારાં ૮

[૨૧૨] પ્રકૃતિ તથા પુરુષનું નિરૂપણ.*

(રાગ ભેરવી.)

જ્ઞાની જ્ઞાન બાન કેમ ભૂલે ! જ્ઞાની જ્ઞાન બાન કેમ ભૂલે !
 ફળેત થઇ શું કૃત્યે, જ્ઞાની જ્ઞાન બાન કેમ ભૂલે !—જ્ઞાની ૦ ૧
 પુરુષ અને પ્રકૃતિ એ બંને, અનાદિ કારણ રહિતજ જાણ;
 સર્વ ઇન્દ્રિયો સત્ત્વ રજસુ તમ, જનક પ્રકૃતિનેજ પ્રમાણ—જ્ઞા ૦ ૧
 કાર્ય કારણનાં કર્તાપણમાં, કારણરૂપ પ્રકૃતિ કહેવાય;
 બોધ્ય પદાર્થોના બોક્તામાં પુરુષ સત્ત્વ હેતુ સમગ્રજ—જ્ઞા ૦ ૨
 પ્રકૃતિ સંગે પુરુષ રહીને, પ્રકૃતિને તે ભોગ કરે;
 ભોગ યોગ સંયોગ થતાં પણ, અસંગ રહેતાં કાણુ ડરે—જ્ઞા ૦ ૩
 પ્રતિબિંબ રૂપે છે બોક્તા, પુરુષ મિશ્રરૂપ આત્મા છે;
 પ્રકૃતિના પરિણામ રૂપ આ, સરીરમાં પરમાત્મા છે—જ્ઞા ૦ ૪
 અસંગ રૂપે પુરુષ ઝાળખે, પ્રકૃતિ જાણે ચિકરી;
 દીનાનાથ એ જ્ઞાન મળે ટળે, જન્મ મરણનો ભગવારી—જ્ઞા ૦ ૫

* શ્રી ગીતા અધ્યાય ૧૩ના શ્લોક ૧૫થી રંડ સુધીનો ભાવાર્થ આ પદમાં છે.

[૨૧૩] પ્રભુમય જીવન ગાળનારનો પ્રભુ પ્રત્યે પ્રેમ !

(રાગ ભેરવી-જલદ ત્રિતાલ)

પ્રભુ તારે ભજન, પ્રભુ તારે ભજન, પ્રભુ તારે ભજન, બહુ વહાલું છે !
 આ આમું જગત, પ્રભુ આમું જગત, પ્રભુ હેઠ સુધીનું કાલું છે-પ્ર૦
 આ જુદી જાળનું, જુદી જાળનું જુદી જાળનું, જાળું છે !
 આ બધું અધારે, અધું અધારે, અધારે કાળું, કાળું છે !-પ્ર૦ ૧
 આ દેખાય સામું, જગત નકામું, છેક નકામું, કાલું છે !
 આ અહંકારનું, મદન મારનું, અજ્ઞાનનું તો, તાળું છે !-પ્ર૦ ૨
 આ છાક ઝોળનું, ખેટા ઢોળનું, દંભ ઝોળનું, કાલું છે !
 આ ભુલ ભ્રાંતિનું, ગત વાંતિનું, અશાંતિનું એ, ચાળું છે !-પ્ર૦ ૩
 આ કળ્યાનું ઘર, માયાનું ઘર, નાણું નરકનું, નાળું છે !
 પ્રભુ તારે ભજન તો, તારે ભજનતો, તારે ભજનતો ચાલુ છે !-પ્ર૦ ૪
 શ્રી સદ્ગુર સંગે, ભજન સુરંગે, આ અદ્ભુત અજવાળું છે !
 કહે દીનાનાથ પ્રભુ પકડ્યો હાથમેં, તુજસમ કોણુ દયાળુ છે ! પ્ર૦ ૫

[૨૧૪] બોધ.

[રાગ ભેરવી. ગઝલ.]

શાંતિ ને પામે નહિ તો, શાંતિ બીજાં શું કરે !
 તત્ત્વથી અજ્ઞાની જનનો, બોધ પણ ક્યાં જઈ ઠરે !
 જ્યોતિ સ્વરૂપે ચક્ષુ પોતે, ભવ વિષે ભરપૂર છે;
 પણ દૈત્યને યજ્ઞે નહિ તો, તત્ત્વનેથી દૂર છે-શાંતિ-૨
 આસન લગાવી સિદ્ધ યમને, ડોળ તો ખાસો કરે;
 પણ મનને વશ રાખ્યા વિના, તે ધ્યાન સાચું શું ધરે-શાંતિ ૨
 બહુ જાનતી વાતો કરી, શાંતિ તણો ધવો કરે;
 હરિનાં ભજનને ભૂતનાં; તે જાનપર પાણી ફેરે-શાંતિ ૩

પુણ્ય પરમારથ કરે જે, શુભ ગતિનું મૂળ છે;
 પણ કીર્તિ માટે મેં કર્યું, કેતાં બધુંએ ધૂળ છે—શાંતિ ૪
 શાંતિ રાખી સંતસંગે, ભાવથી ભક્તિ કરો;
 કહે દાસ દીનાનાથ કે, ભક્તિ વિના ભવ નહિ તરો—શાંતિ ૫

(૨૧૫) અંત સમયની પ્રભુ પ્રાર્થના.

(સોરઠની ગરબીનો ઢાંગ)

મુજને અંતસમય માયાપ પ્રભુજી પાળજોરે, મુને સંભાળજોરે
 મરણ દુઃખ મોઢું મુજ માથે, ઉગારજો આવીને જાને,
 પડ્યો પથારી નટવર નંદાલાલજોરે, મુને સંભાળજોરે-૧
 જળ્પરાં જમનાં દૂતો આવે, પડી જકડી ધુમ સતાવે;
 કેમ સેવાશે શ્રીહાર, કર મુજ આજજોરે, મુને સંભાળજોરે-૨
 ખીક નથી મરવાની મુજને, ત્રિકૃત્તવર વિનતિ છે તુજને;
 મરણ થતાં અવિચળ પદવી પ્રભુ આલજોરે. મુને સંભાળજોરે-૩
 હવે કશાનું કામ ન મારે, ચરણ પડ્યો છું પ્રમુ તમારે,
 શું કહું વહાલાજેમઘટે તેમ આજજોરે, મુને સંભાળજોરે-૪
 શરણાગત શીરતાજ રમાપતિ, કરણાસાગરકરજો મુજ ગતિ;
 રહ્યાં દિવસ બસ ભજતાં ગોવિંદ ગાળજોરે, મુને સંભાળજોરે-૫
 અંત સમય અવિનાશી આવો, બાળકને ઓખાપ બચાવો,
 દામોદર દોડીને દુઃખડાં ટાળજોરે, મુને સંભાળજોરે-૬
 અંત ધડીનાં આપજ બેઝી, આ અરજ મારી છે છેલ્લી,
 દીનાનાથ, પ્રભુ ચરણ શરણમાં, ઢાળજોરે, મુને સંભાળજોરે-૭

[૨૧૬] પરમાત્માની પ્રાર્થના.

(રાગ-ઉપરતો)

મારાં પ્રાણ સખા પ્રભુ આંતે પંથે પાળજોરે, મુને સંભાળજોરે
 જાગ્યા આ સંસાર અકારો, લીધો આશરો એક તમારો
 જુઓ જાગ્રી ન્હો કકડતો કાળજોરે. મુને સંભાળજોરે-૧
 કરી નથી મેં કશી કમાણી, દયા કરીને દાસજ બાણી,
 નારાયણ નરહરિ મુજ નાથ નિહાળજોરે, મુને સંભાળજોરે-૨
 નાથ તમારો હાથ ધર્યો છે. આપ ભરોસો એક કર્યો છે,
 વનમાળી દુખ ટાળી વેળા વાળજોરે, મુને સંભાળજોરે-૩
 કાળ નદી દુખનીર ભરી છે, આપની આશાએક ખરી છે,
 દાસ બણી બૂધરજી બાવે ભાળજોરે, મુને સંભાળજોરે-૪
 મોહ તણા પુઝાવો અગની, એક તમારી લાગો લગની,
 ખલકનો મોટો ખેલજ ખોટો પાળજોરે, મુને સંભાળજોરે-૫
 કરગરી કહું છું યાદવરાયા, મૂકાવજો મમતા ને માયા,
 જગની જુડી જળ જનાઈન પાળજોરે, મુને સંભાળજોરે-૬
 ધણાં જીવ લીધાં ઉગારી, હવે પ્રભુ આપી મુજ વારી,
 દીનાનાથ દુખહારી દીન દયાળજોરે, મુને સંભાળજોરે-૭

(૨૧૭) શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની રાસલીલા.

(પૂનમચાંદનીની ગરબીનો રાહ.)

સજની સરદ પૂનમની રાત રૂડી રણીચામણીરે
 તેમાં નંદલાલ પ્રભુ નટવરલાલ ગોપાલ,
 અઝાં રાસ રમત રમવાને રસિક શિરોમણિરે—સજની૦ ટેક
 “જમુનાજીને કાંકડે, કરવા રાસ વિલાસ”
 “બંસી બજારી પ્રેમથી, રાસને માટે ખાસ”

સુણતાં સાથે સધળી ગોપીઓ ઘેલી ઘઘરે,

ધરના કામકાજ મુકીને દોડી ગઇ,

જ્યાં ઇંદાવનમાં વહાલો ઉભો છે બણી બણીરે—સજની ૧

“ ત્યાં પાતળીયા પ્રેમથી, પુછવા લાગ્યાં વાત ”

“ વનમાં આવ્યાં શીદને, સ્ત્રીઓ થઇ મધરાત ”

મારું દર્શન કરવાં આવ્યાં હોય તો કરી લઇરે,

જાઓ ઘેર તમે સૌ વેલી વૃજની નાર,

શોધી રહ્યાં હશે તમ પિતા પુત્ર ધરનાં બણીરે—સજની ૨

“ ગોપીકા બોલી તદ્દા, શું બોલો છો નાથ ”

“ અમે તો અહીંઆ આવીયાં, રમવાને તમ સાથ ”

ત્યારે પ્રેમ પારખી હસી પડ્યાં વૃજનાથ હરિરે,

રમવા લાગ્યાં રાસ વિલાસ કરી હુલ્લાસ,

કરતાં કુદડી કુકડઝ એકમેકસું બણી બણીરે—સજની ૩

“ લઇ દાંડીયા હાથમાં, કરતાં મધુર ગાન ”

“ અનેક રૂપે પ્રમટ્ટીયાં, ભક્તાધિન ભગવાન ”

ત્યાં તો સુંદર દુંદુભિ વાળ્યાં વાગી રહ્યારે,

દેવો પુષ્પ તણો કરવા લાગ્યાં વરસાદ,

દીનાનાથ, તણા શ્રીનાથ તણો જય બણી બણીરે—સજની ૪

(૨૧૮) રાસમાં રમનારી પ્રેમઘેલી ગોપીનાં પ્રેમોદગાર.

(“ નામર નંદાજીના લાલ, રાસ રમંતા મારી નયની ખોવાઇ ” એ રાહ)

માતા જયોમતિના બાળ, રાસ ખેલંતા મારો ગજરો ગુમાણો

મમતારૂપી તાંતણામાં, સગાઇ પુલની સ્પર્શ;

ગોવંદ તારી ગુંથણીની, કેને પુછું વાત, વાત, વાત—માતા ૧

ગુણીયલ સુંદર ગુલાબનો, એ ગજરો કેવો સારો;

મધ્યે મધ્યે માલતી ને, મોગરાનો મારો, મારો, મારો—માતા ૨

મનને ગમતો ગજરોને, ગુંથણીની ખૂખી;
 ગજરો જાતાં વીલે મોઢે, જુઓ હુંતો ઉભી, ઉભી, ઉભી-માતા ૩
 ક્યાં છે તેનાં ટુલડાને, ક્યાં છે તેનો દોર;
 સાચું કહી દો સામગીયાજી, કેમ થયા છે ચોર, ચોર, ચોર-માતા. ૪
 આવું તે વેણ્ય કેમ, આમ શું સંતાપો;
 સમજાવીને કહું છું બહાલા, ગજરો મારો આપો, આપો, આપો માતા. ૫
 ભલે ગયો એ ગજરો ને, ભલે જતી રહે જાત;
 પણત્રોક્રમજી તમે જશો નહિ, સદા રહો મુજસાથ, સાથ, સાથ માતા. ૬
 આવું સુણતાં રીઝીયા, તે કરતાં હાસ વિલાસ;
 નાથ દીનાનાથના તે, રમવા લાગ્યા રાસ, રાસ, રાસ-માતા. ૭

(૨૧૬) શ્રી લગવાનની થાળ.

(“ રામ સુમર રામ સુમર રામ સુમર બાહ.” એ રાહ.)
 જમો જગન્નાથ નાથ, બાવના અમારી છે;
 અમે હરિ થાળ ધરી, વાટડી લમારી છે—જમો. ૧
 બોજનીયાં છે જાતજાત, રોબા બહુ સારી છે;
 બકતનાથ માત તાત, નિરખો ખૂખી ન્યારી છે—જમો ૧
 શબરીનાં છે ખોર ચોર, ઠોર ઠાંઠ ભારી છે;
 શ્રીગોપાળ દીનદયાળ, ત્રિક્રમજી તૈયારી છે—જમો ૨
 રંગ બીના જમુનાજીનાં, શીતળ જળની ઝારી છે;
 નાગરવેલની પાનખીડી, બહુ બહુ બલિહારી છે—જમો ૩
 હૃદય તણા મંદિરમાંય, પ્રેમની પથારી છે;
 હેતને હિંડોળે હરિ, બાગ પવન બારી છે—જમો ૪
 શ્રી રઘુનાથ રામદાસ, દીનાનાથ વારી છે;
 ભકિતનો પ્રસાદ આપો, અરજ એ અમારી છે—જમો ૫

(૨૨૦) શ્રી ભગવાનને થાળ ધરાવતી વખતે
ભક્તજનોની ભાવના.

જુગતે જમજો વનમાળી, પીરસી રહી સુંદર થાળી
ઓ મનગમતા, મનમોહન મુરલીધારી—૮૬.
રાંગોળી રદીઆળી છે, લાલ ગુલાલ ગુલાબી છે;
ઓ મનગમતા, મન મોહન મુરલીધારી—૧
સામઝી સૌ સારી છે, ધૂપ દીપ તૈયારી છે;
ઓ મનગમતા, મનમોહન મુરલીધારી—૨
ખાખાં જલેબી ઘેબર છે, ફેસરીયાં દુધ તેપર છે;
ઓ મનગમતા, મનમોહન મુરલીધારી—૩
ધામોળી પૂરણ પોળી છે, ચુરમાની ચપટી ચોળી છે;
ઓ મનગમતા, મનમોહન મુરલીધારી—૪
પેંડાં પુરી ધારી છે, બરફીની બલિહારી છે;
ઓ મનગમતા, મનમોહન મુરલીધારી—૫
મનહર મીઠાં મેવા છે, જાંબુ જોવા જેવા છે;
ઓ મનગમતા, મનમોહન મુરલીધારી—૬
તાજ ભાવની ભાજ છે, હેલ હખીલા હાજ છે,
ઓ મનગમતા, મનમોહન મુરલીધારી—૭
વડાં કચોરી ભજ્યાં છે, શાકે શણગાર સજ્યાં છે,
ઓ મનગમતા, મનમોહન મુરલીધારી—૮
સુદામાજનાં તાંદુલ છે, જમતાં કહેજો શીભુલ છે,
ઓ મનગમતા, મનમોહન મુરલીધારી—૯
જળની ઝારી આણી છે, શીતળ સુંદર પાણી છે,
ઓ મનગમતા, મનમોહન મુરલીધારી—૧૦
બીડી બનાવી રાખી છે, લવંગ સુપારી નાંખી છે;
ઓ મનગમતા, મનમોહન મુરલીધારી—૧૧

પ્રીતમ જમમો પ્રીતેછ, પ્રેમ રંગની રીતેછ;
 ઓ મનગમતા, મનમોહન મુરલીધારી—૧૨
 જોષતું માંગી લેજેછ, ધાના માના કે'જેછ,
 ઓ મનગમતા, મનમોહન મુરલીધારી—૧૨
 ખૂબ જમોછ ગિરિધારી, દીનાનાથ. મરછ મારી.
 ઓ મનગમતા, મનમોહન મુરલીધારી—૧૩

(૨૨૧) શ્રી પ્રભુજીની થાળ.

(“ વાંલાને ચુરમુ ભાવે, ” એ રાહ.)

વાલાને માખણ ભાવે, ખીજું કંઈ કામ ન આવે
 હાં પ્રભુજીને માખણ ભાવે, હાં છખીલાને માખણ ભાવે,
 હાં મોહનજીને માખણ ભાવે, ખીજું કંઈ કામ ન આવે—વાલાને૦ ૧
 ધારી આપું ને ધુધરા આપું, ઘેઝર આપું સહી;
 છપન ભોજો પીરસું તોપણ, માખણ જેવું નહી—વાલાને૦ ૧
 મીઠાં મીઠાં મેવા આપું, દૂધ જલેખી દહીં;
 મોહનઠાર ને માલપૂવા પણ, માખણ જેવું નહી—વાલાને૦ ૨
 શીરો આપું શીખડ આપું, સૂતરફણી સહી;
 કપર છુટું ધી આપું પણ, માખણ જેવું નહી—વાલાને૦ ૩
 સોણ વાનીના શાક ધરીને, રાષ્ટતાં મુકી રહી;
 સુંદર સારી માટ આપી પણ, માખણ જેવું નહી—વાલાને૦ ૪
 માખણ માટે ચોર કેવાયા, ગોપીઓને વેર જઘ;
 ખીજું બધુંએ ભરે ધરૂં પણ, માખણ જેવું નહી—વાલાને૦ ૫
 એક ગોપીએ જમવા તેડ્યા, બધુંએ આપી દહીં;
 બાપી છે કંઈ કેતાં બોલ્યાં, માખણ જેવું નહી—વાલાને૦ ૬
 બ્યારે પેલી માખણ મેલી, હાથ જોડી ઉભી રહી;
 દીનાનાથનો નાથ રીઝ્યો, ત્યારે થયો થેઘ થેઘ—વાલાને૦ ૭

(૨૨૨) શ્રી પ્રભુને તાંબુલ સમર્પણની લાવના.

(કેરખો. “ કાલી કાલીરે બાદરીયાં દેખો સાવનકી ” એ રાહ.)

પ્રભુ આરોગો આરોગો બીડી તાંબુલની
બીડી તાંબુલનીરે, બીડી તાંબુલની.....પ્રભુ ૦ ટેક
ચિત્તનો તે ચૂનો, નિર્મળ લગાડી,
લક્ષ્મિનો કાયો, નાંખ્યો ઝણી.....પ્રભુ ૦ ૧
સ્નેહની સુપારી, લવંગ એલાચી,
તેજનો સૌ મૂક્યો, ગણીરે ગણી...પ્રભુ ૦ ૨
ખીજશો નહિ, હવે ખોટી ફરં નહી,
જાણું છું વાર થઇ, મઠી છે ઘણી...પ્રભુ ૦ ૩
રેશો તો રાખીશ, જાશો તો ઝાંખીશ,
દીનાનાથ કહે કોણુ ઘણીનો ઘણી...પ્રભુ ૦ ૪

[૨૨૩] શ્રી આરતી.

જયદેવ જયદેવ, જય જય શ્રી જગદીશ
શરણાગતને તારો, માયું નામી શીશ—જયદેવ જયદેવ ૦ ટેક
પરબ્રહ્મ પરમેશ્વર, ઘટ ઘટમાં તું એક;
ઉપાધિ યોગે જુજવાં, નામ ને રૂપ અનેક—જયદેવ જયદેવ ૦ ૧
દંડજાળા આ મોટી, માયા રૂપ રમી;
ઘણો ઘણો ધુંચવાયો, મંડયો રહ્યો મચી—જયદેવ જયદેવ ૦ ૨
આધિ વ્યાધિ ઉપાધિ, માર બહુ મારે,
પીડા પામું પ્રતિદિન, પાપ તણા ભારે—જયદેવ જયદેવ ૦ ૩
જો માયું તો એજ, સત્પુરૂષોનો સંગ;
ભાકત જ્ઞાનની ચર્ચા, નો બહુ લાગો રંગ—જયદેવ જયદેવ ૦ ૪

મહા મોહનો માર, માધવ શીઠ મારો;
 કર જોડી યાચું છું, કહી દો “તું મારો”—જયદેવ જયદેવ૦ ૫
 વિવિધ વાસના યાજો, ખાજો વિષયનો વેગ;
 કોઈ લોભ મદ આજો, ને મનનો ઉદ્દેગ—જયદેવ જયદેવ૦ ૬
 જળ હળ જ્યોત પ્રકાશ, જ્ઞાન દાન આપો;
 અક્ષમાવની છાપ, ડહ રીતે છાપો—જયદેવ જયદેવ૦ ૭
 હીન અહિતની વાત, જાણ્યું નહિ જગનાથ;
 ભવાધિ પાર કિતારો, દીનાનાથના નાથ—જયદેવ જયદેવ૦ ૮

[૨૨૪] શ્રી રણછોડજીની આરતી.

જયદેવ જયદેવ, જય જય શ્રી રણછોડ
 કૃપા કરી કરુણાધન, પૂરણ કરજો કોડ—જયદેવ જયદેવ૦ ૧
 સુંદર શ્યામ સ્વરૂપ, પીતાંબર ધારી;
 મધુરું મનહર મુખકું, જોઈને જાઉં વારી—જયદેવ જયદેવ૦ ૨
 શીશ મુકુટની શોભા, વરણી ન જાય કહી;
 જે જુએ તે જોતાં, જોતાં જાય રહી—જયદેવ જયદેવ૦ ૩
 ચાર ભુજ પર શોભે, શંખ ચક્ર સારાં;
 ગદા પદ્મને કંકણ, બાજુમાં ન્યારાં—જયદેવ જયદેવ૦ ૪
 ચરણ તણા ઝાંઝર તે, ઝમક ઝમક ઝમકે;
 લેંકો લટકો કરતાં, ઝમક ઝમકે—જયદેવ જયદેવ૦ ૫
 કેડ વિષે કંદોરો, મણિમય બહુ શોભે;
 કેસર ચંદન તીલક, જોતાં મન લોભે—જયદેવ જયદેવ૦ ૬
 છેલ્લ છખીકી છખીને, નીરખી નેન ડરે;
 સિવ સનકાદિક નારદ, શારદ ધ્યાન ધરે—જયદેવ જયદેવ૦ ૭
 આ આરતીને જે કોઈ, પ્રેમ થકી ગાયો;
 દીનાનાથ કહે તે જન, વૈકુંઠે જાયો—જયદેવ જયદેવ૦ ૮

(૨૨૫) શ્રી સદ્ગુરુની આરતી.

જયદેવ ગુરુદેવ, જય જય શ્રી ગુરુદેવ
 દીનજનના હિતકરી, માયું તમારી સેવ—જયદેવ ગુરુદેવ૦૨૩
 અગાધ આ ભવસાગર, છે ખારો ખારો;
 ભક્તિ રૂપ નૌકામાં, ખેસાડી તારો—જયદેવ ગુરુદેવ૦૧
 મદ મમતા ને લોક, હુંટારા હુટે;
 કૃપા કરો એવી જ, બંધન સૌ છૂટે—જયદેવ ગુરુદેવ૦૨
 મનની ધણી ગમરામણ, ધુંચવણ અહુ ભારી;
 જ્ઞાન ખડગથી કાપી, અતિ કરો મારી—જયદેવ ગુરુદેવ૦૩
 શ્રી ગુરુ ચરણ શરણ છે, પાપ તાપ હારી;
 પહું તમારા પદમાં, એવું નિરધારી—જયદેવ ગુરુદેવ૦૪
 બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ, રૂપે જોધ રહું;
 વેદ પુરાણે ગાયું, તેનું તેજ કહું—જયદેવ ગુરુદેવ૦૫
 માત પિતા પતિ બધું, ગોપીનાથ રઘુનાથ;
 રામદાસ પુરુષોત્તમ, દીનાનાથના નાથ—જયદેવ ગુરુદેવ૦૬
 શ્રી સદ્ગુરુ સમર્થાર્પણ મરતુ

ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

“ મોક્ષમાર્ગ ” પુસ્તકના અગાઉથી ગ્રાહક થઈ આશ્રય
આપનાર ઉદાર સદ્ગુહનથોના તથા સન્નારીઓના
શુભ નામોની યાદી.

સુરત.

ડેકાણું.

૨૫ રા. રા. ડાહ્યાભાઈ મોતીરામ દેશાઈ.	ગોપીપુરા.
૨૫ રા. રા. ઘેલાભાઈ હરગોવિન્દરાસ મોતી.	અંબાજીરોડ.
૨૫ રા. રા. ચુનીલાલ વજ્રદાસ પદાણુ.	વાડીફળીયા.
૨૫ રા. રા. સુરજરામ ભગવાનદાસ જરીવાળા	ગોપીપુરા.
૨૫ રા. રા. નારણુદાસ મથુરાદાસ જરીવાળા.	,,
૨૫ રા. રા. બાહુભાઈ લાલભાઈ જમનાવેણીવાળા.	ખપાડીયાચક્રો.
૨૫ રા. રા. લક્ષ્મીભાઈ હરકીશનદાસ જરીવાળા.	ધીયાશેરી.
૨૫ રા. રા. સાકરલાલ પ્રેમચંદ જરીવાળા.	ગોપીપુરા.
૨૫ રા. રા. અંબારામ મયારામ જરીવાળા.	,,
૧૧ રા. રા. ભક્તજી કેશવરામ જેકીશનદાસ.	સલાખતપુરા.
૧૧ રા. રા. શાહ જયંતીલાલ નગીનદાસ.	ગોપીપુરા.
૫ રા. રા. જશવંતલાલ ગોરધનદાસ વેરાગીવાળા	

મહાજનસેહ.

ખપાડીયા ચક્રો.

૫ રા. રા. ચુનીલાલ પ્રેમચંદ કંસારીવાળા.	ગોપીપુરા.
૫ રા. રા. નરભેરામ દુર્ગભરામ શેરડીવાળા	સગરામપુરા.
રા. રા. તાપીશંકર ઉમાશંકર દવે.	કોટસપ્રીલ.
રા. રા. શાસ્ત્રી મનસુખરામ રવીશંકર,	વાડીફળીયા.
રા. રા. શાસ્ત્રી કૃષ્ણશંકર કેશવરામ,	શાહપુર.
રા. રા. ધર્મરલાલ રતનરામ ત્રિવેદી,	નાગરફળીયા.
રા. રા. બાહુભાઈ માણેકલાલ ખડેપાઉં.	બાલાજીરોડ.
રા. રા. શાહ મોહનલાલ મોતીરામ નાણાવડી.	સૈયદપુરા.

રા. રા. શાહ બાઈદાસભાઈ ડાહ્યાભાઈ ચોકસી.	હરીપુરા.
રા. રા. ચીમનલાલ નરોત્તમદાસ.	”
રા. રા. આત્મારામ ખુશાલદાસ કુમરવાળા.	ગોપીપુરા.
રા. રા. માસ્તર રામચંદ્ર અળવંતરાવ કર્ણિક.	”
રા. રા. ડાહ્યાભાઈ જગન્નાથ માસ્તર.	સગરામપુરા.
રા. રા. નાથુભાઈ જેરામભાઈ પટેલ.	નાનપુરા.
રા. રા. કમળાશંકર ધીરજીરામ યાત્રીક.	અંબાજીરોડ.
રા. રા. માસ્તર હરજીવનદાસ. હરગોવિંદદાસ	

બદ્. નવસારી ભાગોળ.

રા. રા. મણીલાલ પીજીભૂખણદાસ પાનવાળા.	નવાપુરા.
રા. રા. આદીતરામ ગોપાળદાસ ખત્રી.	ગોપીપુરા.
રા. રા. શાહ રતીલાલ કાળીદાસ.	વાડીફળીયા.
રા. રા. ખુશમનલાલ ઝીણુભાઈ મુખત્યાર.	ફેળાપીઠ.
રા. રા. કીકાભાઈ રામજી.	સોનીફળીયા.
રા. રા. ત્રિવેદી દોલતરામ દ્વિમતરામ.	”
રા. રા. વિજયાશંકર મહારાજ.	”
રા. રા. જોશી હરીશંકર નરભેરામ.	ભાગાતળાવ.
રા. રા. ધુંડીરાજ બંકદેશ રામદાસી.	સોનીફળીયા.
રા. રા. પંડ્યા જોશંકર ગીરજાશંકર.	”
લકત કેશવરામ જેડીસનદાસ મારફત, ૧૫.	
રા. રા. ખત્રી મંહારામ કાશીરામ.	ગુંદીશેરી.
રા. રા. લુહાર લક્ષ્મણદાસ.	વાણીયાશેરી.
રા. રા. લુહાર મગનલાલ નાથુભાઈ.	લાલદરવાજા.
રા. રા. ભક્ત જીજ્ઞાભાઈ.	સલાખતપુરા.
રા. રા. ખા. કેશવરામ કસનદાસ.	”
રા. રા. ખા. દોલતરામ દુર્લભરામ.	”

રા. રા. ખા. તારાયંદ તાપીદાસ.	લાલદરવાજા.
રા. રા. કીકાભાઈ મહારાજ.	ખાલાભાઈની શેરી.
રા. રા. ખા. પરભુરામ હરિભાઈ.	સલાખતપુરા.
રા. રા. ખા. મગનલાલ મોતીરામ.	,,
રા. રા. ખા. આતમારામ જીજ્ઞાભાઈ.	,,
રા. રા. ખા. પ્રાણુચવનદાસ કલ્યાણુદાસ.	,,
રા. રા. રંગરેજ સુનીલાલ રાયજી.	પારસીશેરી.
રા. રા. ખા. રણુછાડદાસ ગોપાલદાસ.	સલાખતપુરા.
રા. રા. ગોવનભાઈ જુલાભાઈ.	,,
રા. રા. કાકેરદાસ નાગરદાસ.	વાડીફળીયું.
રા. રા. કીકાભાઈ કલ્યાણુદાસ સોની.	હરોપુરા.
રા. રા. ચંપકલાલ વલ્લભરામ સ્ટેશનમાસ્ટર મરોલીવાળા.	,,
રા. રા. ગણુપતભાઈ ખરફવાળા.	,,
ખેન સિદ્ધિગૌરી નીલવદન મહેતા.	હવાડીયા ચક્રો.

ભરૂચ.

રા. રા. દરે દુર્ગાશંકર નરભેરામ.	ભરૂચ.
રા. રા. શુક્લ જમીએતરામ ગીરજાશંકર.	,,
રા. રા. વૈદ્ય લક્ષ્મીશંકર નારશંકર.	,,
રા. રા. બાલાશંકર કૃષ્ણાશંકર રાવળ.	,,
રા. રા. બેશી મોતીપ્રસાદ ગણુપતિશંકર.	,,
રા. રા. શાહ કૃષ્ણાલાલ ત્રિભોવનદાસ તુંગડી.	,,
રા. રા. પટેલ નંદલાલ નાથાભાઈ.	,,
રા. રા. શાહ કાકેરલાલ નાથાભાઈ.	,,
રા. રા. હુદાર જોશાભાઈ કેસુરદાસ.	,,

શ્રી૦ સુરત સનાતન ધર્મોપદેશ સ્ત્રીસમાજ ભજન
મંડળ તરફથી.

ગંગાસ્વરૂપ અંબાયા ધીવાળા.	છાપરીયાશેરી.
પહેન ઘોળીપહેન.	હરીપુરા.
„ ચંચળપહેન.	છાપરીયાશેરી.
„ ધનકોરપહેન.	„
„ અંબાપહેન.	ભવાનીનોવડ.
„ સુરજપહેન.	ધીકાંટા.
„ ડુલકોરપહેન.	નવાપુરા.
„ સુરજપહેન.	માળીફળીયુ.
„ ગુલાબપહેન.	બરાનપુરી બાગોળ.
„ પ્રમીલાપહેન.	ચાખ્ખાનાનો ચક્રલો.
„ કમળાપહેન.	ગોપીપુરા.
„ ભીખીપહેન.	„
„ દીવાળીપહેન.	ચારખાનાનો ચક્રલો.
„ રૂદમણીપહેન.	વાડીફળીયુ.
„ ચંચળપહેન.	બાલાજીરોડ.
„ ભીખીપહેન.	નાગરફળીયુ.
„ પાર્વતીપહેન.	ગોપીપુરા.
„ ભીખીપહેન.	નવાપુરા.
„ મંછાપહેન.	લીમડાશેરી.
„ ઘેલીપહેન.	ચારખાનાનો ચક્રલો.
„ ઉમીયાપહેન.	અમદાવાદ.
„ વીજકોરપહેન.	નાગરફળીયુ.
ગં. હનમયા પારેખ.	કંસારાશેરી.

જાહેન પ્રિયવૃંદાજાહેન.	મુંબમ.
„ ધનકોરજાહેન.	„
„ મટુજાહેન પટોળાવાળા.	કેળાપીઠ.
„ મોતીજાહેન પટોળાવાળા	„
„ સુરજાહેન ભાગોળીયા.	હરીપુરા.
„ પદ્મામૈરીજાહેન.	„
„ પ્રમજાહેન.	ગોપીપુરા.
„ તારાજાહેન.	ગુર્જરક્ષીયા.
„ પાર્વતીઆઈ નર્મ	બાલાજીરોડ.
„ મંજુબાઈ નર્મ.	રાણીનલાવ.
„ અમાજાહેન.	હાટક્ષીયું.
„ ઇન્દ્રજાહેન.	„
„ તારાજાહેન. મપારાવાળા.	દેગમપુરા.
„ શીવકોરજાહેન.	સૈયદપુરા.
„ છોડીજાહેન	અપાટીયા ચક્રો.
„ કમળાજાહેન.	બાલાજીરોડ.
„ પ્રસન્નજાહેન.	„
„ ધનુજાહેન.	સૈયદપુરા.
„ જોકોરજાહેન.	ભરુચ.
„ ઝીણીજાહેન.	„

પાછળથી આવેલા શુભ નામોની યાદી.

રા. રા. મોતીરામ તુળજીરામ દલાલ	હરીપુરા.
રા. રા. ગોરધનદાસ દેવળરામ મારફતીયા	સોનીફળીયા.
રા. રા. જોડાભાઈ શીવલાલ જરીવાળા	મોટીસેરી.
રા. રા. ડાક્ટર નારણદાસ મોતીરામ ગાંધી	હરીપુરા.
રા. રા. ડાક્ટર એસ. એલ. અમન	બાલાજીરોડ,
રા. રા. પુષ્કરલાલ દાશરદાસ તારમાસ્તર	મુંબઈ
રા. રા. મંજીશંકર જીવણરામ વકીલ	,,
રા. રા. કંસારા શીવલાલ આણંદરામ	લીમડાચોક.
રા. રા. જમીએતલાલ પ્રાણજીવનદાસ	ગોપીપુરા.
રા. રા. અ. સનમુખરામ પ્રાણશંકર	ભડચ.
રા. રા. શાસ્ત્રી પ્રાણશંકર પ્રભાશંકર શુક્લ	,,
રા. રા. વૈદ્ય પ્રાણજીવનદાસ પ્રાણશંકર જોશી	,,
રા. રા. શુક્લ ભાલચંદ્ર રામચંદ્ર	,,
રા. રા. શુક્લ લક્ષ્મીશંકર રત્નેશ્વર	,,
રા. રા. અ. નર્મદાશંકર પ્રભાશંકર	,,
રા. રા. દી. રતનરામ કાશીરામ	,,
રા. રા. શા. ચંદ્રલાલ લક્ષ્મીદાસ	,,
રા. રા. જોશી ચંદ્રશંકર બલરામ	,,
રા. રા. પુરોહિત માધવલાલ ત્રિકમલાલ	,,
રા. રા. બળવંતરાય રાયજીભાઈ	,,
રા. રા. લાલશંકર વિજયશંકર શુક્લ	,,
રા. રા. ત્રવાડી જટાશંકર અંબાશંકર	બાવનગર
રા. રા. ત્રવાડી હરગોવિંદ પીતાંબર	,,
રા. રા. ત્રવાડી મગનલાલ ગજેશ	,,
રા. રા. ત્રવાડી કરસનલાલ ગાંડલાલ	,,
રા. રા. ચંદ્રલાલ જાદવજી	,,
રા. રા. રેવાશંકર વાયાભાઈ	,,
રા. રા. ત્રવાડી ત્રિકમલાલ ધનેશ્વર	,,

નીચે લખેલાં પુસ્તકો છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવનાર છે.

“ મોક્ષમાર્ગ.”

(તૃતીય સોપાન-ત્રીજો ભાગ.)

પ્રથમ ભાગમાં જેવી રીતે સતી સાવિત્રીનું ચરિત્ર લખવામાં આવ્યું છે, તેવીજ રીતે ત્રીજા ભાગમાં પણ બ્રાહ્મદાયક રસમય દ્રષ્ટાંતો તથા શાસ્ત્રનાં પ્રમાણો તેમજ સંગીતપદો સહિત સતીનાં તથા સતેનાં ચરિત્ર આવશે.

“શ્રી સમર્થ રામદાસ સ્વામી મહારાજનું ચરિત્ર.”

આ પુસ્તકમાં શ્રી ગુરૂ સમર્થ રામદાસ સ્વામી મહારાજનાં અનેક અલૌકિક ચમત્કારો છે. જ્ઞાન પિપાસુઓને તેમજ સંત મહાત્માઓની કથા રૂપી અમૃત રસનું પાન કરનારાઓને પરમ લાલદાયક હોવાથી કેટલાક ભક્તજનો તરફથી ખાસ આગ્રહ પૂર્વક કહેવામાં આવ્યું છે. માટે આ પુસ્તક બનતા સુધી થોડા વખતમાંજ તૈયાર થશે.

ઉપરનાં પુસ્તકોનાં અગાઉથી આહક થનાર સજ્જનોને પુસ્તકો પોણી કિંમતે મળશે.

“ મોક્ષમાર્ગ ” કાર્યાલય.

અંબાજીરોડ, મહાલક્ષ્મી મંદિર—સુરત.

“શ્રી સિદ્ધાર્થ ચરિત્ર.”

હુખળીના અદ્ભુત ચમત્કારિક મહાત્મા શંકરાવતાર શ્રી સિદ્ધાર્થ સ્વામી મહારાજનું ચરિત્ર કે જેમાં સ્વામી મહારાજનાં ચમત્કારોનું બોધદાયક વૃત્તાંત છે. તે ગ્રંથ મરાઠી ભાષામાં છે તેનો અનુવાદ ગુજરાતી ભાષામાં તૈયાર થાય છે. અગાઉથી ગ્રાહક થનારે નીચેને ઠેકાણે લખવું.

જેશી લક્ષ્મીશંકર ગણપતરામ.

ડો. વડાચઉટા હનુમાનસદન-મુરત.

તૈયાર છે.

સંગીત નોટેશન ભાગ પહેલો.

હિંદુ પારસી વિગેરે સર્વ લોકોને હાર્મોનિયમ શીખવા માટે આ ચોપડી ધણીજ ઉપયોગની છે. જેમાં ટાઇમ પ્રમાણે રાગ રાગણીઓનું જ્ઞાન તથા મનોરંજક ગાયનો છે. નોટેશનના ખીજાં પુસ્તકો કરતાં આ પુસ્તક ધણું સરળ છે. હાર્મોનિયમ, દાક્ષિણી વિગેરે વાદ્યો આ ક્રમથી શીખી શકાય છે. સંગીતના શોખીનોને આ પુસ્તકનો પરિચય કરવા માટે ખાસ બનામણ છે. ઘેર બેઠા શીખવું હોય તો આજેજ મંગાવો.

ધુંડીરાજ વ્યંકટેશ હાર્મોનિયમ શિક્ષક.

શ્રી રામાશ્રિત સંગીત ગાયનશાળા.

દક્ષણી રામમંદિર-સોનીકળીયા-મુરત.

